This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

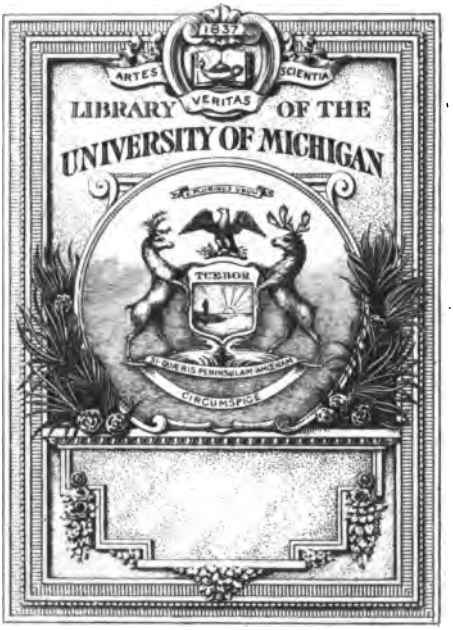
1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

AS
2.8.7
.S17-1

SVENSKA

AKADEMIENS

HANDLINGAR

IFRÅN ÅR 1886.

TJUGOFÖRSTA OCH TJUGOANDRA
DELARNA.

STOCKHOLM
1886/08 KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1908

SVENSKA

AKADEMIENS

HANDLINGAR

IFRÅN ÅR 1886.

TJUGOFÖRSTA DELEN.

1906.

INNEHÅLL.

Handlingar rörande Svenska Akademiens från föregående år uppskjutna högtidsdag, den 20 juni 1907:

Sid.

Tal af Akademiens direktör, herr Söderwall 3

Inträdestal af herr Vitalis Norström 25

Svar af herr Söderwall 57

Redogörelse för sammankomsten 60

HANDLINGAR

RÖRANDE

SVENSKA AKADEMIENS

HÖGTIDSDAG

DEN 20 JUNI 1907

Torsdagen den 20 juni 1907 firade Svenska Akademien å stora börssalen sin från föregående år uppskjutna högtidsdag i närvaro af H. K. H. Kronprinsen, DD. KK. HH. Hertigen och Hertiginnan af Västergötland och H. K. H. Hertigen af Närke samt en talrik samling åhörare. Sammankomsten började kl. 3. Af Akademiens ledamöter voro närvarande: Akademiens direktör herr Söderwall, Akademiens kansler herr Hildebrand, Akademiens ständige sekreterare herr af Wirsén, herrar Annerstedt, Tegnér, Hjärne, Karlfeldt, Retzius, Melin, Billing och von Ehrenheim.

Akademiens direktör herr SÖDERWALL *öppnade sammankomsten med följande*

TAL.

Vid den tid, då Svenska Akademien under det senast förflutna årets julmånad redde sig att efter sin stiftares föreskrift fira sin årshögtid på Gustaf den andre Adolfs födelsedag, hvilade en

tryckt stämning öfver vårt land. En allvarsam sjukdom hade lagt sin hand tungt på vår konung. Sveriges inbyggare, hvilka med sitt hjärtas deltagande följa det, som inom konungahuset gifver anledning till glädje eller sorg, lyssnade allmänt med orofylld uppmärksamhet till hvad de dagliga budskapen hade att meddela om konungens befinnande, och Akademien, som kände, att en tidpunkt, då hennes skyddsherre låg fjättrad vid sjukbädden, ej var ägnad till högtidsfirande, beslöt därför att uppskjuta den sedvanliga festen till en dag, då det dystra molnet vore skingradt. Snart inträdde en afgjord förbättring, som gaf goda förhoppningar om konungens hälsa, och med glädje hafva vi sett dessa förhoppningar gå i fullbordan. Nyss har den vördade landsfadern, hvars återställda krafter medgifvit honom att å nyo lägga regeringsbördan på sina skuldror, firat halfsekelminnet af den dag, då han knöt äktenskapets band med den ädla furstinna, som han hade korat till sin brud. Konungens och drottningens guldbröllop har icke blott varit en familjefest inom konungahuset, hela nationen har under tacksam hågkomst af de svunna åren och med kärleksfulla önskningar för de kommande deltagit i denna högtid.

Sveriges folk delar också den glädje, som en annan erinringens högtid sistliden höst spridde i

konungaborgen. Tjugufem år hade förflutit sedan Sveriges kronprins hemförde såsom brud en dotter af Badens storhertig och hans gemål, en förbindelse, som af svenska nationen hälsades med så mycket större glädje som den innebar en förening mellan en ättling af Sveriges nu regerande dynasti och en afkomling af Vasahuset; och icke långt innan kronprinsen och kronprinsessan högtidlighöllo minnet häraf, hade de upplefvat lyckan att se en telning uppspira ur det äktenskapliga förbund, som deras äldste son, hertigen af Skåne, hade knutit med en prinsessa af Englands konungahus. Åt vår åldrige, folkkäre monark beskärdes alltså den sällsynta glädjen att få trycka till sitt bröst en ättling i tredje led, en ättling, hvilken, om Försynen förlänar uppfyllelse åt våra önskningar, en gång skall föra den spira, som nu hvilar i hans farfaders faders hand. Ett nytt glädjeämne har den för kort tid sedan timade födelsen af det furstliga parets andre son beredt konung, konungahus och folk.

Betydelsefull var den dag, då Gustaf den andre Adolf gjorde sitt inträde i en värld, uti hvars historia han med outplånliga drag skulle rista sitt namn, och det var en god tanke, som ledde

Gustaf den tredje, då han stadgade, att den Akademi, åt hvilken anförtroddes vården af fosterlandets minnen och språk, skulle den dagen fira sin årshögtid. Inom Akademien har ock särskildt under denna hennes årligen återkommande högtidsstund åt Gustaf Adolfs minne ofta ägnats en varm hyllning, och Akademien vet, att hon vid denna hyllning har varit i samklang med vårt folks bästa tankar och stämningar. Ännu djupare än erinringen om Gustaf Adolfs *födelsedag* har dock, såsom rätt och naturligt är, i de folks hjärtan, hvilkas sak han förde, bränt sig in åtanken af hans *dödsdag*, den dag, då han med sitt blod beseglade sitt lifs verk. Hos oss och hos de evangeliska kristna i Tyskland har det därför, i synnerhet under de senaste årtiondena, mer och mer blifvit sed att med åminnelsefester begå dagen, då Gustaf Adolf på Lützens slätt dog hjältedöden, och äfven under det förflutna året högtidlighölls den rätt allmänt inom de länder, som hans verk närmast gällde. De gemensamma minnena och den gemensamma tacksamheten förenade här Sveriges och Tysklands folk. Bland uttryck, som känslan af denna gemensamhet tog sig, må särskildt nämnas det minneskapell på valplatsen vid Lützen, för hvars resande en varmhjärtad svensk man, sedermera bortgången, och hans ädla maka ställde de nödiga

medlen till förfogande och hvartill grundstenen lades den sist förlidna Gustaf-Adolfsdagen. På fältet, där konungen utandades sin hjältesjäl, frammanades hans bild och tolkades betydelsen af hans verk på både svenskt och tyskt tungomål. Från Sveriges konung, från tronföljaren och hans gemål, från korporationer och enskilda i vårt land öfversändes minneskransar, som gåfvo vittnesbörd om hvad man här tänkte och kände. I den hyllningsgärd, som hembars åt dagens minne, deltog äfven Svenska Akademien genom nedläggande af en krans vid Schwedenstein.

Kär och dyrbar skola vi akta plikten att hedra våra stora minnen, men föga båtar detta, om vi låta det stanna vid ett lofprisande af de store hädangångne, vid talarens, skaldens och konstnärens förhärligande af dem och deras bedrifter, vid de upphöjda stämningar, som betraktandet häraf kan framkalla för stunden. Läte vi detta blifva allt, skulle vi snart komma att likna det släkte, som nöjde sig med att uppbygga profeternas grafvar och pryda de rättfärdigas grifter. De härlige, hvilkas minne vi vörda, skola vi taga till föredöme i trohet vid lifsuppgiftens fullföljande, vi hafva att se till, huru deras lifsverk alltjämt må lända till välsignelse, och vi böra pröfva oss, huru vi förvalta det arf de hafva lämnat.

Hvad vi vörda hos Gustaf Adolf är icke blott det glänsande snillets egenskaper utan ännu mer den utomordentligt rika, ljusa, harmoniska personligheten, hvars innersta, allt genomträngande kraft var en sedlig karaktär, uppburen af lefvande kristlig tro. I fast förtröstan på Gud och i förvissning om att det rätta skulle segra var det ock, som Gustaf Adolf förde an sitt folk, ty det var — det måste vi komma i håg — *med* svenska folket, som han utförde sitt verk, och när vi erinra oss honom och hans gärning, böra vi också med tacksamhet tänka på den tidens svenska folk, som så villigt och endräktigt följde honom och som icke fann något offer för tungt, när det gällde den evangeliska trons frihet och fäderneslandets trygghet. Måtte dessa våra fäders anda lefva äfven hos oss! För visso ställer fosterlandet i denna skickelsedigra tid, icke mindre än i hvarje föregående, allvarliga kraf på oss. Vi skola blifva i stånd att fylla dessa kraf, i samma mån som trohet och kärlek hos oss blifva lifsmakter, trohet mot plikten och kallelsen från ofvan, kärlek, som för höga, ideala mål kan försaka själfvisk njutning och ro. Huru högt vi än skatta en rik intellektuell, estetisk och materiell odling, bör det dock stå klart för oss, att den ej hjälper stort, om den är utan religiös och etisk kärna. Den fagra frukten

kan vara maskstungen, den förfinade ytan döljer alltför ofta en inre råhet.

Känslan af sambandet med Tysklands evangeliska kristna, hvilken på ett synnerligen märkbart sätt trädde i dagen vid höstens Gustaf-Adolfsfester, fick äfven under det halfår, som nu närmar sig sitt slut, ett uttryck, då man på flera ställen i vårt land firade trehundraårsminnet af den fromme tyske sångaren Paulus Gerhardts födelse, hvarvid man särskildt tacksamt erinrade sig, att hans i äkta folklig ton stämda, af den religiösa känslans innerlighet och frimodig trosvisshet genomträngda kväden äfven hos oss hafva vunnit genklang och att några af dem alltjämt höra till vårt folks mest älskade andaktssånger.

Det snart gångna halfåret har ock framkallat för våra blickar det tvåhundraåriga minnet af trenne bland den svenska vetenskapens stormän. Den 6 mars högtidlighöll Lunds universitet tvåhundraårsminnet af den skarpsynte, i den svenska häfdaforskningen epokgörande historieskrifvaren Sven Lagerbrings födelse; den 14 mars hade tvenne sekel förflutit, sedan den snillrike, framför allt om det svenska språkets vetenskapliga utforskning så högt förtjänte språkmannen Johan Ihre i Lund

såg dagens ljus, och för några veckor sedan hafva vi bevittnat, huru hela den bildade världen har deltagit i de högtidligheter, som ägnades åt erinringen därom, att tvenne århundraden gått till ända, sedan han, som skulle blifva bäraren af Sveriges största vetenskapliga namn, Carl von Linné, föddes i det anspråkslösa småländska komministershemmet. Minnet af denne mästare högtidlighölls framför allt af Uppsala universitet, hvilket hade förmånen att räkna honom bland sina lärare, och af Svenska Vetenskapsakademien, i hvars stiftande han tog del och hvars ärorika verksamhet han såsom hennes förste preses kom att inleda. Vid båda dessa fester lät Svenska Akademien representera sig genom ombud och uttryckte genom öfverlämnade adresser sitt deltagande i den hyllning, som ägnades det stora minnet. Såsom en vördnadsgärd åt detta minne har Svenska Akademien beslutit att öfver Linné prägla årets minnespenning i dubbel storlek. Allmänt lade för öfrigt svenska folket i dagen sin glädje öfver att det bland sina söner täljer denne man, hvilken det blef förunnadt att klarare än någon före honom skåda sammanhanget i skapelsen, att läsa den förborgade skriften särskildt i den organiska naturens bok och att nydana den vetenskap, hvars uppgift är tydningen af denna skrift. Att frammana bil-

den af denna sällsynt helgjutna personlighet har vårt folk haft så mycket mera skäl, som Linné under sin oaflåtliga, brinnande sträfvan efter sanning och klarhet aldrig glömde, hvad han var skyldig sitt fädernesland, och alltid lät människokärlek och rättrådighet styra sina handlingar, liksom han fast trodde, att den Gud, hvars spår han funnit i naturen och om hvars vishet och makt han i hänryckt förundran såg denna öfverallt bära vittne, äfven leder människornas öden med kärlek och rättfärdighet.

Svenska Akademiens uppgift är nationell. Hon vill väcka, vårda och underhålla kärleken till fosterlandets minnen och hon vill främja den andliga odling, som i särskild mening är svensk, som i det svenska språket har sin medelpunkt. En nationell odling kan dock icke afstänga sig från den allmänna, och äfven den nationella litteraturen kan, om den skall nå en högre grad af utveckling, icke undvara väckelser och intryck utifrån.

Under sin verksamhet har Svenska Akademien städse haft blicken öppen för det samband, som förenar vår bildning med de forntida och nyare kulturfolkens, och äfven Akademiens i tryck utgifna Handlingar bära vittnesbörd om detta förhållande. Såsom något anmärkningsvärdt kan i

detta sammanhang också erinras därom, att Akademiens äldsta stat upptager fyra pensioner åt utländska lärda. Det var alltså icke ett för hennes syften alldeles främmande uppdrag, som tillföll Akademien, då hon fick det ofta brydsamma, alltid svåra och ansvarsfulla värfvet att årligen utdela den storartade Nobelska stiftelsens litteraturpris. Föreskriften, att de arbeten, som skola belönas med detta pris, böra utmärka sig genom ett »idealiskt syfte», öfverensstämmer med de grundsatser, som Akademien har tillämpat i fråga om de verk, som hon prisbelönat eller åt hvilka hon upplåtit en plats i sina Handlingar; hon har nämligen i dem städse velat se den konstnärliga formen förenad med ett ädelt idéinnehåll.

Området för Akademiens verksamhet har därigenom, att hon iklädt sig förbindelsen att utdela det litterära Nobelpriset, visserligen blifvit väsentligen utvidgadt, men hon känner lifligt, att detta icke får störa eller hindra fullgörandet af de uppgifter, som närmast och af ålder åligga henne.

I språket afspeglar sig folkets själ, och de alster af den konstnärligt skapande människoanden, hvilka formas med hjälp af språket, blifva på grund häraf i särskild mening nationella. Aka-

demien känner det därför som sin närmaste plikt att främja svensk litteratur, den må nu i bunden eller obunden form verka i det sannas och godas tjänst. Men det är icke blott språket såsom vitter framställningsform, som utgör föremål för Akademiens verksamhet, utan hon har äfven att ägna sin omsorg åt den vetenskapliga undersökningen af modersmålet, att verka för dess ans och att inom vårt folk sprida kännedom om dess skaplynne och öden. Denna sida af sin uppgift betraktar hon som synnerligen viktig, ty till det dyrbaraste arf, som vi hafva mottagit från våra fäder, räkna vi vårt språk, detta språk som är oss kärt, icke så mycket därför att det i klangens fägring intager ett af de främsta rummen bland världens språk, utan framför allt därför att det är *vårt* modersmål, våra fäders tungomål, därför att vi känna det vara förbundet med allt, som är oss heligt och dyrbart i lifvet.

Vården om detta vårt modersmål, vårt svenska språk, fick Svenska Akademien sig anförtrodd. Närmast skulle det tillhöra Akademien att verka för språkbrukets stadgande. I detta syfte var det som Akademien fick i uppdrag att utarbeta en svensk grammatik och en svensk ordbok. Det förra uppdraget fullgjorde hon genom sin ledamot Lars Magnus Enberg, hvilken år 1836 i Akademiens namn utgaf en för sin tid förtjänstfull

svensk språklära. Ett hithörande arbete, Leopolds Afhandling om svenska stafsättet, hade emellertid redan år 1801 blifvit offentliggjordt i Akademiens Handlingar.

Då Gustaf den tredje föreskref, att Akademien skulle utarbeta en svensk ordbok, föresväfvade honom säkert tanken på den Dictionnaire, som Franska Akademien enligt det uppdrag hon fått vid sin stiftelse hade utgifvit öfver franska språket och som hade till syfte att fastställa det goda språkbruket. Genom det ordboksarbete, som i våra dagar utgifves af Svenska Akademien, söker hon förverkliga den afsikt, som låg till grund för konungens föreskrift, om ock planen och sättet för utförandet äro andra än han tänkte sig. Såsom det en gång förr har blifvit sagdt vid ett tillfälle liknande det närvarande, gäller det inom språkets rike »att upptäcka, icke att stifta lagar», och ordboken har att framställa språket sådant det är, d. v. s. sådant det efter sina lagar och under historiskt gifna förutsättningar har utvecklat sig. Om sålunda ordboken skall motsvara sin uppgift att gifva en klar och tillförlitlig redogörelse för språket, måste framställningen af de särskilda ordens former och användning grunda sig på undersökning och iakttagelse af det faktiska språkbruket, sådant det framträder i tal och skrift. Men äfven på det

språkliga området gäller det, att det nutida släktet är med starka band knutet till de gångna, och full klarhet öfver det samtida språket vinnes först, när det ses i sammanhang med de äldre språkskeden, ur hvilka det har utvecklat sig. Vi vilja därför lära känna äfven det språk, som talades och skrefs af svenska män och kvinnor i fordom tid, af Olaus Petri och Gustaf Adolf, af Georg Stjernhjelm och Haqvin Spegel, af Olof von Dalin och Hedvig Charlotta Nordenflycht. Ordboken måste vara en historisk ordbok, som redogör för de särskilda ordens uppkomst, utveckling och öden och som angifver deras äldre och nutida bruk, belyst genom konkreta bevisande exempel. Tanken på en historisk ordbok öfver franska språket, framkastad af Voltaire, har Franska Akademien, såsom bekant är, upptagit på den senare tiden, och hon utgifver nu en Dictionnaire, byggd på den historiska principen. Denna princip har likaledes kommit till utförande i den stora Grimmska ordboken öfver tyska språket, i den engelska ordbok, som på initiativ af Philological Society utgifves af Murray, numera af Murray, Bradley och Craigie, samt i det holländska ordboksföretag, som grundades af de Vries och sedermera har fullföljts af andra framstående språkmän.

Det är Svenska Akademiens önskan att åt svenska folket gifva ett verk, som kan bilda en motsvarighet till de nämnda lexikaliska arbetena, och till grund för den ordbok, som hon utgifver öfver vårt språk, ligga väsentligen samma principer som för dessa, om ock den svenska ordboken i vissa afseenden söker att på ett strängare och fullständigare sätt genomföra dessa grundsatser. Ordboken, hvilken är afsedd icke blott att gifva en trogen bild af det nu lefvande svenska rikssprået utan ock att lämna en historisk framställning af det svenska ordförrådets utveckling alltifrån reformationstiden, har att redogöra för ordens ursprung och frändskapsförhållanden, för deras ljudskick och formbildning, deras betydelse och bruk i nutiden och under gångna tider, och för den kronologiska följd, i hvilken de särskilda språkliga företeelserna kunna historiskt påvisas i litteraturen. Den söker alltså att antyda, huru utvecklingen försiggår inom språkets värld, och att, så vidt möjligt är, uppvisa de mångskiftande förhållanden, som hafva föranledt eller öfvat inflytelse på denna utveckling. Af vikt är vidare, att ordboken meddelar, icke blott i hvad mån de särskilda uttrycken, formerna och betydelserna ännu äro gångbara eller ej, utan äfven huruvida de möjligen tillhöra endast den ena eller den andra arten af framställning.

Då både i fråga om det samtida språket och med afseende på den förflutna tidens språk redogörelsen, såsom nyss antyddes, måste grunda sig på iakttagelse, så förutsätter den behandling, som ordboken ägnar åt språkets ord, ett insamlande af material, antecknande och sammanförande af språkprof, förnämligast ur litteraturen, men äfven ur det lefvande talet. Mängden af språkprof, som hittills hafva inkommit, uppgår i närvarande stund till mer än två och en half million, och samlandet måste alltjämt fortgå. Oaktadt rikligheten af detta material, af hvilket dock endast en mindre del blir synlig i ordboken, kräfves vid de särskilda artiklarnas affattande ett omsorgsfullt studium af litteraturen och samtalsspråket. Viktiga upplysningar om det lefvande språket inhämtar ordbokens redaktion äfven genom förfrågningar, som hos ett stort antal personer i olika delar af vårt land göras om särskilda ords uttal, former och bruk. Klart är emellertid, att det existerande materialet aldrig kan blifva till fullo genomforskadt, och hvarje sakförståndig bedömare måste snart öfvertyga sig om omöjligheten af att fullt tillgodogöra alla de källor, som kunna gifva upplysning om språket under de perioder, som ordboken omfattar; icke ens för det samtida språket skulle en *fullt* uttömmande redogörelse kunna gifvas. Vår

ordbok kan naturligtvis lika litet som någon annan ordbok öfver ett lefvande språk, i synnerhet om det är ett språk med rik litteratur, uppnå en *absolut* fullständighet. Äfven där källorna flöda rikligt, måste en begränsning iakttagas i fråga om deras tillgodogörande. Omfånget får icke utsträckas öfver ett visst mått, hvarför i ordboken ingalunda kan upptagas allt, som där skulle kunna försvara sin plats.

Ordboksarbetet har under det förflutna året liksom under innevarande halfår fortgått genom insamlande af nytt material och genom redigerande af nya artiklar. I redaktionsarbetet deltager en kunnig, flitig och intresserad stab af medarbetare, och hvad de utföra inom det alltid mödosamma och ansträngande lexikaliska arbetet — vi erinra oss Scaligers bekanta epigram om »straffarbete» — förtjänar så mycket större erkännande, som i företag af här ifrågavarande art den enskildes andel ej medför den författarära, som kan åtfölja ett verk, hvilket omedelbart är fäst vid sin upphofsmans namn. För öfrigt medverka utom den egentliga redaktionspersonalen flera språkmän och på olika områden bevandrade fackmän. Arbetet har under flera år utförts på två afdelningar, af hvilka den ena för närvarande är sysselsatt med behandlingen af ord, som till begynnelsebokstaf hafva *B*,

den andra med artiklar tillhörande bokstafven *D*. Under det förflutna året utgåfvos tre häften af ordboken, och ytterligare tvenne torde inom de närmaste följande veckorna komma att lämna pressen.

I fråga om alla mänskliga företag gäller, att det ideal, som eftersträfvas, aldrig nås och aldrig kan nås, och med afseende på en ordbok, framför allt en historisk ordbok, gäller detta i högre grad än om mycket annat. Akademien är dock förvissad, att det arbete, som hon nu låter utföra, på ett verksamt sätt skall tjäna det syfte, som låg till grund för stiftarens bestämmelse, att bland Akademiens åligganden skulle ingå utarbetandet af en ordbok öfver svenska språket.

Äfven under den tid, som har förflutit sedan Akademien senast samlades till högtid, har döden gjort sin skörd inom hennes krets. Under den gångna hösten bortkallades den till lefnadsåren äldste bland hennes ledamöter, Claes Herman Rundgren. Redan hans imponerande yttre gestalt vittnade om en utpräglad individualitet, och genom hela sitt uppträdande i lifvet visade han, både att han ville vara och att han var en man för sig, som med orädd självständighet gick sin väg fram

utan att synnerligen fråga efter människors bifall eller tadel. Både det ena och det andra kommo honom rikligt till del. Konservativ till sin läggning, stod han i synnerhet under sin mannaålders dagar i främsta ledet bland kämparna för det beståendes rätt, vare sig det gällde politiska eller kyrkliga förhållanden, och särskildt vid 1865 års riksdag intog han en framskjuten ställning bland motståndarna till det af regeringen framlagda representationsförslag, som då afgick med segern. Ingalunda var han dock en oförsonlig förfäktare af det häfdvunna såsom sådant, och hans praktiska sinne kunde göra honom till en nitisk främjare af reformer, hvilkas gagn han hade lärt att inse. Han gaf noga akt på tidens tecken, och ehuru han allraminst kan sägas hafva tillhört dem, som hållningslöst låta sig kringföras af tidens strömningar, var han ej heller den, som blindt kämpade emot dem. Genom sitt skarpa förstånd, sin plikttrohet, sin duglighet och sin högst ovanliga arbetsförmåga gjorde han sig gällande öfverallt, där han kom att verka; särskildt hafva vi här att tänka på de uppgifter, som genom lefnadskallet i främsta rummet voro honom anvisade: församlingsherdens och stiftschefens. Hans fina och mångsidiga bildning, hvilken förlänade behag åt hans enskilda umgänge, var en egenskap, som

också gaf sin prägel åt honom som talare och skriftställare. I hög grad var han i besittning af ordets makt, och hans väl afvägda, formfulländade framställning förfelade icke sin verkan. Ännu i sena ålderdomen bibehöll han sin andliga spänstighet, och verksamhetslusten förnekade sig icke ens sedan den kroppsliga hälsan var bruten. Inom Svenska Akademien, där han inträdde först då hans år närmade sig sjuttiotalet, var han en verksam ledamot, och hennes Handlingar innehålla ej få alster af hans fina och säkra penna. Akademiens angelägenheter och arbeten omfattade han med lifligt intresse, och ända intill de sista åren, då ohälsa hindrade honom från att företaga resor, plägade han infinna sig vid Akademiens högtider.

Ännu en plats inom vårt samfund blef tom, då Carl Rupert Nyblom för några veckor sedan slutade sin verksamma lefnad. Född i Uppsala, tillhörde han Uppsala universitet först som student, sedan som lärare och beklädde vid detta under trettio år lärostolen i estetik samt litteratur- och konsthistoria, således i samma ämnen, som vid Lunds universitet under lika lång tid och till stor del samtidigt hade till målsman den bortgångne ledamot af Akademien, hvars minne nu kommer att tecknas af hans utsedde efterträdare. Liflig, varmhjärtad, i flera hänseenden rikt utrustad, sär-

skildt poetiskt och musikaliskt begåfvad, kom Nyblom tidigt att intaga en bemärkt ställning icke blott inom den uppsaliensiska studentvärlden utan äfven inom vidare kretsar. Såsom universitetslärare förvärfvade han i hög grad ungdomens tillgifvenhet, och den inflytelse, som han utöfvade på sina lärjungar, var för visso ej ringa. Såväl härigenom som genom en omfattande litterär alstring har han i vår odling, framför allt i vår konstodling, gjort en insats, hvars betydelse bör med tacksamhet erkännas. I Svenska Akademiens arbeten var han en intresserad och flitig deltagare. Sålunda förvara Akademiens Handlingar flera af honom författade minnesbilder, bland hvilka särskildt må framhållas de intressanta, med kärleksfull uppfattning utförda teckningarna af Adolf Fredrik Lindblad och Fredrik Vilhelm Scholander. Af Svenska Akademiens Nobelinstitut var han medlem alltsedan dess inrättande. I kär hågkomst skall Nybloms varma, ovanligt sympatiska personlighet bevaras af en stor vänkrets.

I ledigheten efter professorn m. m. Gustaf Ljunggren och biskopen m. m. Claes Herman Rundgren har Akademien med sin höge beskyddares nådiga bifall invalt i förra rummet profes-

sorn vid Göteborgs högskola m. m. doktor Vitalis Norström och i det andra ordföranden i lagberedningen, f. d. justitierådet m. m. juris doktor Ivar Afzelius. Af dessa kommer nu professor Norström att taga sitt inträde.

INTRÄDES-TAL

I

SVENSKA AKADEMIEN

DEN 20 JUNI 1907

AF

VITALIS NORSTRÖM

PROFESSOR VID GÖTEBORGS HÖGSKOLA

Mine Herrar!

Den fullkomligt oväntade äran att få intaga en plats bland eder leder mig i dag in på en väg, där jag ingalunda känner mig hemmastadd. Jag inser klart omöjligheten för mig att teckna en bild af litteraturhistorikern och estetikern GUSTAF LJUNGGREN, honom själf och denna omgifning värdig. Stunden kräfde en offergärd åt skönheten. Men jag är invigd endast i *en* tämpeltjänst: *sanningens*. Någon annan skönhet kan jag icke bjuda än den, som är sanningens själfvuxna dräkt. Medvetandet om denna begränsning kan dock icke grumla tre källor till glädje, som upprinna ur min uppgift.

Ljunggren var utan tvifvel i högsta grad en arbetets man, en den andliga odlingens nitiske, alltid villige tjänare. Men öfver allt hans arbete hvilade ett lugn, som blir vår egen tid alltmera främmande. Däri låg en fortgång, som når en flod tager sitt stilla och raka lopp genom ett slättland utan att veta af oroliga bukter, vilda hvirflar och hetsen i en allt uppslukande sugning mot målet.

Man arbetar annorlunda nu i dessa kulturhektikens dagar, då feberdrömmar omgyckla med lyckobilder och då allt går ut på att hinna före, att samla alla krafter till ett afgörande språng och att slå rekord.

Ljunggren var en alltför ärlig och klarseende människokännare och människoskildrare för att icke märka svagheten i *all* karaktärsbildning eller bristen på en tillräckligt kraftfull inre enhet äfven hos de största andar han mötte och pröfvade. Men han för oss till sådana och visar i sig själf upp en sådan ande, där tanke och vilja dock ha ett fäste, en klippgrund, som de växlande erfarenheterna väl kunna öfverspola, men icke skölja bort. Den hetsiga rörlighet, som icke tillåter den jäsande föreställningsmassan att stanna på någon enda punkt och där sätta en kärna, kring hvilken de andliga innehållen förmå samla och gruppera sig, tillhörde icke honom och hans tid.

Söndring har funnits så länge som människolif. Men den kan gripa mer eller mindre djupt. Kampen om tillvarons medel har ständigt väpnat arm mot arm, släkt-, folk- och rasmotsatser; hat och lidelser af allehanda slag ha drifvit till våldsamma brytningar. Men djupare når den söndring, som sänker sin skiljande gräns ända ned i den hemlighetsfulla verkstad, där lifsåskådningarna

och idealen smidas. Det är detta, som utgör det sorgligaste draget i vår tids partiväsen, att människorna icke så mycket vända sig bort från hvarandra af yttre anledningar — hvilka dock slutligen alltid stå att afiägsna, emedan de icke äro sammanvuxna med personligheten själf — utan skiljas åt genom sina sista medvetna mål. Men förhåller det sig på detta sätt, då *kunna* vägarna icke tänkas sammanlöpa. För en sådan motsättnings djupa bitterhet var den äldre tidsriktningen i stort sedt förskonad.

Nutidsarbetaren erfar ofta en verklig vederkvickelse af att söka sig *bakom* denna samtidens oro och splittring, inom hvilkas krets han från alla sidor jagas, till fädernas jämviktsläge, där planerna och idéerna icke fladdrade hit och dit såsom flingor i luften, utan buros af personligheter, de där ännu hade makt till inre samling och till att uppdraga fasta riktningar. Ibland inställer sig ett omotståndligt behof af den ro, som ligger i en sådan återgång till äldre bildningsformer. När jag sysslat med Gustaf Ljunggren, har jag erfarit en sådan ro, hvilken omisskännligt slagit mig till mötes från hans lif och verk.

Men för det andra gläder jag mig också åt att vid hans hand ha fått beträda de fosterländska minnenas mark och återknyta bekantskaper från

ungdomsåren. Den svenska vitterhetens historia är ett blad ur fosterlandets egen, och man når fram till den förra blott genom den senare. Det är mötet med den svenska andan i Ljunggrens teckningar af svenska sångares bilder, hvilket jag prisar som en lycka. Den filosofiska tankens rörelser ha väl sin egentliga drifkraft i en känsla, som utgår från det mänskliga lifvet själf utan hänsyn till lägen i rum och tid, men arm och utblottad blir denna känsla till sist, om den utestänges från förbindelse med det nationella lifvet, med hemland och folk.

För det tredje måste jag såsom ämne till glädje framhålla också den omständigheten, att jag icke skiljer mig från Ljunggren utan en ökad vördnad för hans personlighet och en uppriktig beundran för hans arbete. Men såsom en ännu värdefullare personlig vinst skattar jag det intresse, studiet af hans verk fördjupat hos mig, och den sympati, utan hvilken ingen rätt uppfattning är möjlig. Han var länge Eder, mina herrar, men nu tillåter jag mig säga, att han också är *min* man.

Det ligger ett godt stycke människokarakteristik redan i härstamningen från en bestämd födelse- och hembygd. Våra svenska landskap prägla icke sällan sina barn med drag, som aldrig utplånas och på hvilka man icke lätt misstager sig. Men

landskapskaraktären affärgar sig ingalunda likformigt. Här finnes en gradskala.

Jag skulle då hålla för troligt, att *Skåne* besitter en mycket stor makt i denna riktning. När en uppsvensk för första gången kommer ned till den typiskt skånska slättbygden, erfar han i regel en bestämd känsla af något nytt och osedt. En lugn blidhet, hvartill det öfre landet icke egentligen erbjuder något motstycke, breder sig som ett mjukt täcke öfver det hela, men en blidhet i kraft och allvar, som icke stämmer åskådaren vek. Intrycket af kraft förmedlas först och främst af väldigheten i de horisontala dimensionerna, hvilken för tanken till hafvet. Men till detta imponerande intryck bidraga också väsentligt växtlighetens mäktighet och den prägel af gammal och rik odling, som möter öfverallt och röjer styrkan i denna jord.

Den skånska börden afspeglar sig i Gustaf Ljunggrens både *lif* och *läggning*. Lika lugnt och kraftfullt som det förra bröt sig väg utan att hejdas eller böjas åt sidan af större svårigheter och hinder, lika uppenbart framträder hos mannen såsom grunddrag kulturpersonlighetens finhet, parad med saftfullheten i en frisk och sund natur. Han skulle säkert själf icke ha något att invända mot denna bakgrund för sin bild, ty hur djupt han

kände sig fäst vid sin hembygd, däråt har han gifvit vackra och bestående uttryck.

Jag kan icke här följa Ljunggren steg för steg genom hans med arbete, framgång och glädje mättade lefnad. Jag kan blott gifva några konturer.

När den litteraturhistoriska vetenskapens Nestor i vårt land den 31 augusti 1905 afled i sitt hem i Lund, hade han bakom sig en ovanligt lång och klar arbetsdag. Hans verk var på det närmaste förknippadt med det sydsvenska universitetet, bland hvars mest representativa män han — såsom student, docent, professor och rektor — länge räknades, men verket öfverskred det måttet och uppnådde en allmännare betydelse, en fosterländsk.

Gustaf Håkan Jordan Ljunggren föddes i Lund den 6 mars 1823 såsom son af därvarande stadskomminister A. M. Ljunggren och dennes maka, född Kröger. Hans far gick tidigt bort, efterlämnande hustru och fyra små barn i knappa omständigheter. I följd däraf framlefdes hans barndom och ungdom under trånga yttre villkor, hvilka fortbestodo ända till dess att han tillträdde sin professur. Men något svårare hinder lade de knappast i vägen för hans utveckling, som i lancaster- och katedralskola, i privat pension, vid

akademien och under informationer sköt god och snabb fart.

Ljunggrens ungdomslif kännetecknas enligt hans egna anteckningar till en början af erotiskt svärmeri, af denna egendomliga, lätta *Weltschmerz*, som ofta medföljer det inre lifvets vaknande hos begåfvade ynglingar, och af en viss Jean-Paulinism. Från 1843 tog svärmeriet en politisk riktning, hvilken vändning föranleddes af Ljunggrens då inledda bekantskap med C. W. A. Strandberg (Talis Qualis). Denne utöfvade ett starkt inflytande på Ljunggren och var den af hans vänner, som han allt framgent satte högst. Genom Talis Qualis kom han i beröring med ett lag af frihetsträngtande ungdomar, som i denne sångare hade sin andlige ledare, och med en från Tyskland inträngande politisk radikalism. Den sedermera så konservative Ljunggren har själf i sin ungdom diktat sånger, som gåfvo uttryck för 1840-talets *Sturm und Drang*. Han har i sitt företal till Strandbergs dikter själf talat om »denna jäsande och denna om sitt mål oklara, lidelsefulla sträfvan, denna törst efter handling, som mot slutet af 1830- och början af 40-talet förmärktes hos det yngre släktet». »Friheten, på hvilken man ropade», har någon sagt, »var denna politiska romantiks blå blomma, den var en symbol, som kom

alla hjärtan att klappa högre, men som enhvar kunde fatta och äfven fattade på *sitt* sätt.»

Det var den vaknande personlighetens safter, som jäste i de unga sinnena, det var hvad jag skulle vilja kalla det liberala genombrottets romantik, som svällde ut de unga frihetshjältarnas segel. Det var — åtminstone i Tyskland och hos oss — en radikalism med idealets ungdomsskimmer öfver sig, en idealism, som icke upplöste sig såsom en luftbild, utan verkligen lämnade spår efter sig i de många på en och samma gång starkt inifrån behärskade och verkligt frigjorda personligheter från förra seklets midt, som ägde denna sinnets jämvikt, efter hvilken vi nu börja sucka, och gjorde detta intryck af sund och stark mänsklighet, som sedan blifvit alltmera sällsynt. Vår tids sociala maskinkollektivism vet föga af den trängtan efter ett rikt inre lif, som var detta frihetssträfvandes innersta drifkraft. Men hos Ljunggren, liksom hos de flesta af de unga drömmarne här uppe i Norden på den tiden, förmälde sig det abstrakta politiska svärmeriet med en stark skandinavism och fick däraf en särskild prägel. Härmed följde då äfven en fosterländsk stämning i den tidsålderns format. Man misstager sig nog icke, om man menar, att det var detta fosterländskt-skandinaviska vin, som starkast verkade på

honom. Han yttrar sig själf därom i sina årsanteckningar för 1844 på följande sätt:

»Redan 1843 hade det politiska svärmeriet börjat taga öfverhand öfver det sentimentalt-erotiska. Det märkliga Uppsalatåget detta år, i hvilket jag af tentamina hindrades deltaga, hade på mig gjort ett djupt intryck, som än mera stärktes af mitt dagliga umgänge med Strandberg. *Den skandinaviska idén* hade blifvit mitt lifsmål, gifvit mig förnyade krafter; allt pjunk i äldre mening var nu försvunnet; till en vän sade jag: Min själ är frisk och glad. Jag tror mig hafva funnit en idé att lefva för. Och den tron gör mig lycklig och håller mig upprätt.»

Den politiska radikalismen lade Ljunggren snart bort. Den hade aldrig djupa rötter hos honom. Men hans skandinaviska hänförelse slocknade väl icke någonsin, närd som den innerst var af varm fosterlandskärlek. *Han* var lyckligare än vi, som nödgas här anbringa ett skiljetecken.

Kort efter sedan Ljunggren blifvit student, tillträdde den unge Carl August Hagberg den s. k. Norbergska professionen i moderna språk, som då också inneslöt estetiken. Hagberg hade redan i Uppsala samlat den vittra ungdomen kring sin person och hälsats såsom »ungdomens djärfve korag». Såsom professor i Lund kom han att in-

taga en liknande ställning, men med ökad betydelse. Ljunggren blef en af Hagbergs bästa lärjungar, och han rönte ett inflytande af sin lärare, som till god del utgick från dennes Hegelska ståndpunkt och röjde sig i den kritiska ställningen till den tysk-svenska nyromantiken.

I sina anteckningar berör Ljunggren knappast sina filosofiska åsikter och sin filosofiska bildningsgång, men det är mig genom andra meddelanden kändt, att han med stort intresse sysselsatte sig med Hegel, hvilket ju också tydligt framgår af hans estetiska skrifter. Uppsalafilosofen Afzelius hade studerat Hegels system i Tyskland. Den unge Ljunggren funderade också en tid starkt på att besöka Uppsala för att höra Afzelius. Man hyste på den tiden och långt framåt vid det sydsvenska universitetet en stark tro på Hegel, den där syntes slutgiltigt ha löst världsgåtorna.

Ljunggren aflade år 1844 filosofie-kandidatexamen, blef samma år filosofie magister och tre år senare kallad till docent i estetik efter att ha utgifvit en afhandling om »Euripidis 'Medea' karakteriserad och jemförd med Shakspeares 'Othello'». Han företog därefter en längre studieresa till Tyskland och Frankrike och blef efter hemkomsten tysk språkmästare vid universitetet i Lund. Sedan Hagberg öfvergått till den nyinrättade professuren i

nordiska språk och hans förra professur delats i två, utnämndes Ljunggren 1859 till professor i estetik, litteratur- och konsthistoria. Härmed var ovissheten om lefnadskall och mål helt skingrad. Nu hade han nått den fasta ställning, i hvilken han omkring tre årtionden framåt utförde sitt omfattande och betydelsefulla arbete. Två år före sin utnämning hade han firat sitt bröllop med Adelaïde Ehrensvärd.

Vore detta tal en utförligare lefnadsteckning, så förelåge nu den vidlyftiga uppgiften att redogöra för Ljunggrens mångsidiga förbindelser med kommun, studentvärld, sällskaper och föreningar af olika slag, för alla hans offentliga uppdrag — han var bland annat länge och under ett viktigt skede Lunds universitets rektor —, för de många offentliga och enskilda hedersbevisningar, som kommit honom till del, och annat sådant. Men utan tvifvel vore det en misshushållning med tid och tålamod att här torrt upprepa biografiska lexikas uppgifter. Här kan endast komma ifråga att betona den beundransvärda mångsidigheten af ett intresse, som räckte till för allt — från kommunala uppdrag och ett på samma gång gladt och förfinadt umgängeslif till universitetets snart sagdt alla angelägenheter och ett vidsträckt lärdt författarskap. Särskildt må dock framhållas två momenter.

Det ena, att Ljunggren ganska tidigt — år 1865 — fick mottaga inval i Svenska Akademien, hvars stora pris han förut vunnit genom sin täflingsskrift »Jemförelse emellan Ehrensvärd och Winckelmann såsom konstfilosofer», och där han blef en synnerligen verksam medlem, hvarom Akademiens Handlingar vittna. Han har ock i två omfattande band med lefvande intresse skrifvit dess historia. Ljunggren tillhörde Svenska Akademien icke endast till namnet, utan med en ovanligt hängifven och fruktbärande verksamhet. Dess sak pålade honom icke sällan en dryg arbetsbörda. Den hade ock hans hjärta ännu i höga ålderdomen.

Det andra momentet framhåller jag, drifven lika mycket af skyldig pietet som af en i allo god och ljus personlig hågkomst. Göteborg har nämligen skäl att hålla Gustaf Ljunggrens namn i kärt minne, ty det fick betydelse för dess högskola. När den unga högskolan i Göteborg år 1894 erhöll examensrätt, kallades han till förste ordförande i dess examenskommission med rätt och skyldighet att öfvervaka examinationen. Den urbanitet hvarmed han fullgjorde detta grannlaga värf, öfverträffas endast af den välvilja han enskildt visade högskolans lärare och som sent skall af dem förgätas. Ljunggren betraktade sin verk-

samhet i Göteborg såsom en kär afslutning på sitt lifsverk i den svenska bildningens tjänst.

Detta verk bär samma prägel af ljus, som faller öfver hela hans lefnad. En af hans söner har sagt mig, att svårare pröfningar visste hans far knappast af. Ljunggren hör till de få människor, hvilkas lif på det hela taget kan sägas ha varit lyckligt. Han *kände* sig också nöjd och lycklig.

Inom de vetenskapsgrenar Ljunggren odlade har ingen af hans samtida åstadkommit på långt när så mycket som han. Kännaren på detta område har här en rik skörd att inbärga. Men fackmannens uppgift kan icke vara min, och på äran att räknas som sådan ställer jag inga som helst anspråk. Jag vill endast, under nära anslutning till goda källor, gifva en blick på det allra väsentligaste af Ljunggrens verksamhet och på den personlighet, som däri röjer sig. Sedan skall jag dröja vid spridda punkter, som särskildt fängslat min uppmärksamhet och framkallat min reflexion.

Ljunggrens vetenskapliga författarskap ägnades till en början mest åt den teoretiska estetiken, hvarvid han följde inverkan af en mäktig tidsströmning. Men hans bästa arbeten ligga på andra områden, af hvilka bland de tidigare företrädesvis tvenne böra ihågkommas. Det ena är studien öf-

ver Bellman och Fredmans Epistlar (1867), hvilken utmärker sig för omsorgsfulla och fina analyser och alltjämt behåller sitt höga värde, fastän Bellman sedan framkallat så många lärda och spirituella undersökningar och karakteristiker.

Af ännu större betydelse är den tre år äldre boken om »det svenska dramat intill slutet af sjuttonde århundradet», som från alla håll erkänts inleda en ny period för den svenska litteraturhistoriska vetenskapen. Aldrig förut hade på detta område framträdt en afhandling, byggd på en så samvetsgrann forskning i källorna och en så fullständig kännedom om den utländska facklitteraturen. Den kulturhistoriska synpunkten träder här i stället för den estetiska. Så djupt har Ljunggren inträngt i sitt ämne, att han äfven i fall, där den dåtida forskningen ännu ej uppnått fasta resultat, framkastat åsikter, som sedermera vunnit bekräftelse.

Med denna viktiga afhandling blef den filologiska och historiska kritiken grundval för den litteraturhistoriska forskningen äfven i vårt land, och författaren själf blef Sveriges förste kritiske litteraturhistoriker. Ljunggren har brutit en ny väg genom den svenska litteraturhistoriens marker.

Sina senare större arbeten utförde Ljunggren på vår nyare litteraturs område. I en hel rad af-

handlingar och uppsatser har han estetiskt eller biografiskt behandlat Tegnér, Atterbom, Franzén, Runeberg, Sturzen-Becker m. fl. Vid femtio år framträdde han med begynnelsen af det stora verket »Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf den tredjes död», hvars fem band föra skildringen fram till början af 1820-talet, då den litterära ställningen i vårt land efter de stora partistridernas slut märkbart började blifva en annan. Första bandet af detta verk, som bredt skildrar den gustavianska tidens strömningar, anses vara det mest utarbetade och helgjutna, under det att de senare i tilltagande grad mera bära prägeln af en kritiskt sofrad materialsamling än af konstnärligt formad historia. Såsom totalomdöme måste dock gälla, att detta verk genom sin grundliga, allsidiga forskning, sin sunda, klara och fängslande framställning och sin sträfvan efter rättvis fördelning af dagrar och skuggor intager en rangplats i vår litteraturhistoria. Ljunggren har icke en Atterboms bestickande skildringskonst, icke hans förmåga att teckna personligheterna i deras lefvande lif och egenart eller att låta oss se och känna dem, men i stället en vetenskaplig tillförlitlighet, hvari föregångarna inom området på intet vis kunna täfla.

Genom Ljunggrens skrifter blåser en *lugn* vind af gedigen saklighet och en *frisk* vind af om-

dömets frihet och oväld. Själf så försiktig och försynt, så måttfull och behärskad, ställde han sig afvisande mot ytterligheter och ytterlighetsmän.

Lynnets jämnmått och de besinningsfullhetens tyglar, som höllo hans natur tillbaka, hindrade honom att oförbehållsamt ge sig hän. Denna frånvaro af impulsivt temperament återfinnes ock i hans stil. Den flyter klart, lugnt, mjukt och jämnt; den försmår starka kryddor, den förråder ingen svängning af lidelsens strängar, men den uppenbarar icke sällan glimtar af satir och ironi. Ljunggren ställde ofta sina omdömen bakom ett opersonligt »vi» med blygsamhetens färg öfver sig och röjde med åren en tilltagande obenägenhet att personligt framträda i sina värderingar; hälst skjuter han framför sig uttalanden af äldre granskare, mellan hvilka hans egen fina smak och odlade omdöme få gifva utslag.

Afrundningen, mjukheten och klarheten i Ljunggrens framställning kryddades icke blott af attiskt salt, utan också ibland af en viss fyndighet, hvarpå kan tjäna som exempel inledningsorden till första bandet af »Svenska vitterhetens häfder»: »Evasäpplet inleder odlingens historia; Erisäpplet föranledde trojanska kriget och bildade därmed utgångspunkten för den högsta kulturutveckling, hvartill hedendomen kunde hinna; det äpple,

hvars fall, enligt berättelsen, kom Newton att upptäcka gravitationslagen, kan sägas inleda den bildningsperiod, hvaruti vi ännu befinna oss. Äfven Newtonsäpplet var en frukt af kunskapens träd på godt och ondt.»

Ljunggren ägde alla en objektiv skildrares egenskaper i den blandning, som hindrar den ena att vinna storhet på den andras bekostnad. Därför var storheten utesluten för att lämna plats för behaget och en mild välgörande värme. Det säregnaste, lättast igenkännliga draget hos snillet är själslifvets högtryck eller upplefvelsens intensitet, och denna intensitet är förlagd än öfvervägande till ögat, än till hjärtat. På det sättet uppstå de två hufvudklasserna af genier: åskådningens och känslans. Vår man hörde till ingendera, men dessa ofta söndrade elementer voro i stället hos honom lyckligt förenade. I bredden af hans lugna åskådlighet, som icke sticker skarpt i ögat vare sig med form eller färg, saknar man dock hvarken sympatiens eller indignationens pulsslag. Lugnet betyder här icke kyla, måttfullheten icke likgiltighet. Han hade fasta mål och bestämda vägar. Han hade också sina hjältar, kring hvilkas tinningar hans beundran flätat mången smakfull ärekrans.

Om Ljunggren utan tvifvel verkat mera vid sitt skrifbord än från sin kateder, så får likväl

hans verksamhet såsom föreläsare och talare icke skattas ringa. Hans föreläsningar samlade en talrik skara af åhörare, icke blott bland den studerande ungdomen, utan äfven från utanför universitetet stående kretsar. Det var icke blott ämnenas lättfattlighet, utan framför allt den liffulla framställningen, rikedomen af fängslande stoff och den fint utmejslade form, hvari det frambars, som vållade denna tillströmning. Innehållets harmoniska klarhet och formens klassiska afrundning erinrade om de gamle gustavianernas talarkonst. Hans föredrag saknade den brusande kraft, men också den nyckfulla ojämnhet, som tillhör improvisationen. Det flöt icke fram som ett sprudlande källsprång, utan — jag återvänder till denna bild — såsom en klar och stilla flod, som skarpt och tydligt afspeglar alla föremåls konturer. Den svaga men böjliga och genomträngande rösten ledsagade som ett karakteristiskt ackompanjemang de skiftande stämningar, åt hvilka den gaf uttryck. Där hans lågmälda stämma förnams och ville göra sig hörd, blef det tyst.

Ljunggrens vetenskapsområde var vidsträckt. Om man uteslutande med ledning af hans skrifter ville bedöma riktningen af hans intresse inom detta område, så skulle man blifva böjd för att antaga, att konsthistorien icke i högre grad tog

hans uppmärksamhet i anspråk. Så var dock knappast förhållandet. Detta ämne försummades hvarken vid examination eller föreläsningar. Han föreläste däröfver nästan regelbundet en timme i veckan och under åttiotalet ojämförligt mera öfver detta ämne än öfver allmän litteraturhistoria och estetik. Man kan säga, att konsthistorien var den disciplin, hvars utveckling han under de senare åren mest följde, nysvensk och nydansk litteraturhistoria undantagen. Han intresserade sig också mera för den samtida bildande konsten än för den samtida litteraturen. Den som känner Ljunggrens i hög grad fängslande skildring af sin italienska resa, kan heller icke betvifla hans blick för arkitektur, målning och plastik, hans förmåga att *se* konstverk af denna art och att återgifva hvad han sett. Han njöt det sköna i alla dess gestaltningar och saknade ingalunda makt att bringa detsamma till medvetande och uttryck.

Men Ljunggrens inflytande nådde fram icke blott på offentlighetens banor, utan också på hjärtats och det förtroliga enskilda umgängets genväg. Han häfdade sin centrala ställning inom den lundensiska universitetsvärlden äfven i sitt gästfria och angenäma hem, som under många år utgjorde brännpunkten för det akademiska umgängeslifvet. De, som under denna långa tid en eller annan

gång fått deltaga i dessa samkväm i Ljunggrenska huset, kunna icke förgäta den förekommande artighet, hvarmed värd, värdinna och hela familjen mottogo och underhöllo sina gäster. Här möttes professorer och studenter med samhällets och provinsens bemärkte män. Man var ej här ensamt hänvisad till alldagliga sällskapsnöjen, utan bjöds oftast på en eller annan öfverraskning, hvartill den spirituelle värdens fyndighet gifvit uppslag. I hans egen salong restes en skådebana, där små dramatiska situationsstycken uppfördes, i hvilka än ett utkommet diktverk, än dagens händelser gjordes till föremål för träffsäker kvickhet och lekande satir. Öfver sällskapligheten i detta hem låg en anda af frisk omedelbarhet, förmäld med fin och utsökt smak.

Jag öfvergår nu till vissa intryck och reflexioner, som framkallats af särskilda sidor af Ljunggrens skriftställarskap eller stycken i hans verk.

Om man undantager Atterbom, torde knappast någon svensk litteraturhistoriker hafva haft samma lifliga filosofiska intresse och samma grundliga filosofiskt-estetiska bildning som vår. Detta intresse vaknade tidigt och har afsatt en betydande frukt i det omfattande arbetet »Framställning af de förnämsta estetiska systemerna», som under lång tid användts vid den akademiska undervisningen

både i Uppsala och Lund. En verklig estetikens historia innehåller det icke, utan, sin titel likmätigt, omsorgsfulla och utförliga referat af de vetenskapliga åskådningarna om det sköna och konsten från och med Kant till och med Vischer. Till inledning förutskickas en kort blick på de äldre estetiska åsikterna. Ungefär halfva boken ägnas åt Vischer, till hvilken Ljunggren merendels ansluter sig i fråga om det skönas särskilda uppenbarelseformer och de enskilda konstarternas egendomlighet, men från hvars allmänna syn på det skönas natur och väsen han bestämdt tager afstånd. Till sin världsåskådning och hela sin anda var Theodor Vischer hegelian och sträng panteist. Han påstår, att det sköna icke kan konstrueras ur teismen och att konsten på dess ståndpunkt får den omöjliga uppgiften att åskådliggöra ett absolut personligt väsen eller blir »ett uppblickande till en transscendent kropp», »ett porträtterande af en absolut kropp, som aldrig sitter för porträttören». Med denna estetiska uppfattning, menar Vischer, vore också konstens mål begränsadt till medeltidens religiösa framställningar och domen uttalad öfver hela den nyare konstutvecklingen.

På denna punkt har Ljunggren kraftigt häfdat en motsatt åskådning, i det att han både kritiskt vändt sig mot panteismens anspråk på att

kunna förklara det sköna och positivt påvisat, hvilken grof och historiskt öfvervunnen teism det är, från hvilken Vischer utgått. Både kritiken af panteismen och försvaret för teismen såsom grundval för estetiken har värde och förtjänar uppmärksamhet. Å andra sidan kan dock icke nekas, att afvikelsen från Vischer i själfva grundåskådningen medför en betydande svårighet, ja stundom ett verkligt hinder för saklig öfverensstämmelse med honom i enskildheter. Till ett systematiskt helt hafva Ljunggrens egna estetiska åskådningar därför icke kunnat sammansluta sig. Teismens estetik är väl för öfrigt ännu oskrifven. Dock torde i vissa Ljunggrenska anmärkningar just i nyssnämnda riktning ligga brukbara utgångspunkter för en sådan. I ännu högre grad har dock en annan svensk granskare af den panteistiska estetiken en sådan förberedande ställning. Jag syftar på Daniel Klockhoff.

Ljunggren innehade en filosofisk ståndpunkt, där tankens klarhetssträfvan icke, såsom ofta är fallet med t. ex. tyskarna, har drifvit ut känslans innerlighet ur åskådningen. Den blodlösa panteismen kan vinna insteg blott där, hvarest det naturliga sammanhanget mellan hufvud och hjärta blifvit brutet. Hos oss här uppe i Norden är detta band nog så hållbart.

Ljunggrens förmåga af fint inträngande estetisk analys styrkes emellertid kanske ännu bättre af vissa korta studier, till god del intagna i hans »Smärre skrifter», än af de »Estetiska systemerna», som så öfvervägande referera. Exempelvis kunna härvid framhållas hans belysning af det komiskas väsen och hans undersökningar om natursinnet i folkvisan och om Tegnérs bildspråk.

I sin uppsats om Holberg uttalar sig Ljunggren kort och koncist öfver förhållandet mellan det komiska och det moraliska. Han ser både skiljebalken och bryggan mellan dem. »Komiken», säger han, »är icke en blott skämtsam lek utan mening och betydelse. Genom det fulas upplösning, motsägelsens sammanstörtande i sig själf aflägges ett indirekt vittnesbörd om det skönas evighet; det blir klart, att det skönas motsats icke kan skada detsamma. Detta är allvaret i komiken, men det är ett allvar i löjets form. Träder däremot detta allvar fram för sig, blir det sanna och förnuftiga uttryckligen och med bitter skärpa hållet framför den motsägelsefulla företeelsen, då har den fria komiken gått öfver i satir. Satiren icke blott skrattar, utan äfven fördömer; dess skratt är icke harmlöst utan framgår ur en sedlig ovilja; löjet är ett gissel i dess hand. Men tystnar äfven skrat-

tet, så att endast fördömandet kvarstår, då befinna vi oss på det moraliskas område.»

Vi märka lätt dessa bestämningars ursprung ur den Hegel-Vischerska estetiken, om hvars filosofiska metod man kvickt sagt, att »den efter afmätt takt öppnar, en ny Cerberus, sina tre svalg, tes, antites och syntes, och filosofen må se till, att han har något att stoppa i dem». Men tillämpningen på Holberg utföres träffande, och hela framställningen är fint skuren.

Jag tillåter mig dock undra, om Ljunggren verkligen här nått fram till en fullt afgörande distinktion. Man får veta, att samma motsättning arbetar inom det komiska och det såsom osedligt stämplade och att begreppsbestämningen sålunda icke får byggas på innehållets olikhet. Denna skall i stället grundas på formen. Motsägelsen brister i ena fallet ut i löje, i det andra i sedlig harm. Men den frågan står dock kvar obesvarad: *hvad är löje?*

Jo, skulle jag vilja svara, löjet är först och främst blicken för omotsvarighet mellan medel och ändamål, mellan ansatser och resultat. Då det är en blick, hör det till åskådningens värld. Den druckne på landsvägen väcker löje i sina försök att komma fram, i sina slingrande rörelser, som fördubbla väglängden och hota med fall i diket.

Här blir oändamålsenligheten ögonskenlig och här framträder då också på samma gång något fult såsom skildt från något skönt, ty i ett ändamål, som skall och kan vinnas, har allt skönt sitt oumbärliga fäste. Men här framträder närmare *den* art af det fula, som heter det löjliga, i och med den drucknes *omedvetenhet* om sitt eget tillstånd eller, än mera, i hans orubbade, ja befängdt stegrade tillförsikt till sig själf och sina vägars riktighet. All sann komik är omedveten eller härmar omedvetenheten. Och i denna frånvaro af självfiakttagelse och självkritik ligger en stegring af oändamålsenligheten, som ger det fula i det löjligas skepnad dess egendomligt skarpa kryddsmak.

Det moraliska skiljer sig från det komiska genom att vända sig till en annan sida hos den uppfattande. Löjet ligger i blicken, men den sedliga indignationen bor i hjärtat. Så snart man blundar för den drucknes bild och blott upptar hans tillstånd i sin *känsla* — af harm eller deltagande —, då glider stämningen öfver den gräns, som skiljer det komiska från det moraliska. Trots all sin angränsning och beröring tillhöra de olika områden i vårt själslif. Den psykologiska karakteristiken synes mig nu få ett fastare grepp på dessa elementers natur än den dialektiska, sådan Vischer gaf och Ljunggren upptog densamma.

Jag yttrar detta med all aktning för den numera så mycket förhånade och förbisedda estetiska skönhetsteorien. Om vi också nu vilja se långt mera rent psykologiskt på skönhetsföreteelserna, är det dock en oförlåtlig blindhet att därför förakta de skatter af orienterande tanke och lagrad erfarenhet, dessa estetiska system innesluto.

Ljunggren har mycket sysslat med tysk skönhetslära. Men framställdes den förebråelsen, att han bedömde lefvande dikt och konst efter abstrakta regler, skulle den vara alldeles ogrundad. Han tager helt visst sina omdömen ur sin smak och sin känsla, men icke ur en ouppfostrad känsla, utan en sådan, som gått i en sträng både historisk och filosofisk skola. Han utgår från mönster och förebilder, som gripit honom med det verkligt upplefdas makt.

Ljunggrens smak var klassiskt odlad och därför riktad på jämnmåttet. Inom poesiens allmänna utveckling stod nog den Goethe-Schillerska idealiteten för honom såsom det rena måttet; inom vår svenska poesi betecknade *Tegnér* den pelare, som mätte flodvattnets stigande och fallande. Tegnér förkroppsligade för Ljunggren den svenska sången, och *Fritiofs saga* var denna sångs *non plus ultra*. Men denna beundran var så långt ifrån ett

kritiklöst känslosvall, att den till väsentlig del framgick som frukt af ingående och skarpsinniga analyser. Ljunggren *ägde* icke blott sin Tegnér, han *förvärfvade* honom också.

Jag förstår den, som sätter Esaias Tegnér på den ledande fyrbåkens plats i vår vitterhet. Felen och bristerna hos denne skald äro visserligen ofta så skarpkantiga, att smaken ovillkorligen måste såra sig på dem. Men dessa sår läkas förunderligt hastigt i den utomordentligt lätta, klara och rena luft, vi hos honom inandas. Man behöfver ej mödosamt leta efter estetiska begrepp och synpunkter eller ingå i krångliga psykologiska undersökningar för att gripa Tegnér i hans oförliknelighet. Man har blott att öppna ögonen för att se att hvad som hos honom möter *är* poesi och mera obestridligt poesi, än fallet kan sägas vara hos någon annan svensk skald. Den Tegnérska sångmön syndar ofta — t. ex. mot kompositionens helgjutenhet och en sund hushållning med uttrycksmedlen — men synderna tillgifvas henne lätt af det stora, omotståndliga skälet, att hon dock för oss till ett underfullt poesiens land, befolkadt af en ojämförlig bildkrafts glänsande gestalter, att hon, när hon fullt ut når upp till sig själf, *är* fri och *gör* fri från allt hvad prosa heter, att hon bygger en ny förandligad värld öfver denna världen, där

andra lagar gälla för ljusets brytning, för rörelsens fortplantning, ja, jag skulle vilja säga, där tyngdlagen är upphäfd. Man får hos Tegnér den starkaste känsla af att dikten är större än verkligheten — icke därför att den är *dikt*, utan därför att den är gryningen till *en ny verklighetsdag*. Tegnér gifver hvad hvarje skald borde gifva: ett andligt luftombyte, ett bad i den eter, dit man annars icke nådde. Detta är den innersta grunden till hans storhet, en storhet, som gör honom till skalden framför andra i vår poesi. Hvad skulle vi med diktare, om de icke befriade oss från oss själfva och den torfva, där vi gå bundna?

Med denna Ljunggrens »tegnerism», honom ingifven af lundensisk tradition, af personlig läggning och tidehvarfvets anda, har man ofta sammanställt en begränsning hos litteraturhistorikern. Man påstår, att något af Tegnérs ovilja mot vår nyromantik — och uppslaget därtill hos Thorild — öfvergått på Ljunggren och färgat hans vetenskapliga omdömen. Ljunggren som litteraturhistoriker utvecklar ju heller icke främst entusiasm och »själslig betagenhet», som en minnestecknare sagt, utan ett odladt kritiskt förstånd. Han hade en gustavians och en akademikers känsla för litterär takt och smak, äfvensom den klassiska skolans sinne för linjer mera än för färg. Han hade något af

Leopolds skarpa blick för allt, som var svulstigt eller grumligt. Man förstår då, att han sympatiserar just med Leopolds esprit och klara förstånd, men känner sig frånstött af Thorilds och fosforisternas känslorus. Och man inser på samma gång, att det egentligen var hans temperament, som hindrade honom att fullt uppskatta Thorild och romantiken. Häri ligger nog en beröringspunkt med Tegnér.

Det förtjänar dock att i detta sammanhang anmärkas, att Ljunggren denna sin läggning till trots skrifvit det bästa vi äga om Atterbom, nämligen i sin essay öfver »Lycksalighetens ö». Naturligtvis upptager han i sig, liksom sin mästare Tegnér, så mycket af den nyare, mera romantiskt stämda tiden, att hans klassiska och rationella riktning ingalunda hindrar honom att vara ett andligt barn af sin samtid. All stark ensidighet och all våld stodo honom fjärran. I receptivitet och objektivitet låg ju också hans egentliga styrka.

Jag närmar mig nu den snart uppnådda gräns, öfver hvilken jag icke kan föra min teckning, som ju i hvarje fall måste blifva en torso. Det är egentligen blott ett enda drag jag har att tillägga.

Icke sällan finner man det sarkastiska draget i Gustaf Ljunggrens lynne starkt understruket. Därvid utgår man från en bitande kvickhet, hvar-

med han träffat ensidigheter, öfverdrifter, osmaklighet, mest kanske svulst och oklarhet. Ja, Ljunggren hade verkligen hvassa pilar i sitt koger, men begäret att såra spände aldrig hans båge. Ljunggrens sarkasm är i själfva verket genomdränkt af humor oeh därför också af det mildare slaget. Jag finner hos honom mindre af sårande skärpa än af en så att säga allsidig lifsglädje, hvilken mest gick som en tyst underström i djupet af hans behärskade och försynta natur, men stundom bröt fram i en munter kaskad af infall, som på sina håll nog uppfattades och kändes såsom hugg.

Men framför allt finner jag hos Gustaf Ljunggren en allsidig humanitet, en sympati, för hvilken intet mänskligt var främmande. Intrycket af personlig älskvärdhet är härvid icke det starkaste, än mindre af gammaldags blidhet och förbindligt väsen, utan längst stannar kvar minnet af en verklig hjärtegodhet, som icke drog sig för att med bispringande handling infria sina växlar.

Gustaf Ljunggren var en senfödd själsfrände till sångarkretsen kring tredje Gustaf. Men framför allt faller öfver hans bild skimmer från Tegnérstidens aftonrodnad. Därför innesluta vi honom i den känsla, vi ägna den svenska sången i dess styrkas och äras dagar.

SVAR

på herr NORSTRÖMS inträdestal

af

Akademiens direktör herr SÖDERWALL.

Min herre!

Af den man, hvars plats inom vårt samfund nu kommer att tillhöra eder, har ni gifvit oss en trogen och med säker hand utförd teckning. Ni har låtit Gustaf Ljunggrens bild lefvande framstå såsom i hög grad präglad af måttfullhet och jämvikt. Måttfullhet röjde sig i hela hans väsen, hvilket alltid gaf ett intryck af lugn värdighet, vare sig man såg honom uppträda offentligt eller sammanträffade med honom i den enskilda kretsen, där hans utsökta belefvenhet och takt i förening med en spirituell, ofta af lekande skämt och äfven af uddig satir kryddad umgängeston gaf en påminnelse om svunna dagars fina sällskapsvett. Måttfullhet utmärkte ock Ljunggren som skriftställare och skönjes såväl i hans lugnt framflytande,

väl afvägda stil som i den omsorg, med hvilken han sammanför och pröfvar fakta, och i den opartiskhet, hvarmed han fäller sina domar. Ni har visat, hvilken betydelse för danandet af hans personlighet, som låg i hans hembygds natur, i de omgifningar, som mötte honom vid det sydsvenska universitetet, och i de förbindelser, som han där knöt. Hvad han hade mottagit från den bygd, där han var född och hade uppvuxit, från den högskola, som hade fostrat honom, återgäldade han rikligen under troget och sorgfälligt användande af de stora gåfvor, som kommit honom till del, och Lunds universitet förvarar i tacksam hågkomst den i dess lif djupt ingripande verksamhet han där utöfvade under en lång följd af år. Hos Ljunggren var dock kärleken till fosterbygden icke inskränkt till en blott lokalpatriotism, den var fastmer den rot, hvarur kärleken till fosterlandet uppspirade. Ty en hängifven fosterlandsvän var för visso Ljunggren, och namnet fädernesland var i hans mun intet tomt ord. Åt den vetenskapliga undersökningen och belysningen af sitt fosterlands vittra odling var det ock som han skänkte sin bästa kraft, och på detta område har han i sina skrifter, alla utmärkta genom samvetsgrann forskning och klar framställning, rest sig en bestående minnesvård. Att Ljunggren skulle med varm

kärlek omfatta föremålen för Svenska Akademiens verksamhet, är naturligt, och hela hans personlighet gjorde honom särdeles ägnad att inom detta samfund intaga en representativ ställning. Han tillhörde Akademien i nära fyrtio år, och med sin vidsträckta litteraturkännedom, sitt starkt utvecklade skönhetssinne, sin kritiska blick har han inom Akademien utfört ett verk, som gör honom för alltid berättigad till hennes tacksamhet.

Ni yttrade nyss, min herre, att ni är invigd endast i en tempeltjänst, nämligen sanningens, och att ni icke tilltrodde eder att bjuda någon annan skönhet än sanningens självfuxna dräkt. Hvilket ädelt skick denna dräkt kan äga, har ni emellertid ådagalagt genom den bild, ni nu har gifvit oss. Äfven under eder föregående verksamhet visade det sig, att, då ni med oförtröttadt nit sökte sanningen, skönheten självmant infann sig som eder ledsagarinna, och med självständigheten i edert tankearbete står eder manliga stil i nära frändskap. Jag har låtit mig berättas, att eder bildrika fantasi, redan då ni var barn, lät eder omgifning i eder ana en blifvande skald; den som hört edra föredrag eller läst edra skrifter märker fullväl, att dessa förväntningar hafva gått i fullbordan, ehuru icke på samma sätt som man i eder barndoms dagar tänkte sig.

Under förhoppning att Svenska Akademien för sina arbeten har att af eder påräkna verksamt bistånd, hälsar jag eder välkommen inom vårt samfund och anmodar eder att där intaga den plats, som en gång tillhörde skalden och tänkaren Atterbom.

Sedan herr Norström därefter undertecknat Akademiens stadgar, fördes han af sekreteraren till den stol han vid Akademiens offentliga sammankomster äger att intaga (n:r 18), hvilken förut innehafts af N. L. Sjöberg, A. F. Skjöldebrand, P. H. Ling, P. D. A. Atterbom, J. H. Thomander och G. H. J. Ljunggren.

Därefter yttrade direktören:

Till förlidet års täflan hafva 30 skrifter inlämnats. Af dessa har Akademien med hedersomnämnande utmärkt N:r 6 *Dikter*, af hvilka lyriska stycken många äga en stark ursprunglighet, som, om den konstnärliga måttfullheten varit större, skulle tillförsäkrat författaren en belöning, samt N:r 22 *I maj — I brytningstider* af Sigvard, hvilka diktserier, låt vara att författarens smak ännu behöfver odlas och tankeinnehållet vinna ökad klarhet, uppenbara både stor begåfning och delvis en förträfflig formgifning. Dessutom har Akademien fäst uppmärksamhet vid N:r 18 *Vesperklockan*, en diktsamling, som väl har for-

mella brister, men där flera stycken tränga till hjärtat genom en varm religiös ton.

Det af konung Carl XIV Johan stiftade och af hans efterträdare fortfarande anvisade kungliga priset har Akademien tillerkänt författaren Per Hallström på grund af hans om rik poetisk begåfning vittnande litterära verksamhet.

Den minnespenning Akademien år 1906 lät prägla har till föremål vetenskapsmannen professor Carl Peter Thunberg. Åtsidan företer hans bröstbild och namn. På frånsidan ses en kvist af växten Thunbergia alata och läsas orden: *E tot floribus sibi famæ florem habet*, betecknande, att han såsom blomsterkännare vann sin berömmelse. I afskärningen förekomma orden: *Peregrinator assiduus studiorum botanicorum fines dilatavit. Ob. MDCCCXXVIII* (under trägna forskningsresor vidgade han den botaniska vetenskapens gränser; han afled 1828).

Minnesteckningen, författad af hr Hjärne, kunde i anseende till den långt framskridna tiden icke upplåsas. Direktören förklarade Akademiens sammankomst afslutad.

Minnesteckningen öfver Thunberg jämte det därmed i sammanhang stående föredraget »En svensk krigsman i Japan på drottning Kristinas tid» (jfr Del 20, sid. 18) komma att ingå i en följande del af Akademiens Handlingar.

SVENSKA

AKADEMIENS

HANDLINGAR

IFRÅN ÅR 1886.

TJUGOANDRA DELEN.

1907.

INNEHÅLL.

Handlingar rörande Svenska Akademiens från föregående år uppskjutna högtidsdag, den 15 februari 1908:

Sid.

Tal af Akademiens direktör, herr Billing 3

Sång öfver konung Oscar, af herr af Wirsén 9

Fortsättning af direktörens tal 14

Inträdestal af herr Ivar Afzelius 19

Svar af herr Billing 68

Redogörelse för sammankomsten 75

Carl von Linné. Några minnesord af herr Retzius 79

Olof Trätälja, sorgespel i fem akter och prolog af Axel Klinckowström. Belönadt med stora priset år 1907 ... 151

Iakttagelser rörande negationen i modersmålet af J. A. Aurén. Skrift prisbelönad år 1907.

I. *Inledning.*

1. Negationen och dess egentliga uppgift 311
2. Några af negationens ersättningar 312
3. Nekande och jakande sats 312
4. Negationens förhållande till satsens hufvuddelar 313

II. *Negationens plats som del af kopulan.*

5. Först i satser med omvänd ordföljd 314
6. På annan plats i sådana satser 315
7. I bisatser med rak ordföljd 316
8. I hufvudsatser med rak ordföljd 317
9. » » » subst. pron. 318
10. » » » *det* som objekt 320
11. » » » *det* som subjekt 320

Sid.

12. Negationens plats i förh. till vissa adverber 323
13. » » i vissa undantagsfall 324

III. *Negationen i andra ställningar*

14. Negationen som del af motsatta bestämningar 327
15. » » medel att angifva frånvaro 328
16. Nekande och jakande uttryck 329
17. » » » som gruppbeteckningar 332
18. Negationens härledda uppgift 334
19. Två negationer i samma sats 336
20. Negationens artificiella uppgift 339
21. Negationens modifierande uppgift 341
22. Exempel på den senare uppgiften 343

VI. *Nekande uttryck m. m.*

23. Nekande och jakande uttryck med lika verkan 352
24. Nekande uttryck af olika slag 354
25. Tillfälliga ersättningar för negationen 359
26. Negationens förstärkningar 364

V. *Nekande satser.*

27. Missbildade nekande satser 366
28. Onödigt bruk af nekande satser 370
29. Sammandragning af jakande och nekande sats 371
30. Pleonastiskt bruk af nekande satser 372
31. Oriktigt bruk af nekande sats 374

VI. *Sammandragning med negationen.*

32. Öfversikt af sammandragningarna 375
33. *Någon* med betydelsen *minst en* 377
34. » » » *högst en* 378
35. » » » *så mycket som en* 379
36. Talesätt med sammandragningar 383
37. Öfriga sammandragningar 385
38. Betydelsen af *ingen* 390
39. Pluralformen *inga* 396

Akademiens täflingsämnen för 1908 404

HANDLINGAR

RÖRANDE

SVENSKA AKADEMIENS

HÖGTIDSDAG

DEN 15 FEBRUARI 1908

Lördagen den 15 februari 1908 firade Svenska Akademien å stora börssalen sin från föregående år uppskjutna högtidsdag i närvaro af H. M. Konungen, H. K. H. Kronprinsen, DD. KK. HH. Hertigarne af Södermanland, Västergötland och Närke samt en talrik samling åhörare. Sammankomsten började kl. 7. Af Akademiens ledamöter voro närvarande: Akademiens direktör herr Billing, Akademiens kansler herr Melin, Akademiens ständige sekreterare herr af Wirsén, herrar Annerstedt, Söderwall, Hildebrand, Gellerstedt, Hjärne, Karlfeldt, Retzius, Rudin och von Ehrenheim.

Akademiens direktör, herr BILLING, *öppnade sammankomsten med följande*

TAL.

Vemod hvilar denna gång öfver Svenska Akademiens årsfest. Den har ej kunnat firas på sedvanlig dag, och honom, som så länge varit Aka-

demiens nådige skyddsherre och som så godt som aldrig dragit sig undan från att med sin närvaro hedra den årliga högtidsfesten, sakna vi nu. Sorgen vid konung Oscars bår var verklig i hela vårt land, ty det är en sanning, att han förvärfvat sitt folks kärlek och behöll denna intill det sista. För hvarje redligt svenskt hjärta var det rörande att förnimma de uttryck, som landssorgen gaf sig. Där var uti dem en sällspord samklang, som otvetydigt vittnade därom, att man öfverallt mottagit personliga intryck af samma ädla egenskaper hos den bortgångne konungen, de som åt honom vunnit hjärtan inom alla samhällsklasser. Utlandets vördnadsbetygelser vid hans död tydde ej på att han varit ett litet lands regent, men voro vittnesbörd om att man långt utanför Sveriges gränser erfarit, att konung Oscar den andre i fråga om personlig begåfning och älskvärdhet stod i främsta ledet bland sina kända samtida.

Vi göra oss ej skyldiga till ovärdigt smicker, om vi säga, att vår aflidne konungs andliga begåfning var sällsynt rik och mångsidig. Hade han ej varit konung, utan en privat man, som kunnat få ostördt följa sin lust att ägna sig åt vetenskaplig forskning och vitter idrott, skulle han nog kunnat bli ej blott en värdig medlem af, utan äfven en prydnad för snart sagdt hvilken som helst af våra

lärda eller vittra akademier. Men om än alla dessa med tacksamhet erinra sig det intresse och den välvilja, som han skänkt åt deras sträfvanden, så torde det dock ej anses som förmätet, om Svenska Akademien på särskildt sätt vågar räkna honom såsom en sin man. Öfverväger man de ord, med hvilka konung Gustaf den tredje vid Akademiens stiftande beskref de egenskaper af olika art, som han ville skulle utmärka de män, som borde hedras med att kallas till ledamöter af Svenska Akademien, kan man ej undgå att tänka, att knappast någon svensk man skulle hafva varit mera självskrifven till sådant ledamotskap än konung Oscar, om han varit privat man. Hans samtid har tillerkänt honom en framstående, kanske den främsta platsen bland vårt lands talare, och ingen lär vilja bestrida, att han ägde en verklig och ej ringa skaldebegåfning.

Svenska Akademien hade hoppats att vid sin årsfest 1907 få till sin älskade, åldrige konung framföra en erinran om den stund för femtio år sedan, då han som ung furste trädde fram på detta rum för att mottaga Akademiens belöning för diktsamlingen: »Ur svenska flottans minnen». Till honom ställde då Akademiens direktör, skalden Bernhard Elis Malmström, dessa ord: »När Svenska Akademien först hörde de toner, som nu återljudat, i hvilka en frisk hafsvind tyckes genomsusa lyrans

strängar och där sångarens själ är så införlifvad med de taflor han tecknat, att en böljans son lätt igenkännes i de lifligt självständiga dragen, kunde ej Akademien ana, att den obekante diktaren, förblandad bland de täflande, dolde en furstekrona, under det han blygsamt sökte Akademiens pris. Mer än ett halft århundrade är förflutet, sedan en konung på detta rum eröfrade Akademiens första belöning. Akademiens häfder skola tacksamt bevara dessa minnen, utan föredöme i något vittert samfunds tideböcker, och hon lyckönskar sig att bland svenska skalder få teckna ett namn, som så länge varit kärt för svenska hjärtan.»

När den kunglige pristagaren för tryckning återställde prisskriften, afslutade han sin skrifvelse med dessa ord: »minnet af den välvilja, Akademien bevisat den okände skalden, skall vara för lifvet skrinlagdt i hans tacksamma hjärta». — Hvad han i dessa ord lofvade, det har han på kungligt sätt hållit. Aldrig vill Akademien upphöra att med tacksamhet erinra sig detta.

Framtidens historieforskning skall fälla dom öfver konung Oscars kungagärning. Om den kan i vissa afseenden göra detta mera opartiskt än vi, så finns dock annat, som kommer att undgå dess blick, men som står klart och oomtvistligt för våra ögon. Ur arkivens handlingar skall man kunna

inhämta, att väl ingen undersåte var en mera lojal man än den bortgångne konungen; men vi veta, att bakom det i urkunderna antecknade ej legat någon hemlig historia, utan att konung Oscars regering varit på sällsynt sätt fri från dolda ränker och sidoinflytelser. Och framför allt — ur inga gamla papper kan det framläsas, som mera än allt annat åt honom vunnit folkets kärlek. Vi veta, att han ej blott var en plikttrogen konstitutionell konung, utan också en god människa; och från alla delar af vårt land kunna komma mångtaliga vittnen, som vilja betyga den gode konungen sin tacksamhet för mot dem personligen visad godhet. I fråga om allt mot honom bevisadt godt var han mycket minnesgod, men lätt glömmande var han beträffande det, som mot honom brutits. Hos honom fanns ej så litet af den kärlek, som hoppas allt och fördrager allt. Det visade han icke minst under den tjugoettåriga tragedien i sitt annars lyckliga lif.

Han är nu borta, men i välsignelse lefver hans minne hos svenska folket.

I stiftelseurkunden för Svenska Akademien tillförsäkrade konung Gustaf III henne, att såväl han som ock hans efterträdare på svenska tronen skulle taga Akademien under sitt särdeles hägn och beskydd. I öfverensstämmelse härmed har vår

nuvarande konung förklarat sig med nöje vilja åtaga sig att vara Svenska Akademiens beskyddare. Härför frambär Akademien sin underdåniga och hjärtliga tacksägelse.

Akademiens ständige sekreterare, herr *af Wirsén*, föredrog följande af honom författade

Sång öfver konung Oscar.

I salen sväfvar denna kväll ett minne,
En andehvisknings sus berör hvart sinne,
Den svenska skaldekonsten sorgklädd är
Och många vemodsfulla tankar vakna,
Hvad vi förlorat innerligt vi sakna:
Den hädangångne stöd och skydd oss skänkte,
Han var oss djupt, ja outsägligt kär.

Det tomma smickret meningslöst berömmer,
Förtjänsterna för felen tadlet glömmer,
Med oväld dömer knappt en eftervärld,
Men tacksamhetens röst bör ej förklinga,
Och den har här en helig rätt att bringa
Med sann beundran konung Oscars hågkomst
En oförställd, uppriktig offergärd.

Han bjöd oss nalkas sin person förtroligt,
Hans rika väsende blef alltid soligt,
Så snart på ädel diktning talet föll.
Som själf han var en skald, förstod han genast
Hvad sångarsinnet känner bäst och renast,

Med glädje såg han, när man Sveriges fana
I vitter idrott hög och ärad höll.

Hans egen sång om böljans slag mot skären
Förgäts ej snart kring Sveriges landamären,
Ty hälsofläkt den fått från fjärd och haf,
Från detta haf, som stärkt hans själ och sinnen
Och som en gång till »Svenska flottans minnen»
Så många dyra fosterländska ämnen
Åt tidigt stämda strängaspelet gaf.

Blef af hans dikt en vacker lager vunnen,
I talets konst han stod dock oupphunnen,
Ty där förentes skönt hos mästarn allt,
Idéers mängd, oefterhärmlig hållning
Och silfverstämmans mäktiga förtrollning —
Vi tycka än oss höra dessa välljud
Och skåda talarns kungliga gestalt.

Ej blott med harpors slag ur nordanskogen,
Med andra länders mästerverk förtrogen,
Han tolkat kväden från förgången tid
Och, varm för allt hvad höge skalder skrifvit,
Det svenska språkets vackra skrud han gifvit
Åt romarsångarns *Carmen seculare*,
Åt Goethes *Tasso* som åt Herders *Cid*.

O hvilken rikedom af lifsintressen,
Som skuggas nu af svarta sorgcypressen!
För häfd, för tankeforskning, poesi,
För allt, som adlar mänskans lif, han lågat,
I trons mysterier djupt han sökt och frågat,
Från statens tunga värf han fann en hvila
I toners rymd af klangfull harmoni.

Men bäst af allt var dock det blida draget,
Det älskvärdt hjärtevinnande behaget,
Som i hans godhet hade ankargrund.
Vår krets bevara skall som skatt i minnet
Hur han mot oss var ynnestfull till sinnet,
Och vördad, men, om möjligt, än mer älskad
Var skyddsherrn i de adertons förbund.

Om styrkans rätt en lära sprids i tiden,
Och våldet för mot ordnad frihet striden,
Den råa kraften stöter i trumpet
Och seklers odling hotas af förvildning;
Den döde var en vän af fredlig bildning,
Hos lagens väktare slog nådens hjärta,
På tronen satt en ljus humanitet.

Ett sådant sinne älskar ej det hårda,
Hvar undersåtes rätt det ömt vill vårda,

Det är för känsligt för att hysa köld,
Men, om så kräfs, i majestät det glänser,
Och kändt var äfven bortom svenska gränser
Hans sätt att fint förbinda och betaga —
Kariter smycka minnesbildens sköld.

Nu genom jordesorgen, jordefröjden
Hans vandring »öfver djupen» gått »mot höjden».
Den ägt sitt glädjeskimmer, sin tragik.
Han var ett rörligt, högtbegåfvadt snille,
Som tänkte stort och blott det ädla ville,
Och för vårt inre konung Oscars saga
Nu tonar som en stämningsfull musik.

Af gamla Sveriges kärlek troget lönad,
Af ättlingarnas trenne led förskönad,
Hans långa, pröfningsrika kväll förflöt.
I pröfningen var själens frid bevarad,
Han slutligt tycktes mer och mer förklarad,
Och nestorn bland sin tids monarker stilla
I dödens blund det milda ögat slöt.

Vår vinterhimmel spänner stjärnnätsfloret
Kring grafvens ro i stilla riddarkoret.
Hur snabbt förgår det längsta lefnadslopp!
Men anden segrar öfver tid och öden,

Den gode kungen lefver efter döden.
I ödmjuk tillförsikt och bön här nere
Han ofta sett mot högre världar opp.

Omkring det samfund tredje Gustaf stiftat
— Som kring allt jordiskt — moln och solljus skiftat;
Kung Oscar oaflåtligt trofast var,
Han höll de höga idealen kära,
Den svenska lyran låg hans hjärta nära —
Och hoppets genius med förtröstan säger:
Hos sonen faderns kärlek lefver kvar.

Sedan sångens uppläsning fullbordats, fortsatte direktören sitt tal:

Ej allenast genom konung Oscars frånfälle kommer år 1907 att i svensk historia antecknas som ett märkesår. Hvad under det året af riksdagen beslutits i fråga om politisk och kommunal rösträtt betecknar en milstolpe i vårt folks utveckling. Ej underligt, om sådana finnas, som vid den med förundran tänka: hafva vi redan hunnit så långt, och som med någon oro ge akt på huru fort man åker i våra dagar. Kunde den kunglige förslagsställaren vid framläggandet af det år 1865 antagna representationsförslaget säga, att detta kunnat frambäras därför, att han tänkte högt om svenska folket, så kan med ännu större rätt sägas, att detta års beslut vittnar om att man tänker högt om vårt folk.

Det är ej lagar, ej yttre anordningar, som djupast och hufvudsakligen bestämma ett folks välfärd eller ve, utan det afgörande ligger inom folket själft. Hvad som kommer att stödjas eller nedtryckas, det afgöres ej ensamt af dem, som votera i riksdag och landsting eller bland kommunalfullmäktige, utan däri ha sin del de många tu-

senden, hvilkas röst aldrig höres af allmänheten, men som, hvar och en inom sitt område, hämta ned välsignelse öfver folket eller bidraga till att sprida fördärf. Vid de många förhandlingarna om utsträckning af den politiska rösträtten har ej mycket betonats, att frågan gällde ej blott om en rättighets erhållande, utan äfven om åtagande af en plikt. Det vore väl, om 1907 års stora beslut hos hvarje svensk man födde och skärpte känslan af det ansvar, som också han har för huru det går folk och land.

Också det sist förflutna året har burit vittnesbörd om huru man börjat tänka stora tankar om vårt lands kulturella möjligheter. Upptäckarlynne har vaknat hos vårt folk; man har upptäckt, att Sverige inom sig gömmer skatter, långt större än man förut beräknat, att sådana slumra äfven där man ej ansett något kunna hämtas. Men lätt kan upptäckarglädjen bedraga och berusa. Med ansträngning följer faran af öfveransträngning, och så kunna musklerna spännas, att de brista. Härom ha vi fått en påminnelse, när mot årets slut ett oväderscentrum kom öfver Atlanten också till oss. Om stormen ej kastar andra till marken än dem, som velat skörda ansträngningens vinning utan att på allvar ha påtagit sig arbetets ansvar, så är ej skäl till bekymmer, men mycket vore att

beklaga, om icke de vederhäftiga förgångsmännen vid tillgodogörandet af vårt lands materiella tillgångar hade nog muskelkraft att rida ut stormen.

Om ett folk i orofyllda tider skall ej blott bli bestående utan så att säga göras solidare, beror dock djupast på dess inre andliga hälsa eller ohälsa. Närgående maningar har vårt svenska folk i år fått att pröfva sig själf, huru härmed sig förhåller. Ett par af dess bästa och stoltaste minnen ha på högtidligt sätt ställts fram för dess ögon. Hvilket svenskt hjärta har ej värmts och känt sig tacksamt för att vi ha det blad i vår historia, som repeterades med anledning af minnes- och invigningsfesten i Lützen. Gustaf II Adolfs kungaminne är enastående i världshistorien. När och hvar har funnits någon annan konung, hvilkens minne frivilligt och med tacksamhet åter och åter firas ej endast af hans eget folk, utan äfven i utlandet? Och kan det ej fylla våra bröst med ädel, till självpröfning manande stolthet, att, då man i främmande land stiftade den förening, som satte som sin uppgift att afhjälpa betryckta evangeliskt kristnas nöd och som på förundransvärdt sätt vidgat och vidgar ut sin verksamhet, man åt den gaf namn efter vår store konung. På minnesstenen vid Breitenfeld står skrifvet: »Trosfrihet för världen räddade vid Breitenfeld Gustaf Adolf, kristen

och hjälte.» Mycket kan detta åskådningsmaterial lära svenska folket.

Såsom Karl XII:s räddarebragd ej till sina följder var likvärdig med Gustaf Adolfs, så var ej heller minnesfesten i Altranstädt lika storartad som den i Lützen; men det vidgar hjärtat att i våra ringa dagar stanna vid både det ena och det andra af dessa stora minnen, och detta kan möjligen bidraga till att nedtysta småtankar om vårt folk. Må andra ej kunna motstå frestelsen att för ädla bragder uppsöka små motiv; vi vilja glädja oss också åt minnet, att Karl XII åt de förtryckta i Schlesien återvann trosfrihet, och vi fasthålla vissheten därom, att, när han gjorde detta, han lika visst som Gustaf Adolf var och handlade som kristen och hjälte.

Dessa två konungar ha städse bland oss stått som representanter för svensk dygd, svenskt mod och svensk storslagenhet. Må, såsom för dem, så alltjämt för vårt folk lösen vara de välbekanta Gustaf Adolfs ord: »Fäderneslandets majestät och Guds kyrka, som häruti hvilar, äro väl värda, att man allsköns besvärlighet, ja själfva döden för dem lider.»

Med sin hädangångne höge beskyddares, H. M. konung Oscars II:s nådiga bifall har Akademien den 14 februari förlidet år i det efter framlidne biskopen m. m. C. H. Rundgren lediga rummet till ledamot valt och kallat ordföranden i lagberedningen, f. d. justitierådet m. m. juris doktor JOHAN FREDRIK IVAR AFZELIUS, som nu kommer att taga sitt inträde.

INTRÄDES-TAL

I

SVENSKA AKADEMIEN

DEN 15 FEBRUARI 1908

AF

IVAR AFZELIUS

F. D. JUSTITIERÅD, ORDFÖRANDE I LAGBEREDNINGEN

Mine Herrar!

Den plikt, jag nu går att fullgöra, har icke fallit mig lätt. Jag har att teckna bilden af en man, hvars väg genom lifvet var en helt annan än den jag trampat, en man, hvilken det aldrig blef mig beskärdt att personligen lära känna. Bilden, som jag skall teckna, kan därför icke få det lif och den färg, som endast den egna iakttagelsen gifver; den kan, äfven om handen, som tecknar, vore mindre ovan och mer konstförfaren än den är, aldrig motsvara *den* bild af mannen, som ar eder bevaras i ännu ofördunklad glans.

Det är en mångsidig lifsverksamhet, som utgör underlaget för denna teckning; mannen pröfvades i många och skiftande uppgifter. Mest bemärkt blef utan tvifvel den sida af hans verksamhet, som föll inom det politiska lifvets område. Tidigt kallades han att deltaga i rådslagen om statens och kyrkans angelägenheter, sent skildes han därifrån. Olika föllo omdömena om denna hans verksamhet; rikligt skördade han både lof och tadel. Under en lång följd af år gällde han för att vara den mest utpräglade representanten för en konser-

vativ uppfattning af dessa frågor, motståndare till all utveckling på det politiska, sociala och kyrkliga området; under det sista årtiondet af sin lefnad åter hälsades han, snart sagdt, såsom en utvecklingens målsman och en framtidens siare.

Clas Herman Rundgren föddes i Stockholm den 12 augusti 1819. Släkten var från Västergötland. Farfadern var, säger han själf i sina upptecknade »hågkomster från mitt och samtidens lif»,[1] en fattig timmerkarl och tornväktare i Borås. Fadern började såsom vallgosse, vandrade så omkring med västgötapåsen på ryggen och begaf sig vid ett par och tjugo års ålder till hufvudstaden att där söka lyckan. Och han fann den. Han fick anställning i handel, öfvertog vid principalens död dennes bod och vann genom redbarhet och skötsamhet förtroende och välstånd. Af detta förmögna borgarhus har Rundgren i sina hågkomster lämnat en liflig och tilltalande skildring.

Redan tidigt förlorade han sin mor, och därefter, ännu mer än förut, var fadern hufvudpersonen i hemmet. Han var en man med fina drag, i hvardagslag sluten och kärf; själf i sitt lif och

[1] Genom välvilligt tillmötesgående af biskop Rundgrens familj har författaren satts i tillfälle att för denna minnesteckning begagna ofvannämnda »Hågkomster». För uppgifterna angående Rundgren såsom eforus och konsistoriiledamot står han i förbindelse till lektor Teofron Säve.

sina affärer ordentlig, fordrade han detsamma af andra och tvekade icke att använda käppen för att skaffa sina fordringar gehör. Sparsamhet var en dygd, som inskärptes hos barnen; men aldrig nekades dem något, som kunde vara till gagn för deras uppfostran. Till sin politiska åskådning var fadern, säger Rundgren, troligen liberal, eftersom han ganska förtroligt umgicks med oppositionsmännen ur bondeståndet Anders Danielsson och Longberg.

Vid hemmet med allt hvad därtill hörde var Rundgren innerligt fäst, och han skattade det måhända högre därför, att han snart nog kom att vistas skild därifrån. När gossen nyss fyllt 14 år, beslöt nämligen fadern att sända honom till Uppsala för att genomgå katedralskolan, hvilken då hade anseende för att vara landets förnämsta läroverk. Detta blef efter hans egen utsago vändpunkten i hans lif. Dittills hade han visat föga lust för bokliga konster; mer nöje fann han i att biträda i boden, och han umgicks på allvar med tanken att få ägna sig åt faderns yrke. Nu blef det annorlunda. Från denna tidpunkt gick han sin väg fram utan afbrott eller vacklande.

Han blef student 1837. Den akademiska värld, hvartill han nu fick tillträde, hade mycket, som var ägnadt att väcka och fängsla. Bland

universitetets lärare funnos män, som räknades bland landets främste; inom studenternas krets andra, som skulle blifva det. Det var Geijers tid och Atterboms. Den förre hörde han, såsom han själf säger, »med förtjusning». Med Atterbom kom han i närmare beröring genom sin förbindelse med den Börjessonska familjen. Denna familj var enligt hans egen utsago under många år »lifvet i hans lif». I Veckholm, där Börjesson var kyrkoherde, tillbragte han sina ferier, först såsom lärjunge jämte Börjessons söner, senare såsom själf informator; och här hos den gamle poeten och hans lifliga maka samlades ej sällan vänner från Uppsala, bland dem Atterbom. Under terminerna skötte han sina studier, men försummade icke heller sina nöjen. Han deltog med lust i det glada studentlifvet och trifdes gärna med kamrater. Bland hans umgängesvänner var äfven Louis De Geer, likasom han utgången ur Uppsala katedralskola. Såsom studenter träffades de ofta och brefväxlade under ferierna; när De Geer lämnade Uppsala, skildes deras vägar, och när de åter möttes, var det såsom motståndare.

År 1841 aflade han filosofie-kandidatexamen med goda, men ingalunda lysande betyg. Vid promotionen följande år var han frånvarande. Han hade nämligen strax efter sin examen tillträdt

befattningen såsom lärare för svenske ministerns i Köpenhamn, friherre Lagerheims, två äldsta söner. Utan tvifvel var den tid, han tillbragte i Köpenhamn, af stor betydelse för hans utveckling. Han fick tillfälle att se och lära känna mycket, som eljest för en ung magister förblifver främmande, och han begagnade tillfället väl. Flitigt besökte han teatern, studerade dansk litteratur och drog fördel af det förfinade umgängeslif, som i ministerhuset rörde sig och som bragte honom i beröring med många af den danska hufvudstadens mest framstående personer. Men hemmet och fosterlandet stodo ofta för hans håg, och stundom greps han af en hemlängtan, som nästan gjorde honom sjuk. På hösten följande år fick han återvända till Uppsala, där hans lärjungar då sattes i skola.

Nu tog han på allvar upp de studier, som skulle grundlägga hans lefnadsbana. Han hörde till dessa lyckliga, som ej behöfva tveka i valet. Ända sedan hans konfirmation hade det stått klart för honom, att han skulle blifva präst, och i denna föresats hade han aldrig vacklat. Utan att anfäktas af tvifvel hade han ogrumlad bevarat sin barndomstro, och redan såsom ung student hade han uppträdt såsom de eviga sanningarnas förkunnare från predikstolen. 1845 aflade han teologie-

kandidatexamen och anställdes samma år såsom docent i homiletik vid universitetet.

Äfven magistern och docenten deltog i studentlifvet, men nu såsom en ledande man. Såsom sådan gaf han uppslag till en institution, som ännu lefver — studentkåren. Tanken att skapa en organisation, som stod öfver de särskilda nationsföreningarna och, utan att upplösa dessa, samlade studenterna till gemensamhet i intressen, var icke Rundgrens: den hade tidigare framställts, men förkastats. Man såg däri ett hot mot dessa nationsföreningar, som man höll kära. Att Rundgren upptog tanken berodde af särskilda skäl. 1843 hade det första studentmötet i Uppsala fört den skandinaviska tanken ut i lifvet. För att hålla den vid makt bildades efter mötets slut i Uppsala ett skandinaviskt sällskap, hvars ordförande blef Atterbom och som vann liflig anslutning bland studenterna. Rundgren var icke skandinav; vid det danska besöket var han icke i Uppsala, och han stod oberörd af festens stämning. Han utgaf, innan sällskapet ännu bildats, en skrift: »Några reflexioner rörande ett tilltänkt skandinaviskt samfund samt idéer till en studentförening», däri han motsatte sig bildandet af ett dylikt sällskap. Ett föreningsband mellan studenterna fann han förvisso behöfvas. Men denna nya förening ville

han icke se bildad under skandinavismens tecken, utan under den allmänna vetenskapliga och borgerliga samhörighetens. För danskarna med deras tryckta yttre och inre politiska förhållanden var syftet med en skandinavisk förbindelse öfvervägande politiskt. Vi hade med deras politiska förhållanden intet att skaffa. En svensk studentförening borde ha till uppgift att samla studenterna i gemensamt intresse för fosterlandet och för vetenskapen, och den skulle hvila på nationsföreningar och fackföreningar såsom naturliga underafdelningar. »Intet skandinaviskt samfund», så slöt han, »förr än vi själfva äro så genomträngda af vår svenskhet, att vi äfven i en skandinavisk union känna oss stolta öfver vår egen nationalitet.» Striden blef häftig, i broschyrer, i tidningar och på möten, och Rundgren deltog däri med lif och lust. Sällskapet kom till stånd, men snart därefter också studentföreningen, och striden slöts med att sällskapet uppgick i föreningen. Rundgren hade alltså segrat i detta sitt första offentliga vapenskifte.

Med lärareverksamheten vid universitetet förenade Rundgren snart församlingslärarens. Han blef vice pastor i domkyrkoförsamlingen med förordnande att för domprosten sköta pastoralvården och var sålunda i själfva verket den, som främst hade att handlägga de kyrkliga angelägenheterna

i universitetsstaden. »Därmed började», säger han själf i sina årtionden senare gjorda uppteckningar, »en tid, som för mig framstår såsom den ljusaste i min lefnad.» De år, han verkade i denna ställning, voro fulla af arbete och ansvar, men ock belönade med rikligt erkännande. »Det måste för en ung man ligga en mäktig sporre till utveckling i att stå såsom den främste predikanten i rikets främsta kyrka och finna omkring sig lärdomens främsta målsmän såsom åhörare.» På sina predikningar nedlade han mycket arbete, men äfven åt församlingslärarens rent praktiska uppgifter ägnade han sig med nit och kraft. Särskildt fattigvården var föremål för hans omsorg, och han gaf här uppslag, som blefvo till stort gagn. Det var under denna tid, han kom i beröring med en företeelse, hvarmed han sedermera så ofta skulle komma att syssla — de frireligiösa rörelserna. I Uppsala hade under längre tid i en enskild persons hus hållits så kallade konventiklar, andaktsöfningar med bibelförklaring, hvartill allmänheten ägde tillträde. De väckte förargelse, och Rundgren fann sig slutligen böra laglikmätigt anmäla förhållandet hos justitiekanslern, dock utan att själf påkalla någon åtgärd. Sin egen uppfattning framlade han i en predikan, hvilken jämte ett inledande förord sedermera trycktes. »Prästens ställning till dylika

rörelser, säger han, är grannlaga; han kan icke önska, att den motsatta ytterligheten, otron och bekymmerslösheten om det eviga lifvet, vinner sin seger på bekostnad äfven af den vilseledda gudaktigheten. Under arbetet och kampen mot det förvända i religiösa rörelser kan man lätteligen komma att strida mot religionen själf.» Han var afgjord motståndare till konventiklarna, såsom i lag förbjudna, men huruvida denna lag borde bibehållas eller icke, därom ville han ej yttra sig. Ståndpunkten var, såsom man finner, ännu icke synnerligen utpräglad.

Från verksamheten i Uppsala öfvergick Rundgren ganska snart till en ännu mer omfattande. 1851 kallades han af Norrköpings stadsförsamling till profpredikant vid då inträdda kyrkoherdeledighet. Han antog kallelsen, fick rum å förslaget och utnämndes af konungen. Vid 32 års ålder, efter endast fyra års prästerlig tjänstgöring, var han sålunda innehafvare af ett pastorat, som ansågs vara ett af de bästa i riket.

Med saknad skildes han från Uppsala och de vänner, bland hvilka han trifts så väl. Han möttes i sin nya verkningskrets af mycket förtroende och fann, att här också var mycket att uträtta. Hans kraft och praktiska duglighet sattes snart på prof. Samma år, han tillträdde pastoratet, 1853, härjades

staden af kolera, som på fyra månader bortryckte 800 människor. Rundgren var outtröttligt verksam, ej blott i sitt prästerliga kall, utan ock i att organisera försvaret mot sjukdomen och bringa hjälp i det elände, den framkallat. Fattigvården, i hvars styrelse han under hela sin ämbetstid var ordförande, till en början självskrifven, sedermera vald, ordnade han på ett sätt, som tjänade andra samhällen till mönster. För skolväsendet, dittills mycket försummadt, nitälskade han varmt. För folkskolan anskaffades nya lokaler, nya lärare anställdes, utgifterna mångdubblades. Norrköpings folkskoleväsen sattes i jämnhöjd med hufvudstadens. För elementarläroverket uppfördes ny byggnad, och det blef under hans tid från femklassigt utvidgadt till fullständigt. För barn, som voro i den ålder, att de användes i fabriksarbete, anordnades särskilda fortsättningsskolor. Undervisningen i skolorna följde han med lefvande intresse och afslutade vanligen själf terminerna med ett väckande tal. Till folkbildningens främjande upprättade han ett sockenbibliotek, som han själf skötte. Rundgrens förtjänst var det ock, att kyrkoförhållandena i Norrköping ordnades, så att den från äldre tid bestående, ursprungligen tyska, St. Hedvigsförsamlingen uppgick i en ny territoriell indelning af staden i dess helhet. När Rundgren själf talar

om hvad han i denna sak åtgjort, kallar han det ett »jättearbete».

Det sagda må vara nog för att antyda arten af hans verksamhet i Norrköping. De sjutton år Rundgren där verkade, har man kallat hans storhetstid. På alla områden, som omedelbart eller medelbart föllo under hans ämbetsverksamhet, ingrep han med kraftig hand, väckande, ledande, ordnande, omdanande. När kommunalrepresentationen infördes, insattes han i denna. För allt räckte han till, förtroendet mötte honom, erkännandet följde honom. Sent skall hans namn glömmas af det samhälle, som nu skördar där han plöjde och sådde.

Plötsligt, för utomstående alldeles oväntadt, afbröts denna verksamhet, då Rundgren år 1870 efter ansökan utnämndes till pastor i hofförsamlingen och öfverhofpredikant. Utbytet föreföll mången oförklarligt. I sin självbiografi i Biografiskt Lexikon har Rundgren härom yttrat, att han kände sig öfveransträngd och fruktade, att hans kraft var bruten. Han hade dittills räckt till både för de mångfaldiga ämbetsgöromålen och för de uppdrag, samhällets förtroende lämnade honom. Men han insåg, att så icke länge kunde fortfara. Och att efter en sådan verksamhet begynna att draga sig undan det ena efter det andra, var en utväg, som

icke behagade honom. Han ansåg sig hafva fyllt sin bestämmelse på denna plats och fann rådligt att lämna tillfälle för yngre krafter att inträda i arbetet. Det var en känsla af trötthet, som fått makt med den starke. Men det var nog också en annan känsla. I ett bref från början af 1868 till en ungdomsvän i hufvudstaden*, utvecklar han med full öppenhet, hvarför han ville lämna sin ställning i Norrköping. Sedan han omtalat, huru splittrad hans verksamhet var och huru litet tillfredsställande den därför syntes honom själf, fortsätter han: »Slutligen kommer till allt detta en inre revolution, för hvars genomarbetande jag behöfver lugn. Jag står på ett stadium i detta hänseende, där jag har att besvara frågan: *to be or not to be.* När man i åratal fått orätt i allt, som rör statens, kyrkans och kommunens lagar, när man ser, hur strömmen går oafvisligt framåt, så, oaktadt man icke kan för sig fördölja, att man haft rätt i mycket, eftersom enligt de nya lagarna ställningen blifvit så förtviflad, som den är, måste man ändock fråga sig själf: *à quoi bon* att spjärna mot udden? En sådan fråga hos en natur sådan som min måste göra en revolution. Jag kan icke genomkämpa den under min ämbetsutöfning.» Med brefvet följde hans afskedsansökan, hvilken vännen anmodades

* Justitierådet F. F. Huss.

att ingifva. På inrådan af en annan vän, dåvarande biskopen Sundberg, fick emellertid ansökningen hvila, till dess den inträffade pastorsledigheten i hofförsamlingen beredde utväg för ett ombyte. Det var sålunda icke endast öfveransträngning och trötthet, som föranledde Rundgren att lämna en verksamhet, hvilken krönts med så mycken framgång, och ett samhälle, där han var så högt skattad; där fanns en djupare grund, han var uppfylld af missmod öfver den allmänna utvecklingens gång och riktning, och denna sinnesstämning var en återverkan från de strider i det offentliga lifvet, hvari han deltagit. Det är därför här på sin plats att kasta en blick på denna sida af hans verksamhet.

När de gamla kämparna för den konservativa uppfattningen i prästeståndet, Christian Stenhammar och Broman, båda från Linköpings stift, med 1853 års riksdag beslutit att draga sig tillbaka, såg man sig om efter män, som kunde värdigt träda i deras ställe. Så stort var redan Rundgrens anseende inom stiftet, att han blef en af dem, som det sände till 1856 års riksdag. Förtroendet upprepades vid de följande ståndsriksdagarna, vid den sista uttryckt genom högsta röstetalet.

Det stånd, där Rundgren nu såsom dess yngste medlem tog inträde, har han själf i sin teckning

af företrädaren inom denna Akademi betecknat såsom en »högre lärdomsskola för statsmän». Han yttrar om detta stånd: »Med tyngden af rik insikt och erfarenhet öfvervägde dessa män samhällets viktigaste frågor. Dagens flyktiga hugskott sväfvade såsom lätta moln förbi de mognade tankarna, och besluten kunde därför bära vittnesbörd om allvar vid pröfningen. Konservativt kallades detta riksstånd och förtjänade med rätta detta ärorika namn. Långsamt och endast delvis försiggick rekryteringen inom denna representation af den stridande kyrkan, och utan ådagalagda insikter kom ingen till inflytande bland dess kämpar. Förflugenheten fick där ögonblickligen sin näpst, och omogenheten ställdes utan betänkande på tillväxt.» Det var i denna skola Rundgren formades såsom offentlig man, det var dess traditioner han såsom sådan alltjämt bevarade.

Den tidpunkt, då Rundgren inträdde i det politiska lifvet, utmärktes af liflig rörelse på alla områden. När konung Oscar efterträdde sin åldrige fader, hade det gått en känsla af vaknande vår genom folket. I den nye konungen såg man den, som skulle inviga en ny tid. Väl hade 1848 års händelser både hos honom och hos andra framkallat betänksamhet. Men reformkrafven endast hvilade och skulle snart komma åter. De voro

många och djupgående, de rörde samhällets grundvalar: den borgerliga och kyrkliga lagstiftningen, skatteväsendet, näringslifvet och framför allt folkrepresentationen. Inom riksdagen bröto sig meningarna skarpt mot hvarandra; i borgare- och bondestånden hade målsmännen för det nya gifven öfvervikt; i prästeståndet ägde det bestående sitt fasta stöd; inom ridderskapet och adeln växlade ståndpunkterna.

Rundgren insattes vid sin första riksdag i allmänna besvärs- och ekonomiutskottet, dit, efter hans egen utsago, de »nykomna eller i någon mån misstänkta statsmannakandidaterna hänvisades att pröfva sina krafter». Rundgren hörde nog icke till de misstänktes klass, och hade det funnits någon skymt af misstanke, så voro förvisso hans inlägg i debatterna ägnade att ådagalägga dess grundlöshet, på samma gång de visade, hvilken betydande kraft ståndet i Rundgren förvärfvat. Han befordrades ock redan följande riksdag till konstitutionsutskottet.

Genomgår man riksdagshandlingarna för de fyra sista ståndsriksdagarna, skall man finna, huru Rundgren motsatt sig så godt som hvarje förändring i bestående ordning på det politiska, kyrkliga och sociala området. Han gick i sin obenägenhet mot sådana förändringar längre än till och med ståndets pluralitet. Hvad man kallar opportunitet

var för honom en främmande synpunkt. Aldrig inverkade på honom det betraktelsesätt, som skänker ett nödbudet bifall hellre än att genom fortsatt motstånd framkalla kraf på en längre gående ytterlighet. *Principiis obsta* var hans grundsats; innebar ett förslag efter hans mening något af en riktning, som han icke kunde gilla, motsatte han sig det, äfven om det i och för sig icke kunde anses farligt eller skadligt. Äfven när han måste vidgå, att ett missförhållande förelåg, som borde afhjälpas, ville han icke vara med om en förändring, som icke kunde vidtagas i full utsträckning och som därför rubbade ett »organiskt helt». Hans meningar voro alltid bestämda, skarpt utpräglade, och han tvekade aldrig om deras riktighet, sällan om möjligheten att därom också öfvertyga andra; och äfven när han gjorde det, äfven när saken var hopplös, kämpade han för den med obrutet mod.

I frågor, som icke föllo inom nu nämnda område, slöt han sig däremot utan tvekan till dem, som ville befordra utvecklingen; hans yttranden i till exempel järnvägs- och bankfrågor vittna om både framsynthet och praktisk klokhet.

Åt sitt intresse för de allmänna frågorna, särskildt de kyrkliga, gaf Rundgren uttryck icke endast genom sitt deltagande i riksdagsarbetet, han

ville verka äfven genom det tryckta ordet. Så utgaf han 1859—1862 »Norrköpings kyrkotidning», en tidskrift, som skulle »ur kyrklig synpunkt behandla kyrkliga och sociala frågor». År 1863 uppsatte han »Veckobladet, tidning för kyrka och stat»; den utgafs i Stockholm och är öfvervägande politisk. Den skulle, såsom han själf säger, bilda en »motvikt mot hvad som af den nuvarande pressen benämnes den allmänna meningen för dagen». Genom dessa båda organ fick Rundgren tillfälle att utveckla sin mening i dagens frågor för vidare kretsar och att mot sina motståndare vända lättare, men icke mindre verksamma vapen än riksdagsdebattens slagsvärd.

Att i detalj redogöra för Rundgrens deltagande i riksdagsfrågornas behandling är här icke platsen; det må vara nog att fästa uppmärksamhet vid tvenne de viktigaste inom kyrko- och statspolitikens område.

Ur reformationstidehvarfvets strider och pröfningar hade framgått en lagstiftning, som med strängt straffhot sökte värna om kyrkans enhet. Affall från den rena evangeliska läran var i allmänna lagen belagdt med landsflykt och arflöshet, och genom det så kallade konventikelplakatet (af 1726) — ursprungligen riktadt mot den pietistiska rörelsen — förbjöds hållande af enskilda samman-

komster för andaktsöfningar, och stadgades stränga straff för den, som därmed tog befattning. Orubbad kvarstod denna lagstiftning ännu vid nittonde århundradets midt, oaktadt tiden var full af andlig rörelse. Men vid 1856 års riksdag upptog kungl. maj:t frågan om förändring. Meddelandet härom i trontalet väckte enligt Rundgrens utsago »sensation hos de församlade ständerna, och särskildt prästeståndet såg i det från tronen då för första gången uttalade ordet *religionsfrihet* ett olycksbringande frö till upplösning af den kyrkliga enhet, som hitintills icke blott i kyrkligt, utan jämväl i politiskt och socialt hänseende bevarat vårt fädernesland från de stormar, som öfvergått nästan alla Europas öfriga länder». Konventikelplakatet blef genom riksdagens beslut upphäfdt och ersatt af mindre stränga bestämmelser, men hufvudfrågan kunde på grund af ståndens olika beslut nu ej vinna sin lösning. Den kom åter vid den följande i ett kungligt förslag, som erkände bekännelsefriheten och ordnade främmande trosbekännares rättsliga ställning. Rundgren motsatte sig icke, att straffpåföljderna af landsflykt och arflöshet för affall borttogos, ehuru han sade sig »icke kunna instämma i den förkastelsedom, man syntes vilja uttala öfver vår kyrkliga lagstiftning såsom grym och overkställbar»; men han ville icke vara med

om en »dissenterlag, som auktoriserar affallet». Mot detta förslag, som inleddes med orden: *vilja* kristna trosbekännare af annan lära än den rena evangeliska förena sig i församling, anmärkte Rundgren, att härmed hade man »gifvit hela vår kyrkliga ordning och kristliga lif till pris åt den enskildes *vilja*». Så förtviflad vore icke ställningen, att något dylikt borde nu medgifvas; påtryckningen komme hufvudsakligen icke från dem, som af samvetsskäl känt sig manade att yrka på frihet, utan från dem, som på den politiska liberalismens väg aktat det såsom ett särskildt agitationsmedel att trotsa sig till och påtvinga landet en religiös frihet, af hvilken de själfva icke ämna begagna sig». Man borde därför se tiden an. Emellertid ville han under vissa förutsättningar låta dem, som omfattade annan kristen trosbekännelse än den rena evangeliska, sammankomma till andaktsöfningar under egna lärare, men de skulle vara förlustiga icke blott kyrkliga, utan ock sådana borgerliga rättigheter, »som äro beroende af medborgerligt förtroende». Prästeståndet följde honom icke, och vår första dissenterlag kom sålunda till stånd.

Höjdpunkten i politisk betydenhet nådde Rundgren vid behandlingen af representationsfrågan. Han stod här såsom en af märkesmännen i striden, han utvecklade en kraft, ett mod och en

uthållighet, som framkallade liktänkandes beundran och aftvungo motståndarna respekt. Jag skall därför något längre dröja vid denna episod i hans politiska lif.

De första försöken att ersätta fyrståndsrepresentationen med en folkrepresentation på bredare grundval hade misslyckats. Det af konung Oscar framlagda förslaget, grundadt på samfällda val, hade vid 1850 års riksdag blifvit förkastadt. Ett inom ridderskapet och adeln väckt representationsförslag, hufvudsakligen byggdt på bibehållande af ständen, ehuru i utvidgad form, hade vid 1853 års riksdag delat samma öde. Det såg ut, som hade intresset för frågan mattats, och som skulle man tills vidare stanna vid att söka i de gamla ständen bereda plats för orepresenterade klasser. Så uppfattade Rundgren ställningen, då han vid 1859 års riksdag i ett anförande i religionsfrihetsfrågan, om hvilken lagutskottet sagt, att den »icke kunde falla», yttrade: »Jag tror, att det är med dessa stora ord icke bättre bevändt än med det för icke många år likaledes inom representationen uttalade ordet, att representationsfrågan icke kan falla. Ty den frågan har fallit, och ingen sansad vän af fosterlandet lärer numera vilja påyrka annat än partiella förändringar i vår representation». Han bedrog sig. Innan riksdagen åtskildes, aflåto borgare- och bondeständen till

konungen skrifvelser med begäran om framläggande af nytt förslag i representationsfrågan, och vid den följande riksdagen lades ett sådant på ständernas bord. Rundgren tvekade icke att med alla till buds stående medel bekämpa det. Han ansåg förslaget skadligt och farligt, den allmänna mening, som uppbar det, konstlad och ovederhäftig. I sitt »Veckoblad» gisslade han med hänsynslös satir den rörelse, som tagit sig uttryck i petitioner och adresser, och han vände sig därvid särskildt mot den liberala pressen. En af dessa artiklar slöt han med följande uttalande om pressen: »Vi hafva fullgjort en af samvete och fosterlandskänsla förestafvad plikt, då vi emot denne föredragande inom allmänna opinionens regering begagna ordalagen i riksdagsordningens 29 §: det är anledning till anmärkning emot pressen; anhållande vi, att denna anmärkningsanledning må blifva till det sunda förnuftets konstitutionsutskott remitterad». Sina rent sakliga anmärkningar mot förslaget nedlade han i en vid konstitutionsutskottets betänkande fogad reservation. Den är afgifven af samtliga ledamöter från prästeståndet, men den är, så vidt angår den statspolitiska sidan af frågan, författad af Rundgren, under det Sundberg fört pennan i den del, som angår den kyrkliga representationen.

Reservanterna förneka icke önskligheten af en representationsförändring, men de bestrida, att den gamla grunden är så vittrad, att den sönderfaller; de mena därför, att vägen går säkrast fram genom partiella förändringar; eller — om tidsströmmen vore för stark att låta sig nöja med den långsammare utvecklingen — de vilja en mer genomgripande förändring i riktning af öfvergång till klassvalsprincipen, förändring från obetingad självskrifvenhet till en genom val modifierad, från ett på fyra kamrar fördeladt arbete till ett tvåkammarsystem. Så skulle man undvika de samfällda valens Scylla och Charybdis, där man antingen måste, såsom i det kungliga förslaget skett, binda representationsrätten vid penningen eller ock öppna dörrarna för demokratiens alla vådor.

I den utförliga detaljkritiken af förslaget anmärkes i afseende å första kammaren, som ju skulle afse att bereda representation åt samhällets konservativa element, att garantierna för att så skulle blifva vore otillräckliga. Allt komme att bero af landstingen, och denna institution vore ny och alldeles oprövad. Skulle icke den politiska uppgift, som tillagts landstingen, komma att förrycka både deras sammansättning och deras arbete? Och hvad hade landstingen att erbjuda sina kandidater? Ett nioårigt arbete utan arfvode. Ett erbjudande

som af kandidaterna kan antagas eller förvägras! Landstingen skulle därför måhända snart nog nödgas fästa sina blickar och sitt val vid hufvudstaden och första kammaren således komma att förete anblicken af en representation till större delen bestående af hufvudstadens kapitalister, ämbetsmän eller andra medborgare, som utan omak och utan arfvode kunna fyra månader årligen offra sin tid för fäderneslandets bästa. Tyngdpunkten i förslaget vore dock idéen om penningens allsvåldighet att skapa konservativa tendenser; första kammaren framträdde därför såsom ett plutokratiskt element, där man möjligen kunde finna mycket penningar, men icke enligt grundlagen hade rätt att söka något annat. Betraktade man andra kammaren, mötte man här åter ett penningestreck, som skiljer de representerade från de orepresenterade. Åtgärden vore utan tvifvel mycket enkel. Alla de svårigheter, som stå i sammanhang med upprättande af ett representationsförslag under stadig blick på den viktiga frågan: hvad den blifvande representanten *är*, har man trott sig lösa genom den odiösa frågan: hvad han *har*. Detta oaktadt har man gifvit så mycket på hand åt den demokrati, man velat utesluta, att man på de införda censusbestämmelserna vore frestad att tillämpa den Ehrensvärdska frågan: kolonner hvad

gören I här? Detta penningestreck pekade på vådor i framtiden. Godtycklighetens princip är ett svagt värn för en representations bestånd, och 1,000 rdr fastighetsvärde eller 800 rdr årlig inkomst såsom villkor för valrätt och valbarhet är ingenting annat än godtycke. Den saknar all inre styrka och skall därför stå i grundlagen såsom en utmaning till de uteslutna demokratiska elementen att försöka dess utplånande.

För öfrigt kunde det icke bestridas, att förslaget gynnade jordbruksintresset på bekostnad af andra intressen. Må man fritt *orda* om fäderneslandets gemensamma intresse; så snart det kommer till *sak*, visar sig nog, att de särskilda intressena hafva sina efter särskilda klasser bestämda målsmän, och jordbruksrepresentanten har icke i den närvarande representationen visat sig försumma sina egna intressen; han lärer icke heller för framtiden komma att förbise dem. Såsom slutomdöme om den föreslagna representationens sammansättning, yttrade han: »Huru man än må betrakta de båda kamrarna: de stå där visserligen såsom mycket enkla organisationer på papperet, men åtskilda från hvarandra och från de utom kamrarna ställda orepresenterade endast genom penningens gyllene råmärke.»

Förslaget blef hvilande; vid nästa riksdag skulle den afgörande kampen stå. Från Rundgrens sida inleddes den med en skarp förpostfäktning. Regeringen hade med hänvisning till det hvilande representationsförslaget framlagt en statsreglering för allenast ett år, i stället för den vanliga treåriga. Häri såg Rundgren ett uttryck för en öfvermodig tillförsikt till förslagets framgång och en obehörig påtryckning på ständerna. Han afgaf en motion, däri han på ett mycket närgånget, men onekligen formellt fyndigt sätt kritiserade denna åtgärd. Redan vid remissen uppstod i ståndet ett hetsigt ordbyte, och dryga hugg växlades mellan Rundgren och statsrådet Carlson, hos hvilken då, enligt hvad Rundgren sedan på detta rum omtalade, för första och enda gången under den tid, de samarbetat vid riksdagarna, »förmärktes en skymt af frånvaro af det episka lugn, hvarmed han eljest upptog de mest närgående anmärkningar». Ett nytt tillfälle att gifva luft åt sitt missnöje fann Rundgren vid remissen af en kunglig proposition om anslag i ändamål att tillhandahålla hvarje kommun i landet ett exemplar af statstidningen. I ett anförande, fylldt af sarkastisk sälta, afstyrkte han förslaget. Regeringen skall tala genom sina handlingar, menade han, icke officiellt genom pressen. »Men vill regeringen tala genom pressen och enkanner-

ligen genom Post- och Inrikes tidningar, må den då blott gifva sådant tillkänna, och jag är förvissad, att denna tidning, utan alla konstlade medel, skall vinna en spridning, som öfvergår alla andras. Eller är det väl tänkbart, att den bästa af alla ministärer icke skulle, såsom tidningsutgifvare, kunna täfla med den sämsta af alla tidningspresser i världen, med den nuvarande svenska?»

När frågan den 8 december förekom till behandling i prästeståndet, var den faktiskt redan afgjord; ståndet hade velat afvakta adelns beslut, och efter voteringen där föregående afton kunde utgången icke blifva mer än en. Rundgren kände, att hans sak var förlorad. Han hade frågat sig själf: skall du tala eller tiga? Men han måste tala, han ville kämpa in i det sista. Han ville åtminstone några minuter fördröja inträdet af sakernas nya ordning. Och så genomgick han ännu en gång punkt för punkt hvad han fann vara bristfälligt i förslaget. »Jag vet, sade han, att svaret på alla anmärkningar är det städse återkommande: grundprincipen för den nya riksdagsordningen är medborgerligt förtroende, uttryckt genom val. Att den principen, det upplysta medborgerliga förtroendet mer och mer skall göra sig gällande, sådan är förhoppningen. Om jag också icke kan dela den förhoppningen, kan jag dock

af hela min själ önska, att den i framtiden må vinna sin fullbordan.» Han slöt med att i minnet återkalla Einar Tambaskälfvers ord i Svolderslaget. »Friheten är ock en konungakrona. Måtte den nya ordningen aldrig nödga någon svensk man att klaga: frihetens krona ur dina händer, konung!»

Rundgren utgick ur striden såsom en slagen man. Och han kände slaget djupt. Han ansåg sin politiska bana lyktad, han fann sig utestängd från deltagandet i riksvårdande värf och bunden vid den trängre verkningskretsens hvardagsförhållanden. »Jag uträdde ur det politiska lifvet», säger han själf, »med den nedslående öfvertygelsen, att jag i själfva verket ingenting uträttat, därför att jag aldrig kunnat förmå mig att följa med strömmen.» Misstämningen gällde icke endast hans personliga förhållanden. Representationsreformen betraktade han som en riksolycka, hvilken lång tid framåt kastade en djup skugga öfver hans lif. År 1880, då han åter hade plats på riksdagsbänken, begärde han i anledning af förslaget att tilldela friherre De Geer en statspension ordet endast för att få till protokollet antecknadt, »att jag troget vidhållit och orubbligt vidhåller den uppfattning, som af mig uttalades den 8 december 1865». Och ännu 1887, när han på detta rum tecknade bilden af sin främste motståndare F. F. Carlson, kunde

han icke underlåta att vid återkallandet af decemdagarnas minnen på sig lämpa Æneas' ord till Dido, när han berättade henne om Trojas förstöring.

Det lugn, som för Rundgren följde på stormen, var därför fylldt af missmod. Jag har redan omtalat, huru han genom förflyttningen till Stockholm sökte lättnad för det tryckta sinnet. Lång blef icke hans verksamhet i den nya ställningen; redan det följande året, 1871, utnämndes han till biskop i Karlstad. Åt denna verksamhet skulle han ägna återstoden af sitt lif. Innan jag går att nämna något om denna hans verksamhet, bör jag dock fullfölja teckningen af den politiske mannen. Hans bana såsom sådan afbröts visserligen genom representationsförändringen, men den var därmed ingalunda afslutad. Strax före sin afflyttning från Norrköping hade han valts till stadens representant i andra kammaren för perioden 1870—72, och efter sin förflyttning till Karlstad representerade han från och med 1876 under sju riksdagar denna stad i samma kammare.

Vid den nya representationens fjärde riksdag tog han sålunda inträde i andra kammaren. I talmansstolen återsåg han sin gamle vän och medkämpe från prästeståndet, Anton Niklas Sundberg, men i öfrigt, huru var icke allt förändradt! Den stora massan utgjordes af bönder, nu fullt med-

vetna om sin maktställning och beslutna att begagna den. Där fanns icke mycket af sinne för synpunkternas höga lyftning eller af öra för talets fina vändning. Väl funnos där också andra element, godsägare, af hvilka dock många gjorde ett med bönderna af politiska syften, representanter för städerna, af hvilka flera voro Rundgren lika litet sympatiska som bönderna. Af ämbetsbröder fann han utom Sundberg endast fem — och bland dem den förskräcklige komministern från Stegeborgsskären, »frisinnad» säger Rundgren, »så att det lyste rödt ur alla sömmarna på hans kaftan». Ej underligt om Rundgren här icke kände sig hemmastadd. Hans sinne var bittert, och han såg sig omkring med ett spefullt löje. Det hade gått just så, som han förutsagt, menade han. Men han fällde icke modet. Han grep ej sällan in i debatten, klar, skarp och fyndig, nu än mer än förr begagnande satirens, sarkasmens vapen. Han blef en fruktad motståndare, som icke tvekade att korsa klinga äfven med de mäktiga höfdingarna och säga dem bittra sanningar. Det blef honom återgäldadt; vid sin första riksdag insattes han i ett tillfälligt utskott, men sedermera ställdes han utanför allt utskottsarbete. Han slöt sig visserligen till det så kallade intelligenspartiet, men icke heller där utöfvade han något egentligt inflytande. Han var

en ensam man. Man hörde honom med uppmärksamhet, men man följde honom icke.

I de strider, hvilka tryckte sin prägel på 1870-talets riksdagspolitik — om grundskatter och härordning — var Rundgrens ståndpunkt gifven. Han kunde icke i grundskatter och indelningsverk se något af »sekelgamla orättvisor», han kunde icke se annat än krass egennytta i krafvet på eftergift i dessa börder, om man skulle vara med om ett ordnande af försvaret. När den så kallade kompromissen såg dagen, tillhörde han icke riksdagen, och ej heller när dess frukter började skördas. Men sin mening hade han tillfälle att flera gånger utveckla. I kyrkliga och sociala frågor häfdade han alltjämt de gamla ståndpunkterna, och han gisslade med lust och gamman omogna reformförslag. I sina anföranden inflätade han ofta små historier, af hvilka han gjorde en fyndig tillämpning på den föreliggande frågan. När, till exempel, i ett utskottsbetänkande i skolfrågan föreslagits borttagande från skolskemat af teologien, de döda språken och ett af de moderna, sade sig Rundgren ha blifvit erinrad om hvad han hört berättas i sin ungdom, då en något enfaldig dansmästare, som besökt Skokloster och tillfrågats hvad han tyckte om platsen, skulle ha svarat: ja, detta Skokloster är nog vackert, men tag bort slottet och parken

och sjön — hvad är då Skokloster? Och så gjorde han häraf på utskottsbetänkandet en tillämpning, hvilken väckte utskottets lifliga förtrytelse.

År 1882 afsade sig Rundgren riksdagsmannauppdraget. Han hade tröttnat på en verksamhet, där, såsom han själf en gång yttrade i kammaren, hans betydelse endast var att med en röst förstärka kammarens minoritet. Och han ansåg sig göra mer nytta genom att oafbrutet ägna sig åt stiftets angelägenheter.

Blickar man tillbaka öfver Rundgrens långa riksdagsbana, måste man fråga sig: hvarför gaf denna verksamhet så litet af positiv behållning? Huru kom det sig, att en man med Rundgrens gåfvor, med hans vilje- och handlingskraft, med hans klarhet i tanken och makt öfver ordet — huru kom det sig, att resultatet af en sådan mans politiska verksamhet dock blef så öfvervägande negativt, att det knappt finnes något, om hvilket han kunnat säga: detta har jag varit med om att skapa? Själf fann han, såsom vi sett, förklaringen i sin konservatism: han hade icke velat »följa med strömmen». Betraktaren finner den i arten af denna konservatism. Ett är att icke handlöst låta sig drifvas af tidens ström, ett annat att söka dämma denna ström, hvarhelst den söker sig utlopp. Den

som det gör, ställer sig utom den utveckling, som hör till allt mänskligt lif, och dömer sig själf till en hopplös strid. För denna utvecklingens lag var visserligen Rundgren icke blind, och han har ej sällan talat därom. Men när det kom till stycket, ryggade han tillbaka för de vådor, hvarmed hvarje nytt och opröfvadt *kan* vara förenadt, och han föredrog att stanna vid det bestående, äfven om han måste erkänna, att en förändring var behöflig. Hans politiska konservatism var ensidig, under det han i sitt praktiska sysslande icke tvekade att bryta nya banor. Motsättningen är egendomlig, och Rundgren har själf erkänt den. Men måhända var icke för honom främmande den egenskap, hvilken han tillskref Carlson: han ville göra förändringarna själf; och omständigheterna ställde sig aldrig så, att han fick taga på sig ledningens ansvar. Att han såsom kyrkopolitiker icke alltid vidhöll denna ståndpunkt skall strax visas; såsom statspolitiker uppgaf han den aldrig. Gagnlös var emellertid förvisso icke hans politiska verksamhet. Mången gång har han sagt ett befriande sanningsord, och hans konservatism var icke bekvämlighetens eller egennyttans olust för förändring; han gaf alltid skäl för sin mening och bidrog därigenom att framkalla den pröfning och sofring af det nya, som gifver utvecklingen stadga.

Med representationsförändringen hade kyrkan i kyrkomötet erhållit sin särskilda representation. I denna hade Rundgren plats, vid det första mötet såsom vald, sedermera såsom självskrifven ledamot. Här kände han sig bättre till mods, här hade han en omgifning, som bättre förstod honom, här rörde han sig på ett område, som i innersta och bästa mening var hans eget. Af de frågor, som här tid efter annan kommo under behandling, voro många af djup betydelse för det kyrkliga lifvet, det inre och det yttre. Under de fem första mötena intog han i allmänhet sin gamla ståndpunkt: han motsatte sig så godt som hvarje förändring af kyrkans ordning och skick. Så bekämpade han förslaget till ny kyrkohandbok och motsatte sig den föreslagna revisionen af psalmboken, han ogillade prästedens utbytande mot ett löfte, han ville icke vara med om att gifva församlingarna ökadt inflytande vid tillsättande af präst. Däremot skänkte han den nya bibelöfversättningen villigt och varmt sitt erkännande och tog den ifrigt i försvar mot dem, som funno språkbehandlingen alltför nymodig.

Märkligt är att följa honom i hans uppfattning af kyrkans ställning till de frikyrkliga och dissenters. I prästeståndet hade Rundgren bekämpat 1860 års dissenterlag. När en ny sådan

1873 förelades kyrkomötet, motsatte han sig icke själfva lagen, men han fordrade, att kyrkan, ej staten, skulle äga att bestämma villkoren för utträde ur kyrkan. När 1883 års kyrkomöte begärde, att kungl. maj:t ville taga i öfvervägande, huruvida icke gällande bestämmelser om världsliga straff å dem, som upplrädde med föredrag ledande till söndring i kyrkligt afseende, kunde ändras så, att i stället skulle inträda endast påföljder af kyrklig art, ville Rundgren visserligen icke motsätta sig en sådan hemställan. Men han ansåg saken omöjlig; det funnes icke några kyrkliga straff, som i dylikt fall vore verksamma. »Skola vi verkligen, frågade han, vara så litet ömtåliga om religionen och kyrkan, att vi känna oss förhindrade att med världsligt straff belägga en person, som under sken af att hålla andaktsöfning tvärtom söker att motarbeta allt hvad andakt heter? Enligt mitt förmenande måste sådant oskick antingen vara fritt från straff, eller också måste det beläggas med världsliga.» För sin del ville han icke taga på sig ansvaret för det förra alternativet. Vid 1888 års möte beklagade han, att genom 1864 års strafflag de borgerliga straffen å den, som, utan att vara präst, förrättade kyrklig handling, försvunno ur lagstiftningen; »just däri, utropade han, ligger grunden till hela den oreda,

som sedermera inom landet utvecklat sig. Denna brist i den nya strafflagen är orsaken till all den oro, som för närvarande i detta hänseende råder inom församlingarna.» Men vid 1893 års kyrkomöte är hans ställning en annan. Vid detta möte förelåg till behandling ett omfattande lagförslag angående kyrkotukt. Denna tuktande verksamhet skulle utöfvas af prästen med kyrkorådet och afse att »afvärja förargelse inom församlingarna och befordra kyrklig ordning». Rundgren afstyrkte hela förslaget. Det vore orimligt att på samma sätt behandla »de mest olikartade förbrytelser mot gudomlig lag och förseelser mot mänsklig ordning, så att till exempel den, som uppträder såsom lärare med obehöriga, men dock icke kristendomsfientliga föredrag, skall vara underkastad samma förfarande som den, hvilken hädar Gud, gäckar hans ord eller för er ett lastbart lefverne». Kyrkorådet hade att besörja församlingens yttre angelägenheter, men vore oförmöget att utöfva kyrkotukt. I stället ville han sätta vid prästens sida ett församlingsråd, ett diakonat, »bestående af personer, hvilka åtaga sig vissa kretsar inom församlingen, där de genom sin personliga umgängelse och kärleksfulla verksamhet kunna så småningom framkalla just hvad man velat åsyfta med en kyrkotuktande verksamhet.» »Jag har

ingenting emot, säger han, att kyrkotukten både till namnet och saken försvinner, och att man i stället sätter det, som just utgör karaktären af det kristliga, nämligen kärlekens verksamhet. I den nuvarande tiden, och för öfrigt kan man säga i alla tider, kan omöjligen prästen vara ensam själasörjare. Det visar sig ju, om vi tänka på ordets predikande, att i afseende därpå prästens verksamhet ej är tillräcklig. Behofvet att höra Guds ord har så vaknat inom församlingarna, att man ej vill nöja sig blott med dessa officiella predikningar, hvadan ju inom alla församlingar lekmannaverksamheten alltmer utbreder sig. Jag för min del sätter ej alltför högt värde på denna lekmannaverksamhet såsom predikande verksamhet, men däremot sätter jag högt värde på densamma såsom en kärleksverksamhet. Om jag vore pastor inom en församling, skulle jag ingalunda tveka att sätta äfven frikyrkliga såsom ledamöter af ett församlingsråd.»

Rundgrens uppträdande i denna fråga väckte naturligt nog stor uppmärksamhet. Och det var icke den enda, där han ställde sig såsom motståndare till forna meningsfränder. Vid samma möte förelåg förslag till sådan ändring af kyrkolagen, att de ordalag, hvilka där uttrycka den svenska kyrkans bekännelse, skulle blifva desamma

som de i regeringsformen i sådant afseende använda, och sålunda den så kallade konkordieboken icke upptagas såsom bekännelseskrift. I den lifliga strid, som uppblossade härom, stod Rundgren på deras sida, hvilka ville godkänna förändringen. Det var säkerligen med hänsyftning på denna strid, Rundgren i sitt afskedstal till mötets ordförande yttrade: »Vi stå i en öfvergångstid. Den ene är lutheran i ordets strängaste mening och söker utvecklingen i återgång till det reformatoriska tidehvarfvets lärdomsrustning och kultformer. Den andre är icke mindre lutheran, fastän han ser utvecklingen mer i Luthers anda till befordrande af kristligt lif än i vidhållandet af samma tidehvarfs, såsom man förmenar, en gång för alla fastställda ordningar.»

Det lät som ett program. Och att Rundgren icke var densamme som förr, det märkte man nogsamt. Med vanlig öppenhet lade han det i dagen. Innan nästa kyrkomöte inföll, hade han i en annan mycket omstridd fråga, den så kallade dopfrågan, intagit en ståndpunkt, som var ägnad att väcka uppseende. I ett allmänt cirkulär hade föreskrifvits, att, när dop förrättats af lekman, skulle om förhållandet i kyrkoboken göras en anteckning, hvars affattning för mången tedde sig som ett erkännande af

handlingens sakramentala giltighet. Ett mycket stort antal präster inlade häremot gensaga, rikets biskopar sammanträdde och hemställde om förändring. Rundgren ensam var af annan mening och ville icke påkalla någon ändring. Vid 1898 års kyrkomöte, det sista han bevistade, betonade han ännu starkare sin ändrade syn på tingen. Där hade väckts förslag om inrättande af resestipendier för yngre präster. Rundgren afstyrkte förslaget med följande onekligen nog öfverraskande motivering: »Jag kan omtala för kyrkomötet en hemlighet, nämligen att den utveckling eller, som man kallat det, den liberalitet, till och med radikalism, som man på senare tider beskyllt mig för i fråga om uppfattningen af de religiösa, kyrkliga och teologiska förhållandena, till hufvudsaklig del beror på det slags utrikes studium, som jag gjort inom den teologiska litteraturen. Med den anda, som nu tyckes råda här inom kyrkomötet, vore det verkligen farligt att skicka ut unga prästmän på utrikes ort, hvilka måhända just därigenom kunde komma in på en sådan friare uppfattning eller, rättare sagdt, på en uppfattning som står i bättre öfverensstämmelse med de evangeliska sanningarna.» Vid behandlingen af förslaget till reviderad psalmbok, gick han i sin kritiska skärpa så långt, att en ämbetsbroder fann sig föran-

låten att beteckna hans ord såsom »smädliga och hädiska».

Den förändring i uppfattning, hvilken sålunda framträdde hos Rundgren, har man betecknat såsom hans »affall». Ordet innebär utan tvifvel mycket af öfverdrift. I vissa frågor, särskildt de kyrkopolitiska, var helt visst förändringen väsentlig. Han, som förut icke ville förändra en bokstaf af kyrkans lag och ordning, han ville nu räcka handen åt de frikyrkliga till gemensam verksamhet. Men genomgående var förändringen nog icke; hans grundåskådning förblef densamma. Hos en annan än Rundgren skulle förändringen säkerligen icke hafva framträdt i så bjärt dager. Men det låg i Rundgrens lynne att gärna skärpa motsättningar, och mot bakgrunden af en ytterlighet framträdde därför hans nya ståndpunkt såsom en annan. I själfva verket hade han endast upphört att vara en ytterligheternas man. Grunden till förändringen behöfver man därför icke söka i något främmande inflytande, såsom i en påverkan af en viss teologisk riktning. Han stod vid slutet af ett långt lif, rikt på yttre och inre erfarenhet, han hade sett mycket af hvad han bekämpat gå fram utan att vålla den ofärd, han förespått; han betraktade därför utvecklingens gång med blidare sinne. I kärleksverksamheten såg den gamle det

kristliga lifvets djupaste innehåll, och för att främja detta innehåll fick det stå tillbaka, som dock var allenast form och yttre skick.

Vi ha följt Rundgren till slutet af hans bana såsom stats- och kyrkopolitiker. Jag vänder mig nu till en annan sida af hans verksamhet, den som under 34 år var hans närmaste och egentliga, biskopskallet. Han hade, när han tillträdde detta ämbete, mindre vanliga förutsättningar för att fylla det. Ehuru icke en lärd man, besatt han en verkligt vetenskaplig bildning, som icke var inskränkt till det teologiska området, och han hade tillika förvärfvat en rik erfarenhet i den praktiska församlingstjänsten. Genom sitt deltagande i det offentliga lifvet hade han haft tillfälle att vinna grundlig insikt i lagstiftningen, särskildt den kyrkliga, och han hade utvecklat sin af naturen stora formella förmåga till verkligt mästerskap. Full af nit och arbetslust, kraftig i vilja och i handling, tänkte han högt om ämbetets värdighet, men än högre om dess ansvar, och han var väl skickad att uppbära båda. Han inskränkte sig icke till att sköta löpande ärenden, han grep in öfverallt, i stort som smått, lämnande åt andra intet, som han borde sköta, och ej sällan tagande på sig bördor, som andra bort bära. Hans arbets-

lust och arbetskraft kände icke vanliga gränser. I allt ville han lita till eget omdöme, ej till andras, och, strängt rättrådig, följde han utan personliga hänsyn den väg, han ansåg plikten utstaka. I domkapitlet föredrog han själf alla ärenden, uppsatte i alla mer omfattande frågor dess utlåtanden, såg ej gärna att en annan mening än hans blef den gällande, men var dock icke otillgänglig för goda skäl. Sitt stift genomreste han många gånger och hade redan 1881 såsom visitator besökt alla dess församlingar, hvad före honom ingen biskop i stiftet gjort. Under sin biskopstid höll han sex prästmöten, men inkallade däremellan sina präster nästan årligen till möte för samtal i frågor, som rörde församlingslifvet. Ämnena bestämde han själf, vanligen inom det rent praktiska området för den prästerliga verksamheten — för dogmatiska spörsmål visade han aldrig synnerligt intresse — han ledde förhandlingarna, gjorde i diskussionen inlägg, som utmärktes af klarhet och klokhet. Under hans sista år var det framför allt de sociala frågorna, för hvilka han ville påkalla sina prästers uppmärksamhet; till öfverläggningsämne för det sista af sina prästmöten, 1905, hade han bestämt »prästens ställning till den sociala frågan», och i sina slutord vid mötet lade han dem på hjärtat, att prästen

skulle »i sin predikan inskärpa rättfärdighetens lag och i sin umgängelse stå fram såsom en arbetarens vän.» Sina präster kände han granneligen; de sågo upp till honom med vördnad och ej utan fruktan. Förtroligt var aldrig förhållandet mellan biskop och prästerskap. Han var i förhållandet till dem alltid stiftschefen med något af förnämt *noli me tangere* i sitt väsen, i umgänget ordknapp, stundom hvass; de kände hans öfverlägsenhet och hans medvetenhet därom. Så fanns där mellan honom och dem en klyfta, som med åren icke utjämnades utan vidgades, då flertalet af hans präster icke kunde följa honom i hans ändrade uppfattning af vissa kyrkliga frågor. Åt denna uppfattning gaf han vid sina sista prästmöten oförbehållsamt uttryck och polemiserade skarpt mot allmänna kyrkomötets beslut.

För skolorna inom stiftet, såväl elementarläroverk som folkskola, nitälskade han varmt. Såsom eforus inspekterade han flitigt de allmänna läroverken, och i Karlstad följde han personligen noga undervisningen; under hans långa tjänstetid lärer näppeligen något läsår ha gått, utan att enhvar af lärarna där någon gång haft biskopen till åhörare. Med synbart nöje följde han lektionerna och hade alltid ett vänligt, ofta skämtsamt ord för både lärare och lärjungar. Ungdomen om-

fattade han med stor välvilja och bedömde aldrig strängt dess förseelser; när i svårare fall en af lärarekollegiet ådömd bestraffning underställdes eforus, blef den oftast af honom mildrad. Årsafslutningarna vid stadens skolor förrättade han alltid själf. Det var vid dessa tillfällen han höll sina bekanta skoltal, af hvilka många, jämte sådana från Norrköpingstiden, äro tryckta i hans »Minnen». Han inskränkte sig vid dessa tillfällen icke till allmänna betraktelser och förmaningar, han tog ett ämne ur lifvet — ej sällan någon af de brännande frågorna för dagen — och talade så tankedigra och väckande ord till unga och gamla. Dessa afslutningar voro högtidsstunder icke endast för skolan, utan för hela provinsen, salen var fylld af åhörare från skilda trakter, hvilka med ungdomen begärligt lyssnade till biskopens tal. Den höga gestalten med det vackra hufvudet och den strålande blicken, den välljudande stämman, hvilken, ehuru af naturen ej stark, dock bar till salens bortersta hörn hvarje hans ord, de höga och djupa tankarna och den stilfullt mejslade formen — allt sammanstämde till en lyftande enhet.

I Karlstads domkyrka predikade biskopen ej sällan, äfven sedan församlingen upphört att vara hans prebende. Han gjorde det gärna; prediko-

skrifvandet, säger han själf, »har alltid varit mig en ljuflig sysselsättning». Äfven af predikningar har han i tryck offentliggjort ett stort antal. Till de predikanter, som locka de stora skarorna, hörde Rundgren aldrig. Hans predikningar voro icke barn af stundens ingifvelse, och de saknade den känslans omedelbarhet, som rycker åhörarna med sig. Förståndet var hos Rundgren förhärskande, och äfven hans predikningar bära därom vittne. De voro alltid omsorgsfullt utarbetade; dispositionen af ämnet är klar och fast, textens innehåll användt med en fyndighet, som stundom blir öfverraskande, formen koncis, lämpad efter ämnenas höghet. Det fordras utan tvifvel ett visst större mått af allmän bildning för att kunna rätt uppfatta och uppskatta en sådan predikan som Rundgrens. Äfven från predikstolen berörde Rundgren tidens frågor, visserligen från samma grundåskådning, som bestämde hans hållning i dagens strider, men utan hårdhet eller bitterhet. Under de senare åren kom en annan ton också in i hans predikan; det var nu om brödrakärlekens betydelse talet oftast vände sig. Och vid sekelskiftet talade den gamle biskopen gripande ord om tacksamhetens skuld för allt det goda och stora, som det gångna århundradet gifvit mänskligheten och vårt svenska folk.

Såsom andlig talare förtjänar Rundgren ihågkommas äfven för sina griftetal. De som bevarats i hans »Minnen», härstamma alla från en äldre tid — från hans år i Uppsala och i Norrköping. Det hörde då måhända mer än nu till ordningen att med stoftets invigning åt hvilan förbinda en betraktelse af hvad den bortgångne i lifvet varit och verkat. Uppgiften är ju i hög grad ömtålig; det smickersamma lofprisandet är här lika stötande som det hårda dömandet. Rundgren håller sig fri från det ena som det andra. Han tecknar den afslutade lifsgärningen med kärlek och värme, men han låter den aldrig, huru märklig och betydande den än varit, undanskymma evighetstanken, inför hvilken äfven det mänskligt stora blir litet.

Det var utan tvifvel Rundgrens framstående egenskaper såsom talare, hvilka föranledde hans inkallande i eder krets. Denna utmärkelse skattade han högt. Redan nära sitt sjuttionde år när han mottog den, deltog han med ungdomlig lust i edra arbeten, och denna Akademis handlingar bevara däraf flera vackra minnen. Hans inträdestal, där han hade att teckna bilden af sin främste motståndare i de stora striderna, vittnar lika

mycket om säkerhet i uppfattning, som om finhet i konsten att teckna.

Rundgrens lif var en lång arbetsdag. Ämbetets åligganden fyllde han trots ålder och sjukdom till det sista. Väl kände han slutligen bördan tung och sökte därför att få träda tillbaka, men då sådant icke kunde beviljas, höll han ut med oböjlig viljekraft. I sitt åttiosjunde år ledde han prästmötet i stiftsstaden, och ännu samma vecka, då han bortgick, presiderade han på vanligt sätt i domkapitlet. Vid sidan af ämbetsgöromålen hade han tid öfrig för annat sysslande. Enligt särskildt uppdrag granskade han bibelkommissionens förslag till öfversättning af gamla testamentet allt efter som det utarbetades, och han gjorde därvid anmärkningar, som lära föranledt icke oväsentliga ändringar. Aldrig upphörde han att studera. Ämnena voro många och olikartade: teologi, politik, sociala frågor, vitterhet, allt följde han med lifligt intresse. Och ändock kunde han medhinna att föra omfattande anteckningar angående förhållanden, äfven skäligen obetydliga, hvilka rörde honom själf och hans närmaste eller som han eljest fann anmärkningsvärda, med korta, men lifligt hållna karakteristiker af de personer, med hvilka han stått i beröring.

Rundgren var sedan 1847 i det lyckligaste äktenskap förenad med Charlotta Maule. Vid de sina var han varmt och innerligt fäst, och den åder af vekhet, som fanns på botten af Rundgrens natur, men icke gärna blottades för främmande, trädde i familjekretsen fram i dagen. Här hämtade han om aftonen vederkvickelse efter dagens möda, och det var ofta hans nöje att då för hustru och barn föreläsa något nyutkommet skönlitterärt arbete. Bemärkelsedagar, särskildt den ädla makans, firade han gärna med verser, där skämt och allvar förenades; kännaren skall måhända icke tillägga dem något högre poetiskt värde, men ingen, som läser dessa minnen, skall undgå att känna den hjärtats värme, åt hvilken de gifva uttryck och som icke förändrades med de många åren.

Den 19 september 1906 slöts denna verksamma lefnad. Vid den gamle kämpens bår hördes icke, såsom så ofta förr, om honom skilda tungors tal; alla samlades de i erkännandet, att han var en *man*.

SVAR

på herr AFZELIUS' inträdestal

af

Akademiens direktör herr BILLING.

Min herre!

Svenska Akademiens »yppersta och angelägnaste göromål är att arbeta uppå svenska språkets renhet, styrka och höghet». Så säges i Akademiens stadgar. Och i det tal, som dess kunglige stiftare höll vid Akademiens instiftande, framhöll han, att arbetet för detta måls uppnående kunde och borde utföras på olika områden. Han ville därför, att Akademien skulle sammansättas af olika slag af ledamöter, och nämner bland dessa äfven sådana, »som igenom en vidsträckt lärdom stadgat sina omdömen på grunder, som tider och sekler dem förelagt», och sådana, »som i rikets högsta värf eller i allmänna sammanlefnaden från barndomen stadgat deras smak genom den noggrannhet, de stora

ämbeten, de beklädt, alltid äska, eller genom det ständiga ombyte af människor, deras kall kräft af dem att umgås med, hvilka nödvändigt fordra en aktsamhet i tal, ett noggrannt val af ord, som utgör den fina känslan, hvilken gifver hvart ord sin rätta mening och föreskrifver den gräns, öfver hvilken de ej kunna föras». Då de egenskaper, som sålunda af Akademiens stiftare framhållits såsom önskvärda hos ledamöter af henne, i ovanlig grad äro till finnandes hos eder, har det för henne varit en glädje att få kalla er till en hennes ledamot, och i Akademiens namn hälsar jag er såsom sådan hjärtligt välkommen.

Då man velat åt mig lämna uppdraget att frambära denna välkomsthälsning, så har väl detta i väsentlig mån berott därpå, att det varit mig förunnadt att under någon tid med er samarbeta inom ett af de många områden, inom hvilka ni haft tillfälle att visa er i så många afseenden rika begåfning, och att man därför af mig kunnat vänta ett på personlig erfarenhet grundadt vittnesbörd om hvad Akademien med stöd af er föregående verksamhet har goda skäl att hoppas af ert deltagande i hennes arbete. Utanför Akademiens program ligger politiken; aldrig har hon drifvit någon politik, och inom henne ha i god sämja samarbetat män af de mest skilda politiska åsikter.

Men redan då de första ledamöterna af Svenska Akademien utsågos, anfördes såsom skäl till inväljande af ett par af dessa, »att de så ofta fört ordet i rikets allmänna sammankomster och med så mycken ordning, med så stor klarhet och med en så segrande styrka låtit höra sin röst»; och till svar på frågorna: »hvad är renheten af ett språk? skönheten af dess uttryck?» säges: »det är att tolka rediga tankar med korta, starka, sanna ord, till hvilka ej kan gifvas tvenne bemärkelser, och som framföra tanken med samma klarhet som den är alstrad». Det föredöme, som gafs vid Akademiens instiftande, har hon sedermera ej lämnat ur sikte, utan städse bland sina ledamöter räknat äfven sådana, som inom rikets främsta allmänna sammankomster inlagt förtjänster om svenska språkets renhet, styrka och höghet. Den politiska vältaligheten har sedan år 1786 växlat gestalt; hvad som en gång gjorde djupt intryck och högt prisades vid förhandlingarna till exempel inom ridderskapet och adeln, skulle alls icke passa eller slå an inom våra nuvarande riksdagskamrar; men konsten att tolka rediga tankar med korta, starka och sanna ord, till hvilka ej kan gifvas tvenne bemärkelser, och som framföra tanken med samma klarhet som den är alstrad, blir aldrig gammalmodig, utan behåller alltjämt sitt värde.

Och den, som haft förmånen att åhöra edra inlägg i den politiska debatten, vet, att de äro få, som med er kunna jämföras i förmågan att spirituellt och med åsyftad verkan utöfva den konsten.

I rikets högsta värf har fosterlandet dragit fördel af er vidsträckta lärdom, af er snabba blick och er stora arbetsförmåga. Kanske finns ingen uppgift, för hvars fyllande det är svårare att finna den rätte mannen, än den, åt hvilken ni nu har att hufvudsakligen ägna er. När vi lekmän läsa ett lagförslag, kan det tyckas oss, som om det ej skulle ha fordrats någon synnerlig förmåga eller kräfva mycket arbete att affatta dessa bestämmelser, som förekomma så enkla. Men den, som haft någon anledning till att försöka sig på konsten att skrifva lag, vet, att helt visst ingen uppgift är svårare, att ingen kräfver större omsikt och försiktighet, samt att, särskildt i fråga om svenska språkets behandling, ingen art af författarskap finns, där det gäller att så som där arbeta på svenska språkets renhet, styrka och höghet och att tolka rediga tankar med korta, starka och sanna ord, till hvilka ej kan gifvas tvenne bemärkelser. De, som kallat er att som ledare utföra det svåra och maktpåliggande arbetet, ha därmed bland annat korat er till en svenska språkets väktare, och Svenska Akademien har redan, innan hon kallade

er till en sin ledamot, i er sett en af sina mest framstående medarbetare i hvad som fastslagits såsom hennes yppersta och angelägnaste göromål.

Med ord, åt hvilka ej kunna gifvas tvenne bemärkelser, har ni också för oss nu tecknat minnet af den man, hvilkens plats i Akademien ni går att intaga. Er skildring slutade med orden: »vid den gamle kämpens bår hördes icke, såsom så ofta förr, om honom skilda tungors tal; alla samlades de i erkännandet, att han var en *man*». Ingen inom vår krets vill jäfva sanningen af ert omdöme, att biskop Rundgren var en man. Man skulle kanske kunna tillägga, att han var en man för sig, och att särskildt detta bidrog till, att han blef den gamle kämpen, som kämpat så länge, från sin ungdom och ända in i sin sena ålderdom. Förgäfves skulle man eftersöka någon förebild, som han försökte efterlikna. Han gick sin egen väg, äfven när han gick i sällskap med liktänkande. I offentliga förhandlingar plägade han ej instämma med någon föregående talare, utan hade städse sin egen, emellanåt ganska oväntade, argumentering. Ni har citerat hans egna ord: »jag har aldrig kunnat förmå mig att gå med strömmen». Man skulle nog till denna självbekännelse kunna foga, att han hade lust att gå *mot* strömmen. På honom kunna tillämpas orden i Geijers visa: »en

riktig storm och en riktig man, de passa ej illa för hvarann». Åtminstone förekom det oss, som vid flera tillfällen stridt med eller mot honom, som om Rundgren efter en sådan strid kände sig uppfriskad, så som man kan känna detta, när en duktig storm rensat luften. Äfven en ganska skarp opposition mot honom störde ej hans jämnmod, och ännu mindre förmådde den hos honom slita sönder ett vänskapsband.

Det var då naturligt, att han var en modig man. Den jätte, hvilken så många frukta och för hvilken de böja sig, den så kallade allmänna opinionen, skrämde icke Rundgren, snarare kände han böjelse att utmana den. För hans skarpa, intelligenta blick stod det klart, huru ovederhäftig den oftast är, och det var för honom en plikt och en förnöjelse att med ironi och sarkasm blotta dess ihålighet. Antagligt är, att han lika mycket eller lika litet berördes eller bestämdes af dess domslut, då dessa under hans yngre tid fällde honom, och då de under hans ålderdom friade.

Det låg i sakens natur, att Rundgren skulle bli oppositionsman. Han var och förblef detta under hela sitt offentliga lif. Mot strömmen gick han städse; men under årens lopp hade strömmarna vändt sig. Därför kunde det se ut, som om den gamle Rundgren ändrat sin mannaålders signaler.

Med rätta har ni tillbakavisat som en öfverdrift talet om ett hans affall. Femtio år ligga emellan tiden för hans inträde i riksdagens prästestånd och hans, den siste af detta stånd kvarlefvandes, död. För den, som lefver med i lifvet, grånar ej blott håret, utan för honom gråna också teorierna. Så särskildt för den, som likt Rundgren är mindre en teoriernas än praktikens man. I hufvudsak var och förblef Rundgren densamme, som han varit både i dogmatiskt och kyrkopolitiskt hänseende; men under tidernas lopp kommo nya frågor på dagordningen och framträdde förut okända behof med anspråk på tillgodoseende. När han då menade, att hans förra meningsfränder ej rätt aktade på de nya tidstecknen, så vaknade hans gamla oppositionslusta, och hans kritik vände sig mot dem, som han förr stått i samma led med. Han hade modifierat, men ej förändrat sin grundåskådning.

Han var en man för sig och kom därför att gå tämligen ensam. I grunden var han nog för de flesta skäligen okänd. Det kunde gå lätt att taga miste på honom. Sällan har väl funnits ett ansikte, som under olika stunder och förhållanden kunde såsom Rundgrens vara så att säga sig själf mera olikt. De flesta sågo blott mörkret i det, men den som sett, huru hans blick kunde bli

synnerligen skön, och som erfarit huru hjärtlig hans vänlighet kunde vara, han är viss om, att guldfyndigheten i hans hjärta var rik och djup, och han gömmer den vördnadsvärde mannens minne i tacksamhet.

Frukter af Rundgrens outtröttliga arbetslust har också Svenska Akademien fått skörda, och då ni nu intager hans plats och hälsas välkommen, sker detta i viss förhoppning därom, att äfven ni skall i Akademiens arbete med er eminenta förmåga göra en god insats.

Sedan herr Afzelius därefter undertecknat Akademiens stadgar, fördes han af sekreteraren till den stol han vid Akademiens offentliga sammankomster äger att intaga (n:r 4), hvilken förut innehafts af J. H. Kellgren, J. Stenhammar, C. A. Fleming, C. A. Agardh, F. F. Carlson och C. H. Rundgren.

Därefter yttrade direktören:

Till 1907 års täflan hafva 30 skrifter inlämnats. Af dessa har Akademien med sitt stora pris belönat täflingsskriften n:r 7 *Olof Trätälja, sorgespel i fem akter och prolog.* Jag får anmoda sekreteraren att till mig ledsaga författaren, filosofie doktorn friherre Axel Klinckowström, åt hvilken priset nu skall öfverlämnas.

Sedan pristagaren blifvit till direktören framförd, yttrade denne:

Min Herre! Ni har i edert djuptänkta sorgespel mot sägnens bakgrund med frihet i uppfattningen och med sant tragisk styrka tecknat en personlighet, som går under genom att ensidigt och med antikartad självförhäfning fullfölja sträfvanden, hvilka från början hade sin rot i ett ädelt och upphöjdt sinnelag. I primitiv form och under de enklaste förhållanden framträda i edert diktverk frågor, som upprört alla tider, angående samhällets och den enskildes rätt; den grekiska fornåldern kände dem, och de äro ej främmande för våra dagars erfarenhet. Eder framställning är emellertid fullt objektiv och fri från ensidig tendens. I densamma uppenbara sig, om ock i en egendomlig och af ämnet betingad skrud, de allmänt mänskliga sanningar, som korsången i det helleniska skådespelet så ofta inskärper, att hvarje öfverskridande af mått och självbehärskning hämnar sig, att högsintheten själf, om den ej iakttager denna måttfullhet, kan öfvergå till grymhet, och att hugstorheten, när den lämnar försyntheten å sido, störtar sig i fördärf. Dessa tankar äro i edert drama ej tomma abstraktioner, utan taga personlig gestalt i styckets handling, som, för att ej i vissa delar missuppfattas, bör betraktas i förhållande till de fornseder och den fornsaga, som utgöra dess gifna förutsättningar. Akademien, hvilken med skäl

ställer stora fordringar på skrifter, som skola kunna belönas med det sällan utdelade stora priset, gläder sig uppriktigt att hafva kunnat tillerkänna eder detsamma och tillönskar eder härmed fortsatta framgångar i den fosterländska diktningen, som för ej länge sedan af eder fick mottaga en episk dikt af mycken liffullhet och nu i eder hälsar en dramaturg med förmåga att teckna de stora konflikterna i tillvaron.

Sedan priset öfverlämnats till författaren, och denne af sekreteraren ledsagats till sin plats, fortfor direktören:

Akademien har med sitt andra pris belönat täflingsskriften n:r 24 *Iakttagelser rörande negationen i modersmålet*, en språklig afhandling, som utmärker sig genom stor iakttagelseförmåga och mycken skarpsinnighet. Vid namnsedelns brytande befanns dess författare vara den länge af Akademien högt skattade forskaren på den svenska språkforskningens område, f. d. läroverksadjunkten Johan August Aurén, till hvilken, enär han af sjuklighet tyvärr hindras att bevista denna sammankomst, belöningen kommer att öfversändas.

Bland öfriga insända skrifter har Akademien med hedersomnämnande utmärkt n:r 23 *Ättestupan*, stämningsbilder af fornnordisk ton och vittnande om kulturhistoriska studier samt poetisk begåfning, äfvensom n:r 9 *Karin Månsdotter, historiskt skåde-*

spel, som i flera scener röjer poetiskt förmåga och en vacker versbildning.

Det af konung Carl XIV Johan stiftade kungliga priset, som af hans efterträdare fortfarande anvisats, har jämväl af Akademiens nuvarande Höge Beskyddare ynnestfullt ställts till dess årliga förfogande för någon af de uppgifter, som prisets stiftare bestämt. Nämnda pris har Akademien år 1907 tillerkänt f. d. professorn vid Lunds universitet m. m. fil. doktor AUGUST WILHELM QUENNERSTEDT såsom aktningsgärd åt en långvarig, af ädel fosterlandskänsla uppburen samt genom åskådningssättets och framställningens kärnfullhet utmärkt verksamhet i tal och skrift för svensk odling och svenska minnens vård.

Akademien lät år 1907 prägla sin minnespenning öfver CARL VON LINNÉ, hvars ärofulla hågkomst då firades öfver hela den bildade världen, och medaljen erhöll dubbel storlek såsom en särskild hyllningsgärd åt det odödliga minnet. Minnespenningens åtsida visar Linnés bröstbild med omskrift *Carolus Linnæus;* på frånsidan synes en blomsterkrans med omskrift: *Melliflua pandit naturæ arcana loquela*, hänsyftande på den höga och natursanna ädelheten i Linnés framställningssätt.

Då minnesteckningen, författad af herr *Retzius*, på grund af den långt framskridna tiden icke kunde hinna upplåsas, förklarade direktören Akademiens sammankomst afslutad.

CARL VON LINNÉ

NÅGRA MINNESORD

AF

GUSTAF RETZIUS

MILI FLUA PANDIT NATURÆ ARCANA FOQUEL

Svenska Akademiens stora fosterländska uppgifter tillhör det att verksamt deltaga i hyllningen af Sveriges ärorika minnen på statskonstens och riksförsvarets såväl som på skaldekonstens, häfdateckningens, språkforskningens och de öfriga vetenskapliga idrotternas fält.

Den 23 maj 1907 inföll en synnerligen ärorik märkesdag, i det att då tvåhundra år förflutit, sedan vårt lands störste naturforskare, Carl Linnæus, föddes.

De tvenne institutioner, vid hvilka hans verksamhet närmast varit fäst, Uppsala universitet och Kungl. Svenska Vetenskapsakademien i Stockholm, hade anordnat storartade minnesfester till hans ära. Svenska Akademien lät vid den ena af dessa högtider representera sig genom sin sekreterare, vid den andra genom sin direktör, hvilka från henne öfverbragte adresser.

Men Akademien har därjämte velat gifva en särskild hyllning åt detta stora svenska minne. Hon plägar till sin högtidsdag låta prägla en minnespenning öfver någon hädangången utmärkt personlig-

het. Vid sin sammankomst den 21 februari 1907 beslöt hon att låta i dubbel storlek prägla en sådan minnesmedalj öfver Carl von Linné.

Akademien uppdrog äfven åt mig att till denna högtidsdag författa ett minnestal öfver den store forskaren.

Detta är emellertid icke det första tillfälle, hvarvid Svenska Akademien ägnar sin hyllning åt Carl von Linné. Gången ur tiden åtta år före Akademiens stiftande har han icke själf kunnat tillhöra hennes krets. Men år 1821 belönade Akademien med sitt dubbla stora pris ett »Äreminne öfver arkiatern Carl von Linné», som till henne inlämnats, författadt af den berömde botanisten och skriftställaren, senare Akademiens ledamot, professor Carl Adolf Agardh, hvilket mästerliga äreminne offentliggjordes i tionde delen af Akademiens handlingar. Fastän sålunda redan en ganska lång tid förflutit, sedan denna skrift författades och trycktes, bibehåller den än i dag sitt höga värde och ådagalägger, att dess auktor från sin tids ståndpunkt klart och skarpsynt uppfattat betydelsen af Linnés lifsgärning, framför allt med hänsyn till den botaniska vetenskapens utveckling.

Emellertid har under de sedan dess förflutna åttio åren naturforskningen oafbrutet gått framåt. Ett ofantligt kunskapsmaterial har insamlats. Nya

åsikter hafva uppstått, och därigenom har i flera hänseenden den vetenskapliga åskådning förändrats, som förut rådde, icke blott under Linnés tidehvarf, utan ock under början af det förra århundradet, då äreminnet författades.

Det kan därför hafva sitt berättigande att ånyo, från vår tids synpunkt, äfven inför denna Akademi blicka tillbaka på Carl von Linnés verk och skärskåda deras betydelse. På grund af de granskande forskningar, som särskildt äfven i senaste tider ägnats åt Linnés arbeten, är det nu lättare att vinna en öfversikt öfver dem. Genom den omsorgsfulla granskning af hans verk, såväl de tryckta som ock de handskrifna, hvilka utförts af professor Th. M. Fries och flera andra fackmän, har mycket kommit i ljuset, som man ej förut kunnat fullständigt uppfatta; och genom de skrifter, som på uppdrag af Vetenskapsakademien och af Uppsala universitet såväl af professor Fries som af åtskilliga andra forskare till tvåhundraårsfesten utgifvits, är det i själfva verket nu vida möjligare än förr att klart förstå den stora innebörden af Linnés omskapande inflytande på naturhistoriens områden.

Det vore i sanning frestande att, med ledning af alla de utredningar som föreligga, göra en sådan mera allsidig och ingående sammanfattning.

Men det skulle föra alldeles för långt ut på de många vidsträckta vetenskapsområden, vid hvilka Linné lagt sin ordnande och odlande hand. Här är icke platsen, icke heller tid därtill. Jag skall därför inskränka mig till att delvis, med stöd af anföranden af de ifrågavarande fackmännens uttalanden, allenast i några drag söka teckna det allra väsentligaste af hans lifsgärning.

Då Linné, eller, som hans fäderneärfda namn var, Carl Linnæus, såsom ung student började sin forskning, rådde, i enlighet med hvad både dåtida och nutida sakkunniga vittnen intyga, nära nog ett kaos i de vetenskaper, som omfattade naturens riken, en oreda, en oklarhet, som gjorde det nästan omöjligt att vinna någon verklig insikt i dem. Åtskilliga utmärkta män, en Ray, en Tournefort, en Boerhaave, hade väl med erkännansvärd framgång sökt lösa en del af problemen, men icke dess mindre blef, särskildt ock på grund af den ständigt ökade mängden af nya naturföremål, som anträffades och beskrefvos, oredan alltjämt större och olidligare. Inom botaniken och zoologien voro begreppen art, släkte, familj och klass icke klart fastställda och definierade. Med sin säkra blick och sin skarpa logik insåg Linné redan i helt unga år nödvändigheten af att bringa reda i dessa begrepp. Hans brinnande håg och kolossala arbets-

kraft, hans snabba uppfattning och oerhörda minne gjorde det för honom möjligt att inom en underbart kort tid, väsentligt mer än någon af hans föregångare, genomtränga och behärska naturhistoriens vidsträckta fält. Redan vid 23 års ålder stod han sålunda rustad till att börja utförandet af sina storverk i vetenskapens värld; och under de därefter följande fem åren framlade och offentliggjorde han en hel följd af arbeten, som blefvo omdanande och grundläggande. Vetenskapernas historia kan näppeligen uppvisa något motstycke till en sådan på en gång jättelik och mognad verksamhet under så unga år. Nästan hvart och ett af hans därunder utgifna verk blef på sitt område epokgörande.

Linné insåg allt ifrån början, att hvad som då framför allt behöfdes var ett lättfattligt och likväl exakt *system*. Många hade redan sökt efter grunder till ett sådant system och äfven gifvit förslag därtill, men ingen hade lyckats. Linné förstod genast, att inom växternas rike det var blommans delar och särskildt fruktifikationsorganen, som i främsta rummet gåfvo de säkraste hållpunkterna. Han ägnade därför framför allt åt dem sitt ihärdiga studium, och han framlade inom kort tid sitt sexualsystem, som med ett slag bragte ordning och reda, på samma gång som det var prak-

tiskt, lätt att tillämpa och att använda. Han fastställde släktbegreppet, artbegreppet och familjbegreppet (som han kallade ordning, *ordo*), allt fotadt på omfattande och djupgående forskningar i naturen själf, samtidigt med att han genom flitiga studier i litteraturen lärde sig behärska sina föregångares arbeten. Han lyckades inom växtriket vinna klarhet i uppfattningen af befruktningsfenomenen och de därtill hörande organens byggnad. Han införde i stället för de långa, orediga växtbeskrifningarna korta, koncisa definitioner och slutligen äfven den för naturvetenskapen så ytterst betydelsefulla metoden att benämna alla växter, såväl som djur, med hvar sitt släkt- och hvar sitt artnamn, den s. k. binomenklaturen. I sina grundläggande verk *Genera plantarum* och *Species plantarum* sammanförde han sålunda efter ett strängt och noggrannt utarbetadt system och med korta, träffande karaktärer alla släkten och arter af då kända växter. Och i sitt *Systema naturæ*, hvars första upplaga såg dagen, då författaren var blott 28 år, utsträckte han sin ordnande hand icke blott till växtvärlden, utan till alla naturens riken. I sitt arbete *Fundamenta botanica* skref han lagar för botanikens studium, hvilka ännu i allt väsentligt äga sin tillämpning; och hans senare utgifna verk *Philosophia botanica*, hvilket

är byggdt på den grund, som blifvit lagd genom Fundamenta, men har ett rikare innehåll, synnerligen på biologiens område, är, såsom professor Wittrock yttrar, »en lärobok i allmän botanik, som behandlar de allra flesta af vetenskapens grenar med en sådan logisk klarhet, att den i detta afseende står oupphunnen».

Genom sina snillrika forskningar öfver växtlifvet icke allenast uppdagade och utredde han själf en mängd märkliga fenomen, utan han gaf ock därigenom uppslag till många forskares studier. Han har, såsom en annan af hans minnestecknare, professor Lindman, framhållit, genom anförande af en stor mängd bestämda exempel från den lefvande naturen »till sin formlära fogat ett stort antal väckande och lärorika iakttagelser öfver organens förrättningar i sammanhang med formen och ställningen», och »han har därigenom icke blott öppnat många forskningsområden, större och mindre, som förut legat okända för den teoretiska botaniken, utan äfven själf gått vägen från den ihärdiga naturiakttagelsen till de allmänna insikter och slutsatser, som all forskning eftersträfvar». Han var bland annat den förste, som genom noggrannt utförda experiment ådagalade växternas hybridiseringsförmåga. Han studerade varieteternas natur och skilde varietetsbegreppet från art-

begreppet. Och hvad läran om växternas metamorfos beträffar, kan man, säger nyssnämnde författare, »omöjligen förneka, att Linnés skrifter innehålla alltför mycket material till denna lära, för att man skulle behöfva framflytta dennas första uppkomst till vare sig Wolff, som gjort de första utvecklingshistoriska undersökningarna, eller till Goethes framställning af växternas metamorfos.»

Linné var ock floristikens grundläggare, säger Wittrock, »genom en serie mönstergilla floror samt särskildt genom sin Flora Svecica Ed. II, ett arbete som i flera afseenden stod långt före sin tid» och »förtjänar att uppställas såsom det ännu oupphunna mönstret för en god och instruktiv flora»; den »meddelar kunskap uti den klaraste form, icke blott i deskripitiv systematik, synonymik och speciell växtgeografi, utan tillika i biologisk, ekonomisk, medicinsk och språklig botanik.» »Äfven på växtgeografiens fält är», säger samme minnestecknare, »Linné att betrakta som banbrytare.»

Genom alla dessa och en mängd andra arbeten blef Linné för botaniken den store ordnaren och grundläggaren. I allt väsentligt har ock hans verk blifvit bestående. Det system för växternas ordnande, som han uppbyggde, var emellertid, såsom han själf äfven klart insåg och betonade, *artificiellt*, enär det var grundadt endast på

sexualorganens karaktärer. Han har tydligt och bestämdt framhållit, att detta system afsåg att vara provisoriskt, intill dess att ett verkligt, *naturligt* system kunde uppdagas. Han har ock själf gifvit klaven till ett sådant naturligt system, i det att han uppställde en stor serie af naturliga familjer, 67 till antalet, hvilka Linnéanska familjer till största delen ännu i dag äga bestånd, och han har såsom botanikens slutliga mål framhållit just utfinnandet af det naturliga systemet. Men därtill ansåg han sin tids vetenskap ännu icke mogen, enär vida mera omfattande kunskaper erfordrades. De franska botanisterna de Jussieu uppställde och framlade sedan (år 1789) ett sådant system af 100 växtfamiljer; de fingo äran af detta stora framsteg, men numera erkännes allmänt, äfven i utlandet, att deras system var uppbyggdt på den grundval Linné lagt. Och detta skulle för öfrigt helt visst icke hafva kunnat utföras, om icke Linné genom sina banbrytande arbeten, sitt stora ordnareverk inom botaniken, sitt fastställande af arter och släkten m. m., så mästerligt förberedt marken.

Jag har här sökt i korta drag framhålla några af de förnämsta uppgifter och problem, som Linné slag i slag på den botaniska vetenskapens områden med sällspord framgång upptog till lösning.

Mycket vore att tillägga, många andra geniala uppslag och upptäckter att omnämna, men detta skulle leda för mycket bort från de allmänna synpunkterna.

Det må därför vara nog att sammanfatta Carl von Linnés betydelse för botaniken sålunda, att han för denna vetenskap blef den store nydanaren, att från hans framträdande denna räknar en ny æra, eller, måhända riktigare, att den genom honom blef en verklig, ordnad vetenskap, byggd på en fast grundval, på hvilken den sedan nått sin nuvarande storartade, höga utveckling. Det torde »vara svårt», säger professor Thore Fries, »att uppvisa någon enda botanikens idkare, som så mångsidigt studerat växtvärlden, och som framhållit så många nya synpunkter, hvarur växterna böra iakttagas.»

Utförandet af ett sådant värf borde kunna hafva varit nog äfven för den största forskareande. Men denna underbart verksamme och impulsgifvande man medhann, och detta redan i unga år, ännu långt mera. Han blef en banbrytare på många områden.

Närmast efter växtvärldens utredning låg *djurvärldens* honom om hjärtat. Och han ägnade åt denna så mycken tid och så mycket arbete, som det var honom möjligt. Äfven här fann han före

sig en oreda, likartad med den som rådde inom botaniken. Här fastställde han ock art- och släktbegreppen och införde hvarje djurarts benämning medelst släkt- och artnamnet. Hans största styrka låg också nu på systematikens och beskrifningens område. Åt djurens inre byggnad, deras anatomi och utveckling kunde han icke medhinna att ägna djupgående studier. På zoologiens fält hade han ock mycket svårare att förvärfva tillräckligt omfattande material för sina undersökningar. I synnerhet var det de högre djuren, ryggradsdjuren, och bland dem särskildt fågelvärlden, samt bland de lägre djuren framför allt insekterna, som fängslade hans intresse. Äfven på dessa områden blef han en stor reformator och grundläggare. Skarpsynt och logisk, som han var, bragte han äfven inom zoologien ordning och reda på de fält, hvilka han fick tillfälle att bearbeta. »Det har tyvärr», säger professor Einar Lönnberg, som i den af Vetenskapsakademien utgifna serien af skildringar öfver »Carl von Linnés betydelse såsom naturforskare och läkare» gifvit en framställning om hans verksamhet med hänsyn till vetenskapen om de högre djuren, »det har tyvärr funnits personer, som sökt förringa Linnés betydelse som naturforskare och i sin fåkunnighet och enfald sökt beteckna honom såsom en 'registrator', som blott

upptecknade och efter beskrifning katalogiserade naturföremålen. Dessa personer ha tydligen ej alls någon kunskap om, hurudan naturforskningens allmänna ståndpunkt var före Linnés ingripande, och de ha lika litet vårdat sig om att taga kännedom om de regler, som Linné framlagt i sin 'Methodus', redan då han första gången lika djärft som snillrikt ordnade naturens trenne riken efter sitt system».

Efter anförande af hufvudpunkterna i Linnés forskningsprogram yttrar professor Lönnberg: »Ett vackrare och mångsidigare eller mera omskapande program för naturforskning än detta har väl aldrig någonsin framlagts.» »Fylligast och bäst, dock utan all onödig ordrikedom, framstår Linnés storartade förmåga i deskriptiv konst i hans mästerliga små monografier... Men det var ej blott med afseende på djurens yttre egenskaper, som Linné visade sig ha en skarp blick. Samma sällspordt fina skärpa i iakttagelsen visade han sig också äga, då det gällde att studera djurens vanor och lefnadssätt. Grunden härtill ligger i den varma och djupa kärlek, som Linné hyste för den lefvande naturen, ty endast den, som har det, kan med framgång studera djurens lifsföreteelser och bli en sann biolog. Och Linné var biolog i detta ords fullaste mening.»

Visserligen måste han i främsta rummet ägna sin verksamhet åt beskrifning och systematik, för hvilka områden han ock hade en rent af glänsande begåfning. Där voro hans skarpblick och hans arbete af allra största behofvet påkallade, ja rent af nödvändiga, och dessa områden togo i anspråk lejonparten af hans tid och verksamhet. Men helt visst skulle, om han fått tillfälle att hufvudsakligen ägna sig åt de rent morfologiska och biologiska forskningsgrenarna, anatomien och fysiologien, han äfven på dem hafva kunnat utföra djupgående och omfattande storverk. Därom vittna de många snillrika iakttagelser, som han i biologisk riktning gjort. Och detta icke minst inom insekternas underbara värld, som allt ifrån barnaåren mäktigt lockade hans håg. Om »Märkvärdigheter uti insekterna» handlade det tal, hvarmed han nedlade sitt presidium i Vetenskapsakademien år 1739. Och för hela insektkunskapens utveckling blef hans verksamhet i hög grad betydelsefull. »Hvar och en, som tagit kännedom om entomologiens ställning före Linnés tid, skall» — säger den senaste sakkunnige bedömaren af hans arbete på detta område, professor Christofer Aurivillius — »medgifva, att Linnés lifsgärning i afseende på denna vetenskap medfört så stora fram-

steg, att den väl förtjänar att ställas vid sidan af hans förtjänster såsom botanist.»

Linné forskade helst ute i den lefvande naturen, bland de lefvande växterna och djuren, och endast när detta icke lät sig göra, måste han nöja sig med studiet af de torkade och konserverade, i herbarierna och museerna. Hans käraste sysselsättning under hela den senare delen af hans lif, då han var bosatt i Uppsala, var att vandra spanande omkring i universitetets botaniska trädgård, som stod under hans ledning och vård och som han bragt upp till ett mönster i sitt slag, samt att där göra sina iakttagelser och att undervisa sina lärjungar. Från dessa vandringar återvände han, såsom han själf yttrat, aldrig utan att hafva gjort något nytt rön och vunnit ökad erfarenhet. Hvarhelst han än vistades ute i naturen, följde han med spänd uppmärksamhet lifsföreteelserna såväl i växt- som djurvärlden. Hans vakna sinne och skarpa blick uppdagade ock en nästan oräknelig mängd af underbara fenomen i växtens och djurets lif, icke minst i deras förhållande till hvarandra. Linné var — det kan icke nog betonas — icke blott den store ordnaren, systematikern inom växt- och djurriket: han var, såsom nästan öfverallt i hans verk framlyser, tillika en stor kännare af lifsföreteelserna. Han hade skådat djupt

in i naturens verkstad. Med en klarhet och en skärpa, som ännu i vår tid måste framkalla beundran, drog han sina slutsatser af iakttagelserna. Sålunda hade han fullständigt brutit med läran om arters uppkomst genom en uralstring, generatio æquivoca, och hade af fullaste öfvertygelse anslutit sig till Harveys sats, att hvarje organism härrör från ett ägg eller ett frö, som frambragts af en likartad organism. Ja, han var, såsom professor Aurivillius framhållit, i denna betydelsefulla principfråga klarare och skarpsyntare än Harvey, ty under det denne sistnämnde trodde, att insekternas ägg ofta uppkomma genom uralstring, när omständigheterna därför äro gynnsamma, förnekade Linné i hvarje fall en sådan. »Utan att förringa föregående författares förtjänster», säger Aurivillius, »kan man därför påstå, att det är Linné, som fullständigt brutit med läran om arters uppkomst genom en uralstring och fastslagit, att hvarje organism härstammar från ett ägg (en cell) frambragt af en liknande förut lefvande organism.» Såväl »kampen för tillvaron» som »könsurvalet» och »förklädnaden» eller »den skyddande likheten» observerades, underbart nog, redan af Linné. Men till att ur sina rön draga slutsatser angående descendensen kom han icke; därtill kunde vetenskapen ännu icke vara mogen, om än åtskilliga af

hans uttalanden antyda aningar därom. Sålunda säger han t. ex. om en växtart, att den är »dotter af en annan». Och om en insektart, som mycket liknade en annan insektart, yttrar han: »På hvad sätt denna uppkommit ur den föregående, skall framtiden lära oss.» I sin *Oeconomia naturæ* framhåller han med styrka läran om »allas strid mot alla». »Hela världen», säger han sålunda, »är full af rofdjur, som mörda och uppäta hvarandra utan återvändo, och de, som allenast röfva växter, skonas likväl icke af rofdjuren. De mindre och svagare blifva merendels alltid angrepne af de större och starkare». Men »hvart djur har fått sina vissa svärd och försvarsmedel, hvarmed det kan fäkta och motstå sina fiender». Linné såg i alla dessa företeelser, liksom i hela naturens ordning, en vis, gudomlig plan för upprätthållandet just af denna ordning, af harmonien i världen. Han ägnade i flera af sina skrifter åt denna fråga ingående betraktelser samt betonade därvid det stora inre sammanhang, som råder i naturen, under anförande af många iakttagelser, som vittna om hans djupa insikt i hennes hemligheter.

Själf hade han ju icke fått tillfälle att utföra sina forskningar öfver naturen i andra trakter af jorden än i sitt fädernesland och i några delar af norra och mellersta Europas länder; från

öfriga världsdelar måste han hämta sin erfarenhet i den tidens svagt utrustade museer, samt i botaniska och zoologiska trädgårdar, äfvensom af andra forskares, särskildt ock af några sina lärjungars uppgifter och hemsända samlingar. Men framför allt ägnade han med förkärlek sin forskning och sina skrifter åt sitt älskade Sveriges växt- och djurvärld. Likasom han i sin *Flora svecica* gaf en mästerlig sammanställning och beskrifning af dess växter och därigenom hos sin samtid väckte ett lifligt intresse för dem, gaf han ock genom sin *Fauna svecica*, hvari vårt lands djurvärld för första gången systematiskt behandlades, impulsen till den rika fauna-litteratur, som sedan under följande generationer sett dagen såväl i Sverige som ock i andra länder.

Före Linné hade Sveriges natur och dess folks kultur icke varit föremål för någon verklig, omfattande undersökning. Redan såsom helt ung började han företaga systematiskt ordnade forskningsresor till landets skilda trakter. Hans första färd af detta slag, färden till Lappland, då han ännu var blott 25 år, blef ett af dessa stora uppslag, som verkat befruktande i vetenskapen. Under de få månader, som denna resa varade, insamlade han en sådan myckenhet af iakttagelser af alla slag, att de, såsom en af hans minnestecknare, profes-

sor Lindman, yttrat, »utgöra tillhopa ett storverk». Och den blef för alla tider ett mönster för sådana forskningsfärder. Intet synes därvid hafva undgått hans skarpblick. På samma sätt företog han sedan en resa till Dalarne, och efter hemkomsten från sin treåriga vistelse i Holland, där hans utveckling slog ut i full blomning och hvarifrån han återvände såsom en i utlandet allmänt erkänd storman på vetenskapens fält, fullföljde han vid skilda tidpunkter sina forskningsfärder till olika delar af Sverige; sålunda till Öland och Gottland 1741, till Västergötland 1746 och till Skåne 1749. Under dessa resor utforskade han på ett mångsidigt sätt allt, som kom i hans väg: lefvande växter och djur, mineral och petrifikat, fornminnen och vidskepelser, landets natur och dess hjälpkällor, dess geografi och geologi. I sina sedermera utgifna reseanteckningar har han om alla dessa förhållanden nedlagt en mängd uppgifter, som för eftervärlden äro af stor, delvis äfven kulturhistorisk betydelse. Han blef härigenom icke allenast en banbrytare för den speciella ort- och landskapsbeskrifningen, utan man har ock därtill i senare tid, såsom bland annat nyligen skett af lektor Isak Fehr, betecknat honom såsom föregångsmannen för den moderna geografien, en vetenskap, som då icke ens fanns till namnet och som först långt se-

nare genom Alexander von Humboldt och andra fick ett ordnadt program och växte ut till en stor och omfattande vetenskapsgren. I Linnés reseskildringar finnas de hithörande iakttagelserna kringströdda, men de angifva tydligt, att han rätt fattat deras innebörd och betydelse för den vetenskapliga forskningen.

Dessa reseberättelser, liksom många andra af hans skrifter, ådagalägga ock Linnés praktiska sinne jämte hans önskan att gagna fäderneslandets ekonomi, ett drag som ju i allmänhet tillhörde hans tidehvarf, men som äfven var för honom synnerligen karakteristiskt. Han försökte, så mycket han förmådde, ur sin forskningssfär gifva nyttiga anvisningar och göra nya rön, som kunde lända till främjande af Sveriges ekonomiska utveckling. Särskildt betonade han ofta, att en mängd industriella föremål och råvaror, som då importerades från utlandet, med fördel kunde erhållas i hemlandet.

Det var ock i detta syfte som han vid endast 32 års ålder, under det han såsom praktiserande läkare var bosatt i Stockholm, jämte några andra yngre män år 1739 stiftade Vetenskapsakademien, med särskildt framhållet syfte att främja landets ekonomiska utveckling genom vetenskapens tillämpning för det allmännas gagn.

Linnés lifliga intresse för Sveriges kultur i nästan alla riktningar framlyser ur hans reseanteckningar öfver folkets seder och bruk, och han blef äfven på detta område en föregångsman med hänsyn till folkbeskrifningen och etnografien, liksom han genom sin, om än så lakoniskt kortfattade framställning af människoraserna i Systema Naturæ kan betecknas såsom en föregångsman i *antropologien.* Då han nämligen i sitt natursystem uppförde människan, Homo sapiens, i spetsen för ordningen Primates, med den humoristiska definitionen »Känn dig själf», tillade han ock en indelning af människosläktet i fem raser: *europæus, asiaticus, afer, americanus* och därjämte »monstruosus» — Australiens befolkning var honom ännu okänd. Hans beskrifning på Homo europæus lydde sålunda: »Hvit, sangvinisk, muskulös. Med gulaktigt, lockigt hår och blåa ögon. Rörlig, skarpsinnig och uppfinningsrik. Betäcker sig med åsittande kläder. Styres af lagar.» Särskildt uppgiften om hyns, hårets och ögonens färg anger tydligen den nordiskt-germaniska rasen i norra Europa. Det kan ju vara af intresse att här omnämna, att denna Linnés benämning under senaste tider i utlandets vetenskapliga fackkretsar alltmer vunnit insteg såsom beteckning för den dolikocefala, högväxta, blonda germaniska rasen, och att hans term

Homo alpinus nu äfven användes för att beteckna det mellersta och södra Europas brakycefala, kortväxta, mörkhåriga befolkning.

Under sina forskningsfärder i Sverige studerade Linné med synnerligt intresse jordlagrens och bergens byggnad, hvarvid han ock insamlade petrifikater och fossilier, som han sedan omsorgsfullt beskref, afbildade och uppförde i sitt natursystem. Bland annat var han den förste som noggrannt undersökte faunan i de bekanta skalbankarna vid Uddevalla. Såväl genom deras höga läge öfver hafvets yta, som ock genom de af honom å Öland och Gottland samt vid Kinnekulle och i Skåne insamlade petrifikaten stadgades hos honom alltmera den öfvertygelsen, att hafvet sjunkit tillbaka eller, med andra ord, att landet höjt sig ur det sig sänkande hafvet. Och då han i Västergötlands berg, Kinnekulle, Ålleberg, Mösseberg m. fl., iakttog en öfverensstämmande byggnad af i dem regelbundet ordnade lager, som ock återfanns i Ölands bergformation, så drog han den betydelsefulla slutsatsen: »Alltså gifver Kinnekulles profil anledning till *Strata terræ* eller jordskorpans *Anatomie*, icke allenast här i Västergötland, utan törhända till större delen af världen.» Professor Alfred Nathorst, som nyligen sammanställt Linnés uppgifter i dessa frågor och åt dem ägnat en omsorgsfull utredning,

har kommit till den märkliga slutsats, att Linné äfven inom *geologien* är en föregångsman, en banbrytare. Linnés inlägg på det geologiska området voro, säger han, både omfattande och mångsidiga. »Därigenom att han antog en bestämd lagerföljd öfver hela jorden, lade han grunden till den stratigrafiska geologien, som sedan uppbyggdes af Werner och följande tiders geologer.» Werner, som eljest anses såsom geologiens grundläggare, icke blott kände Linnés arbeten och uttalanden, utan har äfven själf citerat dem och stödt sig på dem. Linné kunde visserligen på den tiden icke hafva någon riktig föreställning om öfriga sedimentära bergarters relativa ålder i förhållande till Västgötabergens, och han hade icke säkert begrepp om att petrifikaterna representera redan utdöda djur, i det han såsom en försiktig forskare tänkte sig möjligheten, att dessa djur ännu kunde lefva i hafvens djup, åtminstone i de mera aflägsna trakterna af jorden. Och han var dessutom bunden af sin tro på den mosaiska uppgiften om jordens ålder. Men Linné hade dock, såsom professor Nathorst genom flera hans anförda yttranden visat, aningar om en mycket hög ålder och en bestämd öfvertygelse, att de säkra vittnesbörd om ett forntida högre vattenstånd, som han funnit mångenstädes i vårt land, icke här-

rörde från »syndafloden», såsom af många vetenskapsmän då ännu antogs. »Linnés inlägg på de geologiska och paleontologiska områdena voro», säger Nathorst, »af den beskaffenhet och omfattning, att de ensamt för sig bort förskaffa honom ett aktadt vetenskapligt namn», och »geologien har alla skäl att vara Linné mycket tacksam för hvad han verkat och uträttat såsom en af denna vetenskaps grundläggare».

Linnés vidtfamnande ande utsträckte sin forskning äfven till det egentliga stenriket, till *mineralogiens* domän. Under sina färder till Sveriges skilda delar studerade han ock med lifligt intresse bergarterna och mineralierna, som då ännu icke blifvit åtskilda från hvarandra. Han besökte en mängd af landets bergsbruk, skildrade deras verk och inrättningar såväl som de malmer och mineral, hvilka i dem anträffades. Härtill leddes han dels af sin vetenskapliga vetgirighet, dels ock af sitt praktiska, fosterländska intresse, sin sträfvan att verka för landets ekonomiska utveckling, hvilket ju, såsom ofvan nämnts, ingick i programmet för flertalet af hans forskningsfärder.

Under sina uppenbarligen ganska omfattande mineralogiska studier fäste han sig med förkärlek vid kristallformerna, något som det tidehvarfvets svenska mineraloger, bland hvilka funnos flera myc-

ket framstående, eljest endast i ringa mån gjorde. Linné uppställde t. o. m. ett mineralogiskt system, i det att äfven Regnum lapideum af honom indelades i klasser, ordningar, släkten och arter. Men dels hade han icke den strängt geometriska uppfattningen af kristallformerna, dels var kemien, som är nödvändig för grundande af ett mineralogiskt system, ännu alltför litet utvecklad för att tjäna till rättesnöre. Men icke dess mindre blef hans verksamhet äfven på detta fält icke utan betydelse. »Om också», säger professor Hjalmar Sjögren i sin framställning om »Carl von Linné såsom mineralog», »Linnés egna arbeten på kristallografiens område icke inleda någon ny epok i denna vetenskaps historia, så tillkommer honom dock en stor förtjänst därigenom, att han genom sitt intresse för denna vetenskapsgren, under en tid då densamma betraktades med misstroende såväl af kemister som mineraloger, och genom sitt väckande sätt att behandla densamma ledt andra forskare in på denna väg.» I främsta rummet gällde detta den berömde kristallografen Romé de Lisle, hvilken själf framhållit, att det är Linnés arbeten som fört honom in på denna vetenskap, och som i sitt första verk står på linneansk grund. Linné insåg f. ö. själf, att han på detta område icke förmått åstadkomma så mycket som han önskat. Sålunda

säger han i ett bref till de Lisle: »Jag har bäst känt mina talrika förbiseenden, enär jag ej fullt kunnat ägna mig åt kristallerna.» Det är likväl i sanning underbart, att han kunnat äfven på detta fält uträtta så mycket som han gjorde.

Det återstår att beröra ännu ett stort vetenskapligt område, där Linné under nästan hela sin lefnad, ända från studentåren, varit träget verksam och utfört ett betydelsefullt värf.

Naturkunskapen och *medicinen* hörde ännu under hans uppväxtår nära samman med hvarandra. Naturkunskapen har ju från begynnelsen varit dotter af läkekunskapen och vuxit upp under dennas hägn. Linné valde ock till sitt vitæ genus den medicinska banan. Redan i gosseåren hade han till lärare en insiktsfull läkare, hvilken stödde hans håg för naturalhistorien. Under sitt första studentår blef han såsom assistent åt doktor Kilian Stobæus i Lund invigd i vården af de sjuka. Under sin treåriga vistelse i Holland kom han i nära, ja intim beröring med en af den tidens främsta läkare, som tillika var en stor naturforskare, Hermann Boerhaave, en man som han lärde sig att älska och beundra och af hvilken han uppenbarligen fick djupa intryck för hela lifvet. Vid denna sin vistelse i Holland medhann Linné, utom allt annat, äfven att hos Boerhaave grundligt stu-

dera medicin och att förvärfva medicine doktorsgraden, som i själfva verket var hufvudändamålet med hans färd dit. Hemkommen till Sverige år 1738 bosatte han sig först i Stockholm såsom praktiserande läkare och förvärfvade inom ganska kort tid en betydlig läkarepraktik, enligt hans eget yttrande »så stor som alla de andra medici tillsammans», eller, såsom han en annan gång sagt, »kanske den största bland landets läkare». Då han emellertid fann, att genom denna ansträngande verksamhet nästan hela hans tid togs i anspråk, sökte han vid Uppsala universitet de ledigvordna professurerna i medicin, med hvilka äfven undervisningen i naturkunskapen var förenad, i förhoppning om att få fullfölja sin naturforskning. År 1741 erhöll han slutligen en af dessa tvenne platser och fick, efter byte med sin kollega, den äfvenledes högt förtjänte Nils Rosén von Rosenstein, undervisningen i botanik, materia medica, semiotik, dietetik och naturalhistoria sig tilldelad. Linnés föreläsningar omfattade ock under hela hans bana såsom universitetsprofessor en icke ringa del af den medicinska undervisningen; däraf intresserade honom mest sjukdomsläran, farmakodynamiken och dietetiken, öfver hvilka ämnen han årligen under hösten och vintern föreläste. Men emedan hans ämbetsbroder v. Rosenstein, såsom stor praktiker

och särskildt konungafamiljens lifmedikus, tidtals var frånvarande från Uppsala, måste Linné då upprätthålla äfven hans tjänst vid universitetet och således ensam såsom professor förestå hela undervisningen i medicinens och naturkunskapens olika grenar.

Jag har velat något närmare betona dessa förhållanden, emedan Linnés egenskap af läkare och professor i medicin i icke ringa mån kan bidraga till att förklara en del för honom karakteristiska drag, icke minst hans praktiska håg och riktning. Ett betydande antal af de skrifter han efterlämnat, synnerligen i form af disputationer, äro af medicinskt innehåll, framför allt i farmaci och materia medica, äfvensom öfver sjukdomarnas system. Af dem framgår tydligt, att Linné fattade betydelsen af att medicinen måste studeras såsom en verklig naturvetenskap, genom iakttagelser i naturen, på den lefvande individen, såväl som genom undersökning af de döda, medelst obduktion.

Bland de märkligaste uttalanden, som man återfinner i dessa Linnés medicinska skrifter, är hans rent af divinatoriska uppfattning af de smittosamma sjukdomarnas orsaker. Han ansåg dem nämligen, icke blott skabb och rödsot, utan äfven kikhosta, koppor, mässling, pest, spetälska, lungsot och frossartade febrar m. m., bero af små, i

kroppen inträngande djur, »vermiculi» eller »animalcula infinite parva», som det visserligen icke lyckats honom att se, men om hvilkas tillvaro han synes haft en fast inre öfvertygelse, och han tillägger vid behandlingen af denna fråga: »Få se, om på slutet all giäsning blifver idel lefvande partiklar».

Linné kan därför, säger hans specielle historiograf på dessa områden, arkiatern Otto Hjelt, anses hafva tidigare än någon annan vunnit öfvertygelsen om »contagium animatum» såsom sjukdomsorsak, en uppfattning som först i våra tider visats vara riktig och som för medicinen blifvit rent af omhvälfvande samt för mänskligheten af den största betydelse.

Huru frestande det än kunde vara att ingå på en något närmare granskning af Linnés öfriga medicinska skrifter, och särskildt äfven af hans system öfver sjukdomarna, hvilket, om det än icke har någon betydelse för vår tid, dock med skäl af hans senaste minnestecknare på dessa områden, arkiater Hjelt och professor Erik Müller, i förhållande till de system som då funnits, framhållits såsom ett icke oväsentligt framsteg, skall jag dock inskränka mig till att anföra några sammanfattande uttalanden härom af dessa minnestecknare.

»Om också», säger Hjelt, »Linné under sin reformatoriska, skapande verksamhet på naturhistoriens vidsträckta fält hvarken kunde eller ville uppträda som en vetenskapens storman på den praktiska medicinens område, manades han, såsom vi funnit, af sitt snille, sina forskningar och sin lärareverksamhet att uppställa vissa allmänna grundsatser af stor bärvidd för medicinens utveckling. Vi må här påminna om Linnés tankar om växt- och djurorganismens öfverensstämmelse vid deras första bildning, hans betydelsefulla förutsägelse om smittämnenas organiska natur, hans uttalanden om lungsotens smittosamhet, hans framgångsrika arbete på den farmaceutiska botanikens område, hans viktiga bidrag till läran om växternas farmakodynamiska egenskaper, hans talrika inlägg till utredning af många svåfvande farmakologiska frågor, hans förtjänster af den allmänna hälsovården i det offentliga och enskilda lifvet m. m. Flera af dessa Linnés ideer eller uttalanden, hvilkas innebörd hans samtid icke var mogen att uppfatta och förstå, hafva under annat namn eller under annan form i en långt senare tid upptagits af forskningen och ledt till resultat, hvilka i större eller mindre grad förändrat vetenskapen och gifvit den nya, växlande uppgifter att lösa.»

»Till sist bör det framhållas», säger professor Erik Müller, »att Linné visst icke verkat endast såsom systembildare och teoretiker inom medicinen. Äfven empirikern Linné har inlagt så stora förtjänster om läkarevetenskapens utveckling, att de berättiga honom att ihågkommas i medicinens historia. Sålunda riktade Linné i sina talrika botaniska och medicinska arbeten läkarnas uppmärksamhet på en stor mängd medicinskt nyttiga växter. Hans i detta afseende nästan epokgörande verksamhet framhålles äfven i nyare arbeten.»

Innan jag lämnar Linnés verksamhet inom medicinen, måste dock något mer betonas värdet af hans föreläsningar öfver *dieten* eller hvad man nu benämner dietetiken och enskilda hälsovården. Icke mindre än sex kurser häröfver, hvardera af ungefär $1^1/_2$ års längd, höll han, under skilda perioder vid Uppsala universitet, städse under tillopp af hundratals intresserade åhörare ur olika fakulteter och samhällsklasser. Själf hann Linné aldrig att, såsom han ämnat, i tryck utgifva något sammanfattande arbete i detta ämne. Men många, af hans lärjungar vid föreläsningarna nedskrifna kollegier finnas ännu i behåll, och i Linnean Societys bibliotek förvaras åtskilliga af hans egenhändiga anteckningar och utkast till dessa föreläsningar, sammanförda under titlarna »Diæta naturalis com-

prehensa» och »Lachesis naturalis, quæ tradit Diætam naturalem». Till Linnéjubileet har, på uppdrag af medicinska fakulteten i Uppsala, läkaren professor A. O. Lindfors, efter omsorgsfull granskning af nämnda kollegier och Linnés egenhändiga anteckningar, utgifvit »Linnés dietetik» och därigenom gjort det möjligt att få en uppfattning af hans hithörande verksamhet och hans åsikter i dessa frågor.

Ur utgifvarens förord bör följande omdöme här anföras:

»Få, om ens någon, torde ha behandlat dietetiken efter en bredare och mera omfattande plan än Linné. Det är verkligen underbart, hur han förmått samla och behärska allt detta vetande. Hans dietlära är en encyklopedi, en kulturhistoria på medicinsk basis. Ur de mest skilda lifsområden äro rönen hämtade; han följer människan från födelsen, ja från aflelsen, till döden genom lifvets skiftande förhållanden, rådande och varnande. Än högstämd och hänförd, än djupt allvarlig, än drastiskt skämtsam, alltid varmt intresserad, visar han henne, hvad valet på hvarje punkt gäller: hälsa och ohälsa, nytta och skada, ett långt sundt lif eller en brådstörtad ändalykt. Stundom höjer sig framställningen från hvardagslifvets detaljfrågor till stora allmänna synpunkter och vidrör bety-

dande lifs- och tankeproblem. Det är icke förgäfves som på titelbladet till Lachesis förekommer underrubriken *Philosophia humana*».

Enhvar sakkunnig, som närmare söker studera de nämnda skrifterna, skall besanna dessa ord. Man måste beundra Linnés på en gång mångsidiga och omfattande kunskaper på detta område, såväl som hans djupsinniga, ofta snillrika reflexioner öfver de ämnen han däri berör.

Man får genom de anteckningar och kollegieskrifter, som Linnés lärjungar efterlämnade, en aning, ja en till visshet gränsande öfvertygelse om hans öfverlägsna begåfning såsom *lärare*. Själf ansåg han sin undervisning vara sin största, ja heligaste uppgift i det kall han fått sig anvisadt af försynen, och han ägnade däråt så mycken tid som stod i hans makt. Af hans lärjungar har ock vitsordats det lefvande intresse han förstod att hos dem väcka, den kärlek, hvarmed han omfattade dem, så snart han fann dem värda att omhuldas och stödjas. Också strömmade till hans föreläsningar och demonstrationer talrika skaror för att lyssna till den så högt uppburne och vördade, ja älskade lärarens ord. Icke blott den medicinska fakultetens studenter, utan ock många af de andra fakulteternas, ja äfven många medborgare från staden och landet infunno sig för att åhöra honom.

Hans forskarerykte, som allt ifrån hans vistelse och verksamhet i Holland inom utlandets vetenskapliga kretsar var stort och vida spridt, steg alltjämt under de följande årtiondena, så att han snart hyllades såsom en af sitt tidehvarfs störste vetenskapsmän. Och många voro de, som från andra länder företogo den då långa och besvärliga resan till det aflägsna landet i Norden för att från mästarens egna läppar höra hans visdomsord och under hans ledning vinna sin utbildning; bland dem funnos åtskilliga, som sedan stigit till en högt aktad ställning i vetenskapen.

Att Linné offrade mycken tid på sina lärjungar, framgår bland annat äfven af ett hans eget yttrande i bref till en vän i utlandet (prof. Jacquin), hvari han skildrar sitt dagliga lif sålunda:

»Hvarje dag föreläser jag offentligen en timme och genomgår därefter för ett antal åhörare ett privat kollegium, ytterligare har jag en timme med danskar och tvenne med ryssar. Sedan jag sålunda före middagen talat fem timmar, läser jag på eftermiddagen korrektur, skrifver manuskript åt boktryckaren och bref till mina botaniska vänner, sköter om trädgården och sysselsätter mig med dem, som besöka mig, samt ser efter mitt jordagods, så att jag mången dag knappt har tid att äta.»

Och i ett bref (1751) till sin svenske vän Abraham Bäck yttrar han bland annat: »Jag har på 10 års tid gifvit min kropp ingen ro, natt eller dag.»

Om vintern steg han upp kl. 7, om sommaren kl. 3 och arbetade sedan ända till kvällen. Äfven härigenom blef han en stor föresyn för lärjungeskarorna. Och han hade den sällsynta gåfvan att meddela många bland dem en gnista af sin egen heliga eld, sin på en gång friska, glädtiga och ändock djupt allvarliga syn på lifvet, på naturen, på skapelsens ändamål och människans uppgift i världen.

Åtskilliga bland hans lärjungar gingo ut till främmande, aflägsna länder för att fullfölja hans verk och utforska dessa länders okända natur. Det var på den tiden vida svårare än nu att företaga sådana forskningsfärder. Flera bland dessa vetenskapens pionierer dukade under för mödor, febrar och andra farligheter i de fjärran landen. Men nya män trädde i deras spår, och under det tidehvarf, som följde, blef en icke ringa del af jordens aflägsna delar naturhistoriskt undersökt och i väsentliga hänseenden känd.

Till den vördade läraren i hemlandet sändes, så länge han ännu var i lifvet, af sådana hans lärjungar kostbara samlingar af naturalier. Detta

var för honom en ständig källa till glädje, liksom han ock med sitt känsliga sinne bragtes till djup smärta, då sorgebud ingingo om älskade lärjungars olycksöden under deras forskningsfärder i fjärran land.

Med det brinnande intresse Linné hyste för naturstudier hade han helt visst redan såsom ung en stark åtrå att få med egna ögon skåda naturen på andra delar af jordklotet än som blef honom förunnadt. Sedan han vid 34 års ålder såsom professor fästs vid Uppsala universitet, blef detta honom ännu omöjligare på grund af de betydande uppgifter i hemlandet, som detta medförde, och de höga anspråk, som han ställde på sig själf med hänsyn till deras fullgörande. Ty Linné var en pliktmänniska som få; i uppfyllandet af sina plikter såsom lärare och forskare såg han sitt lifs ändamål.

Då man nu med ledning af hans efterlämnade skrifter och af allt hvad vi i öfrigt känna om hans lifsarbete och hans personlighet söker öfverskåda hans verksamhet och de resultat den gifvit, måste man häpna öfver omfattningen af hans arbetsfält och öfver hans nästan öfvermänskliga förmåga att behärska detsamma. I de många vetenskaper, åt hvilka han ägnade sin forskning, har han icke blott lämnat djupa spår efter sig; i de flesta har han varit

en banbrytande, skapande ande, en reformator, som med vidsynt blick och djup, klar insikt rensat bort det föråldrade och lagt ny grund för forskningen samt därjämte själf fört denna forskning jättesteg framåt.

Frågar man, huru det varit för en enda man möjligt att under så jämförelsevis begränsade förhållanden medhinna sådana storverk, kan svaret icke blifva annat, än att han med sina ovanliga, medfödda anlag såsom forskare förenade den lågande, okufliga kärlek till forskningen, som icke viker för några svårigheter. Forskningen var för honom helig, en tempeltjänst honom anvisad af försynen. Arbetet för vetenskapen blef honom därför icke en möda, utan en glädje, en ädel njutning. Och ju mera han lyckades få en inblick i skapelsens mysterier, desto mera lockades hans håg att fullfölja spaningarna.

Men härtill kommer, att han allt ifrån början fick klar för sig den metod, som i främsta rummet kan leda till kunskap i naturforskningens värld. Han insåg, att endast den vakna och kritiska *iakttagelsen* kan föra till en verklig sådan kunskap. Också uppöfvade han redan tidigt sin blick och sin uppfattning nästan till det otroliga. Han lärde sig urskilja hvad som var det väsentliga i allt och att med hvarandra jämföra de olika föremålens

viktigare karaktärer. Denna naturforskningens komparativa metod utbildade han och tillämpade med mästerskap. Med tillhjälp af ett nästan fenomenalt minne kunde han för sin inre åskådning sammanställa de tallösa bilder han i naturen sett, myllrande om hvarandra såsom, enligt hans egen liknelse, på ett stort marknadstorg, och att ordna de tusen sinom tusen varelsernas och deras organs karaktärer, att sammanbinda dem till mer eller mindre afgränsade grupper, att ordna dem till *system*.

Men till allt detta arbete erfordrades det, utom nämnda egenskaper, ännu något mera. Det fordrades Linnés *järnflit*, en ihärdighet som icke af några hinder låter sig hejdas. En annan stor forskare, Louis Pasteur, har en gång yttrat: »Le génie, c'est la persévérance», och däri ligger förvisso mycken sanning. Utan denna uppoffrande ihärdighet är det icke ens för de största snillen möjligt att på naturforskningens områden utföra några egentliga, omfattande storverk. Linné hade denna okufliga flit, denna ihärdighet, som för intet viker.

Men han hade ock förmågan att arbeta raskt, att på kort tid medhinna mycket. Han begagnade minuterna väl, både vid sin forskning i naturen, vid sina studier i litteraturen, vid nedskrif-

vande af sina rön och reflexioner, såväl som vid deras sammanfattande för tryckning. Att han haft brådt och nedskrifvit sina tankar snabbt, synes af åtskilliga hans efterlämnade större manuskript och öfriga anteckningar, hvilka med sina talrika förkortningar och randanmärkningar kors och tvärs, sin fina, något oklara skrifstil, sina felande punkter öfver bokstafven *i* och af tvärstrecken öfver *t* ofta bjuda betydande svårigheter för läsning och tydning. Men han arbetade med stor lätthet. Tankarna trängde sig, så att säga, på honom. Han ägde ett för det svenska skaplynnet ovanligt lifligt ingenium, en snabb tankegång, ett impulsivt temperament. Han hade ett känsligt sinne, stundom med häftiga växlingar mellan sorg och glädje, vänlighet och vrede; men i denna sistnämnda förblef han icke länge, han var tvärtom försonlig, och han ägnade ingen tid åt polemik mot sina vedersakare. Han var alltid rättfram, naturlig och ärlig. Hans kollegium öfver dieten afslutades med följande maning till lärjungarna: »Därföre samlen eder på vägen de blommor, som aldrig förvissna: gudsfruktan, flit, ordentlighet, tjänstaktighet och den kejsarekronan *ärlighet*.»

Med dessa nu nämnda egenskaper förenade han ock en själens och lynnets friskhet äfvensom en på samma gång kärleksfull och äkta humoris-

tisk syn på tingen och människorna, som på hans omgifning och på lärjungarna verkade anslående, ja elektriserande. Han var ofta skämtsam. En af hans lärjungar, doktor S. A. Hedin, yttrar sålunda om hans föreläsningar, sedan han framhållit huru han stundom lyfte sig till en sublim lifsåskådning, som omotståndligt grep åhörarna och framkallade tårar i deras ögon: »Talade han åter om diætens föreskrifter, lät han sina lärjungar skratta öfverljudt vid målningen af modets dåraktiga nycker, och under ett lätt och behagligt skämt bibringade han de nyttigaste lärdomar rörande hälsans skötsel och bibehållande.» Han hade en sällspord förmåga att förena en djupt allvarlig syn på världen med lekfulla reflexioner.

Men framför allt var han ytterst koncis, kortfattad, träffsäker, slog, så att säga, hufvudet på spiken i sin framställningskonst. Ja, i sina vetenskapliga beskrifningar af naturföremålen var han en konstnär, oöfverträffad, ja kanske rent af oupphunnen. Med några få väl sofrade ord karakteriserade han sålunda alla dessa tallösa varelser, växter såväl som djur och andra föremål, som han beskref och definierade. Härigenom, lika väl som genom säkerheten i observationen, framstår han än i dag såsom den store mästaren på naturbeskrifningens fält. Visserligen kunde äfven han

begå fel i detaljerna — »errare humanum est», såsom han säger själf —, i synnerhet då det material, som han ägde till sitt förfogande, var bristfälligt och de uppgifter, som af andra lämnats honom, voro felaktiga. Stundom voro ock hans definitioner alltför korta, så att efterkommande forskare icke med visshet förmå identifiera de af honom beskrifna arterna, framför allt då andra närstående arter efteråt uppdagats. Men i stort sedt har hans beskrifningskonst allmänt blifvit erkänd såsom mästerlig och såsom ett föredöme för alla tider. Själf framhöll han, i sin »Instruktion för resande naturforskare», såsom en gyllene regel, att vid föremålens beskrifvande bör han så efterlikna naturen, att den som läser beskrifningen må tycka sig hafva föremålen för sina ögon.

Jag har med afsikt något närmare berört Linnés högt utbildade förmåga att i få, men pregnanta ord beskrifva allt, som kom under hans iakttagelsesfär i naturen. Ty däri vill jag se förklaringen till hela hans eminenta framställningskonst, hans enkla, klara, naturliga språk och uttryckssätt.

Man har från skilda håll, ända in i senaste tider, sökt finna orsakerna till Linnés ypperliga skildringskonst, till hans originella språk och stil. Den ene författaren har sökt förklara den såsom grundad i hans uppväxt uti det prästerliga fäderne-

hemmet med dess bibliska grundton och midt i den aflägsna bondebygden med dess gammaldags mystik, som skulle utgöra ett äkta svenskt drag; häraf skulle hafva utbildat sig det individuella skaplynnet i Linnés tankegång, hans språk och stil, så vidt skildt från de bildade kretsarnas i hans tidehvarf. En annan författare har framhållit, att det mystiska draget i Linnés skrifter näppeligen återfinnes i annat än hans tro på en Nemesis divina, såsom en orättfärdigheten redan här i lifvet straffande och hämnande makt. Linnés språk och stil må enligt samme författare snarare anses såsom generellt svensk-germansk, ett skaplynne som nedärfts från gångna släkten, i hög grad afvikande från den vältalighetskonst, som under franskt inflytande kommit till heders i de högre samhällskretsarna. Hvad beträffar Nemesis-divinakulten, så må den enligt samme författare anses tillhöra nästan all primitiv kultur.

Förvisso ligger det mera sanning i den sistnämnda uppfattningen af Linnés och hans stils skaplynne. Mystiker var han minst af allt — om man frånser denna hans tro på en Nemesis divina, som må betraktas såsom ett ädelt uttryck af hans religiösa öfvertygelse om en allvis och rättvis, allrådande försyn. Den som noga genomläser hans skrifter och bref, skall öfverallt märka hans redan

omnämnda friska, ja glädtiga syn på lifvet och naturen. För vidskepelsens mystik hade han uppenbarligen icke någon aktning; han betraktade den såsom ett kuriosum, och han tillhörde nog de folkupplysningens sanna vänner, som helst ville verka för utrotande af den osunda, från hedendomen nedärfda sagornas och sägnernas vidskepelse. I företalet till sin Ölandsresa säger han sålunda: »Vidskepelser har jag här och där upptecknat, mer till att förnöja mina läsare än att därmed gifva någon verklig nytta.» Och om ön Jungfrun, som ock benämndes Blåkulla och var föremål för vidskepliga sägner, yttrar han: »Blåkulla är en liten ö, emellan Ölands norra udde och Småland belägen, den käringar och sagor dedicerat åt Pluto, men ej åt Neptun, fastän den senare tycktes taga henne mer i protektion ifrån öknamn; de säga allmänt, att alla trollpackor hit skola resa (sannerligen en rätt besvärlig resa) hvar skärtorsdag» o. s. v. Med en sådan ringaktning för sägnernas vidskepelse yttrar sig sannerligen icke en mystiker, som tror på dylika fantasterier.

Hvad åter frågan om det franska inflytandet på tankegången och språket angår, så hade det nog endast i ringa mån kunnat tränga in i de kretsar, där Linné fostrades och lefde. Dess art var ock uppenbarligen så stridande mot hela hans väsen,

att han i allmänhet var så godt som omottaglig därför. Han säger ju också om sig själf, icke utan en viss ironisk anspelning, att han icke är någon »orator», hvarmed han nog afsåg den då i högre kretsar florerande och där beundrade vältaligheten efter galliskt mönster. Men det var icke förmågan därtill som felades honom. Då det gällde att i enlighet med tidens sed hålla en sådan oration, visade det sig, att äfven han kunde med talang använda denna form; det tal, som han höll vid tillträdandet af professuren i medicin, i den större Carolinska lärosalen i Uppsala 1741, ådagalägger detta till fullo. Men denna sortens tal voro uppenbarligen icke i hans smak.

För visso, Linnés skaplynne var af en helt annan art. All förkonstling var honom främmande. I Guds fria natur hade han gjort sina lärospån. Där hade han samlat sin visdom. Naturforskare var han af hela sitt hjärta. Såsom sådan hade han utbildat sin ovanliga iakttagelseförmåga och lärt sig draga logiskt klara slutsatser. För lösliga spekulationer och fantasier hade han icke någon smak. Han höll sig helst till verklighetens fasta grund. Då han framställde hypoteser, t. ex. om de smittosamma sjukdomarnas af honom förmodade beroende af mikroorganismer eller sin lära om jordskorpans lagrade beskaffenhet, ville han gärna hafva

en serie af erfarenhetsrön att stödja dem på. »Före går erfarenheten, efter följer spekulationen», säger han själf i sitt tal vid professurens tillträdande, och han tillägger: »Spekulationen åter utan erfarenhet är till intet gagn, enär den är rent af icke annat än drömmar, inbillningsfoster, stjärnskott af snillen, hvilka ej göra bruk af sin begåfning.» Endast mera undantagsvis, t. ex. då det gällde sjukdomarnas klassifikation, kunde han, i trots af denna sin åskådning, ledas för långt in på spekulationens osäkra mark, och då kunde han bygga vidare på förflutna skedens föråldrade läror. Han var allt ifrån sin tidiga ungdom den självständigt iakttagande och självständigt bedömande, kritiske *naturforskaren*. Detta var hans egenart, och det var den som gaf prägeln åt hela hans väsen, hans uppfattning, tankegång och reflexion — och därmed äfven åt hans *språk* och *stil*.

Däraf kom sig, att då han skulle med några ord skildra skaplynnet af en stad sådan som t. ex. Göteborg, så gjorde han det ungefär så, som han beskref ett naturföremål, med angifvande af de mest betecknande karaktärerna, så att läsaren än i dag tycker sig se staden för sina ögon. Ihåliga fraser och språkets förkonstling voro för naturforskaren Linnés tal och skrift främmande, och longörer afskydde han.

Men oaktadt han var den exakta naturbeskrifningens store grundläggare och i allt genomträngd af dess principer, var han ingalunda blott en torr skildrare. Tvärt om! I sina kortfattade beskrifningar, från hvilka han utmönstrade allt, som han ansåg öfverflödigt och onödigt, visste han att där och hvar inlägga träffande, ja snillrika omdömen, kraftigt verkande antiteser, målande bilder och liknelser, humoristiska vändningar, icke sällan t. o. m. lyriskt poetiska tankar. Följande den tidens sed talade och skref han till icke ringa del på latin, som ju i förgångna skeden var vetenskapens internationella och officiella språk. I ett hänseende var det en lycka, att Linné så mycket begagnade detta universalspråk, ty därigenom blefvo hans skrifter, och för de utländska lärjungarna äfven hans föreläsningar, tillgängliga för vida kretsar. Ingen forskare har väl heller bidragit så mycket som han till det naturvetenskapliga latinets utbildning. Ja, såsom en framstående linguist framhållit, icke ens någon af de gamla romarne själfva har skapat så många latinska ord och termer som svensken Linné. Detsamma gäller äfven om de från grekiska språket hämtade orden. Det har ock från många kompetenta håll betonats, att Linné utfört detta värf med mästerskap. Ensamt i uppfinnandet, konstruerandet och tillämpandet

af dessa tusentals latinska och grekiska ord, såväl släkt- och artbeteckningar som termer, har legat ett stort och ansträngande arbete vid sidan af den egentliga forskningens uppgifter. »Linné skapade», säger Wittrock, »åt vetenskapen äfven ett så godt som nytt språk, det Linnéanska latinet; en språkform, som genom sin enastående ändamålsenlighet allt ifrån Linnés tid varit och fortfarande är de deskriptiva systematikernas internationella uttrycksmedel.» Det allra mesta af hvad Linné i dessa hänseenden utförde har alltsedan blifvit bestående och kommer säkerligen äfven att så blifva. Vetenskapen arbetar alltjämt vidare på den af honom lagda grunden, endast med varsamhet modifierande, där så befinnes nödvändigt.

Men under det att Linné sålunda verkat grundläggande för naturvetenskapens ur de klassiska språken hämtade terminologi och i hög grad främjat dess utveckling, må man väl för vårt *svenska* språks utbildning i viss mån beklaga, att så skedde. En del af hans skrifter äro dock allt ifrån början nedskrifna och tryckta på svenskt språk; andra äro under hans inseende från latinet öfversatta till svenska. I de efterlämnade manuskripterna finner man svenska och latin begagnade om hvartannat, än latin med inblandade svenska ord och vändningar, än hufvudsakligen svenska med inblandade

latinska uttryck; det synes ofta som om han, då de latinska uttrycken icke snabbt nog af honom funnos, begagnat de svenska i deras ställe; på annat sätt låter denna promiscue-användning af de båda språken svårligen förklara sig. Man bör emellertid ihågkomma, att särskildt inom de lärda kretsarna under det ifrågavarande tidehvarfvet latinet allmänt var i bruk, såväl i tal som skrift, om det än icke var det klassiska romarespråket.

Men Linné var i själfva verket en stor vän och befordrare af det *svenska* språkets användning äfven i vetenskapliga skrifter. Vår svenska vetenskapsakademi, i hvars stiftande och verksamhet han lifligt deltog, beslöt allt ifrån början att offentliggöra sina skrifter på modersmålet, icke på latin. I detta beslut hade säkerligen Linné, som ju då var Akademiens preses, sin stora andel Men äfven i andra hänseenden verkade han kraftigt och framsynt härför. »Kännedomen om växternas svenska namn», säger Wittrock, »befordrade Linné så väsentligt, att han kan sägas vara jämte J. Franck (Franckenius) denna kännedoms egentliga grundläggare. Särskildt under sina naturvetenskapliga resor i södra och mellersta Sverige ägnade han åt denna forskningsart ett mycket stort intresse, i det han ihärdigt sökte samla de i vårt språk verkligen förekommande växtnamnen. Resultaten

af sina forskningar nedlade han förnämligast uti Flora Suecica.» Denna utredning af våra växters svenska namn, utförd med Linnés sakkunskap och noggrannhet, var af betydelse icke blott för vår botanik, utan ock för vårt språk och dess historia, särskildt med hänsyn till vårt folks uppfattning af naturföremålen.

Att Linné såsom föreläsare och talare var i besittning af sällsynta gåfvor, därom vittnar icke blott antalet af hans lärjungar och åhörare, hvilket var för sin tid högst ansenligt, ej sällan uppgående till ett par, ja flera hundra; utan ock uttalanden af vittnesgilla personer intyga det för oss än i dag. Sålunda skrifver härom J. G. Acrel: »Uti lärostolen hade han en särskild och honom alldeles egen vältalighet, hvilken, ehuru den ej var understödd hvarken af så synnerligen stark eller välljudande röst, ej heller af språkets förnämare uttal (ty han bröt på småländske dialekten), undgick likväl aldrig att i högsta mån intaga sina åhörare. Han visste att gifva orden uti sina korta meningar den vikt igenom uttrycket, att omöjligen någon kunde undgå att öfvertygas om det han föreställde. Den som hört honom läsa öfver inledningen till *Systema Naturæ*, öfver Deus, Homo, Creatio, Natura, blef mera rörd än öfver den vältaligaste predikan. Jämte denna förmåga att öfver-

tyga hade han ock förmån af ett oförlikneligt minne och en redighet i sina tankar, så att af ett litet utkast på ett kortblad kunde han framföra ett långt tal eller en lection.»

Liksom i sin forskning var Linné i tal och skrift högeligen snabbtänkt, klar och fyndig. Han öfverraskade alltjämt sina åhörare, såsom än i dag sina läsare, med lifligt målande, kvicka och lekfulla infall. Han var både originell och spirituell. Men det fanns hos honom ock en djupt *poetisk* åder. Denna visar sig ofta i hans tryckta skrifter och bref genom de visserligen för vår tids uppfattning stundom naiva, men nästan alltid träffande liknelser han använder. Men framför allt framträder den i de skildringar af naturscenerier, som han här och där inflickar i sina reseanteckningar, eller då han eljest i sina skrifter gripes af beundran öfver några af de naturens underverk, som tett sig för hans syn. Äfven då återfinner man i hans stil samma egenskaper, som kännetecknа hans naturhistoriska framställningskonst. I några korta, målande drag framställer han så lefvande de föremål han berör, att man tycker sig hafva dem inför sina ögon. Och med enkla, okonstlade, ofta högtidligt stämda ord tolkar han sina känslor så innerligt, att han än i dag verkar mäktigt anslående på alla dem, som hafva sinne för

en ursprunglig, äkta, poetisk uppfattning af naturen.

Man har jämfört dessa hans skildringar med Bellmans skapelser under den närmast följande tiden; det kan icke nekas, att i några af Bellmans bästa naturmålningar återfinnas drag, som likna Linnés. Om den sistnämndes icke affattats på meter och rim, så höja de sig dock i sin naturliga, okonstlade, pregnanta dräkt ej sällan till sublim skaldekonst. Detta uppfattades äfven redan af Linnés samtid. Och det har sedan länge varit kändt och betonadt af naturforskare, som studerat hans skrifter. Hans minnestecknare hafva ock framhållit dessa drag i Linnés skaplynne. Så har t. ex. C. A. Agardh uti sitt i Svenska Akademiens Handlingar för år 1826 offentliggjorda äreminne öfver Linné bland annat yttrat: »I synnerhet är den lappska floran märkvärdig genom dess poetiska ton»; och sedan Agardh framhållit huru en ung naturforskare måste gripas af Lapplands underbara naturföreteelser, tillägger han: »Allt låg där nästan nytt för Linné. Det var då tydligt, att den poesi, som slumrade i hans själ, skulle vakna, och naturen lät genom honom för första gången höra sina eolstoner.»

Det må här vara på sin plats att ur *Flora Lapponica* anföra de tankar den unge Linné ned-

skref om det lappska folkets mödosamma, men ändock sorglösa och fria lif bland fjällen.

»O lycklige lapp, som i världens yttersta hörn sålunda i det fördolda lefver väl, nöjd och oskuldsfull! Du fruktar hvarken hungersnöd eller krigets stormar, hvilka icke kunna nå dina bygder, men som ofta i en hast härja och förstöra Europas mest blomstrande länder och städer. Du sofver här under din renhud, fri från alla bekymmer, strider och trätor, utan aning om hvad afund är. Du vet ej af några andra olycksbringande slag, än den dundrande Jupiters blixtar. Du framlefver i all menlöshet dina år ända till öfver hundratalet med lätt ålderdom och ypperlig hälsa; för dig äro alldeles okända de tusentals sjukdomar, som äro vanliga bland oss öfriga europeer. Du lefver i dina skogar, fåglarna lik, som intet så och intet skörda, men som den allgode Guden ändock gifver riklig föda. Dina prydnader äro träd med dallrande löf och gräsrika lundar; din dryck är kristallklart vatten, som hvarken förvrider hjärnan eller bland dina fjäll alstrar körtelsvulster. Din mat är om våren färsk fisk, om sommaren syrad renmjölk, om hösten ripor och andra vilda hönsfåglar, om vintern färskt renkött utan salt och bröd — hvarje gång utgörande en enda maträtt — och du spisar i trygghet, då du stiger upp

ur och lägger dig ned i din bädd och känner ej våra gifter, som döljas af socker och honung. Dig öfvervåldigar ej skörbjugg, ej frossa, ej dästhet, ej podager; du kan glädja dig åt en senig, smidig kropp och ett friskt sinnelag. O du heliga oskuld, har du ej här din tron bland faunerna i högan nord, i detta det mest ringaktade land? Månne du icke föredrager dessas björkrisläger framför sidenbolstrar fyllda med mjukaste dun? Så trodde de gamle, och icke med orätt.»

Att den poesi, som slumrat i den unge naturforskarens själ — Linné var ju vid sin Lapplandsfärd ej mer än 25 år — hade redan vaknat och fick ett vältaligt uttryck, däruti må man i sanning instämma med Agardh.

Inom naturforskningens kretsar var, såsom sagdt, detta Linnés skaplynne, hans hänförelse öfver naturens både yttre och inre skönhet, hans djupa vördnad för försynens vishet och skapelsens höga ändamål, såväl som ock hans förmåga att i originella och högstämda ord gifva poetiskt uttryck åt dessa sina känslor och tankar, sedan gammalt kändt och uppskattadt. Men inom den senare tidens mera litterära kretsar synes det icke hafva ådragit sig den uppmärksamhet det väl förtjänar. Linnés enkla, korta, klara framställnings-

konst skulle under det senast gångna århundradet kunnat verka välgörande, om den tjänat till mönster för våra skriftställare, som ingalunda frigjort sig från förkonstling och onatur. Tillgjordhet, sökt originalitet, blir aldrig verklig originalitet; de uppstyltade frasernas konst, det svulstiga språket, om det än aldrig så mycket inmänges med öster- eller västerländsk mystik, med italiensk eller fransk fraseologi, hör icke rätt hemma på germaniskt svensk grund, äfven om de under flydda skeden betraktats såsom en bildningens krona och fått utöfva ett starkt inflytande på stil och talesätt i vår svenska litteratur och detta in i senaste tider.

Naturforskaren Linné skulle sålunda än i dag kunna verka godt såsom ett föredöme i konsten att kort och koncist, enkelt och rättframt, klart och logiskt uttrycka sina tankar. Härmed är dock ingalunda sagdt, att hans språk och stil alltid voro mönstergilla. Därtill var han ingalunda skolad. Själf förklarade han sig helt modest vara en dålig grammaticus. Han hade under sitt jäktande arbete icke ens tid att sofra sin stil. Han var dock ingalunda omedveten om vikten af en vårdad svensk stil. Under hans presidium i Vetenskapsakademien diskuterades denna fråga. Där framhölls, såsom af protokollerna framgår, kraf-

tigt såsom en af Akademiens höga uppgifter icke blott att dess skrifter utgåfves på svenska språket, utan rekommenderades ock »vårt svenska tungomåls ryckt och uppodlande till Akademiens hugsamma eftersträfvande». Och det heter ytterligare härom: »Detta gaf tillfälle till vidare öfverläggande om det svenska tungomålets rensning och rätta skickelse: då herr Faggot mente, att det skulle lända Akademien till heder, om den i detta ärendet jämväl låter skönja sin oförtrutna flit för det allmänna.» Samme ledamot föreslog därför, att Akademien skulle utse vissa ledamöter att inkomma med betänkande till Akademiens vidare godtfinnande och fastställande, »hvilket sedan som en välgrundad lag må kunna efterkommas i alla de acter, som under Akademiens namn framdeles af trycket blifva utgifna». Kort därefter invaldes i Akademien en särskild person med sinne härför, åt hvilken uppdrogs att taga hand om språkets ans.

Såsom häraf synes, har alltså denna fråga, som senare med än vidare syn blef Svenska Akademiens främsta uppgift, under Linnés presidium varit föremål för Vetenskapsakademiens behandling.

Icke heller han var dock helt och hållet fri från inverkan af de dåtida utländska inflytelserna. Han var i flera hänseenden påverkad af sitt tidehvarfs smakriktningar. Detta synes bland annat

af hans så ofta förekommande bilder och termer ur de antika folkens mytologi, som då i samband med det vidsträckta studiet af de antika författarna ingick i skolundervisningen vida mera än nu, och som uppenbarligen spelade en stor roll i tal och skrift, icke minst i poesien, till och med, såsom framgår af Bellmans diktning, i de lägre folklagrens tankegång. Och i sin vetenskapliga forskning byggde naturligtvis äfven han på föregångarnes verk, och detta med en erkännansvärd pietet, allt ifrån Aristoteles intill Ray och Tournefort. Om han därvid med vidsynt blick från dem i regeln upptog det riktiga, som de frambragt, kunde dock stundom äfven han vilseledas och bygga vidare på en föråldrad grund, men detta i synnerhet i sådana fall där det föreliggande materialet var för svagt och vetenskapen icke var mogen för reform.

För en enda forskare, om än aldrig så snillrik och ihärdig, är det icke möjligt att vara fulländad mästare på alla de områden, där Linné verkade. Enhvar har sin begränsning, och äfven han hade sin. Men om man nu från vår tids ståndpunkt söker öfverblicka hans verksamhet och dess resultat, kan man icke annat än häpna icke blott öfver omfånget af den förra, utan ock öfver myckenheten och värdet af de senare. Carl von Lin-

nés bild står för eftervärlden helgjuten, såsom typen för en äkta naturforskare. Och hans personlighet blir oss alltmera tilltalande, ju mera vi lära känna den i hans verk. Han skall därför ock för kommande släkten stå såsom en förebild. Hans ädla, öppna, flärdfria natur, hans ohejdade arbetskraft och arbetshåg, hans oerhörda flit, hans ungdomliga, varmt patriotiska sinnelag, hans oaflåtliga sträfvan att genom sin verksamhet främja vetandet och gagna sitt fosterland, hans fasta tro på sanningens och rättfärdighetens seger, på försynens makt att leda skickelserna i rätta spår och hän mot en högre utveckling, hans friska syn på lifvet — alla dessa egenskaper tillsammans gifva en totalbild af en sällsynt storslagen ande, som särskildt för unga generationer bör såsom föredöme kunna verka både ledande och upplyftande.

Hans egna lärjungar älskade och vördade honom högt. Därom vittna många deras yttranden och handlingar. Bland annat vet man, att under den tid, då han var rektor för Uppsala universitet, höllo sig de eljest på den tiden så oroliga studenterna, af vördnad för honom, stilla och tillställde inga obehagliga uppträden.

Af de skildringar vi äga om hans lefnad och personlighet framgår, att han var en ovanligt felfri, hjärtegod, mild och försonlig människa. Det

var icke utan en djup grund, som det öfver hans dörr stod skrifvet: »Innocue vivito, Numen adest.» Sällspordt tidigt mognad, redan i sina studentår, hängaf han sig allt ifrån början med en helig entusiasm åt uppfyllandet af sitt lefnadskall, och han lyckades däri, i trots af alla svårigheter, på ett ovanligt framgångsrikt sätt.

Han blef, därom vittna många intyg, icke högmodig af framgången, om han ock innerligt kunde glädja sig däråt, icke blott för sin egen och sina närmastes, utan än mer för sitt fäderneslands och den honom så kära vetenskapens skull. Med sitt klara förstånd insåg han till fullo, att »hvad vi veta är oändligt litet emot det, som vi icke veta». Han förlorade, detta oaktadt, icke modet, utan fortsatte oförtrutet sitt sökande efter sanningen.

Man har stundom, på grund af några hans yttranden under ålderdomen, då han redan var starkt nedsatt, sjuklig, ja till slut nästan dekrepit, velat tillskrifva honom en barnslig fåfänga och själföfverskattning. Det vore emellertid mycket orätt att så döma. Under sin ungdoms och mannaålders dagar var han, oaktadt han alltjämt hylldes såsom en furste i vetenskapens värld och ofta utsattes för ett nästan hejdlöst beröm och smicker, föga berörd däraf. Därom vittna hans förtroliga bref till vänner och äfven åtskilliga utta-

landen i hans tryckta skrifter. Så säger han t. ex. i instruktionen för resande naturforskare (af år 1759): »Jag medgifver, att det finnes åtskilligt, nästan oräkneligt mer, men att uppräkna allt skulle gå utöfver mitt föresatta mål samt öfverstiga både min tid och min ej synnerligen stora förmåga.» Detta hans yttrande om hans »ej synnerligen stora förmåga» härrörde förvisso icke af tillgjordhet, ty denne man var framför allt uppriktig och ärlig. »Han kände ej konsten att hyckla och förställa sig», säger Acrel.

Äfven Linné drabbades af motgångar, hade fiender och afundsmän, som förtalade och förföljde honom. Han yttrade därför ock, att han önskade, att de utmärkelser, som tillföllo honom, icke måtte blifva kända, ty däraf väcktes endast afunden; de, som icke ville arbeta flitigt, talade ock illa om hans flit. I sin ungdom och sin första mannaålder frisk och kraftig blef han, såsom antyddes, på äldre dagar sjuklig och svag. I trots af sina plågor och sin nedsatta hälsa, sökte han dock att arbeta, så länge det stod i hans makt, hängifvet såsom alltid. Men han dukade till sist under. Han sökte i det längsta uppfylla sina plikter, ända tills hans kraft var bruten. Tyvärr är det från dessa hans sista skeden, som man vant sig att se hans bild och igenkänna hans drag. Från denna

hans ålders höst härstamma de visserligen såsom konstverk utmärkta oljeporträtterna af Roslin och Krafft d. ä., äfvensom ock den utmärkta profilmedaljongen af Inlander, men de gifva oss bilden af den åldrade, nära nog brutne Linné. Och hans egna »Egenhändiga anteckningar», som af honom nedskrifvits, icke för att offentliggöras, utan för att läsas af hans barn, men som sedan, år 1823, utgåfvos, härröra ock mestadels från hans sena ålderdom, då han själf redan var »barn på nytt». De gifva oss icke den rätta uppfattningen af hans personlighet och väsen, icke af Carl Linnæus i hans ungdoms och mannaålders dagar. Men denna bild framstår för oss däremot ren och klar genom hans föregående talrika utgifna skrifter och hela hans verksamhet. Och den bilden återfinna vi ock i Scheffels förträffliga oljeporträtt af honom vid 32 års ålder, från den tid således då han, under sin vistelse i Stockholm, verkade såsom praktiserande läkare och deltog i Vetenskapsakademiens stiftande. Äfven om detta porträtt, i öfverensstämmelse med denne konstnärs målningssätt, kan anses vara något idealiseradt, måste det, enligt meddelande af en kännare, som noga undersökt det, uppfattas såsom samvetsgrannt återgifvande Linnés utseende, utfördt, som det är, med synnerlig omsorg och talang. Det är ock med ledning

af denna bild, som Walter Runebergs nya Linnébyst är modellerad, i genialiska drag framställande den store naturforskaren i hans första mannaålder.

Framför allt är det den *unge* Linné, Linné i sin ungdoms och första mannaålders dagar, som bör lefva i eftervärldens hågkomst och utgöra ett föredöme för de unga släktena. Vårt folk är i sanning lyckligt att bland sina bästa minnen äga en sådan gestalt, som icke blott är stor genom allt hvad han under sin lefnad uträttat, utan ock såsom människa alltjämt står i en fläckfri dager: det finnes i hans lefnadshistoria intet som behöfver öfverskylas och döljas, något som tyvärr icke alltid är förhållandet med de store männen.

För naturforskningens uppväxande släkten skall han städse blifva en manande förebild. Väl har vetenskapen under de tider, som sedan hans bortgång förflutit, undergått mången omdaning, och många stora andar hafva verkat på dess områden. Den har fått många nya uppslag och stora nya arbetsfält, som för honom ännu voro okända. Också hafva i utlandet inom vissa, en senare tids skolor, hvilkas adepter endast dragit fördelarna af Linnés verk, utan att de tagit reda på hvad de äro honom skyldiga, några personer sökt klandra honom därför, att han icke omfattat alla områden af naturforskningens oändliga domän. Särskildt

hafva några tyska botanister sökt förringa hans förtjänst, därför att han icke trängt djupare in i växtens anatomi och fysiologi. Dessa fåvitska klandrare, som för öfrigt också till antalet äro mycket få, hafva redan af andra framstående utländska forskare fått kraftiga tillrättavisningar. Kan det väl rimligen begäras, att Linné skulle hafva medhunnit mera än han gjorde? Och kan det af honom, för hvilken det sammansatta mikroskopet icke fanns till, och för hvilken hela nutidens öfriga storartade hjälpmedel ännu felades, ifrågasättas ett djupare inträngande i växternas byggnad och lifsverksamhet, än som blef honom förunnadt? Det är ju nära nog en orimlighet. Det vore, såsom en af hans utländske minnestecknare yttrat, ungefär detsamma som att klandra Hannibal och Cæsar därför att de icke använde kanoner.

Den som uppmärksamt genomläser Linnés afhandling om »*den osynliga världen*» skall ock blifva öfvertygad om hans lifliga intresse för den värld, som man då ännu icke kunde ens tillnärmelsevis tydligt se, utan blott ana. Ja, man måste häpna öfver hans divinatoriska förmåga att inse dess oändliga omfattning och stora betydelse i skapelsens hushållning. Sedan han varmt framhållit värdet af förstoringsglas eller, som de redan då kallades, mikroskop, fastän de allenast utgjordes af

enkla loupesystem, och sedan han betonat, att dessa glas för naturforskarna med hänsyn till undersökning af mycket små jordiska föremål äro af samma nytta som för astronomerna teleskopen vid observationer på de större, på långa afstånd befintliga himlakropparna, yttrar han bland annat: »En genom experiment vunnen sanning leder till en lång följd af slutsatser och analogier. Öppnandet af en enda af naturens dörrar, som förr varit stängd för alla, lär oss skåda en stor myckenhet af förunderliga ting . . . Många med oss, hvilka ännu stå blott vid tröskeln, längta, fulla af häpnad och förvåning, att få undersöka de många skatterna i denna kammare; ingen har dock, så vidt jag vet, vågat träda där in, men åt naturforskarna skall dock den upptäckten, närmare pröfvad, skänka mycken upplysning och klarhet.» Sedan han därefter talat om sot på hvete och korn, om mögel och andra med svamparna befryndade småorganismer, utbrister han: »Här skulle säkerligen för snillrika personer vara ett det vidsträcktaste fält att medelst experiment utforska, innan allt blifvit undersökt.» Och sedan han därefter framställt sina här redan förut omnämnda åsikter om de smittosamma sjukdomarnas härrörande från mikroskopiska organismer, yttrar han: »Här äro finare undersökningar af nöden»; samt angående vissa sjukdomar hos

hvetet: »Detta bör framdeles för naturforskare blifva ett högeligen värdigt föremål för undersökningar.» Angående infusionsdjuren säger han strax därefter: »Dessa smådjur torde emellertid i en framtid komma att vägleda naturforskarna till själfva lifsprincipen hos djuren, alldenstund de första lefvande molekylerna här tyckas visa sig. Då infusionsdjuren och deras olika arter en gång blifvit noggrannare undersökta, synas därifrån i oändlighet kunna dragas slutsatser, som ännu ligga begrafna i det tjockaste mörker. Och härifrån ledas vi till att undersöka växternas märgsubstans, huruvida den liksom djurens är begåfvad med känsel, fastän den saknar nerver och ej kan visa någon tydlig frivillig rörelse, emedan den är fängslad inom den fasta kortikalsubstansen.» Vidare yttrar han: »De minsta djuren äro så små, att man knappt med tanken kan fatta dem», samt: »På grund af det sagda tro vi, att ett oändligt stort antal djurarter äro oss obekanta, så att vi med skäl kunna säga med Syrach: Det är det minsta, som vi se af Guds verk, ty mycket större äro oss ännu fördolda.» Linné afslutar denna afhandling med följande i hög grad märkliga ord: »De nämnda, allra minsta djuren förorsaka måhända större härjningar än de största; ja de taga kanske lifvet af flera än alla krig. Jag skall emellertid

icke hålla på med mina gissningar. Framtiden och långvarigare forskning må draga detta och mera annat fram i dagen.»

Ur Linnés uttalanden i denna afhandling om »den osynliga världen» hafva här dessa anföranden gjorts för att visa med hvilken beundransvärd klarhet och vidsynt blick han skådat in i naturens, för den tidens vetande ännu så djupt dolda hemligheter och tillika in i framtidens forskning. För dem bland hans utländska vedersakare, som under senare tid velat i honom endast se den store systematikern, den där icke skulle fullt fattat biologiens och särskildt mikroskopiens betydelse, och hvilken skulle varit så nöjd med sitt verk, att han betraktat forskningen nära nog såsom afslutad med systematiseringen, borde redan det nu anförda vara tillfyllest såsom vederläggning. Mycket mer af samma innebörd skulle kunna anföras. Men detta kan här vara nog för att visa, att Linné betraktade den vetenskapliga forskningen såsom varande allenast i sin begynnelse, och att oöfverskådliga vidder ännu återstodo att utrannsaka.

Med denna hans åskådning sammanhänger ock hans villighet att alltjämt ändra sina läror, så snart han eller andra funno felaktigheter i dem eller ock en bättre lösning af problemen. Vetenskapen blir aldrig färdig, det insåg äfven han.

Och äfven han skulle säkerligen gärna af full öfvertygelse instämt i den franske forskaren Duclaux' beaktansvärda och sanna tes: »La science s'avance, parce qu'elle n'est sûre de rien.» För all naturforskning är just denna egenskap själfva driffjädern för dess vidare utveckling. Vetenskapen går framåt mot allt större visshet genom ständigt fortsatta nya kontrollundersökningar, medelst förbättrade metoder och nya uppslag, vare sig dessa undersökningar leda till bekräftelse, modifikationer eller vederläggning.

I dessa, liksom i så många andra hänseenden, var Linné en vidsynt naturforskare af äkta halt. Det är med Linné det underbara, att ju mera man studerar honom och hans verk, desto mera framträda hans stora forskareegenskaper, desto mera liksom växer hans betydelse, desto mäktigare blir hans bild. Härom hafva så godt som alla, hvilka i senare tider sysselsatt sig med detta studium, vittnat.

Minnesfester hafva sitt värde, icke minst ur den synpunkten, att de föra tankarna tillbaka till de gångna tiderna och framkalla en granskning af hvad föregående släkten uträttat. För en riktig uppfattning af Linné och hans lifsgärning hafva de minnesfester, som sistliden vår firats, såväl i Sverige som i utlandet, i detta hänseende varit af

hög betydelse. Den store forskaren framstår nu, sedd i belysningen af vår tids forskning, ännu mera stor och helgjuten än förr. Åtskilligt, som man förut icke fullt förstått att uppskatta, har i denna belysning blifvit klarare och af mäktigare verkan.

För oss svenskar är det en stolt känsla att veta, det äfven utlandet hyllar honom såsom en af de största banbrytarna i vetenskapens värld. Så har egentligen länge skett. Det skedde redan under hans lifstid. Och han höjde härigenom naturvetenskaperna — och sålunda äfven läkarevetenskapen —, hvilka förut icke haft något synnerligt anseende i samhället, upp till lika rang med andra vetenskaper. Folken och furstarna hyllade Linné och omhuldade hans forskning. Och denna uppskattning har sedan i större eller mindre omfång ärfts af följande generationer.

Vårt fädernesland har haft och har en ovansklig ära af sina stora forskares verk. Mångfaldiga äro bevisen därpå. Här må blott omnämnas ett af dem. I det ståtliga palats, som i Österrikes hufvudstad under åren 1872—1889 uppfördes för att bilda ett museum för naturvetenskaperna, Kaiserl. Hofmuseum vid Maria Theresiaplatsen i Wien, hafva i den storartade trappvestibulen rests stoder öfver åtta vetenskapens stormän. Bland dessa stoder igenkänner den besökande svensken icke mindre

än tvenne af sina landsmän: *Carl von Linné* och *Jacob Berzelius*. De öfriga äro: Aristoteles, Kepler, Newton, Werner, Alexander von Humboldt och Cuvier.

Liksom väl alla stora banbrytare har äfven Linné, och detta redan under sin lifstid, än blifvit hejdlöst berömd, än klandrad och förföljd. Okunnighet, kortsynthet och afund hafva funnits i alla tider, och afunden sparade icke heller honom. Detta intygas af flera yttranden, som fällts af hans samtida; och det framgår äfven af förtroliga meddelanden i Linnés egen brefväxling. Efter sin död har han ock stundom blifvit ganska orättvist bedömd af fackmän inom de vetenskaper, hvilkas utveckling han i så hög grad främjat. Men han har ock fått odeladt erkännande af många vetenskapens främste män.

Den utmärkte botanisten professor J. Wiesner i Wien, som själf inlagt stor förtjänst inom växternas fysiologi — just det ämne, som andra förebrått Linné att icke nog hafva odlat, — har i en nyligen utgifven skrift yttrat om Linné och hans betydelse för vetenskapen, att visserligen en del bedömare öfverskattat honom; ja, man har sagt, att Gud Fader skapade världen, och Linné ordnade den. Detta må, säger Wiesner, vara för mycket sagdt. Men däremot är det icke för mycket att

säga, att han var den store nydanaren. »De mest kompetente domare», yttrar Wiesner, »äro eniga i den uppfattningen, att Linné väckte till lif den vetenskapliga verksamheten inom naturhistorien och befordrade den i en utomordentlig grad. Hans arbeten såsom forskare och lärare bilda utgångspunkten för en allt sedan hans framträdande oafbruten utveckling inom botaniken och zoologien. Han står därför i allra främsta ledet bland forskarna i vår epok på naturvetenskapernas område, vid sidan af Kopernikus och Newton.»

I vårt land har Linnés minne alltjämt vördats, såväl i de breda folklagren som inom bildningens kretsar, och icke minst af vår forsknings märkesmän. Många äro vittnesbörden om dessa senares uppskattning af Linnés verksamhet. Nils Rosén von Rosenstein och Anders Jahan Retzius, C. P. Thunberg och Jacob Berzelius, Carl Adolf Agardh och Jacob Agardh, Elias Fries, Göran Wahlenberg, Carl Jacob Sundewall och Sven Lovén — för att nu endast anföra några bland de bortgångna — hafva hyllat honom och hans lifsgärning.

Jag anser mig icke bättre kunna afsluta detta minnestal än genom anförande af några strofer ur den inträdesföreläsning, hvarmed professorn i zoologi i Lund, den utmärkte forskaren Sven Nilsson, år 1832 tillträdde sin professur:

»Linné var en af mänsklighetens heroer, en af hjältarna i andans värld. Hela hans lif användes i sanningens och ljusets tjänst, och han segrade genom den öfvertygelse han ingaf. Endast med kraften af sitt snille och sin talang genombröt han alla hinder och uppsteg till den största vetenskapliga ära, som ännu blott få dödliga på jorden vunnit. Sverige har visserligen frambragt många stora män, många hjältar, många eröfrare, men man förlåte mig om jag tror, att ingen af dem alla med undantag af den, hvars minne vi nyligen firat — Gustaf II Adolf — och som äfven stridt och segrat för ljusets heliga sak, varit, genom följderna af sina segrar, för mänskligheten så ädel och stor och oförgätlig som Linné. De öfrigas segrar hafva väl spridt glans öfver Sveriges jord och utvidgat dess gränser och ökat dess skattskyldiges antal — det är sant — men segrarna hafva kostat svenskt blod och änkors och faderlösas tårar, och de vunna landstyckena har tiden för det mesta bortsopat; Linnés segrar ha ej kostat fäderneslandet en enda suck, utan beredt det idel glädje och fröjd. Hans eröfringar hafva inga gränser; de gå hand i hand med upplysningen och göra sin rond kring jorden; ty hvar som helst upplysningen slår upp sin blick, där nämnes Linnés namn, och hvar det nämnes, där prisas det

och har vänner. De andras eröfringar ha gränser, och gränserna inskränkas med tiden; — hans eröfringar utvidgas alltjämt, och hans segrar fortgå genom kommande sekler. Han skall en gång, då ett Sverige icke mera finnes, bära sitt och svenska namnet till de senaste släkten på jorden.»

OLOF TRÄTÄLJA

SORGESPEL I FEM AKTER OCH PROLOG

AF

AXEL KLINCKOWSTRÖM

FIL. DOKTOR, FRIHERRE

Belönadt med stora priset år 1907

Motto:

Perfer et obdura!

PERSONER:

OLOF INGJALDSSON, kallad Trätälja, Värmlands konung.
SOLVEIG, hans gemål.
HALFDAN GULLTAND, rik bonde, Solveigs fader.
INGOLF, SÖLVE, EINAR } hans söner.
BÅVE, Olofs fosterfader.
SAXE, hans son, Olofs stallare.
KARK, KETTIL } landsflyktiga Sveabönder.
THOVA, fataburstärna.
ÅSA, en gammal kolaränka.
1:a, 2:a, 3:e } Bonden
EN TRÄL.
EN KVINNA.
VANDRAREN.

Allmoge, män och kvinnor; huskarlar i Olofs och i Halfdans tjänst.

(*Handlingen tilldrager sig i Värmland omkring midten af 600-talet.*)

Prolog.

(En kulle, klädd med buskar och mindre klippblock. Till höger och vänster hög furuskog. Till höger i förgrunden en stor myrstack. I fonden en öppning i skogen, lämnande utsikten fri uppåt Klarälfvens dal. Så långt ögat når, synas längs dalen afröjda svedjefält samt här och där större och mindre hus, alla under byggnad. Försommar, soluppgång.)

Scen 1.

SAXE
(från vänster).

Här är stället, hitåt konung,
här du kan långs bygden se!

OLOF
(kommer följd af Båve och några män in från vänster).

Godt jag känner stället, Saxe!
Här förliden vår jag stod,
då mitt öga första gången
såg den däld, vi valt till hem.

SAXE.

Såg den ja, men höljd af skogar,
halft af myrars dimmor dold.
Se den nu bebyggd och bruten,
solomstrålad för din syn!

BÅVE.

Enigt sinne, starka armar
gjort det tunga värfvet lätt.

OLOF.

Se, hur svedja bortom svedja
glänser grön i morgonljus!
Snart förgylldt af solens lågor
bölja skall ett haf af korn,
som i hundra lador bärgadt
skänker tusen munnar bröd.
Snart skall gård mot gård sig tränga,
folket ökas, vargen fly.

SAXE
(*hänförd*).

Bygd bli härad, härad fylke,
tills i spetsen för ett folk
Olof kung i härnad drager,
hämnd på Ivar kräfver ut!

OLOF.

Kräfva hämnd och seger vinna —
seger, men till hvilket pris?
Hvarje arm, i döden domnad,
hvarje panna, bilan bräckt,
hvarje bröst af vapnen sargadt,
är en dyrbar skatt förspilld.

BÅVE.

Sår, som svärdens eggar skurit,
läkas under fredens år.

OLOF.

Ja, de läkas, blott att åter
rifvas upp igen på nytt!
Skog vi fälla, hus vi timra,
att, då hallen färdig står,
allt som lusteld bränna ned.

SAXE.

Dock hvad båtar samla styrka,
om af kraften ej görs bruk?

OLOF
(*häftigt*).

Brukas skall den, ej förbrukas!
Ökas, växa, svälla ut!

SAXE.

Ej jag rätt din mening fattar...

OLOF
(*afbrytande*).

Här är stället, här jag drömde;
hören alla nu min dröm:
Flyktig, fattig, jäktad kom jag,
drifven hit af ödets makt.
Ner vid älfven låg vårt läger,
där vi dröja tänkt en natt;
trött jag var att hemlös irra,
steg hit upp att hvila ut.
Framför mig sig dalen sträckte
ödslig bort mot himlens bryn:
Fruktbar mark af älfven vattnad,

oberörd af plogens egg;
fruktbar jord som kunde tusen
nära, tusen bärgning ge!
Och jag såg, hur träden föllo,
såg, hur grödan växte upp,
såg ett folk, af lagar hägnadt,
frodas fritt i bördig bygd,
och jag tänkte: här, drott Olof,
vinkar dig ett vikingtåg:
Kamp mot skogen, kamp mot nöden,
holmgång emot våld och väld!
Allas väl, det vare målet,
målet för drott Olofs lif!

BÅVE.

Vist och stort du tänker, konung,
ställer högt ditt lefnadsmål.

SAXE OCH MÄNNEN
(*jublande*).

Allas väl det vare målet,
målet för drott Olofs lif!

OLOF.

Har mitt folk fått slikt ett sinne,
då är vorden sann min dröm! —
(*till männen*)
Nu till skeppen skynden alla,
dyrbar last de burit hit:
säd till sådden, järn till bilor,
tyg till värn mot vinterns köld.

(till Båve)

Här jag än en stund vill dröja,
kommer efter sen till strand.

(Alla utom Olof gå åt vänster.)

Scen 2.

(Olof, därpå Vandraren.)

OLOF

(betraktar hänryckt dalen).

Hur du grönskar, hur du strålar,
släktens amma, rika jord!
Allas väl, du mål det höga,
hur du hägrar för min syn!
Hur jag längtar lycka skapa,
skänka alla lika rätt! —
Skänka tusen samma lycka,
som åt hundra förr beskärts!
Det är mer än flyktig ära,
det är Olof konungs dröm.

(Under det föregående har Vandraren inträdt från vänster och står nu framför Olof, lutad mot sitt spjut. Under det följande samtalet förändras belysningen öfver bakgrunden, liksom af ett sakta uppstigande moln.)

VANDRAREN.

Akta dig för drömmar, konung,
dagens ljus dem skingra plär.

OLOF

(betraktande honom skarpt).

Om du lyssnat, vet du, främling,
att ej stunden födt min dröm.

VANDRAREN.

Dyr ej tycks i sömnen drömmen,
vaken först du ser dess pris.

OLOF.

Hvad är priset då för målet,
hvad är allas lyckas pris?

VANDRAREN
(sättande sig på en stubbe i förgrunden).

Hvad är lycka, unge konung?

OLOF.

Hvad är lycka, om ej trygghet,
visshet att ej hem och härd
se i nattlig mordbrand flamma,
visshet, att ej vif och barn
se som trälar släpas fjärran,
sömn ej störd af vapnens larm?
Hvad är lycka, om ej öde
deladt lika af enhvar,
visshet att den skörd, som bärgas,
skyddar *alla* emot nöd,
att den lag, som rättvist skipas,
värnar lika allas rätt?

VANDRAREN.

Och den lyckan vill du köpa
ej blott dig, men alla, drott?

OLOF.

Ej för mig kan lycka finnas,
om ej delad med mitt folk!

VANDRAREN
(*pekar med spjutspetsen på myrstacken*).

Ser du folket här kring kullen?
Sök att blifva deras kung!
Följ dem, se, från tusen ställen
ila de med bördor hem.
Från den första stund de skådat
solens ljus från stackens topp,
tills de digna under bördan,
städs de sträfva utan rast.

OLOF.

Sträfva utan rast? Men målet?

VANDRAREN.

Liksom ditt är: allas väl!

OLOF
(*studsar*).

Sällsamt, — dock är målet hunnet?

VANDRAREN.

Ja, — de lefva, som du ser.

OLOF.

Lefva ja, men vet du priset?

VANDRAREN.

Priset, drott, är: *allas ve.*

OLOF.

Sällsamt är det språk du brukar!
Veta vill jag, hvem du är.

(Det i början af scenen solbelysta landskapet har nu en dyster, stormbebådande belysning, och under det följande höres doft åskmuller i fjärran.)

VANDRAREN
(långsamt resande sig till sin fulla höjd).

Den kraft, som du skyr,
då den eggar till slag,
den strid, som du flyr,
det är Jag!
För en flyktande stund
är du härskare vorden,
men Jag, jag är gammal som jorden!
Din gyllene frid
är en stärkande dröm,
en balsam mot såren, jag gifvit,
men min lågande strid
i sin hvirflande ström
bär det vakna, det sjudande lifvet!
Min röst är i stormen i brakande skog,
i vårflodens brusande flöden,
min ande, då slocknande vådelden dog,
göt lif i den falnande glöden!
Den lycka, du mäktar åt alla att ge,
är frihet från fruktan för nöden.
Nu känner du priset: *allas ve!*
Nu kore du själf dina öden!

OLOF
(doft).

Jag gjort mitt val.

VANDRAREN
(träder ett steg närmare Olof).

Den gård, du timrar, skall brännas ned!
Den teg, du rödjer, bli höljd af träd!
Då drömmen är lyktad, vi ses igen:
Farväl till dess — —
och lycka till drömmen, drott Olof!

(Stöter spjutet i marken; mörker, blixt, åskslag; Vandraren försvinner; samtidigt bryter stormen lös.)

OLOF
(efter ett kort uppehåll).

Ha, försvunnen!
Trolska bild från Nifelhem,
ej så lätt det skall dig lyckas
att mig locka från mitt mål!
Vinnas skall det, om det äfven
kräfva skall det pris, du' sagt!

Rid å.

AKT I.

(Öppen plats, närmast i förgrunden till höger och vänster begränsad af klippor och björkar. I fonden Vänerns blånande vattenyta. I mellanplanet stranden. Till höger den nytimrade kungsgården, en hög hall, omgifven af förrådshus och smärre byggnader. Eftersommar; middagsbelysning).

Scen 1.

(Saxe, Båve, Halfdan, Ingolf stå vid ridåns uppgång samtalande med blickarna riktade mot vänster bakgrund, där hamnen tänkes ligga).

BÅVE
(till Halfdan).

Trehundra män! — —
Trehundra utom barn och kvinnor,
Och dalen nästan fullbyggd ren!

HALFDAN
(bestämdt).

I landet ej de kunna stanna;
slog skörden fel, blef ändlös nöd.

SAXE.

Du talar sant, men fåfängt drotten
jag mången gång ren varnat har.
Dig anstår nu att dristigt tala;
du, Halfdan, som hans makas far
har rätt att föra allas talan.

BÅVE.

Ditt råd drott Olof höra bör
nu strax, förr'n tinget hunnit samlas.

HALFDAN.

I enrum ej jag råda vill;
blott fritt, för alla, vill jag tala
på öppet ting min mening ut.

INGOLF.

Rätt så, min far; med bifall alla
vi stödja sen din sak!

BÅVE.

Ej jag!
På tinget Olofs sak jag stöder,
som anstår en af kungens hird.

SAXE.

Så är det ock med mig.

INGOLF.

Nu höres
hvad hjälp vi ha att vänta oss.

SAXE.

Till drottsvek du oss sent skall locka.

HALFDAN.

Nu är till barnslig tvist ej tid!
(till Saxe och Båve)
Er båda vill jag öppet spörja,
om ni ej drotten ofta rådt

att ej åt hvarje okänd främling
ge odaljord i bygden här?

SAXE.

Jag fritt min mening drotten yppat;
jag ren det sagt.

HALFDAN.

Och djärfs dock ej
att fritt din tanke alla säga?

BÅVE.

Vår tanke endast var ett råd,
i bästa mening drotten gifvet;
ett råd, som kunde följas fritt
och vräkas fritt, — som honom lyste.

HALFDAN.

Det kan ock mitt.

BÅVE.

— Nej, Halfdan, nej; —
har, gifvet först på öppet ting,
ditt råd väl folkets bifall vunnit,
ej längre står det drotten fritt
att handla så som honom lyster.

HALFDAN.

Det bör och skall han ej!

BÅVE.

Men vi,
hans män, ej äga rätt att lämna
i sådant fall vår hjälp åt dig.

SAXE.

Se folket börjar redan samlas;
jag går att blåsa hop till tings. (*Går åt höger.*)

BÅVE.

Besluten är du att på tinget
mot kungen öppet träda upp?

HALFDAN.

Jag tala skall, att ej bli bunden
af det beslut, som fattas sen.

BÅVE.

Jag måste handla annorlunda.
Farväl, vi träffas åter snart. (*Går efter Saxe.*)

Scen 2.

(*Halfdan, Ingolf, väpnade bönder komma in från olika håll.*)

EN BONDE
(*hälsande på Halfdan och Ingolf*).

Väl mött!
Det tycks bli folk på tinget, grannar.

HALFDAN.

Ja, bygden folkrik är.

BONDEN.

Och blir
det mer för hvarje dag, som svinner.

EN ANNAN BONDE.

Vid stranden ligger fullt af skepp.

1:A BONDEN.

Trehundra män, i landsflykt drifna,
med barn och vif ha flytt hit upp,
att ej i Ivars händer falla.

2:A BONDEN.

De ha gjort rätt, här finnes rum.

HALFDAN.

Ej så som förr.

1:A BONDEN.

Kringom min svedja
finns ännu plats för tre.

HALFDAN.

Blott tre?
Och dock du äger fyra söner.

1:A BONDEN.

Den äldste knappt sett vintrar sex.

2:A BONDEN.

Mot oskedt ondt är tids nog råda.

HALFDAN.

Då det är skedt?

2:A BONDEN.

På öppet ting
skall kungen oss sin mening säga;
jag följer den.

1:A BONDEN.

Så gör ock jag.

EN TREDJE BONDE.

Drott Olof skänkt oss fred och lycka,
hans råd är godt, jag följer det.

FLERA BÖNDER.

Ja, ja, vi kungens rådslag följa.

(*Lurstötar utanför scenen. Bönderna trängas mot fonden till.*)

Scen 3.

(*Halfdan, Ingolf, därpå Einar och Sölve, båda från höger*).

HALFDAN

(*blickar efter bönderna*).

Ett framsynt folk.

EINAR.

Förgäfves allt!
Man hör oss ej, från alla håll
af alla kungens rådslag prisas.

SÖLVE.

Vårt tal om motstånd möts med hån.

EINAR.

Ja, hot.

SÖLVE.

Drott Olof alla följa.

HALFDAN.

Så hållom, fränder, fast tillsamman,
ty snart, tör hända, vinden vänder.

SÖLVE.

Här kommer drotten, hör, af folket
han hyllas ren från alla håll!
(*Rop utanför scenen:*)
Hell, Olof Värmlandsdrott!

Scen 4.

Olof, Båve, Saxe, Halfdan, Ingolf, Sölve, Einar, Kark, Kettil, huskarlar, beväpnad allmoge, landsflyktige.

(*Olof, åtföljd af Båve, Saxe och beväpnade huskarlar, kommer in från höger mellanplan. Allmogen dels följer honom, dels in från höger och vänster förgrund. Kark, Kettil och de landsflyktige komma från vänster mellanplan. Samtliga ordna sig så, att Olof med Saxe vid sin sida står i scenens midt på en upphöjd gräskulle. Folket i halfkrets rundt scenen med Halfdan och hans söner jämte Båve i höger förgrund, Kark, Kettil och de landsflyktige midt emot dem i vänster förgrund.*)

OLOF.

Välan, låt öppna tinget, Saxe! (*Lurstötar.*)

SAXE.

På kungens bud till öppet ting
sig bygdens folk här mangrant samlat.
Med Värmlands män han enligt lag
i dag om landets väl vill råda.
Är tinget utlyst enligt sed?

FLERE RÖSTER.

Ja! Ja! (*Vapenbrak från allmogen.*)

OLOF
(*till Kark och Kettil*).

Så fören själf er talan fram.

KARK
(*trädande fram*).

Sen Yngves ätt, den gudaborna,
från härskarstolen stöttes ned
och Ivar öfver landet råder,
är tiden ond för Svitjods folk.
Från söder kommet, drottens följe
far illa fram med landets barn:
I aska läggas bondens gårdar,
af springarn trampas grödan ned
längs Ivar konungs eriksgata.
Tungt var att bära främlingsok
för oss, vid gammal frihet vanda.
Då hann till Lögarn ryktet fram,
att Olof, Ingjalds ende son,
den siste af den gamla ätten,
vid Vänerns stränder brutit bygd
och nya rika länder vunnit.
Då budet nådde skogens djup,
där vi från gård och odal drifne,
bland kärr och mossar fristad sökt,
det flög en löpeld lik längs trakten,
och snart på hemligt ting beslöts
att bryta upp och fristad söka
i Olof konungs nya land.

KETTIL.

Förföljd och jäktad hann vår flock
på dolda stigar Vänerns stränder.
Här stå vi nu till målet hunna,
trehundra män med barn och vif:

om skydd vi öfver vintern bedja,
om jord att grunda eget hem. (*Tystnad*).

OLOF.

Sen männens ord I nu förnummit,
hvad är ert råd i denna sak?

HALFDAN
(*träder fram*).

Sen dess vårt folk, en ringa flock,
i dalen här begynt att röja,
till oss har hemlös främling kommit
ren mången gång från sköflad härd.
Som gäst han villigt bjöds att dröja,
ej blott som gäst, som vapenbroder,
som landsman togs han gladt emot.
Vår bygd var vid; på jord och bete
det rådde ännu öfverflöd,
af villebråd fanns nog åt alla.
För hvarje gård, som växte upp,
för hvarje nytänd svedjas rök
var hären ökad med ett svärd,
som ökad trygghet gaf oss alla.
Förändradt är sen dess nu allt:
Vår makt är stark; mot yttre våld
vi sätta tusen sköldars rund,
och bättre än en borgmurs värn
är våra maders falska dy,
är våra ödemarkers vidd.
Ej längre svärd till sitt försvar
vårt folk behöfver vinna;

och dock förutan fruktan ej
jag ser i dag vår framtid an:
Ett moln, fast fjärran än jag ser,
sin skugga kasta öfver bygden!
Längs älfvens lopp står gård vid gård,
ur hvarje hus en barnaskara
skall inom några korta år
dra ut att nya svedjor bränna
och kräfva jord till nya hem.
Än finns den jorden. Vidsträckt än
kring hvarje hushåll ouppodlad mark
står redo åt det unga släktet.
Än finns den — kanske snart ej mer!
Skall så som nu hvar flyktig skara,
hvar husvill flock få jord och skydd,
tör snart förskingradt bli det arf,
vi bort åt barn och barnbarn spara. —

(*Enstaka bifallsrop, doft vapengny.*)

Vi hittill mest haft goda år,
om brödet tröt, fanns fisk och vildt,
på slikt ej mer är nu att bygga.
Slår grödan fel — en vårnatts frost,
en veckas regn vid skördetiden —,
och bister står vid landets gräns
den bleke härjarn — hungersnöden!
Af folk finns ren i bygden nog:
Försedd med vist och visad vägen,
må främlingsflocken hädan dra
och sörja själf för sina öden!

(*Bifallsrop här och där, gny och mummel.*)

KARK
(*bittert*).

Likt tiggarn, som vid bondens dörr
om husrum ber, vi jagas bort,
sen man en brödkant slängt i påsen.

INGOLF
(*kväder*).

Ej länge må du
på samma ställe
Till gästnings dröja;
lätt ljuf blir led,
om länge han sitter
på annans bänkar.
(*Mummel, enstaka rop af ogillande.*)

1:A BONDEN
(*från vänster*).

Rätt så.
(*kväder*)
Ej mycket må du
åt andra gifva;
med ganska litet:
en kant af kakan,
en klunk ur kruset,
vanns ofta lof! (*skratt*)

2:A BONDEN
(*från höger*).

Är viljan god, finns plats tillräckligt.
(*Rop från olika håll*)
Ja! — — Ja! (*Bifallssorl.*)

3:E BONDEN.
(från vänster mellanplan).

Vi vilja höra kungens mening,
hans råd är godt.

ROP:

Ja, ja, han tale!

2:A BONDEN.

I denna sak drott Olof döme,
hans råd är mitt!

ROP:

Bra! Bra! Han tale!

(Olof reser sig, äskande ljud. Allt folket tränger sig närmare för att höra. De sittande resa sig, vapenslammer och sorl.)

SAXE
(med stark stämma).

Håll tyst! Drott Olof äskar ljud!
(Lurstötar — allmän tystnad.)

OLOF
(sen det blifvit tyst).

Hvem finns bland er, som än ej minns
den tunga väg, som fört oss hit?
Hvem finns, som glömt den färdens ve?
Bakom oss Ivars hela makt,
en kampvan, vapenmäktig här,
likt hetsadt villebråd oss dref
mot gåtfullt, okändt öde ut!
Kringom oss ödemarkens fasor,
likt vargar kring en sårad älg,
bland skogens mörka stammar smögo:
här grönögd hunger, brännhet törst,

där köld med isigt ulfvabett;
och lik en örn med svarta vingar
från dyster vinterhimmel ned
förtviflan hängde öfver oss.
Hvem har den färdens mödor glömt?
Hvem minns ej första vinterns fasor,
hur barnen dogo, kvinnor tärdes af,
och nöden likt ett hålögdt troll
satt obeveklig vid vår tröskel.
På dessa se: Vid Lögarns strand,
vårt gamla hem, de vuxit upp.
Af samma svärd, som oss fördref,
de jagats hit från skövladt hem;
de frestat samma nöd som vi
och gå att dela samma öde,
som fordom syntes oss så hårdt.
Med seger Nornan krönt vår strid:
Vårt hus står fast; bak timrad vägg
vi trotsa vinterstormens hot,
och svedjans aska ger oss bröd.
Vi äga nog, vi äga mer,
vi äga redan öfverflöd,
och skulle vägra bröder hjälp
af fruktan att åt ofödd släkt
ej nog i fyllda lador spara!
(*Bifallsrop från alla håll, vapenslammer.*)

1:A BONDEN.

Vid Tor, ett kungsord! Evig skam
det vore vägra gästvänskap
och drifva folket öfver fjällen!

2:A BONDEN.

Rätt så! De röje fritt i dalen:
är sämjan god, finns godt om rum.
(*Bifallsrop från alla håll. Vapenbrak*).

OLOF
(*sedan larmet lagt sig*).

Jag visste det. Jag anat rätt.
Jag kände edert hjärtelag:
Ej Värmlands bönder kunde fegt
slå dörren till för bröders nöd.
(*till de landsflyktige*)
Er tunga vandring nu är slut:
Från denna dag vårt land är ert.
Förglömmen aldrig denna stund,
och visen andra samma rätt,
som er i dag här vederfarits.

KARK.

Må Narstrands älf med blodig bölja
oss famna ned i kvalens hem,
om någon bland oss här förgäter
sin skuld till Värmlands höge kung!

KETTIL.

Ditt ord, drott Olof, skänkt oss lifvet:
Vårt lif är ditt från denna stund!

DE LANDSFLYKTIGE.

Hell, Olof Värmlandsdrott!

1:A BONDEN
(*äskar ljud*).

Sen första stund, vi kommo hit,
har framgång följt drott Olofs råd.

Må kungen nu som fordom fritt
fördela svedjeland och äng
emellan oss och Lögarns män.
Det är mitt råd.

FLERA RÖSTER.

Mitt ock.

(Allmänt bifall. Starkt vapenbrak.)

FOLKET.

Det vare så! Hell, Olof Drott!

(Starkt vapenbrak. Alla männen höja händer och vapen).

OLOF

(efter ett kort uppehåll).

Som här beslutits, skall ock ske.

(till Saxe)

Låt luren gå, att lykta tinget!

(Lurstötar; folket strömmar ned på scenen blandande sig med de landsflyktiga.)

Scen 5.

(Under det scenen fylles af det sorlande folket, som småningom strömmar ut åt vänster, ha Kettil och 1:a bonden trängt fram till höger förgrund, till dem sällar sig Saxe, som banat sig väg genom mängden.)

KETTIL.

Vid skeppen barn och kvinnor än
med ångest bida på sin dom.

1:A BONDEN.

Så skyndom dit, med ord och hand
att hälsa en och hvar välkommen!

SAXE.

Rätt så! — Mig drotten sändt till er
att hit i afton alla bjuda
till gästning efter slutadt ting.

1:A BONDEN.

En härlig höfding är vår kung.

SAXE.

Ett värdigt skott af Yngves stam.

1:A BONDEN.

Ej finns en far, som för sitt barn
har sörjt som han för Värmlands folk.

KETTIL.

På oss kan drotten tryggt förlita:
slik dag som denna glöms ej lätt!

SAXE.

Rätt sagdt! Dock tiden hastar, se,
till skeppen skynda redan alla; —
ej anstår oss att komma sist.

1:A BONDEN.

Så låt oss gå!

(De gå ut åt vänster med de öfriga.)

Scen 6.

(Alla ha småningom dragit ut åt vänster. Endast Halfdan och Båve som ett ögonblick varit skymda af folket, bli kvar.)

BÅVE.

Nåväl, — där ser du nu!

HALFDAN.

Jag ser
måhända längre än ni andra:
jag ser den väg, drott Olof går,
längs randen af ett bråddjup slingra.
I dag han mycket satt på spel.

BÅVE.

Ja, ja, — slog skörden fel, — dock nej,
drott Olof städse följts af lycka.

HALFDAN.

Så jägarn plägar mången natt
med utlagdt bete locka bytet,
tills, vordet genom framgång djärft,
det sist blir fast i gillrarns snara.

BÅVE.

Nej, nej, du får ej rätt i detta,
på Olofs lycka tror jag blindt.

HALFDAN.

Om bågen spänns för hårdt, den brister.

BÅVE.

Hur lyckan skiftar, blir hans väg
i med- och motgång min tillika.

HALFDAN.

Du anar föga, hvart den bär.

BÅVE.

Hvem känner Olof så som jag?
Allt sen den stund, han sändes mig

som liten pilt från Ingjalds hof,
har dag för dag mitt öga följt
den unga örnens väg och sett,
hur vingen växte, modet steg
med hvarje år till högre flykt! —
Hans bröst är stora tankars hem,
och högt som himlen är hans mål.

HALFDAN.

På vikingtåg i Greklands haf
jag fordom hört en gammal saga
om en, som örnevingar gjort
af fjädrar fästa hop med vax;
hans mål var högt, mot solen själf
han styrde djärf på luftig stråt:
men vaxet smälte — — och han föll.

BÅVE.

Drott Olofs vingar brista ej,
ty folkets kärlek ger dem kraft.

HALFDAN.

Och *den* du tror mer fast än vax?

Scen 7.

(*De förre; Olof, Kark, båda från vänster. Olof, som tyst kommit in, stannar och lyssnar obemärkt på de två sista replikerna.*)

OLOF

(*trädande fram*).

Rätt taladt, gamle fosterfar,
den kraften skall mig aldrig svika! —

(till Halfdan)

Du blickar dyster, Solöhöfding,
och ofärd spådde nyss ditt tal; —
förgäfves, Halfdan, ingen tror
på slikt en sådan dag som denna! —
Du skulle följt oss med till stranden,
sett folket myllra ifrån skeppen upp,
hört sorg förbytt i fröjderop,
då budet kom om vårt beslut
att hemortsrätt de arma gifva!
Ej finns en man bland Värmlands folk,
som skådat slikt och ej vill gladt
sin jord med nödställd broder dela.
Och du allena står här mörk?
Se, solen lyser, grödan ler
på hvarje fält i ljusa vågor,
och vi ha nog, ej blott åt oss,
nej, äfven åt de andra alla!

HALFDAN

(kväder efter ett kort uppehåll).

Fyllda lador fordom
ägde Fitjungs söner.
Nu dem stöder tiggarstafven.
Ymnighet blir armod,
är som ögonblicket
vankelmodigast bland vänner.

KARK.

Och därtill, höge drott, betänk,
att mången finns, som aldrig nog

kan få, hur mycket lyckan skänker.
Så gifmild hand som din, min kung,
ej make har i hela norden.

BÅVE.

Däri förvisst du talar sant.

HALFDAN.

Mer sannt, tör ske, än själf han anar.

OLOF.

Beständigt skarpa ord på tungan!
(*muntert*)
Då nöd står på, blir tid till sorg;
I afton, Halfdan, ha vi gille,
och sorgen skyr drott Olofs sal.

HALFDAN.

Rätt så! Så länge mjödet varar,
är mängdens trohet fast som berg.
Och den, som minst på gästning sparar,
blir visast nämnd af folkets röst.

OLOF.

Hvadhelst är mitt, är folkets ock,
ty allt, jag äger, vanns af det.

HALFDAN.

Och mitt är mitt, ty af de mina
och mig det vunnits åt de mina.
Till gillet ej jag komma kan,
där hemma stundar slåttertiden,
och ängen bidar liens stål.

OLOF.

Om blott en dag du ville dröja,
jag kunde ge dig manstark hjälp.
(*till Kark*)
Ej sant, på armar finns ej brist?

HALFDAN.

På gården, konung, redan nu
finns händer nog att berga skörden,
och munnar nog att dela brödet,
sen skörden blifvit bergad in.

OLOF
(*stött*).

Var trygg, af gårdar finns här nog,
hvars dörrar öppna stå för gästen.
Så länge ingen lider brist,
skall ingen tvingas mot sin vilja
att skänka af sitt öfverflöd
en beta bröd.

HALFDAN
(*lugnt*).

Så länge blott?
Men slår nu skörden fel — hvad sen?

OLOF
(*ser honom ett ögonblick skarpt i ögat, därpå, i det han går*)

Så får jag skaffa folket bröd,
hvarhelst det står att finna.
(*Går uppåt fonden följd af Båve och Kark.*)

Ridå.

AKT II.

Hall i kungsgården. Stor nytimrad sal med ryggåstak, svärtadt af härdens rök. Hallen ses snedt från sidan, så att kortväggen med hufvuddörren sträcker sig från vänster förgrund upp mot fonden, höger långvägg åter ned från fonden mot höger förgrund. Af hallen synes endast en del. Längst till vänster en trätrappa, ledande upp till frustugan. Till höger en mindre dörr, ledande in i huset. Längs väggarna rått tillyxade bord och bänkar. På väggarna några vapen samt en del horn af älg och ren, fisknät, ljuster, lurar m. m. På golfvet några älg- och björnfällar. Det hela dock sparsamt nog i förhållande till hallens storlek, så att ett intryck af tomhet uppstår. Dörren är vid ridåns uppgång öppen, lämnande utsikt öfver ett snölandskap i dyster, kall vinterbelysning. Det snöar smått.

Scen 1.

(*Solveig kommer stödd af Thova utför frustugans trappa.*)

SOLVEIG.

Den lille sofver sött i vaggan,
och ute stormen rasat slut;
hur skönt att andas än en gång
den rena, friska vinterluften!

THOVA.

Gå varligt utför trappans steg;
glöm ej: än är du svag, min drottning!

SOLVEIG.

Nej, nej, för hvarje steg jag tar,
jag känner kraften återvända.
I kammarns rökuppfyllda luft,
där facklan ensam skänkte dager,
där var jag svag. *(träder ut i porten)*
Hell, fria luft!
Hell, ljusa snö, som mot mig ler!

THOVA.

Hur glad skall ej drott Olof bli,
då han från jakten vänder hem
och ser dig åter frisk och stark!
Först nu, då än en gång bland oss
du står som förr, vår konung kan
få njuta okvald fadersglädje.
Så länge ännu vid din bädd
den mörka nornan hotfull stod
med saxen lyft mot lefnadstråden,
det var som hade drotten skytt
sitt eget blod: med bordtvändt öga
förbi den lille smög han tyst,
som hade barnets åsyn väckt
hos honom hemligt samvetsagg.

SOLVEIG.

Sin son, sin ende son, han skytt
af fruktan att med mitt betala
hans unga lif? Ej alltför dyrt
det priset varit för en son,
bestämd att bära kunganamn

och Värmlands vida rike styra. —
Min son, kung Olofs son och min,
af Yngves ätt det sista skottet —
det sista? — nej, ett härligt frö,
som själf skall växa upp till träd
med mäktig, tusenårig krona.
Hans lif ej kunnat nog betalas.
Den bästa delen af mitt blod
är den, som rodnar på hans kinder;
den sämre, det som här finns kvar,
jag offrat gladt.

THOVA.

Drott Olof döm
i denna sak ej alltför hårdt:
den lille kunde ej som du
i nödens stund ge tröst och råd,
och tungt sen länge hvilar ren
på Värmland vreda gudars hand.

SOLVEIG
(sätter sig på en stol i själfva dörröppningen).

Ja, du har rätt, sen höstens skörd
slog fel af frost och regn fördärfvad,
har nöden växt med hvarje dag.
Hur är det nu? Har jakt och fiske
ej gifvit något?

THOVA.

Nästan intet.
Ack, drottning, nu, först nu, står nöden,
den rätta nöden vid vår dörr!

Sen veckor bark vi lagt i brödet
och korna fodrat ut med säf.

SOLVEIG.

Och detta först jag erfar nu?

THOVA.

Åt dig, däruppe i din kammar,
fanns alltid nog: en tjädertupp
i snaran fångad, fisk ur nätet,
åt dig blef slikt städs villigt sparadt,
ty deladt dock det föga räckt.

(*ser utåt*).

Här kommer Båve, bäst af alla
han tälja kan hur allt står till.

SOLVEIG.

Nöd alltså, verklig nöd för dörren?
Jag måste veta allt!

Scen 2.

De förra, Båve (*utifrån*).

BÅVE.

Var hälsad, drottning! Än en gång
välkommen i de dinas krets,
där länge re'n du varit saknad!

SOLVEIG.

(*räckande honom handen*).

Ett vänligt ord, tack gamle vän!
Och dock om Thova talat sannt,
I borden saknat annat mer.

BÅVE
(*till Thova*).

Hon vet?

THOVA.

Det står ju ej att dölja.

SOLVEIG.

Jag vet, att ni i brödet bark
ha blandat, själfva lidit nöd,
och dock åt mig det bästa sparat.
Dock detta är ej nog: långt mer
jag måste veta. — Säg mig allt!

BÅVE.

Jag lyder, drottning, fast ej gladt,
ty sorg mitt budskap skall dig bringa,
och intet ord jag har till tröst.
Som själf du vet, slog skörden fel:
af regn och hagel grödan slogs,
i hvarje rågax kornen grodde,
och frosten tog hvad regnet spart.
Vårt fiske gifvit föga vinst;
af jägarn aldrig unnadt ro,
af gillrens antal skrämdt, det vilda
har bygden flytt att söka skydd
i fjärran, obebodda nejder.
Sen dess vi tärt på vårt förråd;
snart, drottning, är det slut.

SOLVEIG.

På allt?

BÅVE.

Så godt som allt! I visthusbod
och loge råder redan ebb,
och korna slutat gifva mjölk.

SOLVEIG.

Nöd alltså, oundviklig nöd!
Och dock i våras tycktes allt
för hela året rundligt räcka.

BÅVE.

Du glömmer, drottning, att sen dess
ha Karks och Kettils folk fördubblat
vårt antal här vid kungens hird.

SOLVEIG.

Så hade då min fader rätt?

BÅVE.

Han fick det genom ödets makt:
en riklig skörd förändrat allt.

SOLVEIG.

Än bönderna i bygden, folket,
säg, svälta äfven de?

BÅVE.

Ej alla;
blott där, hvar många munnar finnas,
är brödet slut. I alla gårdar,
där efter tinget skydd man skänkt
åt landsförvista, råder nöd;

men de, som stängde sina dörrar
och buro mängdens tadel lugnt,
för sniken vinningslust beskyllda,
de sitta nu vid rågadt bord
och äta brödet utan bark.

SOLVEIG.

Så finns då säd i dalen än?

BÅVE.

Blef allt, som finns, fördeladt lika,
fast knappt, det räckte dock åt alla.

SOLVEIG.

Så må de burgna låna ut
sitt öfverflöd åt dem, som svälta!
Då kungen blandar bark i brödet,
kan bonden äta samma kost.

BÅVE.

Så är det, och drott Olof just
i detta ärende har dragit
rundt byggden ut att öfverlägga
med folket om hvad göras kan.

SOLVEIG.

Då blir det därvid, att till våren
vi lefva på förknappad kost;
har solen väl smält fjärdens isar,
på jakt och fiske få vi lefva,
tills nästa skörd ger mognadt guld.

BÅVE.

Blott folket lånar ut förråden?

SOLVEIG.

De hittills åtlydt kungen blindt.

BÅVE.

Ja, hittills, drottning.

SOLVEIG.

Och i dag
de skulle vägra? Ingen fara!
I kungens hand de likna vax.
Nu vill jag själf förråden se
och lära känna nödens vidd.
Kom, Thova, följ mig åt! Jag vill
en vandring göra genom tomma burar,
som alltför länge saknat ren
en matmors blick.
(reser sig och och går ut följd af Thova).

Scen 3.

Båve (blickande efter de bortgående).

BÅVE.

Hvem vet, måhända får hon rätt.
Drott Olof städse följts af lyckan;
törhända äfven nu den blir
sin älskling trogen.

Scen 4.

Båve, Kark kommer utifrån. Han har ludna skidskor, kort pelsrock samt pelsmössa, han är beväpnad med pilkoger och långbåge; på ryggen bär han en näfverkont.

BÅVE.

Du här?
Så har då drotten vändt tillbaka?

KARK

(tagande af sig näfverkonten och stampande snön af fötterna).

Han följer tätt i mina spår
med Saxe.

BÅVE.

De allena?

KARK.

Ja,
hvem eljest?

BÅVE.

Utan framgång då
den långa, tunga färden varit?

KARK.

Beror på hur man saken tar:
vi ha fått mat, det allra bästa,
som fanns att få i hvarje gård,
och sofvit varmt och lagt oss mätta
i hela nio dar i sträck.
Nu vet man, hvar förråden finnas,
och kunskap är den vises guld.

BÅVE.

Och intet, intet alls I brakt
tillbaka från er färd?

KARK
(*tagande upp en tjäder ur näfverkonten*).

Den här!

BÅVE.

En tjädertupp!

KARK.

Ett underdjur,
hvartill, jag tror, ej make finns
i alla Värmlands skogar.

BÅVE.

Hur så?

KARK.

Rätt enkelt: hade maken funnits,
vi borde sett en skymt däraf.
Dessutom glöm ej: denna tjäder
skall räcka till ett middagsmål
åt femti man med barn och kvinnor!

BÅVE.

Du skämtar grymt.

KARK.

Och du af svälten
tycks mer än vanligt butter bli.

BÅVE.

Så ha då alla vägrat?

KARK.

Ja,
försök, att från en bandhund ta
ett ben och se, om ej han morrar!

BÅVE.

Men kungen, kungen då?

KARK.

Vår kung
har talat väl — otroligt väl.

BÅVE.

Och likväl alla dessa bönder.....

KARK.

Helst äta brödet utan bark.
Högst märkligt, men dock sannt!

BÅVE.

Allt hopp förbi: ett sorgligt bud
för mig att drottning Solveig bringa!
Dock finns ej val, — det måste ske.
(går ut genom porten och åt vänster).

Scen 5.

KARK
(ensam).

Du gamle tok med bandhundsart,
som slokar svans och hellre svälter,

än dristigt steken stjäl! Mitt kynne
har mer af vargens egenart:
hvad jag behöfver, städs jag tager,
hvarhelst det närmast finns till hands,
och framför svält jag föredrager
en stulen kost.
(*blickande ut åt höger*)
Här ha vi kungen;
i tvekan hit han styr sin kosa.
Nu gäller egga djärft till dåd,
och talman bli för allas väl,
som äfven råkar mitt att vara.

Scen 6.

Kark; Olof, Saxe båda utifrån och från höger. Olof är beväpnad med björnspjut, båge och koger; Saxe med svärd och yxa. Båda ha pälsmössor, ludna skidskor och korta pälsbrämade rockar.

OLOF.

Är ingen här?

KARK.

Jag Båve mött;
din drottning nyss gick ut med Thova.
Jag gubben sändt att dem förkunna
vår återkomst.

OLOF.

Ett lyckobud!
Min Solveig är då utom fara.
Dröj här! — Jag måste se min son.
(*skyndar uppför trappan till frustugan*).

Scen 7.

(*Kark. Saxe.*)

KARK.

Så är den resan slut. Och nu,
hvad återstår oss?

SAXE
(*bittert*).

Tiggarstafven.

KARK.

Den stafven just ej stödt oss väl.

SAXE.

Åt Hel med dessa snikna bönder!
Vår drott har skänkt dem land och skydd,
och nu de vägra hjälp i nöden
och tänka blott på eget skinn.

KARK.

Så må han ta sin hand ifrån dem.
(*pekar på vapnen*)
En fackla blott och dessa dyrkar,
och snart här råder öfverflöd.

SAXE
(*uppbrusande*).

Till stigsmansbragder, skurk, du råder!
Skall kungen, han hvars högsta plikt
det är att värna landets lagar,
likt blodig viking draga ut

på nattlig röfvarfärd och råna
det folk, som litar på hans skydd?

KARK.

Förtjänar deras öfverflöd
hans skydd, så ha vi i vår nöd
ej mindre rätt till drottens hjälp.
Skall halfva folket duka under
af vördnad blott för lagens bud,
så tycks mig lag och olag ganska lika:
en skyddar fattiga, den andra rika,
men hela folket ingendera
förmår att skänka hjälp.

SAXE.

Välan,
Så må han bruka öppet våld,
med svärdet slå allt motstånd ner
och ta, hvad helst som han behöfver
med maktens och med styrkans rätt!
Så björnen, skogens kung, sitt rof
slår öppet under solens öga,
där ulfven, rädd för månens skimmer,
i dunklet blott går fram sin väg.

KARK.

Nå gärna det! Mig kvittar lika,
om måne eller sol bli vittnen,
blott dådet lyckas och jag slipper
min gördel se för hvarje dag
mer vid.....

SAXE.

Var tyst, här kommer kungen;
Om detta ej ett ord!

Scen 8.

De förre. Olof.

OLOF
(*på trappan*).

Han sofver. — Ännu inga sorger
hans slummer störa. — Dyra barn,
skall dig af nornan väl beskäras
att föra ut med manligt dåd
hvad fåfängt här din far försökt,
att skänka lycka, gifva alla
en lika lott och dock ej bryta
emot en likes bättre rätt? —
(*till Saxe*)
Är Solveig än ej kommen? — Saxe,
sök upp din far och för dem hit!

SAXE.

Jag går. (*Går ut och åt vänster.*)

Scen 9.

Olof. Kark.

OLOF
(*efter ett kort uppehåll*).

Här gifs ej val: vi måste offra
de sista korna.

KARK.

Mager kost!
Och när vi köttet gnagt från benen,
hvad sen?

OLOF
(*dystert*).

Hvad sen? Sen är det slut!

KARK.

Och folket dör?

OLOF.

Mitt hjärteblod,
det enda egna jag har kvar,
de kunna dricka, om dem lyster.

KARK.

I veten dock, att föda finnes,
och vapenmakten, herre kung,
är eder.

OLOF.

Makten ja, men rätten,
men rätten, Kark, den har jag ej.
Min kraft, min hela styrka ligger
i detta enda: Du är lagen!
Och lag är blind, mot alla lika,
ej en för arma, en för rika;
den väger endast *rätt*, ej *nöd*.
Dess blanka sköld, demantehård,
skall värna tiggarns skrumpna lemmar
mot jarlens röfvarsvärd ej mer,

men mindre ej, än minsta smula
på öfverflödets bord mot hand,
som lysten hunger sträcker ut.
Jag splittrar skölden med mitt svärd,
jag bryter ladan upp, jag gifver
åt folket hvad det kräfver: bröd.
Hvad sen? — Är hungern en gång mättad,
i hvarje blick jag läsa skall:
Du våldet är! Och i mitt inre
skall rösten svara: Du är våldet.
Kan våldet skänka landet fred?
Kan våldet skapa folkets lycka?
Min far var våldet: våldsamt grep
han maktens tyglar fatt; med svärd,
med eld han slog hvart hinder ned,
tills svärd och eld och nyfödt våld
beredde honom samma lott.
Kränks ej enhvar, då lagen kränkes,
och kan ur brutna lagar spira
en annan sådd än fortsatt fejd?

KARK.

Af folket lagen först blef stiftad
för folkets skull, och kan du säga:
Jag folket är! så är du ock
din egen lag.

OLOF.

Ja, var jag folket,
det hela, hela folkets röst!

KARK.

Det är du, drott, ifall du vill
det helas väl. Och har ej folket
på öppet ting dig gifvit makt
att dela mellan oss och dem?

OLOF.

Att dela ja, men endast det,
som än var ingens egendom.

KARK.

Hvad ingens var, var också allas,
och då åt en du gaf, du tog
hans del däri från hvarje annan
och bröt ej lag.

OLOF.

Det var ett annat.
Kark! Kark! Du frestar svårt!

KARK.

Finns väl för lagen högre plikt
än röfvarn näpsa, knifven vrida
ur mördarns hand? Och är i dag
ej rigeln för den fulla ladan
en dolk mot folkets hjärta vänd?

OLOF.

Det är den, och mitt bröst som sköld
jag ville gladt för folket ställa.
Begär ej mer!

KARK.

Din arm det är,
ditt hjärta ej, som folket kräfver.
(*ser utåt*)
Här är det; kommer hit att be
om lof att lefva. — Vägra, om du kan!

Scen 10.

De förra, allmoge, män och kvinnor utifrån. Alla äro bleka och aftärda. De fylla småningom hela bakgrunden.

1:A BONDEN
(*hastigt inträdande*).

Är kungen här?

RÖSTER
(*utanför*).

Vi Saxe sett!
Han återvändt med hjälp och räddning!

2:A BONDEN
(*kommer in*).

Gif rum, gif rum! Han måste höra
min nöd och stå mig bi.

3:E BONDEN
(*tränger sig fram*).

Din nöd.
Är min, är vår ej lika stor?
Han måste hjälpa alla!

FOLKET.

Bröd!

1:A BONDEN.

Vi dö af hunger, herre kung!

OLOF
(*till Kark*).

Låt leda korna ut till slakt.

KARK.

De räcka ej åt alla.

FOLKET
(*trängande sig fram*).

Bröd!

OLOF
(*dof*t).

Jag har ej mer.

EN KVINNA
(*tränger sig med två barn fram ur hopen*).

Mitt minsta ren
jag satt i skogen ut, sen barmen
af hunger sinat. Dessa två
af hunger dö.

OLOF
(*som förut*).

Jag har ej mer.

KVINNAN
(*omfattande hans knän*).

Nåd, herre konung, bröd för barnen!

OLOF
(*slitande sig lös*).

Om i min makt det stod att sten
till bröd förvandla, mala mjöl
af fjärdens is — det skulle ske!
Förslår mitt kött, mitt hjärteblod,
att mätta hundra munnar? Tag det,
det tillhör er! Om ej, så dö!

2:A BONDEN.

Glöm ej, på dina råd det var,
vi togo flyktingskaran mot.

3:E BONDEN.

Du bragt oss dit, där nu vi stå;
din plikt det är att rädda folket.

1:A BONDEN.

Än finns det bröd i bygden, drott,
nog bröd åt alla, om det delas.

OLOF.

Det är ej mitt.

FOLKET
(*om hvarandra*).

Gif bröd, gif bröd!
Vi ta det hvar det finnes.

OLOF
(*efter en sista häftig inre kamp*).

Kark,
tag folket med, låt slakta djuren
och dela allting ut, som än

finns kvar i loge och i burar!
Är värfvet slutadt, återvänd
och bida mina bud.

KARK.

Jag hört
din vilja, åtlydd skall den bli.
(Går följd af folket, som om hvarandra tränges efter honom ut genom den öppna porten.)

Scen 11.

OLOF
(allena, efter ett kort uppehåll).

Så är det gjordt. — I denna stund
jag är så arm som en af dem,
en tiggardrott, som saknar bröd,
och dock en kung, en kung, hvars panna
till jorden trycks af kronans tyngd!
(tar af den gyllne ringen, han bär om pannan)
Här är den, maktens sinnebild,
den skaldbesjungna kungaringen.
Från hjässan bort, du gyllne boja!
I fjärdens djup jag gladt dig sänkte,
om blott jag följde hjärtats bud.
Du smala band af hamradt guld,
hur mycket blef för dig ej vågadt,
hur göts för dig ej blod och tårar!
Ej älfven rymde dessa tårar,
ej Vänern detta haf af blod!
Hur lätt du på en annans lockar

tycks sväfva lik en blomsterkrans,
och nyss likt eld du bränt min tinning
med bergtung vikt min hjässa tryckt.
Du ger ej annat val, än välja
emellan folkets eller lagens lif.
Så må då lagen dö för folket,
som först den blef för folket till!
(*sätter på ringen*)
Jag gjort mitt val; nu är det öfver
nu är jag åter kung.

Scen 12.

Olof. Solveig, hastigt in utifrån.

SOLVEIG
(*kastar sig i hans famn*).

Du återkommit! Än en gång
jag hvilar trygg i makens armar.
Och du har lyckats, har fått hjälp?
(*betraktar honom*)
Hur blek du är! Ditt hopp har svikits?
Har Båve rätt?

OLOF.

De vägrat alla.

SOLVEIG.

De vägrat! Vägrat alla?

OLOF.

Ja!

SOLVEIG.

De vägrat, och du låter dela
bland folket ut det allra sista,
vi lyckats spara!

OLOF.

Folket dör.

SOLVEIG.

Så var en man och bruka maktspråk
och vapen, om det kräfs! Ditt barn,
din hird, ditt rike är i fara,
och du, du tvekar alla rädda
för några tredska bönders skull:
och du vill vara kung?

OLOF.

Ej mer
jag längre tvekar nu; förråden,
dem måste, vill jag, skall jag ha!
Dock ej för mig och ej för eder,
för allas väl jag steget tar.
Att bryta lag, är offra äran;
för äran gaf jag gladt mitt lif,
gaf ditt, gaf barnets, som däruppe
i vaggan slumrar, allt jag gaf.
Dock öfver äran högt står plikten,
min plikt att sörja för ett folk.
För allas väl må äran offras,
och offret skall bli gjordt!

SOLVEIG.

Och äran
du återvinner hundrafaldt!
Gifs väl för drotten högre ära
än värja djärft mot hvarje fara
det rike, som en dag skall gå
i arf till sena ätteläggar?
Då landet är i nöd, hans bud
skall blindt af alla åtlydt bli,
likt bud från Valhalls höga gudar.
När trots med kraftig arm han kväser,
han slår som de; det är hans rätt
att bruka lagens skarpa svärd.
Att åtlydd bli är kungens heder:
och du, du talar om att äran
skall offrad bli?

OLOF.

Jag tvekar ej.

SOLVEIG.

Så grip dig dristigt an med dådet!
Hvar stund som rinner bort är dyr.
Sänd bud till Solön, mina fränder,
min far besvärj, att skynda hit!
Med tjugo tappra svärd de stöda
vår goda sak.

OLOF.

Är du så viss,
att Halfdan lämnar ut förråden?

SOLVEIG
(*lugnt*).

Min far är ingen stigman, Olof;
af allt, han tager, skall ej mer
han fordra än en rättvis del;
hvad öfrigt är, det blifver vårt.

OLOF.

Du menar?
(*betraktar henne ett ögonblick i stum tvekan, därpå utbristande*)
Gudar, jag förstår:
du menar böndernas förråd!
Dem var det, kvinna, som du trodde
jag tänkte röfva från mitt folk
och dela sen med bundsförvanter
som byte efter vikingsed!
Och detta.... Mörka Narstrandsmakter!
Så djupt jag redan sjunkit ned,
att hon, min drottning, hon, hvars ära
bort vara min, kan sådant tro!
(*med värdighet*)
Jag tänkte på din fars förråd,
dem han, såväl som alla andra,
nu måste lämna ut.

SOLVEIG.

De våra?
De mina tvinga? Glömmer du,
att Halfdan är af jarlastam?
Af kungablod vi rättvist yfvas:
din ätts, ditt väldes främsta stöd
skall städse vara Solöätten.

Och oss, din släkt, likt bygdens bönder,
du vill till lydnad tvinga, plundra,
beskatta efter eget val?

OLOF.

Det vill jag och det skall jag göra.
Jag står i folkets stad och ställe
och känner inga undantag.
Skall våld i lagens ställe träda,
så måste äfven våldet vara
för alla lika i mitt land.

SOLVEIG
(*slår armarna om hans hals*).

Ack Olof! Olof! Olof, detta
ej ändas väl!
(*Brister i gråt.*)

Ridå.

AKT III.

Samma dekoration som förut. Det är natt, och salen upplyses af några facklor samt af det fladdrande, rödaktiga skenet från den för åskådarne osynliga härden. Vapnen på väggarna äro borta. Porten är vid förhängets uppgång stängd. Tom scen, på afstånd höres ljudet af slädklockor och annalkande hästhofvar.

Scen 1.

(*Solveig kommer hastigt ned för frustugutrappan*).

SOLVEIG.

Jag hästar hör! De rida skarpt,
och isen likt en harpsträng sjunger
för deras snabba hofvars slag.
Det är de mina: snabbt mitt bud
har hunnit fram och fyllt sitt värf,
och raskt och utan tvekan alla
de kommit på min bön.
(*Lyssnar ett ögonblick tyst på det allt starkare ljudet.*)
Skall väl jag lyckas att förmå
min far, att blidka Olofs sinne?
Skall Olof vika ge? Hvem vet,
måhända räcka de förråd,
som dessa snikna bönder dölja.
Och dock; jag känner Olof väl:
Han ger ej vika, viker ej

från det, han anser som det rätta.
Så må då far,.... nej, han ej heller....
Nej, aldrig! — Valhalls milde gudar,
o stån i denna stund oss bi,
ty dystra åskmoln ser jag redan
dra samman öfver Yngves hus!

(*Hästarna stanna utanför; man hör röster och slammer af vapen och betsel. En träl kommer hastigt in från höger och öppnar portens bommar. Genom den öppna porten skymta flera af bloss belysta slädar, sadlade hästar samt väpnade män.*)

Scen 2.

(*Solveig. Halfdan.*)

HALFDAN
(*ännu utanför*).

Se till att våra hästar fodras,
men rör ej sadel eller sele!
Ställ väpnad vakt vid hvarje fora
Och bida sen mitt bud!

INGOLF
(*utanför*).

Skall ske!

(*Halfdan träder in. Han är fullt stridsrustad, med mörk, stålbandad hjälm, prydd med två korpvingar, brynja, brynjebyxor och bröstplåt; han är väpnad med svärd vid sidan och spjut i hand. Öfver axlarna har han en vid mantel af björnhud, fodrad med scharlakan.*)

HALFDAN.

Här är jag, dotter!

SOLVEIG
(*skyndar mot honom*).

Härklädd, far,
du kommer till vår gård?

HALFDAN
(*lämnande manteln åt trälen*).

Där lagen
ej längre råder, har den frie
sitt bästa värn i svärdets egg:
det svär ej mened.

SOLVEIG.

Far!

HALFDAN.

Din make,
hvar är han? Hvar är landets kung?

SOLVEIG.

Med Kark och Saxe har han dragit
långs dalen upp att kräfva ut
förråd åt folket, som förhungrar.

HALFDAN.

Så är det skedt: jag kom för sent.
Med hälften af hvad allt jag ägde
af sparad vinterkost jag hit
har skyndat att förhindra detta
och kom för sent.
(*efter ett kort uppehåll*)
Alltså på stigmansfärd är kungen?
På stigmansfärd mot eget folk!

Så djupt är Yngves ätt då sjunken!
Af mörkret dold i midnattstimma
det stolta trädets sista telning
likt fredlös niding drar på rof.

SOLVEIG
(*sakta*).

Det finnes nöd, som trotsar lag.

HALFDAN.

Jag vet blott ett, som bryter lagen,
och det är stundom ärans kraf,
men för en folkets styresman,
en kung, är äran ett med lagen.
Hvem skapat nöden, om ej han?
Han varnad blef: af Båve först,
af mig på tinget sedan.

SOLVEIG.

Far,
fanns väl för Olof annat val?

HALFDAN.

I tid han återsända bort
det nya folket öfver gränsen.

SOLVEIG.

Han ville ej.

HALFDAN.

Hans viljas skuld
det är, om nu i blodig fejd

det välde, som vi grundat här,
går under.

SOLVEIG
(trotsigt).

Rätt han har att ta,
i nödens stund, hvad han behöfver.

HALFDAN
(strängt).

Du talar som en stigmans brud.

SOLVEIG.

O fader, fader, ej du tänker
på hvad vi lidit,.... nöden.... hungern,....
på folkets, barnens ve!

HALFDAN.

Min Solveig!
Därute fålen står för släden,
i vapen dina bröder bida.
Vänd hem till Solö! — Olycksöden
jag hopas ser kring detta hus.

SOLVEIG.

Du glömmer, far, — jag har en son.

HALFDAN.

Tag barnet med! I gossens ådror
ock flyter Solöättens blod.

SOLVEIG.

Du tadlar Olof, då han kräfver
med svärdets rätt i nödens timma
den säd, den boskap, han behöfver;
och själf du smyger hit och vill

hans son, hans maka locka bort!
Har Olof ej till barnet rätt
så visst som jag, som Solöätten?
Min son, se där det band, som fjättrar
i väl och ve din dotters öden
vid Olof och vid Yngves hus!
Jag Olof gaf min tro, min kärlek,
dock tro och kärlek kunnat vika
för släktens och för ärans kraf,
men barnet, barnet, i hvars ådror
vi båda blandat ha vårt blod,
det binder oss för evigt samman.
Jag måste stanna!

HALFDAN
(*efter ett kort uppehåll*).

Du har rätt,
och jag har orätt. — Du bör stanna.
Och dock jag anar, att den dag
skall komma, då du ångrar detta.
Den dagen, glöm det ej, är hemmet,
hvad än må hända, öppet än.

Scen 3.

De förra. Båve utifrån; han är härklädd och väpnad med svärd och sköld.

BÅVE
(*går fram till Halfdan*).

Var hälsad! — Rätt du fick omsider.
O Halfdan, att du kommit förr!

HALFDAN.

Ert är'nde lyckats?

BÅVE.

Ja, — dessvärre.

HALFDAN
(*betraktar honom skarpt*).

Du tiger, Båve? — Blod har flutit?

BÅVE
(*dof t*).

I aska ligga trenne gårdar,
sin bane Kåre Ulfsson fått.

SOLVEIG.

Och hvem, — hvem har begått det dådet,
ej Olof dock?

BÅVE.

Han grep till vapen,
han skällde drotten tjuf, och Kark
med yxan klöf hans gråa hufvud.

HALFDAN.

Han var min frände! Intet mer
det finns för mig att här beställa.
En röfvarkula detta hus
i natt har blifvit. — Solveig, du,
förgät ej, hvad jag sagt! — Farväl.

(*Vill gå, men mötes i dörren af Olof.*

Scen 4.

De förra, Olof, Saxe, Kark, Kettil, bönder och huskarlar, alla väpnade och härklädda utom Olof, som endast bär sitt skidspjut; han är lätt sårad och har ett blodigt förband om pannan.

OLOF
(*till Saxe*).

Se till, att allt blir räknadt, ristadt
på runstaf in och väl förvaradt!
(*till folket*)
I morgon skall det bli fördeladt.
(*bittert*)
Så dyrköpt julkost ingen drott
förmått att än bestå de sina!

HALFDAN.

Var stigmansfärden lyckad, konung?

OLOF.

Förbannelse, hvad är väl detta?
Af ingen, än af kvinna född,
jag tänker tåla sådant.

HALFDAN.

Hvad?
För namnet blygs du, ej för yrket.

OLOF.

Har än du sett en stigman skänka
sitt sista bort att lindra nöd?
Då stigman rånar, sker det väl
sig själf att rikta?

BÅVE
(*bevekande*).

Halfdan, lugn!

HALFDAN.

Den stigmansgärning öfvar, blir
en stigman nämnd.

SOLVEIG.

Håll upp, min far!

HALFDAN.

Nej, tig! Jag måste tala, måste ge
åt harmen luft, skall ej mitt bröst
af vreden sönderspräng as.

OLOF
(*med våldsamt tillkämpadt lugn*).

Nå?

HALFDAN.

Ditt mål, din lefnads hjältegärning
var allas lycka, allas väl.
Försök ej neka! Alltför ofta
på tinget alla hört ditt skryt.
Är det för allas väl i natt
du kämpat, brutit hemmens frid
och sölat yxans egg med blod
af gubbar, värnande sin härd?
Är det att vinna detta mål,
som trenne hem gått upp i rök?
I askan kringom sköflad boning
det glimmar än, än glöda timren,

än dricker ulfven offrens blod:
och slikt du nämner: allas lycka!

OLOF.

För allas lycka offret skedde:
jag *måste* straffa dem som trotsat.

HALFDAN.

Där lag ej finnes, finns ej trots,
men endast våld mot våld.

OLOF.

Så borde de för våldet vikit.
Du gjort det, du; jag såg därute
på tunet dina slädar hålla.
Fritt, utan tvång, på Solveigs bön
du lämnar ut din sparda skatt.
O, Halfdan, att du förr var kommen!
O, att jag anat, att du kom!
Hur mycket då ej vore ogjordt
af denna olycksaftons verk!

HALFDAN.

Jag lämna ut? — Åt dig? — Vid Thor,
det går för långt!

SOLVEIG
(*gripande tag i hans arm*).

Säg ej emot!
För fredens skull låt honom tro det!

OLOF
(*häftigt*).

Tro hvad? — Hvad är det jag skall tro?

HALFDAN
(*lösgörande sig från Solveig*).

Hvad helst dig lyster, utom det,
att Solösätten gifver vika
för stigmanshot och laglöst våld!

OLOF.

Ha, hvad är detta?

SOLVEIG.

Fader! Fader!

HALFDAN.

Du tror att fria män ge vika
för våld, så länge vid sin sida
de bära svärd och sköld på arm?
Med maktbud kan du trälar styra,
men fria män blott lyda lag.
En gåfva var det, hit jag bragte,
af frände skänkt åt nödställd frände,
ej skatt till kung från undersåte
och minst af allt en tvungen gärd.

OLOF.

Hvad namn, du ger det, kvittar lika:
Förråden, som du lämnat ut,
i folkets namn jag tar om hand.

HALFDAN.

Det gör du ej!

OLOF.

Du trotsar, gubbe!

HALFDAN.

Så länge Solösätten äger
en arm, ett svärd till sitt försvar,
mot dig och alla skall jag veta
att värna, hvad med rätt är vårt.

OLOF.

Du glömmer, att jag makten äger!

HALFDAN.

Så döme svärdet!
(slår upp dörren och ropar ut)
Solömän!
Till vapen! Hit! Här hotar våld!

INGOLF
(utanför).

Häråt! Till vapen, Halfdans män!

Scen 5.

De förre, Ingolf, Sölve, Einar, beväpnade huskarlar, alla utifrån. (Under det föregående hafva Kark, Kettil, Saxe och folket dragit sig tillbaka bildande en samlad grupp i höger bakgrund och lämnande förgrunden fri åt Halfdan, Olof, Solveig och Båve. De inträdande hejda sig i och kring porten samt i vänster förgrund, sålunda bildande en motgrupp till Olofs folk.)

INGOLF.

Hvad gäller striden?

EINAR.

Hvad står på?

SÖLVE.

Hvem vågat hota?

SOLVEIG
(*kastar sig emellan dem och Olof*).

Fader! Bröder!
Befläcken ej vår sal med blod!

SAXE
(*trängande sig framför Olof med draget svärd och framsträckt sköld*).

Till vapen! — Drottsvek! — Värjen kungen!

INGOLF
(*tränger sig förbi Halfdan*).

Tillbaka, Saxe, eller pröfva
min klingas stål!
(*Båda stå tvekande att gifva första hugget.*)

BÅVE
(*till Olof*).

Vid allt hvad heligt
och högt du aktar, hejda striden!
För hårdt du strängen spänt: — ett hugg
och bågen brister!

KARK
(*tränger sig fram till Olof*).

Öfvermakten
vi ha ej här. — Gif vika, herre!
Hos dalens bönder än finns gods,
som vinnes lätt med mindre fara.
Gif vika! Folket tvekar redan.

OLOF
(*skjutande Saxe åt sidan*).

Jag ger ej vika, får ej vika
från detta kraf. — Om blott ett korn,
ett enda sädeskorn det gällde,
jag satte utan tvekan allt
som nu på spel. — Ett fall af trots,
af onäpst trots och hoppet släckes.
Skall folket räddas, måste alla
mig lyda nu som fordom blindt.

SOLVEIG.

Men Olof, Olof, våra fränder,
min fader, gäller detta ej?

OLOF.

Det gäller alla, alla här i landet.
I folkets ställe här jag står,
i lagens, som jag brutit ned.

SOLVEIG
(*till Halfdan*).

Gif vika, far!

HALFDAN
(*bestämdt*).

Jag kan ej, dotter.

INGOLF
(*häftigt*).

Ge vika, hvilken blodig skymf!

SÖLVE
(*likaså*).
Oss tillhör godset efter lag.

EINAR
(*likaså*).
Förr död än träldom, syster!

HALFDAN
(*till Olof*).
Är detta målet för din sträfvan?
Mot vän står vän med draget svärd,
mot sköld står sköld och stridens lansar
sig sänka lystna efter blod.
Är det för allas väl, du låtit
det komma dit, där nu vi stå?

OLOF.
Jag pliktens maning städse följt,
hvad helst den bjudit.

HALFDAN.
Bjöd den ej
i tid att sända ut ur landet
en del af folket?

OLOF.
Säker död
de gått till mötes.

HALFDAN.
Bättre det,
än att det hela störtar samman,
sen lagen brutits.

OLOF.

Om ej jag
den brutit, folket gjort det själf.

HALFDAN.

Med svärdet då du ägde rätt
att kraftigt rödja, hugga ned
och skaffa luft åt återstoden.

OLOF.

Och blott ett fåtal rädda? — Nej,
än är ej allt förloradt: folket,
det hela räddas skall, om blott
en hvar vill offra sitt för alla.
O Halfdan, att du ville böja
ditt sinne, kunde vika ge!
Gaf Solöätten föredömet,
hvem djärfdes tänka sen på trots?
Gif vika, Halfdan! Ack, det gäller
ju blott, att härda vintern ut.
Hur ofta ha ej ren vi båda
i brödet nödgats blanda bark?
Hur ofta ren ha vi ej frestat
långt större nöd förutan knot?
Gif vika! Med ett ord, ett enda,
förjagas nödens mörka skugga;
för långa tider folket räddas
och gifs åt tusen lif och lycka.

HALFDAN.

Och detta tror du? — Kan du styra
på fästet vindens, molnens gång,

kan regn och torka du behärska
och frost och solsken likt en gud?
Med nya svedjor, nya tegar
du tror dig nöden öfvervinna?
Förgäfves, Olof! Ej den flyr!
Likt mättad drake i sin håla
den sofver efter slutadt mål,
och då den vaknar, fruktansvärd
som förr, den kräfver nya rof.
Hvar vår skall sända nya skaror
till våra stränder, hvarje höst
skall ständigt kräfva större skördar.
Du tiger, — tänker i ditt sinne,
att vis af skadan hädanefter
du landet spar åt landets barn.
Än sen? — Ej hungerns drake släpper
så lätt ifrån sig koradt rof.
Ur folkets eget sköte bryta
beständigt nya källor fram,
likt dem, som djupt på bottnen gömda
med gåtfullt flöde evigt nära
den klara Vätterns lätta våg.
Försök den vilda fors att spärra,
som Vänern bär mot västerhaf,
och vattnet stiger, dränker landet
och finner dock till sist sin väg.
Ett utlopp höga gudar gifvit
af urtid ren åt folkens flod:
så hemskt, så vildt som Vänerns forsar
det brusar, rödt af gjutet blod;

dess munnar heta tvekamp, hunger
och päst och krig och väpnad vandring
med draget svärd mot okändt land.
Den färden hvarje folk må fresta.
För svaga dalar den mot död,
de starka öfver fjällets tinnar
den för till evigt högre mål.
Sök ej att spärra forsens bana,
din svaga arm, din kraft
förmår det ej.

OLOF.

Du talat sant
i mycket; — ett du likväl glömmer:
med fast beslut förmår man allt.
Med dammar tämjes forsens flöde;
den konsten jag af bäfvern lärt.

HALFDAN.

Du anar föga, hvad du vågar. —
En narr du är, ett barn, som leker
vid älfvens strand med spån och sand.
Då vattnet stiger, första bölja
ditt svaga lekverk plånar ut.

OLOF.

Så alltså är det du bedömer
Min lefnadsgärning; du, som dock
mig känt sen länge. — Bättre lär
att känna Olof Värmlandskung!
(*efter ett kort uppehåll*)
Du trotsar mig, mitt verk du hånar;

Ett bragelöfte gör jag här:
Förråden, Halfdan, skall jag taga
och rädda folket trots det själf.
Den flod, med hvilkens våg du hotat,
jag tämja skall ren denna nätt.
Från nästa dag i allt mitt rike
hvart barn, som födes, sättes ut,
till dess att landet helt är odladt
och fyllda lador tydligt tälja,
att nödens dagar äro slut.

(*Allmän tystnad; därpå doft mummel från alla håll.*)

1:A BONDEN.

Det där med barnen — det är hårdt!

KARK.

Än sen? Tillräckligt finns i bygden.

2:A BONDEN
(*till Olof*).

Min hustru ligger snart i barnsäng;
jag barnlös är, det blir mitt första.
Ack låt det lefva, herre kung!

OLOF.

Du hört mitt löfte.

SOLVEIG.

Olof, Olof!
blott icke detta!

2:A BONDEN.

Nåd, min kung!

OLOF
(*häftigt*).

Det måste ske! Jag får ej tveka!
Jag måste kräfva offret ut!

2:A BONDEN
(*ser honom skarpt i ögat*).

För dig är slikt ej svårt att säga;
blott tvenne månar sen törhända
du skulle anorlunda dömt.

FLERA AF FOLKET.

Ja, ja! — Rätt sagdt! — Han talar sanning.

3:E BONDEN.

Din son, han lefver! Säkert, konung,
du tvekat, om det honom gällt.

FLERA AF FOLKET.

Ja, ja! — Så är det! — Så jag tänker!
(*Enstaka rop, knot och mummel.*)

OLOF.

Mitt barn! Min son jag skulle tveka
att offra; skulle tveka, då mitt folk,
då allas lycka står på spel?
Se, om jag tvekar! Hören, lyssnen!
Och vägren sen, om I det vågen,
mitt bud att lyda!

SOLVEIG.

Olof, barnet!

OLOF
(*till Båve*).

Gå upp, ur vaggan barnet tag,
och sätt det ut!

SOLVEIG
(*till Halfdan*).

Till hjälp, min far!
Till vapen, bröder!

HALFDAN
(*som under det föregående stödd på sitt slagsvärd med bistert lugn iakttagit det hela*).

Solveig, lugn!
Hans barn är hans, och rätt han äger
att därmed handla som han vill:
den rätten har han enligt lag.

OLOF
(*till Båve*).

Du tvekar? — Båve, sist af alla
af dig jag väntat öppet trots.

BÅVE.

Betänk dig...

OLOF.

Lyd!

BÅVE
(*efter ett ögonblicks tvekan*).

Jag lyder, kung.

(*Ilar uppför frustugutrappan och återkommer med barnet, men mötes vid trappans fot af Solveig.*)

SOLVEIG
(*vildt*).

Det sker ej! Sker ej! Förr i stycken
jag slitas skall, än barnet dör!

BÅVE
(*hastigt och tyst*).

På spel står kungens lif! Står allt!
Gif vika, drottning! — Låtsas vika!
Jag räddar barnet, trotsar kungen.

SOLVEIG
(*likaså*).

Du räddar barnet?

BÅVE.

Jag det svär!
(*högt*)
Gif vika! — Annat val ej gifs!

SOLVEIG.

Så gör din plikt!
(*Förblir stående halft medvetslös, stödd mot trappans ledstång, medan Båve skyndar ut med barnet.*)

OLOF.

Mitt kött, mitt blod jag nu er gifvit.
Hvem trotsar nu? — Hvem vägrar lyda?
Hvem tvekar nu att offra allt?

HALFDAN
(*trädande fram mot honom*).

En niding är du, och ditt bud
jag trotsar, nu och evigt.

OLOF.

Ha!

HALFDAN.

De dinas bödel är du vorden:
Det ulfvahjärta, Ingjald åt,
nu klappar i hans ättlings bröst:
Så sarga då likt galen varg
dig själf; med blodig tand slit sönder
ditt eget kött! — Från denna stund
emellan dig och Solöätten
är allting slut. Vårt gods, vårt land,
vårt lif, var viss, vi skola veta
dem alla värja emot dig.
Var väl på vakt! — Emellan oss
från denna stund är krig.

OLOF.

Välan,
det vare så! — Hör hit I kungsmän;
på tunet ut och läggen hand
på deras slädar, huggen ned
enhvar, som motstånd gör! — I tveken? —
Du, Kark och Saxe, hörden I
då ej mitt bud?

HALFDAN
(långsamt dragande svärdet).

Så tale svärdet då sitt språk!
(till sönerna)
Med stålets ljungeld rensom luften,
här råder kvalm!

(med dundrande stämma till Olofs män)

Och ni, ur vägen!

(Går jämte de sina ut genom porten förbi kungsmännen, som tveksamt draga sig tillbaka utan motstånd. Man hör efter ett ögonblick ljudet af deras bortilande hästar och slädar.)

OLOF

(som med stirrande blick följt de sinas beteende).

Förgäfves allt! De tveka än!

(vildt)

Förgäfves har jag dräpt min son!

(Sjunker snyftande samman.)

Ridå.

AKT IV.

Tunet utanför kungsgården. I bakgrunden, sträckande sig utom scenen åt höger till, själfva hufvudbyggnaden. Porten till hallen med bänkar på sidorna midt på scenen. Till höger en ladugårdslänga, till vänster ett förrådshus (stabur). Mellan och öfver husen framskymta höga åsar, täckta af snöhöljd gran- och furuskog. Det är nära gryningen, stjärnorna tindra ännu på fästet. Under början af akten dämpadt månljus.

Scen 1.

Saxe. Båve.

(*Saxe står på vakt med sköld på arm och stödd mot sitt spjut; Båve sitter på ena bänken bredvid salens port, hans spjut står bredvid honom.*)

SAXE.

Mot väster dalar månens snäcka;
det närmar sig till hanegället.

BÅVE.

Och allt är lugnt?

SAXE.

I natt blir intet.

BÅVE.

Nej, Halfdan bidar. — Hvarje dag
hans styrka ökar.

SAXE.

Ja, dessvärre!
Han knappt ur salen här var kommen,
och ren hans ilbud flög kring bygden,
och när i gryningsstund vår drott
i vapen uppåt dalen drog,
flög kaflen ren från gård till gård.
Hvarhelst vi kommo, samma syn
beständigt mött oss: tomma bås
och öppna dörrar; friska spår,
som gå mot Solö.

BÅVE.

Snart förråden
ta åter slut. — Hvar finna hjälp?

SAXE.

I svärdet eller ingenstädes.

BÅVE.

Hur lätt ej skiftar vapnens lycka!
Betänk, om Halfdan seger vann!

SAXE.

Än sen? — Förr dö i öppet slag
än långsamt lida hungersdöden
likt sårad varg i bergets håla.

BÅVE.

Du tror på Halfdans seger?

SAXE.

Ja;
hans sak är god; — så god som vår.

(bittert)

Sen barnadråpet, far, känns tungt,
att stå i kungens följe.

BÅVE.

Saxe!
Du börjar tveka, äfven du?

SAXE.

Mig hedern binder: — utan den
jag ren sen länge dragit hädan.

BÅVE.

Ja, ja, så är det med er alla.
(efter ett kort uppehåll)
Nu nog med tal! — En sista rund
vi vilja göra kringom gården;
snart stundar vaktombytet.

(Tager sitt spjut och går jämte Saxe långsamt ut åt vänster, ett ögonblick tom scen.)

Scen 2.

Kark, väpnad till vakthållning sakta in från höger.

KARK.

Det går ej längre, — kan ej gå!
Förråden, — dem har Halfdan ren:
hvart korn, hvar klöf i hela bygden
finns snart på Solö i hans våld.
Och vapenmakten? — Ja, den följer!
Ren folket knotar. — Tiden hastar:
en annan lätt kan finna på
detsamma; rycka räddningsplankan,

den sista räddningsplankan bort.
Här måste handlas utan tvekan ....
Hvem kommer här? — Blott Kettil. — Godt,
med honom börjar jag mitt verk.

Scen 3.

Kark. Kettil, från höger, likasom Kark väpnad till vakttjänst.

KETTIL
(*huttrande*).

God morgon! — Bistert kallt i dag!

KARK.

Du tror, de ha på Solö bättre?

KETTIL.

Åh jo, jag gissar, att åt vakten
där langas ut ett mjödhorn nu
och stekarhuset börjar osa.
Ett mjödhorn, Kark, det värmde godt
en sådan natt som denna.

KARK.

Mjöd!
Den drycken, Kettil, lär du ej
få smaka här; — i Valhall kanske,
om Halfdans svärd dig sänder dit.

KETTIL
(*forskande*).

Du tror, han vinner?

KARK.

Han har mat,
och vi, vi tveka och förhungra.

KETTIL.

Hvad gör vår kung?

KARK.

Skär tänder
och sörjer pojken, som han själf
till spis åt skogens ulfvar slängt.

KETTIL
(*sakta*).

Det var en usel gärning, Kark.

KARK.

Det var det visst, — och dumt därtill:
den pilten var ett säkert band
på Halfdans ätt.

KETTIL.

Du talar sant:
För mycket godt jag ville ej
i kungens kläder vara.

KARK.

Säg,
du tror väl ej de dina bättre?

KETTIL.

Åhå!

KARK.

Förstå mig rätt, kamrat! —
När stormen bryter eken ned,
plär löfvet dela stammens öde.

KETTIL.

Så plär det gå, men ekorrn, Kark,
är klok och flyr, då trädet brakar.

KARK
(*låtsas lyssna*).

Du menar? .... Tyst!

KETTIL
(*ser sig omkring*).

Hvad var det?

KARK
(*betydelsefullt*).

Hör,
nu brakar det i trädet, Kettil!

KETTIL.

Du tror? — Du tänker, att för oss
är tid ....

KARK.

Ja visst, säg bara ut!

KETLIL.

Att gå, — att öfvergifva drotten?

KARK.

Och fly till Halfdan? — Ja!

KETTIL.

Välan,
låt gå; — jag följer med!

KARK.

Rätt så!
Dock tyst, — en tanke — tänk om Halfdan
ej tar oss mot?

KETTIL.

Ej tar oss mot?

KARK.

Betänk, det ytterst är vi två,
som vållat hela fejden.

KETTIL.

Vi?

KARK.

Ja visst, förutan oss förråden
till våren rundligt räckt åt alla.

KETTIL.

Förutan oss?

KARK.

Ja, oss, oss två,
som ledde folket hit i våras.

KETTIL.

Du var vår talman!

KARK.

Också du!

KETTIL.

Fördömdt, jag talte ock på tinget!

KARK.

Det gjorde du, och märk, att nu
det gäller gifva lämplig bot.

KETTIL.

Åt Halfdan? — Vi, som intet äga?

KARK.

En gåfva vet jag, som han gillar:
den gyllne ringen, Olof bär.

KETTIL.

Den gyllne ringen? — Kark, du vill? ....

KARK.

Det gäller lifvet för oss båda.

KETTIL.

Men folket håller drotten kär?

KARK.

Du tror? De flesta knota redan.

KETTIL.

Ej nog, att vara med om slikt.

KARK.

Han hotar deras barn.

KETTIL
(*hemlighetsfullt*).

Du tror?

KARK.

Säg ut!

KETTIL
(ser sig om försiktigt).

Hvad kungen sätter ut,
hans drottning låter hemligt rädda.

KARK.

Hvad vet du? — Tala klart!

KETTIL.

Nå ja,
jag märke lagt till ett och annat:
jag Solveig drottning mött en gång
på väg till milan upp i backen,
hon smög försiktigt, tycktes rädd,
och Thova smyger ofta samma stråt
med knyten dolda under manteln.
De gå till Åsa, kolaränkan;
i går jag smög mig dit helt tyst,
då gumman gått att hämta vatten;
(hemlighetsfullt)
med lås var dörren stängd, med lås,
och inne hördes skrik af barn.

KARK.

Af barn? — Du tar ej fel?

KETTIL.

Nej, nej!

KARK.

Af barn, i Åsas koja, här
så tätt vid husen! — Tig med detta!

Fick kungen veta, att hans bud
blef trotsadt, skulle straffet drabba
enhvar, som kunskap haft om saken.

KETTIL
(*lyssnar*).

Tyst! — Man kommer.

KARK
(*likaså*).

Vakten är det.
Om hvad vi talat, ej ett ord
till déssa två!

KETTIL.

Var lugn, jag tiger.

Scen 4.

De förre, Saxe, Båve, båda från höger.

SAXE
(*till Kark och Kettil*).

På platsen redan! — Det var godt,
vi två nu längta efter hvila.

KARK.

Så tar jag vakten. — Intet nytt?

SAXE.

Som vanligt: — allting stilla.

KARK.

Bra!

SAXE
(*till Båve*).

Nu går jag, far, och tänder brasan.
(*Går in genom porten.*)

Scen 5.

De förre utom Saxe, 2:a Bonden in från vänster, ser sig varsamt omkring åt alla håll.

2:A BONDEN
(*halft viskande*).

Är Båve här?

BÅVE
(*i begrepp att gå in*).

Du söker mig?

2:A BONDEN
(*som förut*).

Är kungen vaken?

BÅVE.

Kan väl hända;
du vet, han sofver sällan nu.

2:A BONDEN.

Jag söker här vår drottning: hör,
det gäller viktig sak!

BÅVE.

Blif här;
jag går att se, hvad jag kan göra.
(*Går in i porten men vänder genast om.*)
Du tycks ha lyckan med i dag:
Här är hon själf.

Scen 6.

De förra, Solveig, Thova, båda ut ur kungsgården. Under det föregående ha Kark och Kettil obemärkt dragit sig åt höger i skuggan af kungsgårdsgafveln och lyssna därifrån qsedda på det följande.

BÅVE
(*till Solveig*).

Jag ville just
dig söka, drottning; Thore bonde
här ute står och vill dig råka.

SOLVEIG.

Är han här ute?

2:A BONDEN.

Här, min drottning!
(*Båve går, efter att ett ögonblick sett sig om, in i huset.*)

SOLVEIG.

Välan, här är jag, låt mig höra,
hvad ärende du har.

2:A BONDEN
(*hviskande*).

Där hemma
min hustru nyss har födt en son:
till dig står nu vårt sista hopp!
Blott du kan rädda barnets lif.
Du lofvat hjälpa. — Svik oss ej!

SOLVEIG.

Så svärj mig först en helig ed
att intet yppa om den ort,

dit barnet föres, eller nämna
dens namn, som tar det i sin vård.

2:A BONDEN.

Vid Odins maka, höga Frigg,
som skyddar kvinnans födslostund,
jag svär dig tystnad!

SOLVEIG.

Godt, med barnet
mig möt vid vägen upp till milan.
Med Thova vill jag vänta där
vid skogens bryn.

2:A BONDEN.

Må alla gudar
belöna dig för denna stund!
Jag vara skall på mötesplatsen
så fort som du.

SOLVEIG.

Var tyst och snabb.
Vi mötas där; — farväl till dess!
(2:dra Bonden går hastigt åt vänster.)

Scen 7.

Solveig. Thova.

SOLVEIG
(ser efter den bortgående).

Så vidt det alltså nu är gånget,
att modern måste till sitt barn
i nattens tystnad hemligt smyga,
likt tjäderhönan till sitt bo.

Att fadern måste nyfödd son
i snö och vinter bära ut
bland skogens träd i gryningstimmen,
och söka hägn i tiggarns koja.
Ack Olof, Olof, alltför hårdt
du bågen spänner!

THOVA.

Ren östern bleknar; drottning, kom!
Det snart blir dag.

SOLVEIG.

Välan, så kom!
(*halft afsides*)
Dröj, mörka natt och bred ditt dok,
din skugga kring en moders väg,
där tyst, förbrytarn lik, hon smyger
till barnets vagga!
(*Går följd af Thova åt vänster bakgrund.*)

Scen 8.

Kark, Kettil träda fram ur skuggan af gafveln.

KARK.

Du har rätt;
ej allt jag hört, tillräckligt dock
att tydligt fatta sammanhanget;
hon hjälper folket dölja barn,
som kungen bjudit sätta ut.

KETTIL.

Än sen? Mig tycks, hon handlar rätt.
Hon själf fått pröfva, hur det känns

att mista sitt; de andra nu
hon räcker hjälpsam hand i nöden.

KARK
(*som under det förra stått fördjupad i tankar*).

En lycklig tanke! — Ja, vid Thor,
så skall det gå! (*till Kettil*) — Det dagas ren,
och dyrbar är hvar stund, som svinner.
Man börjar vakna; — vakten ensam
jag öfvertar. — Gå du i husen
från dörr till dörr och sök bland folket,
— de våra helst — vårt anslag främja!
Sjung Solveigs lof — ju mer dess bättre —
och egga upp mot drottens bud
enhvar, du råkar! — Innan kvällen
skall mycket ske, om allt går väl.

KETTIL.

Må gå; men svik ej heller du,
när sen det gäller!

KARK.

Nej, var trygg!
Sköt du din andel väl, för min
jag svarar.

KETTIL
(*i det han går*).

Godt; — farväl!
(*Går åt höger.*)

Scen 9.

Kark ensam.

KARK.

Hon hjälper folket; döljer barnen
i stugan här invid hos Åsa
och trotsar kungen och hans bud.
För hårdt han redan bågen spänt:
en droppe till och måttet rågas.
Den droppen just behöfdes nu.
(*beslutsamt*)
Välan, det blir min sak, att sörja
att droppen kommer. — Tyst, hvem där? (*Lyssnar.*)

Scen 10.

Kark. Olof (sakta ut ifrån huset).

KARK
(*afsides*).

Vid Loke, kungen själf! Nåväl,
så vill jag handla utan tvekan!

OLOF
(*blir varse Kark, som under det föregående alltmer närmat sig*).

Du vakten haft, hvad nytt i natt?

KARK.

Som vanligt intet, herre kung.

OLOF
(*halft afsides*).

Ja, Halfdan väntar. — Än en dag
han bida får, dock nästa natt

skall oss vid Solös stränder se.

(*till Kark*)

Hur är det: knotar folket än?

KARK.

Af lust till kamp det hemligt brinner.
Hvem finns bland oss, som ej med fröjd
slog ned de fräcka, som försökt
att trotsa drottens bud?

OLOF

(*tvekande*).

Jag trott,
att mången tyckt mitt bud för hårdt.

KARK.

Hvad Olof konung bjuder, folket
med glädje lyder, ty enhvar
det vet, att allas väl han vill.

OLOF.

Är detta sant, finns räddning än.
Har folkets tro jag blott behållit,
jag segra skall i trots af allt,
ty folkets tro ger drotten kraft
att segra trots sitt eget tvifvel.

KARK.

Så är det konung; — dock för oss,
som städs dig trofast följt, känns hårdt,
att offret nyss du gjort ....

OLOF
(*häftigt afbrytande*).

Var tyst!
Om detta ej ett ord!

KARK.

Jag tiger;
och hårdt det är att skåda slikt
förgäfves ske ....

OLOF.

Förgäfves? — Hvad,
var det förgäfves, då jag vann
de minas lydnad?

KARK.

Vi, de trogna,
dig lydt med glädje utan detta;
dock andra finnas, ... (*Låtsas tveka.*)

OLOF.

Kark, säg ut, —
du döljer något!

KARK.

Herre kung,
du vet det mer än väl, min sed
är ej att klaga andra an;
jag ber dig, tillåt mig att tiga.

OLOF.

Så ligger något här bakom,
som jag bort veta? — Uppror, svek,

förräderi ibland de sista,
de sista trogna, jag haft kvar?

KARK.

Jag ber dig, konung, låt mig tiga!

OLOF.

Nej, tala skall du, tala nu,
på stunden yppa .... eller, nej,
du hade rätt, var hellre tyst
och tig; beröfva mig ej än
mitt sista hopp, min tro på dig,
på dem, på eder alla!
(*Vänder sig för att gå.*)

KARK.

Drott,
jag måste tala! — För min plikt
mot dig må hvarje hänsyn vika!

OLOF
(*vänder om*).

Välan, jag hör dig, tala då!

KARK.

Ditt bud — om barnen — åtlyds ej.

OLOF.

Det åtlyds ej? — Ej detta åtlyds? —
I detta, detta djärfs man trotsa!
Har ej jag offrat egen son?
Har ej den sista, dyra droppen
af Yngves blod för deras skull

förfrysa måst i skogens drifvor?
Och dock de våga tveka fegt,
de våga söka undandra
sig själf, de sina från det öde,
som ren har drabbat mig, min ätt,
för deras skull! — Allt annat hellre!
Förråd mig, säg att man vill fly
till Halfdans läger, att min drottning
bedragit mig med lägsta träl,
att mordbrand hotar, att du själf
står här, beredd att knifven stöta
till fästet i din konungs bröst:
säg, hvad du vill, — blott icke detta!

KARK.

Jag endast sanning sagt, — och äfven den
ej gärna, som du sett.

OLOF.

Ej gärna?
Nej, jag tror dig, Kark! Ej gärna
man sliter hjärtat ur ett bröst,
där hitintills det klappat blott
för dig och för de dinas nöd.
Förgäfves var mitt olycksdåd!
Förgäfves krossats Solveigs hjärta,
förgäfves sattes barnet ut att dö,
förgäfves allt! Dock hämnden vakar:
än är jag kung, har makten än
att trots bestraffa som sig bör.
Säg ut, hvem trotsar kungens bud?

KARK.

Jag endast vet, hvar barnen döljas.

OLOF.

Du vet, hvar barnen finnas, hvar
de slumra tryggt i varma bädden,
då mitt, mitt enda, kallt och dödt
i drifvan ligger, blåblekt, stelt,
med snöhvit frost på späda lemmar.
Snart varg och räf få rofvet fatt:
då slites led från led; med blod
bestänkes drifvans hvita bädd,
och rofdjurstanden krossar gladt
de späda benen! — Narstrandskval!
Och dessa, dessa skola då
vid modersbröstet hvila mätta,
och fader, moder hånfullt le
åt narren, drotten, han, hvars barn
sitt lif fått låta blott för dem.
Vid Kvalhems makter, hellre allt
än detta! — Mitt barn! Dess blod
ur drifvan ropar efter hämnd,
och hämnd skall bli min smärtas tröst!
(våldsamt behärskande sig).
Du vet, hvar barnen finnas?

KARK.

Ja,
i Åsas stuga upp i skogen.

OLOF.

Du, Kark, som detta bragt i dagen,
på dig, som skyller mig för allt,

på dig jag litar: — blif min arm,
mitt svärd, min fackla, gif mig hämnd!
(vildt)
I dag ren måste hyddan brinna,
och kvinnan som den äger dö!

KARK.

Betänk dig, herre, ...

OLOF.

Tvekar du?
Du djärfs att tveka, falske hund,
då själf jag utan tvekan offrat
mitt eget blod!

KARK.

Jag tvekar ej.

OLOF.

Välan, så lyd!

KARK.

Det vill jag, herre,
i trots af faran.

OLOF.

Faran?

KARK.

Ja,
betänk, att mig det blir, som hämnden
först drabba skall, när dådet spörjs.

OLOF.

Var trygg; jag svarar ensam själf
för allt som görs på min befallning:
mitt verktygs namn, — det angår ingen.

KARK
(*ifrigt*).

Min andel lofvar du förtiga?

OLOF.

Du har mitt ord; — tag därtill denna
(*ger honom en armring*)
som lön för värfvet!

KARK
(*mottagande ringen*).

Höge drott,
jag hört ditt bud och lyder blindt.
Då solen nått sin middagshöjd,
din vilja skett.

OLOF
(*vändande sig bort*).

Rätt så: till verket!

KARK
(*afsides*).

Min yxa, stål och flinta först,
ett sista ord till Kettil sen,
och innan kvällen upprorslågan
skall leka högt mot skyn!
(*Går hastigt ut åt höger.*)

Scen 11.

Olof ensam, därpå Båve.

OLOF.

Han gått.
Han lyder ännu blindt mitt bud!
Måhända ensam bland dem alla
han utan tvekan gör sin plikt.

(Försjunker i tyst grubbel, hvarunder han ett ögonblick obemärkt iakttages af Båve, hvilken under det föregående kommit ut ur kungshusets port.)

BÅVE
(afsides).

Sitt olycksdåd
han kan ej glömma; dag från dag
han rufvar dystert på sin smärta.
En sista gång jag vill försöka:
måhända lyckas jag förmå
hans stolta sinne att ge vika
i detta enda.
(efter ett ögonblicks tvekan, högt)
Fosterson!

OLOF
(blifvande honom varse).

Du, Båve, här? — Ja, du är trogen
och Saxe ock; — er två jag glömt.

BÅVE.

Din skuld det är, att folket sviker,
allenast din, att måttet rågats.

Om hästen stupar under bördan,
är skulden ryttarns och ej hans.
För långt du gått, och hvad du sått,
du skall blott alltför snart få skörda,
om du ej vika ger i tid.

OLOF.

Ej mer än Halfdan! Mellan oss
må svärdet döma!

BÅVE.

Drag det tryggt;
som saken står, kan denna strid
ej undgås mer. — Jag ser det klart,
det gäller Halfdan eller dig.
Dock vill du segra, glöm det ej,
det gäller vinna folkets hjärta.

OLOF.

Jag ägt det förr.

BÅVE.

Ja, tills du själf
det gaf till spillo med ditt bud
om barnen. . . .

OLOF
(*afbrytande*).

Tig med detta! Tig!
Allt annat hellre än från detta vika!
För dyrt jag har betalt min rätt
till detta kraf att ej bli åtlydd.

BÅVE.

Gif vika! Strax ditt folk med fröjd
skall våga lifvet för din sak.

OLOF.

Min son jag offrat: — skulle själf
ge vika? — Hellre döden, — allt

BÅVE.

Gif vika, Olof!

OLOF
(*vildt*).

Gå, sök upp
i isig drifvas bädd ert offer,
blås lif i liket, gif mig åter
mitt enda barn och råd mig sen
att gifva vika — och jag lofvar,
att lyssna till ditt råd.
(*Går i häftigt inre uppror in i kungshuset.*)

Scen 12.

Båve ensam, därpå Solveig och Thova.

BÅVE.

Förgäfves! Än en gång förgäfves!
Han stormar blindt mot undergången.
Det yttersta här gäller våga:
han måste veta, att hans barn
i lifvet är. — Och dock min tunga binds

af helig ed, som måste hållas.
(*ser åt vänster*)
Och denna ed, en enda blott
har makt att bryta. — Ren hon nalkas,
måhända förd af ödets hand,
ja, hon det är; hon kommer hit,
den enda, som har rätt att tala:
drott Olofs maka, barnets mor,
vår oväns dotter, Solveig drottning!
(*Solveig, åtföljd af Thova, kommer in från vänster.*)

SOLVEIG
(*till Thova*).
Vi dröjt för länge; hvarje stund
som flyr kan bli oss ödesdiger.
(*i det hon blir Båve varse*)
Du kungen sett? Har han gått ut?

BÅVE.
Han var här nyss, nu är han inne.

SOLVEIG
(*oroligt*).
Han sport, han frågat efter mig?

BÅVE
(*lugnande*).
Han anar intet.

SOLVEIG
(*som förut*).
Säkert intet?

BÅVE.

Jag ber dig, drottning, frukta ej,
din hemlighet är väl bevarad!

SOLVEIG.

Så skulle modershjärtats röst
i dag för första gången svika?
Nej, nej, jag känner ofärd nalkas:
Mitt barn, mitt barn i fara är!
Så ropar stämman i mitt bröst.
Jag måste in, jag måste höra
att intet hotar . . .
(*Vill gå in i kungshuset.*)

BÅVE.

Drottning Solveig,
ett ord här ute, förr'n du går!

SOLVEIG
(*vänder sig häftigt*).

Så har jag rätt, du döljer något?
Har kungen märkt, har något händt?

BÅVE.

Vid minsta ord du darrar, drottning;
din hemlighet likt gift dig tär.
Var viss den blir för tung att bära!

SOLVEIG.

Det är den redan. Hjälp mig, råd!
Jag ser ej längre räddning själf.

BÅVE.

Låt Olof drott få veta allt!
I dag är rätta stunden inne.

SOLVEIG.

Du vill för Olof allting yppa
och sätta barnets lif på spel
för andra gången?

BÅVE.

Hör mig, drottning!
Skall folket ej i striden svika,
drott Olof måste återta
sitt bud om barnens död.

SOLVEIG.

Betänk,
emot de mina står den striden.

BÅVE.

Men segern, drottning, skall dock skänka
all makt i landet åt din make
och Yngves ätt.

SOLVEIG.

Han dräper barnet!

BÅVE.

Han ångrar redan hvad han gjort;
i glädjen, tro mig, skall han gärna
sitt hårda påbud återkalla.

SOLVEIG
(*tvekande*).

Och detta tror du?

BÅVE.

Ej blott tror,
jag vet det. Nyss härute kungen
jag har besvurit att ge vika
i detta enda; — vred han gick.
Mitt barn gif åter, detta var
hans egna ord, och råd mig sen
att gifva vika, och jag lofvar
att lyssna till ditt råd.

SOLVEIG.

Och detta
du hört af drottens egen mun?

BÅVE.

På stället här, där nu vi stå;
han nyss var gången, då du kom.

SOLVEIG.

Ack, Båve, Båve, ha vi rätt
att våga slikt?

BÅVE.

Vi måste, drottning:
det gäller riket, kungen, folket,

vi måste sätta allt på spel.
Det gäller mer än lifvet, — kronan,
det dyra arf som skall en gång
den lilles tinning smycka.

SOLVEIG.

Båve!
Jag vågar det, det måste ske!
Jag har ej rätt att blott af fruktan
för barnets lif se kronan falla
från Olofs hufvud, riket splittras
och Yngveättens sista arf
för evigt skingradt genom mig.

BÅVE.

Välan, så må vi handla snabbt!
Jag hämtar barnet; du, min drottning,
för kungen yppar allt: — var viss
det måste lyckas!
(*Går hastigt åt vänster.*)

Scen 13.

De förra utom Båve.

SOLVEIG.

Båve, nej . . .
Han går? Nej, nej, han får ej gå!
(*hejdar sig*)
Och dock, det finns ej annat val.
Han talat sant: det måste vågas!

THOVA.

Det lyckas, drottning. Tro mig, kungen
har sörjt för djupt den lilles död,
att ej i glädjen strax bevilja
så rättvis bön.

SOLVEIG.

Af ångest, Thova,
mitt hjärta snöres samman. Tänk,
hvad står ej allt i dag på spel?
Min far, min make, makten, riket
och barnet, barnets lif!

THOVA.

Var fast,
behärska dig! Här kommer kungen.
Är det din vilja, att jag går?

SOLVEIG.

Ja, ja, gå, lämna oss allena;
det så blir bäst!
(Thova går förbi Olof in i kungshuset.)

Scen 14.

Solveig. Olof ut ifrån kungshuset.

OLOF.

Har Kark synts till?

SOLVEIG.

Jag ingen utom Båve sett,
med honom här jag talat nyss.
(efter ett kort uppehåll)
Har du beslutat?

OLOF.

Ja!

SOLVEIG.

Välan?

OLOF.

Min Solveig, ren i kväll jag drar
till striden ut emot de dina.
(*Tystnad.*)

SOLVEIG
(*sakta*).

Så må för första gången segern
ej följa Solöätten!

OLOF.

Solveig!

SOLVEIG.

Min far gjort uppror, eggat folket
till öppen kamp, — du handlar rätt.

OLOF.

Det gör jag, därför skall jag segra
i trots af allt.

SOLVEIG.

Men om du segrar,
var skonsam! — Olof, Olof, lofva,
de mina skona!

OLOF.

Skona, skona!
Blef jag väl skonad? Gafs förskoning,

då Halfdan här med bittra ord
likt jäktadt villebråd mig dref?

SOLVEIG.

Han stred för hvad han ansåg rätt.
Var skonsam, Olof! Om du segrar,
ditt mål du vinner, får förråden,
som själf du önskat, i din hand.

OLOF.

Förråden, Solveig? — Gällde det
förråden endast, ej en droppe
af blod jag skulle gagnlöst spilla.
(*bittert*)
Jag känner godt de dina, Solveig:
de föra svärd som bita skarpt.
Är segern vunnen, brödet tör
åt dem som lefva rundligt räcka.

SOLVEIG.

Min fader aldrig kränkt oss, Olof;
han värjt sitt eget bäst han kunnat:
det var hans rätt.

OLOF
(*doft*).

Det är ej allt!

SOLVEIG.

Till strid finns orsak, — ej till hämnd.

OLOF.

Till hämnd finns orsak! Just till hämnd!
Jag törstar, längtar efter hämnd.

Kan du då glömma, du, en mor,
att det var han, hvars ord mig tvang
till detta .... detta .... onämnbara!

SOLVEIG.

Vårt barn? ....

OLOF.

Var tyst! — Ej mera!

SOLVEIG.

Olof!
Gif vika, återtag ditt bud
om barnen! Folket vill det.

OLOF.

Aldrig!
Nej, aldrig viker jag från detta!
Du talt med Båve, det är han,
som eggat dig att be om nåd
för deras barn. — Du be om nåd!
Hvem bad om nåd den gång det gällde
ditt eget barn? — Mitt barn och ditt!
Fanns nåd den gången? Afgrundsmakter!
Men nu, nu tror man det finns nåd?
(sjunker ned på bänken)
Mitt barn! — Min son!

SOLVEIG

(sakta läggande handen på hans skuldra).

Min Olof, svara:
Om nu ett under gaf oss åter
hvad vi förlorat?

OLOF.

Solveig, Solveig!
Med glödhett järn i öppet sår
du borrar gladt!

SOLVEIG.

Med läkarns rätt
det sker måhända — läkarns rätt
att såra, då han botar.

OLOF
(*trött*).

Så bota då!

SOLVEIG.

Välan, besvara först min fråga:
om undret nu var skett, — hvad sen?
Gaf ej du vika?

OLOF.

Om min son
jag återfick? — Med fröjd, — med vällust!
Men nu, — nej, aldrig nu!

SOLVEIG
(*sakta med eftertryck*).

Vårt barn
blef aldrig utsatt, Olof.

OLOF
(*betraktar henne med växande oro*).

Hvad? —
Vårt barn blef aldrig... Solveig! Solveig!
I ögat se mig! — Ja, hon tror det.

O, höga gudar, detta slag
är dock det tyngsta!

SOLVEIG.

Hör mig, Olof!
Jag rasar ej. — Förståndets fackla
ej utsläckt är, och dock jag säger:
vårt barn ej dött.

OLOF
(*mekaniskt*).

Vårt barn ej dött?

SOLVEIG.

Af Båve fördt i säkerhet
i trots af ditt förbud, det lefver.

OLOF.

Det lefver? — Lefver! Lefver!

SOLVEIG.

Ja!

OLOF.

Det lefver! Än en gång jag skall
få återse, få sluta det i famn,
få glömma dessa dar af kval,
som nattens dystra syn förgätes,
då morgon gryr!

SOLVEIG.

Ja, Båve gått
att hämta barnet; han kan vara
tillbaka hvarje ögonblick.

OLOF.

I höga Nornor, tack!

Scen 15.

De förra. Saxe (ut från kungshuset).

SOLVEIG.

I gärning
du vise nu din tacksamhet!
Låt folket veta, att ditt bud
är återkalladt!

OLOF.

Utan dröjsmål
det skall förkunnadt bli. — O fröjd,
o glädje, än en gång att sprida
som fordom lycka kring min stig!
Att utan tvekan öppet möta
de minas blick! — Här kommer Saxe:
hans är värfvet, — oförtöfvadt
han folket samla må till ting!

SOLVEIG
(*skyndar mot Saxe*).

Låt blåsa hop till husting genast!
Drott Olof vika ger! — Hans bud
om barnen återkallas!

OLOF
(*jublande*).

Saxe,
min son är räddad, är vid lif!

SAXE.

Har rätt jag hört?

OLOF.

Det har du; gå,
låt folket genast samlas här!
Min vilja strax jag vill förkunna,
ty ren i afton dra vi ut
till kamp mot Halfdan.

SAXE.

Hell dig, drott!
Du segra skall, ty nu med fröjd
vi följa alla.
(*Vill gå åt höger.*)

OLOF
(*häftigt liksom gripen af en plötslig tanke*).

Valhalls makter!
Och jag, som glömmer! Afgrundstanke,
likt svartalf stigen upp ur jord,
du står inför mig! — Solveig, Saxe,
Har Kark synts till?

SAXE
(*efter ett ögonblicks uppehåll*).

Ej sen han vakten öfvertog
i morse tidigt.

OLOF.

Alltså gången!

SOLVEIG.

Hvad är det? Olof, Olof, svara!
Din blick, din röst . . . Du anar, vet! . . .
(*ångestfullt*)
Hvad är det, Olof?

OLOF
(*häftigt*).

Tyst! Hvar stund
är viktig. — Saxe, ila, flyg!
Nej, dröj! Jag skyndar själf — kom med!
(*vill ut åt vänster, men blir plötsligt stående som förstenad*)
För sent!

Scen 16.

De förra, Åsa störtar andlös in från vänster, hon har i pannan ett svårt krossår, kläder och ansikte nedblodade och det upplösta gråa håret delvis hopklibbadt af blod.

ÅSA
(*omfattande Solveigs knän*).

Beskydda, hjälp mig, drottning!
Ack, barnen! barnen! — Kungens folk!

SOLVEIG.

Man barnen röfvat? Fört dem bort?
Man brukat våld? Du tiger, snyftar,
fast hvarje ögonblick är dyrt!

ÅSA
(*rusar plötsligt upp och skakar sina knutna händer mot Olof*).

Mordbrännardrott!

OLOF
(*ryggar tillbaka; doft*).

Så är det gjordt!

SOLVEIG.

Är gjordt?
(*till Olof*)
Du vet det! Det är du!
(*allt häftigare*)
Hvad är det som är gjordt? Hvad är det?
(*till Åsa*)
Så tala, kvinna, tala fort!

ÅSA.

Jag satt i kojan, — barnen sofvo;
då hördes steg, — jag gick att öppna:
ett slag jag fick och miste sansen.

SOLVEIG
(*afbryter*).

Och då du vaknat, hyddan tom
du fann?

ÅSA.

O, att så varit!

SOLVEIG.

Åsa!

ÅSA.

Af smärtan väckt, jag kom till sans:
omkring mig fräste röda bränder,

i lågor hyddan stod: ett bål
från golf till tak! — Där inne
jag hörde barnens ångestskrik!
Ett brak, ett dån, då taket föll,
och allt blef tyst. Jag sprang, jag slant,
ett blodigt lik i vägen låg
med krossadt hufvud; hjärnan stänkt
kring drifvan! — Det var Båve . . .

SAXE.

Far!

SOLVEIG.

Mitt barn!

OLOF
(*vildt*).

Mitt barn! Du ljuger, kvinna!
Mitt barn i hyddan! Det är lögn!
Det kan, det får ej vara sanning!

ÅSA
(*skrikande*).

Ditt var det, ditt, ditt eget, ditt!
Fördömde niding!

SAXE
(*med af vrede skälfvande röst*).

Ingjalds son,
det gifs en vedergällning!

OLOF

(tonlöst).

Ja!

(brytande ut ånyo)

Min son! Förlorad utan hopp!
Bränd inne, dräpt på min befallning!

(kastar sig snyftande till Solveigs fötter)

Ack, Solveig! Solveig! Solveig! . . .

SOLVEIG

(liksom vaknande ur en dröm).

Bort!
Emellan oss är bandet brustet,
förbrändt af eld, som själf du tändt!
Kom, Saxe, än en plikt står åter:
de våras ben vi vilja söka
i askan efter drottens bål.

(Går följd af Saxe långsamt åt vänster.)

Scen 17.

De förra utom Solveig och Saxe; Kark från vänster; han hejdar sig och blir stående obemärkt.

OLOF

(långsamt resande sig).

Allena, — ensam, — öfvergifven
bland brustna spillror!

(Går långsamt in i kungshuset. På tröskeln stannar han och vänder sig sakta om.)

ÅSA

(skakar sina knutna händer mot honom).

Varg i veum!

(Olof rycker till som träffad af ett piskrapp och försvinner i huset. Åsa står ett ögonblick stilla och går därefter stapplande ut åt vänster.)

Ridå.

AKT V.

Samma dekoration som i föregående akt. Skymning. Vid ridåns uppgång är scenen tom; efter ett ögonblick öppnas sakta dörren till kungshuset och Saxe träder ut, omedelbart följd af Solveig, båda vinterklädda; Saxe bär ett knyte;

Scen 1.

Saxe. Solveig.

SAXE

(*efter att ett ögonblick ha sett sig omkring åt alla håll*).

Här finnes ingen, allt är tyst:
vår stund är kommen.

SOLVEIG

(*träder ut genom dörren*).

Låt oss gå!

SAXE.

Vid stranden står min kälke dold.
Det skymmer redan; snart är natt,
och öfver fjärdens is går vägen
mot Solö rakt som falkens flykt; —
i gryningsstunden redan, drottning,
vi äro där.

SOLVEIG.

Välan, framåt!
Jag vill, jag måste härifrån!
Ej kraft, ej mod jag har att här

förbida nästa grynings ljus
och åter nödgas genomlefva
i tanken än en gång mitt kval.
(*ser sig omkring*)
Här var det, här, han stod och gaf
sitt löfte, glömsk att ren hans bödel
med facklan smög mot barnets bädd.
Här var det hon, den gamla, kom:
så vild, så blodig, — valan lik,
då nyss från ensligt midnattsblot
med upplöst hår och krökta finger,
som droppa än af offrets blod,
ur tempellunden ut hon störtar
och siar ve vid facklors skimmer
åt blek, förfärad menighet!
Där, där bak' kullen var det kojan
i skogen låg! Än ser jag glöda
förkolnadt timmer, ser i askan
de hvita benen af mitt barn.

SAXE.

Ej mer! Den synen sent skall glömmas!
Min faders lik med klufven panna
och brustet öga vändt mot skyn!
Jag ser det än! — Blod kräfver blod!
Kom, drottning, kom: här finns ej rum
för smärta eller hämnd!
(*De gå åt höger förgrund.*)

Scen 2.

Ett ögonblick tom scen; därpå Olof från vänster mellanplan; han är blek med hår och dräkt i oordning.

OLOF.

Jag känner brandlukt, ständigt brandlukt!
Jag känner brandlukt, hvar jag går!
En giftig dimma lik den stiger
från Kvalhøms svafvelälfvar upp
i tunga ringlar kring min väg!
Kan brandlukt finnas utan eld?
Ren natten nalkas: snart ur mörkret
skall elden lysa dunkelröd;
med lätta tungor, irrbloss lika,
den leka skall i evig hvirfvel,
i ring, i ring, hvarhelst jag går!
Här brinner! Ha, här måste brinna!
Men hvar? — Är det här inne? — Här? —
(öppnar dörren till ladugården)
Ej något? Allting mörkt och tyst.
(ryggar häftigt tillbaka)
Hvad var det? — Hör, i halmen prassla
små lätta steg; — nu ljöd ett skrik,
som af ett barn i nöd! — Ett barn!
(med ett bittert skratt)
Det är ju råttor! — Råttor, som ej än
ha hunnit öfvergifva skeppet!
Ja, skeppet: snart på grund det står!
Den stolta Yngveättens skepp,
hvars drakstam förr vid Fyris' stränder

i vågen speglat gap af guld,
hvars vimpel ofvan randigt segel
sig reste högt bland skog af master,
likt furan öfver björk och en;
nu är det vrak! Af blixten splittrad
är masten fallen; skrofvet brakar,
och genom bordens alla fogar
det vreda hafvet sprutar in.
Vid rodret står jag, skeppets styrman,
jag söker hamn i bränningsskummet.
Mitt folk i skeppet måste räddas,
jag offrar allt, att rädda dem!
Jag kapar masten, kastar lasten,
att lätta skeppet, ... kastar .... kastar
mitt eget barn i hafvets eld!

(vildt)

I blåa mareldslågor brinner
mitt barn! Jag ser det brinna! Vatten,
gif vatten! Elden släck!

(efter ett kort uppehåll)

Hvar är jag?
Gudar, gudar, hvilka kval!

(drager till hälften sitt saxsvärd)

Och tänka, att en stöt af detta
ger ro för evigt; drömlös sömn
ger slut på allt! På allt för alla,
för folket som för mig! — Nej, nej,
det får ej ske; i natt står striden!
Jag skall ju föra folket an
och Halfdan slå och ta förråden
och skaffa bröd åt alla munnar.

(*lugnare*)

Hvad lider tiden? — Redan natt.
Snart Saxes lur skall samla folket,
och utan vapen här jag dröjer?
Den bästa brynjan, gyllne hjälmen
och Ingjalds svärd, dem vill jag ta,
och stå i kampen eller falla
som drott.

(*Går hastigt in i kungshuset.*)

Scen 3.

Kettil, 1:a Bonden, båda från vänster.

KETTIL.

Han varit borta hela dagen!

1:A BONDEN.

Nej, nyss, helt nyss, han gick förbi,
lik nattlig vålnad, blek, förstörd,
med blicken vild och stel, lik en,
som går i sömnen.

KETTIL.

Samvetskval!

1:A BONDEN.

Nu är han inne.

KETTIL.

Rufvar säkert
på nya illdåd.

1:A BONDEN.

Skändligt! Skändligt!

KETTIL.

Här kommer Thore, barnets far!

1:A BONDEN.

Hvem är den gamla?

KETTIL.

Kolaränkan.

Scen 4.

De förra, 2:a Bonden, Åsa, båda in från högèr; några bönder följa dem. Under det följande ökas folket oupphörligt, i det män och kvinnor, en och en eller i små grupper, komma in på scenen från olika håll.

2:A BONDEN
(*till Åsa*).

Nej, Åsa, nej! Du slipper ej:
du måste tala inför alla!
Mitt vittne är du, och ditt ord
skall folket höra.

1:A BONDEN.

Var det hon, ...

2:A BONDEN.

Som barnen skänkt sin hyddas skydd
och själf till lön blef slagen blodig
och fick sin koja bränd.

FLERA.

Ja, ja!

1:A BONDEN.

Förtälj oss allt och frukta intet!

KETTIL.

Du måste vittna: denna sak
ej döljas får.

FLERA.

Ja, tala, tala!

2:A BONDEN.

Säg allt!

ÅSA.

Det vill jag, och mitt blod
på er och edra barn må falla,
om han därinne täpper sen
för alltid till min mun.

FLERA.

Nej, nej!

2:A BONDEN.

Vi stå här en för alla.

FLERA.

Tala!

ÅSA.

Drott Olofs barn var doldt hos mig.
Den usle Båve själf det bragte
till hyddan samma natt, vår drott
lät plundra Kåre Ulfssons gård
och dräpte bonden. — Drottning Solveig
besökte hvarje dag sin son
och löfte gaf om riklig lön,
blott hemligheten ej blef röjd.

I morse tidigt kom hon åter
med än ett barn, som Thores hustru
på natten födt. — Det gällde nu
att rädda båda undan kungen,
som — så man sade — svurit dyrt
att taga lifvet af hvart barn.
Af Båve allt i dag förråddes.
Den gamle hycklarn velat bruka
vår drottnings barn att därmed locka
oss andra. — Knappt var Thores son
till hyddan förd, smög Båve dit
i gryningsstunden, slog mig sanslös
och satte eld på hyddans tak.

KETTIL.

Det nidingsdådet kräfver hämnd!

1:A BONDEN.

En namnlös gärning!

FLERA.

Slikt att tåla
är synd och skam!

ANDRA.

Det kräfver hämnd!

(*Mummel och enstaka rop af ovilja.*)

ÅSA.

Att sopa bort hvart spår af dådet,
den gamle ville kasta mig,
som sanslös låg, i brandens lågor,
när plötsligt Kark, af goda gudar
till stället förd, kom till min hjälp.

I vredesmod han grep till yxan
och högg den gamle bofven ned.

FLERA
(*trängande sig fram*).
Är Båve dräpt?

ANDRA.
Den gamle Båve?

ÅSA.
Af Kark; han själf förtäljt mig allt,
som händt, då jag i vanmakt låg:
af fruktan för drott Olofs hämnd
han flydde strax sin väg i tron
att jag var död.

FLERA.
Han handlat rätt!

1:A BONDEN.
Hvem skulle slikt om Båve trott?

2:A BONDEN.
Han städs var kungens högra hand.

3:E BONDEN.
Ja, han och Saxe.

KETTIL.
Jämt mot folket
de eggat kungen.

1:A BONDEN.
Kark gjort väl.

2:A BONDEN.

För gubbens dåd bör Saxe böta.

EN KVINNA.

Han redan flytt!

FLERA.

Har Saxe flytt?

KVINNAN.

I skymningsstunden smög han ned
till stranden, där hans kälke stod;
en resklädd kvinna följde honom!

EN TRÄL.

Jag såg dem båda: — det var Solveig!

FLERA
(*om hvarandra*).

Vår drottning? — Drottning Solveig?

TRÄLEN.

Ja!

2:A BONDEN.

Och *hon* i Saxes följe flytt?

ÅSA.

De fly för kungen; utan skuld
i barnens dråp är Båves son.

KETTIL
(*högt*).

Drott Olof ensam skulden är
till allt vårt ve.

FLERA
(*instämmande*).

Så är det! — Ja!

ÅSA.

Han är ej Ingjald konungs son
för intet!

FLERA.

Nej, det spörjes godt!

ANDRA
(*från höger*).

Här kommer Kark! Den raske Kark,
som Båve slog!

Scen 5.

De förra. Kark, åtföljd af flera väpnade och med bloss försedda bönder, in från höger. Kark banar sig väg genom mängden, hälsad af de omgifvande. Man hör enstaka rop som:

ROP UR FOLKET.

Välkommen! — Bra! — Ett karlatag!

KARK
(*till 2:a bonden*).

Till räddning kom jag alltför sent,
men dock i tid att hämnas.

2:A BONDEN
(*trycker hans hand*).

Tack!

Det hugget sent skall blifva glömdt.
Dock tycks mig hämnden endast half,
så länge än det hufvud lefver,
hvars blinda arm din yxa fällt.

KARK.

Så är det, Thore! — Hvarje gång,
jag hör i minnet barnens skrik,
jag vore färdig ....

2:A BONDEN.

Nej, det här
är mitt; min egen sak och ingen
har rätt att korsa nu min väg.

FLERA.

Rätt sagdt, vi stå dig alla bi!

1:A BONDEN.

Till vapen män! Skall mord och brand
bedrifvas fritt, i Ivars våld
vi kunnat stanna.

FLERA.

Upp, till vapen!

(*Rop och sorl, dragna svärdsklingor skimra här och där i fackelskenet.*)

Scen 6.

De förra. Olof slår upp porten till kungshuset och blir stående på tröskeln. Han är klädd i brynja och guldhjälm, men utan annat vapen än svärdet, som han bär vid sidan.

OLOF

(*blickande sig omkring*).

På stället alla? Redan redo?
Jag ej hört luren ljuda än.
Är Saxe här?

ROP.

Se drotten! Drotten!

OLOF
(*högre*).

Är Saxe här?

1:A BONDEN.

Han flytt till Halfdan.

KETTIL.

Han flytt med drottning Solveig nyss.

ROP.

Se där, där står han!
(*Folkmassan tränger hotfullt närmare under mummel och rop.*)

ÅSA
(*skrikande och skakande sin staf*).

Varg i veum!

ALLA
(*ropande om hvarandra*).

Kung Barna-bane! Ingjalds son!
Mordbrännarkonung! Ulfvahjärta!
Skall slik en niding kallas kung?
Slå till! Slå till, han är ej värd
att lefva längre! — Dräp! Slå till!

EN GAMMAL BONDE
(*tränger sig fram*).

Min frändes gård du lagt i aska,
fördömda usling!

EN KVINNA
(tränger sig fram med en sten i handen).

Tvi dig, bof!
Se här för barnen, som du dräpte!
(Kastar stenen, som träffar Olof i ansiktet; vildt jubel.)

ROP.

Det tog!

EN RÅ STÄMMA.

Nu fick kung Barna-bane! *(Skratt.)*

EN ANNAN.

Väl bekomme!
(Olof, som under det föregående stått orörlig, stirrande framför sig som i en dröm, rycker häftigt till och griper ofrivilligt efter svärdfästet.)

ROP.

Se, se, han tar till vapen! Se,
mot kvinnor drar han svärd!

2:A BONDEN
(rusar fram).

Ur vägen;
min hämnd skall ingen stjäla bort!
(Stöter sitt björnspjut i kungens bröst; Olof segnar ned på ett knä.)

ROP.

Han blöder! Se, han blöder! Fort,
slå till! Hugg till! Stöt till!

2:A BONDEN
(rycker spjutet ur såret).

Tillbaka!
Han fått sin del, — ej mer behöfs.

OLOF
(resande sig stödd mot dörrposten).

Och detta, — detta är det folk,
jag lefvat för! *(blir varse Kark)*
Du också, Kark?
Och du, som själf — i morse ännu .....

KARK
(vildt).

Du ljuger! Tig! Se här, försök
att tala nu! *(Hugger ned honom.)*

ROP.

Ett dråpligt hugg! Han fick sin lön!
Hell, Kark! Hell, Kark, kung Olofs bane!

2:A BONDEN.

Fördömdt, han dog för hastigt! Fort,
tag facklor hit! Jag svurit har,
att se hans sal i ljusan låga.

ÅSA.

Han bränt min koja. Facklor hit!

ROP.

Rättså, tänd på!

(Facklor och bloss langas från hand till hand; man tränger sig mot kungshusets dörr.)

1:A BONDEN
(gripande tag i liket).

Han offras skall
åt Oden!

3:E BONDEN
(*likaså*).

Facklor hit, tänd på!

(*Alla ha nu trängt sig samman kring liket, som under rop och stoj släpas in i kungshuset. Kark och Kettil lyckas ungefär samtidigt att bana sig väg genom folkmassan och komma från olika sidor fram i förgrunden.*)

KARK
(*ifrigt*).

Nu är det tid för oss att fly.
Är allting redo?

KETTIL.

Ja, bak husen
jag våra skidor dolt och kälken.

KARK.

Välan, det brådskar, låt oss gå! —
Här finns ej mer för oss att göra.
Det gäller nu att komma först
till Solö fram med bud om detta.

(*De gå åt vänster.*)

Scenförändring.

Ute bland skären i Vänern. Till höger i förgrunden en brant stupande grusvall, ofvan skogbevuxen, nedtill sluttande ut i en flack sandstrand. Till höger och vänster i mellanplanet två låga öar, bevuxna med alar och unggranar. Mellan öarna ett bredt sund, lämnande utsikt öfver fjärdens snötäckta is. I bakgrunden, bortom fjärden, en aflägsen strand och höga skogklädda åsar. På stranden mellan träden synes i fjärran kungsgården; hufvudbyggningen synes klart, af de öfriga husen skymta endast taken fram mellan trädkronorna. Natt. Månsken.

Scen 7.

Vid riddns uppgång står Halfdan midt på scenen med Ingolf, Sölve och Einar till höger. Längre bakåt beväpnade bönder och huskarlar. Några stå ännu kvar uppe på strandvallens sluttning ända ute i kulissen, gifvande intryck af ett talrikt följe utanför scenen. Alla äro väpnade och i full härbonad. Solveig, som nyss slutat sin berättelse, har kastat sig i Halfdans famn och snyftar nu tyst med hufvudet lutadt mot hans bröst. Något till vänster står Saxe, dyster och med sänkt hufvud; bredvid honom står hans kälke.

HALFDAN
(*efter ett kort uppehåll*).

Så fick jag rätt, och allt har gått,
som länge ren jag förutspått.
Nu är det öfver. — Gråt, min Solveig:
det lindrar, dotter! — Gråt! —

EINAR.

Nej, far,
till tårar ej är stunden nu!
Må Solveig gråta bäst hon vill,
vi bröder kräfva hämnd.

SÖLVE.

Rätt så! —
Ej sol må stiga än en gång
ur öster upp och onäpst se
slikt nidingsdåd.

EINAR.

Hvar stund, som flyr,
kan föda nya brott där borta.

INGOLF
(*till Saxe*).

Då sist vi båda möttes, Saxe,
stod svärd mot svärd och sköld mot sköld.
I dag vår sak är äfven din:
Se här min hand!

SAXE
(*trycker hans hand*).

I lif och död!

HALFDAN
(*räcker Saxe handen*).

Se här är min! — Din far och jag
ha pröfvat samman månget skifte:
så länge Halfdan äger svärd,
skall Båves son ej sakna hjälp.

SOLVEIG
(*sakta lösgörande sig från fadern*).

O fader, bröder, ha'n I glömt,
att han därborta är min make?

EINAR.

En våldsman är han!

SÖLVE.

Syster, syster,
du ber för den, som dräpt ditt barn;
och du en Solökvinna!

SOLVEIG.

Far!

INGOLF.

Nej, syster, blod för blod!

HALFDAN.

Min Solveig, hör mig; bed ej längre!
Hvad här skall ske, ej ändras kan.
Jag hatar icke Ingjalds son:
De höga ofvan stjärnepellen
jag tar till vittnen, att mitt mål
ej hämnden var. — Mitt svärd jag drog
till värn för mitt och för de mina.
De män, du ser, för samma sak
i vapen stå. Den lag, som kränkts,
vårt värn mot väld och mot förtryck,
har Olof konung brutit ned:
den måste byggas upp på nytt.
Till självförsvar ha vi gått ut;
och våld med våld vi vilja möta, —
vår rätt det är som fria män.
Du tiger, Solveig, ty du vet
som jag, att ren i afton kungen
i örlog ut mot Solö drar?
Jag gjort som han, och mera snar
och van vid krigets bistra skiften,
jag möter på hans egen mark
och väljer ort och tid för striden.
Om nornan seger mig beskärt,
om Olof drott min fånge blifvit,
hans lif jag skonat; blott hans makt
att skada är det, jag bekämpat.
Så var det hittills; dock från nu

är allt förändradt: barnets död
och Båves kräfva andra böter
än gods och gård. Du hört din bror,
han talat sanning: blod för blod!
Så kräfver äran. Båves son
har rätt att äska Olofs lif.
Nej, bed ej, barn, det kan ej ändras!
Och skall du bedja, bed som jag!
De höga bed om detta blott:
Må Olof kung i striden falla
som anstår en af Yngves ätt!

SAXE.

Ja, må han falla, må han dö
med svärd i hand, han eller jag!
Ej finns emellan Nordens haf
en man, som så jag älskat; ingen,
jag så beundrat som drott Olof.
Och jag, just jag, som ständigt drömt
som högsta lust för Olof dö,
just jag skall nu med draget svärd
i fylkingspetsen vägen jämna
för Halfdans märke! Mellan spjut
och klufna sköldar bryta ban
åt stålet fram till Olofs hjärta!

HALFDAN.

Så är det, Saxe; ärans väg
går ofta genom dystra dalar.
Dock ett är tyngre: ärelös
att gå föraktad genom lifvet.

En röst
(*uppifrån sandvallen*).

Jag spejarn ser, som nyss du sändt
mot borgen ut; en man han mött,
de ha vändt om och nalkas stranden.

Halfdan.

Så få vi bud om hvad som händt
sen dess ni flytt.

Ingolf.

Drott Olof nu
har dragit ut, jag gissar.

Sölve.

Nej,
det är för tidigt än på natten.

Einar.

Vid gården tindra facklor.

Ingolf.

Tyst,
de äro redan här!

Scen 8.

De förra. En träl, åföljd af en beväpnad huskarl.

Trälen
(*andlös*).

Till vapen!
Det gäller kungens lif!

SOLVEIG
(häftigt).

Drott Olofs?

SAXE
(likaså).

Säg ut, hvad hotar kungen? Fort!

TRÄLEN.

Vid gården allt är nu i uppror.
Af Kark och Kettil vigladt upp,
har folket samlats för att dräpa
drott Olof först och bränna gården.
(till Solveig)
Jag såg dig fly på Saxes kälke
och följt ditt spår att skaffa hjälp.
(Sjunker utmattad ned på kälken.)

HALFDAN
(till huskarlen).

Tag hand om trälen, han är trogen:
med mjöd hans trohet bör belönas.
(halft afsides)
Af Kark och Kettil? Rätt jag spått!

SOLVEIG.

Af Kark? Det var ju Kark, just Kark ....

HALFDAN
(torrt).

Så var af ålder vargars art:
till sist de bita städs den hand,
som smekt dem alltför länge.

INGOLF.

Vårt värf blir lätt!

SAXE.

Fördömda bofvar!
För dem han offrat gods och ära,
och det är lönen!

SOLVEIG.

Fader! Fader!
Låt ej det nidingsdådet ske!

SÖLVE
(*ifrigt*).

Till vapen! Evig skam för oss,
om slikt ett illdåd öfvas ut
här i vår åsyn!

EINAR
(*likaså*).

Far, till vapen!

HALFDAN.

Hur ungdomsblodet sjuder hett!
(*till Saxe.*)
Hvad säger du?

SAXE
(*drar sitt svärd*).

Skall Olof falla,
det blir för detta svärd; mot Kark
och allt hans anhang vill jag gladt
min fosterbror försvara.

HALFDAN.

Rätt!
Vår hämnd är vår, och ingen annan
har rätt att korsa här vår väg.
(*högt*)
Låt luren gå! — Vi rycka fram!

ROP
(*uppifrån strandvallen*).

Eld, eld! Det brinner! Se, det brinner
i Olof konungs gård!

(*Männen tränga sig upp på höjden för att se. Den aflägsna kungsgården börjar brinna. Åsarna i bakgrunden lysa blodigt röda i den allt starkare brandens återsken.*)

HALFDAN
(*behärskadt*).

För sent! Nu är drott Olof fallen.

SOLVEIG.

Min make, — hjälp!

(*Hon är nära att digna ned, Ingolf stöder henne.*)

SAXE
(*ur stånd att behärska sig*).

Drott Olof fallen,
mördad, dräpt, och jag står här!

SÖLVE OCH EINAR.

Till hämnd! Till hämnd!

EN RÖST
(*uppe på strandvallen*).

Från kungens gård
två män på skidor ila häråt.

HALFDAN.

För hit dem genast!

(*Flera af männen klättra skyndsamt ned från höjden.*)

SOLVEIG.

Olof! Olof!

Han lyckats fly!

SÖLVE

(*som bestigit strandvallen*).

Det är ej han!

SOLVEIG.

Så är det slut!

Scen 9.

De förra. Kark. Kettil, några beväpnade huskarlar.

KARK

(*skyndar fram*).

Hell Halfdan kung!

KETTIL

(*tätt bakom*).

Hell Halfdan, Värmlands drott!

SAXE

(*bittert*).

Förrådd,

förrådd af sina egna verktyg!

HALFDAN

(*med tillkämpadt lugn*).

Hvar är er kung?

KARK.

Han fått sin lön!
Af folkets röst han dömts till döden,
sen han med dråp och mordbrand rågat
det fyllda måttet.

HALFDAN
(*sakta strykande sitt skägg*).

Ha! — Gå på!

KARK.

Till konung nu vi kora dig ....

KETTIL.

Hell Halfdan kung!

HALFDAN
(*oafvändt betraktande Kark*).

Hvar är kung Olof?

KARK
(*visande fram sin blodbestänkta yxa*).

Se här hans bane! — Där hans bål!
(*Pekar triumferande på den brinnande kungsgården.*)

KETTIL
(*ifrigt*).

Hans högra hand, den usle Båve,
blef fälld af Kark i samma stund,
han brände barnen inne.

SAXE
(*ursinnig*).

Skurk,
Du ljuger!

HALFDAN
(*myndigt*).

Lugn! Jag råder här.
(*till Kark och Kettil*)
Jag följt er länge, känner godt
ert sinnes art. — Med lögn, med drottsvek,
med mord, med svart förräderi
I söken edra usla lif
från undergången rädda. Tig!
Jag känner er! — Så länge kungen
er skänkte skydd, I voren hans:
hans hand I slickat, viftat svans
för hvarje bit, som föll från bordet.
Nu är det tomt, och strax I flyn
att söka upp en bättre herre.
(*med dundrande stämma*)
Och tron I, jag tar kunganamn
af er? Tar kunganamn af hundar?
Af herrelösa hundar! — Fort,
grip dessa två: i närmsta träd
de lide strax förrädarns straff!
(*Kark och Kettil gripas af flera beväpnade.*)

KARK
(*spjärnande mot*).

Nåd, herre konung, nåd!

KETTIL
(*likaså*).

Gif nåd!
Han lockat mig till allt! (*Till Kark*). Så tala:
besvärj dem, bed dem, fräls mig!

KARK
(med hopbitna tänder).

Mes!

KETTIL
(vildt).

Fördömda bof, din skuld är detta!

HALFDAN.

Nu nog, låt dessa båda dö!
För bort dem strax!

(Kark och Kettil släpas ut åt höger. Kort uppehåll, hvarunder alla med bistert allvar blicka ut åt samma håll som fångarna förts bort).

De fått sin lön.

(drager svärdet)

Framåt att hämna Olof kung!

SAXE.

Han var din ovän, och hans död
du hämnar: stort du handlar nu!

HALFDAN.

Jag aldrig hatat Ingjalds son,
hans mål jag kämpat mot, ej honom.

SAXE.

Hans mål gått under som han själf,
och dock jag anat mången gång,
att slika tankar aldrig dö.
Den tid kan komma, när den stig,
han ensam gått, blir allfarväg.

HALFDAN
(efter att ett ögonblick tyst ha betraktat branden).

Den tiden, Saxe, blir ej god,
då stundar Ragnarök!

Ridd.

IAKTTAGELSER

RÖRANDE

NEGATIONEN I MODERSMÅLET

AF

J. A. AURÉN

SKRIFT PRISBELÖNAD AF SVENSKA AKADEMIEN ÅR 1907

Motto: En hvar af oss är i sin mån ansvarig för de misstag, till hvilka vårt folk ännu i kommande släktled skall förledas af språket.

E. Tegnér.

I. Inledning.

1. Negationens egentliga uppgift.

Negationens egentliga uppgift är att göra en sats nekande, d. v. s. att angifva, att en framställd bestämning (verksamhet eller egenskap) icke som predikat (predikativ) tillkommer satsens subjekt under alla eller de i satsen nämnda förhållandena utan bör ersättas af en annan bestämning tillhörande samma egenskapsområde.

I ex. *gossen är icke frisk* angifver ordet *icke*, att bestämningen *frisk* icke tillkommer subjektet *gossen* under nuvarande förhållanden utan bör ersättas af en annan bestämning, såsom sjuk, krasslig, förkyld e. d., som tillhör samma egenskapsområde, efter hvilken bestämnings insättande ordet *icke* naturligtvis utgår, då satsen antager formen: *gossen är sjuk* (krasslig, förkyld e. d.).

De ord, som i vårt språk ha denna uppgift, äro *icke, ej* och (i det ledigare umgängesspråket) *inte* samt några deras ersättningar och några af dem uppkomna sammandragningar.

2. Negationens ersättningar.

Ett slags ersättning för negationen har man i vissa uttryck, afsedda att *kraftigt* framhålla behofvet af en uttalad egenskaps ersättning af en annan till samma område hörande egenskap. Sådana uttryck äro: *långt ifrån, allt annat än, lika litet — som, omöjligen.* Till dessa höra ock några partiklar, som i enskilda fall ha negationens verkan och betydelse.

Ex. Gossen är *långt ifrån* frisk. Hustrun är numera *allt annat än* lycklig. Söt mjölk tål *lika litet* källarluft *som* utdunstning från starkt luktande saker. Drängen kan *omöjligen* återkomma i dag.

Satser af detta slag äro naturligtvis till innehållet lika de förra, ehuru de sakna vanlig negation. — För negationens öfriga ersättningar och dess sammandragningar redogöres nedan (25, 32 och följ.).

3. Nekande och jakande sats.

En sats, i hvilken negationen (dess ersättning eller sammandragning) tjänar att visa, att en bestämning som predikativ bör ersättas af en annan bestämning, kallas *nekande.*

En sats, i hvilken ingen negation finnes eller i hvilken den har en annan uppgift, kallas *jakande.*

Satsers egenskap att vara jakande eller nekande kallas deras *kvalitet.*

Ex. Nekande sats: *gossen är icke lydig.* Jakande sats: *gossen är olydig.*

[Då i det följande talas om jakande och nekande satser, menas med dessa uttryck verkligt jakande och nekande. Som deras motsatser gifvas nämligen äfven skenbart jakande och nekande satser (dock se Slutorden!).]

En nekande sats förändras till jakande genom negationens borttagande, och en jakande sats förändras till nekande genom negationens insättande. Då en sats förändras från jakande till nekande eller tvärtom, eller då den — som man säger — förändrar kvalitet, uppstår en så stor förändring, att innehållet i den nya satsen är oförenligt med den förra satsens innehåll och bildar dess motsats (i inskränkt betydelse).

Ex. Gossen är sjuk, och: gossen är icke sjuk.

4. Negationens förhållande till satsens hufvuddelar.

På grund af negationens förmåga att utan subjektets eller bestämningens (predikativets) förändring förändra innehållet i en sats till dess motsats, kan negationen icke utgöra någon del af subjektet eller predikativet, utan negationen tillhör sammanfattningen af de omständigheter, som

förmedla subjektets och bestämningens (predikativets) förening, och som kallas *kopula*.

Som kopulan har sitt egentliga uttryck i det finita verbets böjningsformer och negationen i denna betydelse utgör en del af kopulan, är det gifvet, att negationen i allmänhet måste ha sin plats i dessa böjningsformers närhet.

Vanligen behöfver man dock icke hålla bestämningen (predikativet) och kopulan skilda utan sammanfattar dem under namnet *predikat*.

II. Negationens plats som del af kopulan.

5. Negationen i början af satser med omvänd ordföljd.

I påstående- och frågesatser, i att-satser med utelämnadt *att* samt i satser, som innebära orsak till ett förut nämndt yttrande (kausalsatser) och som börja med *ty* eller *för*, sättes ofta negationen i början af satsen, som därigenom får omvänd ordföljd (d. v. s. predikatet eller en del däraf går före subjektet). Predikatsverbet får i detta fall gifvetvis denna plats, för att negationen skall komma i den öfriga kopulans närhet.

Ex. ***Inte*** *går* jag till prästgården i dag, då väglaget är så dåligt. ***Inte*** *har* väl Erik varit här och sökt mig? ***Inte*** *väsnas* tjufvar på det viset, det kan

man vara säker på. *Icke vägde* du den börda, Herren på hans skuldra lagt. Ivar gör orätt i att behålla bostaden, ty *inte kan* han hoppas att få behålla platsen längre än till hösten.

Bruket att låta negationen stå först i satsen tillhör egentligen umgängesspråket och poesien, och negationen är i förra fallet *inte*, i senare fallet *icke* eller *ej*.

6. Negationens plats i andra satser med omvänd ordföljd.

I sådana satser med omvänd ordföljd, i hvilka negationen icke står först och i hvilka alltså både subjektet och negationen följa efter det finita verbet eller dess första del, bör negationen regelenligt ha sin plats närmast detta verb och följaktligen mellan detta verb och subjektet. De satser, i hvilka denna plats tillkommer negationen äro: 1) påståendesatser, som börja med annan satsdel än subjekt; 2) frågesatser, som börja med verb eller adverb; 3) utropssatser, som börja med frågeord; 4) villkorssatser, som sakna fogeord; 5) eftersatser; och 6) bisatser, som inledas af relativt adverb eller af en konjunktion (utom *ty* och *för*), och som ha sitt fogeord före men för öfrigt följa efter en annan bisats, hvarigenom denna senare del af en sådan sats har utseendet af en eftersats.

Ex. 1) Honom *träffar inte* grefven förrän om måndag. Hädanefter *kommer inte* posten före kl. 11. 2) *Har inte* posten kommit ännu? *Förtjänar icke* en sådan handling belöning? Hvarför *kommer inte* Erik till skolan i dag? 3) Hur härlig *är icke* vintern ändå! Hur lyckligt *har icke* allt aflupit! Hvem *har inte* den där grobianen förolämpat! 4) *Kan inte* gossen under moderns frånvaro tillse kreaturen, inte lär flickan kunna göra det. 5) Om inte brefvets ankomst varit försenad, så *hade icke* Eriks hemresa behöft uppskjutas en hel dag. 6) Det är ju klart, att som det nu är ställdt, *kan inte* gossen resa hem förrän om söndag.

I eftersatser, hvari man vill framhålla orimligheten af ett antagande, sättes gärna negationen främst.

Ex. Kan inte gossen tillse kreaturen, *inte lär* flickan kunna göra det.

I påståendesatser och eftersatser med omvänd ordföljd får subjektet stundom plats före negationen. Särskildt gäller detta, då sådana satser innehålla *slutsats*, *beslut* eller *förbud*.

Ex. Alltså *kunna* dessa linjer *icke* råkas. Hade icke brefvets ankomst varit försenad, så *hade* gossens hemresa *icke* behöft uppskjutas. I alla händelser *får* Erik *icke* resa förrän om onsdag. Offentliga nöjen *må* lärjunge *icke* bevista utom i målsmans sällskap.

7. Negationens plats i bisatser med rak ordföljd.

I här icke redan nämnda bisatser har negationen vanligast sin plats *före* det finita verbet.

Ex. Ehuru ynglingen *icke motsvarade* (har motsvarat, kan motsvara o. s. v.) sina förmäns förhoppningar, förlorade han icke sin plats. Vår granne kommer icke i dag, emedan han *icke är* frisk. På det uppgifna stället fann man de saker, som tjufvarna *icke hade* förskingrat.

I detta fall sättes negationen icke sällan före subjektet. Detta inträffar i satser, som börja med *att*, *om* och *hvarför*, och i hvilka den talande vill uttrycka vissa sinnesförfattningar, såsom 1) otålighet och 2) stränghet, 3) insikt och 4) öfvertygelse, 5) undran och 6) ovisshet samt 7) höflig hemställan äfvensom i vissa 8) ordspråk och talesätt.

Ex. 1) Att *inte mamma kommer* hem nånsin! 2) Om *inte Erik låter* bli att reta de andra gossarna, så får Erik stanna inne. 3) Nu förstår jag, hvarför *inte Helge har* skrifvit på så länge. 3) Det är ju klart, att *inte alla kunna* ha det lika och att *inte hvar och en får* sitta främst. 4) Jag är säker om, att *inte* halfva *arbetet kan* utföras för den summan. 5) Vi undra just, om *inte Adolf kommer* och hälsar på oss i jul. 6) Är det säkert, att *inte lektorn kommer* i dag? 6) Det är ovisst, om *inte huset antändes* af åskan. 7) Som min bror för sin sjukdom icke kan komma ut, har han bedt mig fråga, om *inte kommissarien skulle* vilja besöka honom på hemresan. 8) Om *inte om varit*, hade gumman bitit björn.

8. Negationens plats i hufvudsatser med rak ordföljd.

I hufvudsatser med rak ordföljd samt i imperativa satser har negationen sin plats *efter* det

finita verbet eller dess första led. Samma konstruktion tillkommer kausalsatser, som börja med *ty* eller *för*.

Ex. Min bror ***kan icke*** komma till skolan i dag. Han kan icke komma, ty han *är* ***icke*** frisk. Erik ***har icke*** rest ännu. Detta påstående ***har icke*** blifvit motsagdt af någon sakkunnig. Hvem ***har icke*** hänförts af denna tjusande tafla! *Sitt* ***icke*** så krokig, min gosse!

9. Negationens plats i satser med substantiva pronomen.

Från de i det föregående (6 och 8) gjorda bestämmelserna rörande negationens plats i hufvudsatser gifves följande allmänna undantag (som naturligtvis äfven gäller konditionalsatser utan fogeord och kausalsatser, börjande med *ty* och *för*).

Om en sådan sats har en enda verbform med till den hörande substantiva pronomen, har negationen sin plats efter de till verbet hörande pronomina (då dessa icke börja satsen eller föregås af preposition), men om en sådan sats har mer än en verbform, har negationen sin regelenliga plats, d. v. s. den står efter den första verbformen, då ordföljden är rak, men efter subjektet, då den är omvänd.

Ex. Frågade ***han dig icke*** därom?
Han frågade ***mig icke*** därom.

Skulle ***du icke*** fråga ***honom*** därom?
Han har ***icke*** frågat ***mig*** därom.

Låna honom böckerna men skänk *honom dem icke.*	Jag tänker *icke* skänka *honom dem.* Jag skänker *dem icke åt honom.*
Vet *du ej* namn på en sak, så förgår ock din kunskap om saken.	I natt har *det icke* regnat.
Förkylde *ni er inte* på resan?	På resan ha *vi inte* förkylt *oss.*
Hur lätt misstager *man sig icke!*	Hur lätt kan *man icke* misstaga *sig.*
Han är mager, ty han äter *sig icke* mätt.	Han är mager, ty han nänns *icke* äta *sig* mätt.

Sättes, såsom någon gång sker, ett personligt eller reflexivt pronomen som annan satsdel än subjekt i början af satser af detta slag, eller sättes pronomen efter negationen, eller börjar satsen med *det är, det var* (är det, var det), så tjänar en sådan omkastning i ordställningen att med eftertryck framhålla det genom pronominet angifna föremålet som motsats till ett annat af samma slag.

Ex. *Henne* har *jag icke* sett på flera år. Fann *icke han dem*, hvem fann dem då? Var *det icke hon*, som lämnade dig brefvet? Han skadade *icke sig* men väl sin nedanför stegen stående syster.

[Vid ett dylikt framhållande af ett pronomen tillägges ofta ordet *själf* (själft, själfva) efter reflexiva och personliga pronomen (utom efter *den* och *det*), och ganska ofta sättes för samma ändamål det med *själf* förökade pronominet främst i satsen.

Ex. Han skadade *icke sig själf* men väl o. s. v., eller: *Sig själf* skadade *han icke* o. s. v.]

10. **Negationens plats i satser med *det* som objekt.**

Då personliga pronomen *det* som objekt ersätter ett förut nämndt substantiv eller som formellt objekt efterföljes af det verkliga objektet, har negationen i hufvudsats med verbet i enkelt tempus regelrätt sin plats *efter det* (jfr 9). Syftar *det* däremot som objekt på ett förut nämndt förhållande eller en sats, står negationen efter verbet eller (vid omvänd ordföljd) efter subjektet, hvaremot *det* får sin plats antingen i satsens början eller efter både verb och negation.

Ex. Det nya stycket har icke uppförts här mer än en gång, och då såg *jag det icke*. Numera finner *jag det icke* svårt att gå uppför dessa trappor. — — — [Hur var bruden klädd?] *Det minns jag inte*, eller: Jag *minns inte det*. [Är Erik hemma?] *Det vet jag inte*, eller: Jag vet *inte det*. Hur de kunnat rymma från ön, *det* har man (ännu) *icke* lyckats utforska. [Hvart ha de begifvit sig?] Man har (ännu) *icke* lyckats utforska *det*.

11. **Negationens plats i satser med *det* som subjekt och predikativ.**

a) Då personliga pronomen *det* står som subjekt, både formellt och verkligt, och som predikativ, har det sin plats först i påståendesatser.

Förekommer ett personligt pronomen i en sådan sats som både subjekt och predikativ, står det som subjekt efter verbet, och negationen har sin plats efter det senare pronominet.

Ex. [Var inte din bror köpman?] Nej, *det* var ***han inte***. [Blef du sjuk af oset?] Ånej, *det* blef *jag* ***inte***. [Hvarför är barnet så blekt och magert?] Är *det* ***inte*** sjukt? Ånej, *det* är *det* ***inte***, men det har inte någon matlust. [Blef ni inte bjudna på resan utaf er rika farbror?] Nej, *det* blefvo *vi* ***inte***.

b) I enlighet med hvad ofvan (9) antyddes, tjänar *det* i förbindelse med verbet *vara* som medel att framhålla ett (pronominellt) subjekt som motsats mot ett annat, vare sig utsatt eller endast tänkt, och i sådan ställning fattas *det* som formellt subjekt, och negationen har sin plats efter *det* eller efter satsens första (eller enda) verbform, allt efter som ordföljden är omvänd eller rak.

Ex. Var *det* ***inte*** hon (grefvinnan), som lämnade dig brefvet? Nej, *det* var ***inte*** hon (utan en tjänarinna). [Är inte det där (den där ljusa flickan) din syster?] Nej, *det* är ***inte*** hon (utan den mörka). Var *det* ***inte*** hon, som blef skadad vid sammanstötningen? Nej, *det* var ***inte*** hon, som blef skadad. [Var det du, som hälsade på mig utanför teatern i går afton?] Nej, *det* kunde ***inte*** vara jag, för jag satt hemma hela kvällen.

c) Denna hos *det* i förbindelse med *vara* förefintliga förmåga att framhålla ett gifvet ord, såväl substantiv som pronomen, sträcker sig icke blott till det verkliga subjektet i satsen utan äfven

till den satsdel i en följande relativsats, till hvilken detta subjekt är korrelat. Härvid märkes, att det relativa pronominet nödvändigt utsättes, då det är subjekt, att det vanligen utsättes, då det har postponerad preposition, men att det vanligen utelämnas och bör utelämnas i hvarje annat fall, emedan korrelatet efter *vara* antager relativets form och ställning, hvarigenom satserna sammandragas till en enda, i hvilken förbindelsen af *det* och *vara* står pleonastiskt. Att vår språkkänsla uppfattar denna förbindelse som en pleonasm och de båda satsernas förening som en sammandragning, bevisas bland annat af reflexiva pronominas förekomst i ett sådant korrelat, en användning, som utan sammandragning skulle vara en språklig oegentlighet.

Ex. Ivar ärfde visserligen gården, men *det är inte han, som* innehar den nu. Det *var inte dig*, (som) vi talade om. Det var *inte af honom* (af Johan) vi fingo veta nyheten. Det var *inte hos dem* (hos Eriksson) förväxlingen skedde. [Jaså, du kommer och vill ha dina pengar nu?] Nej, det är *inte det* jag vill utan o. s. v. Det var *inte åt oss* denna insinuation var riktad. Det lär *inte* vara *hos honom* (hos kronofogden) utdelningen sker, utan hos kamrern. Det tycks *inte* vara blott *mot sin syster* utan äfven mot sin mor han visar sin hjärtlöshet. Det är *inte hos sig själfva* de se detta fel (afundsjukan) men ofta hos andra.

d) I detta sammanhang kan påpekas, att i detta fall kan negationen eller det verkliga sub-

jektet vid försäkringar sättas först, men det formella subjektet kan i nekande påståendesats icke intaga deras plats eller sättas sist.

Ex. [Var det inte Henrik, som knackade på dörren?] Nej, *det* var ***inte*** Henrik. — Vid försäkran ***Inte*** var *det* Henrik, eller: Henrik var *det* ***inte***.

12. **Negationens plats i förhållande till vissa adverber.**

Några adverber, beteknande *tvekan* (väl, nog, visst, bestämdt) och *orsak* (nämligen), ha regelmässigt sin plats före negationen.

Ex. Han har *väl* ***icke*** träffat läkaren. Han träffas *nog* ***inte*** hemma. Han har *visst* ***inte*** varit hemma på flera år. Soppan har *bestämdt* ***icke*** kokat ordentligt. Den är *nämligen* ***icke*** välsmakande.

Andra adverber, nämligen sådana, som beteckna *visshetsgrader* (troligen m. fl.), *begränsning* (just m. fl.) och *slutsats* (således m. fl.) äfvensom *tidsadverberna hittills* och *ännu*, ha likaledes sin plats före negationen men kunna äfven stå först, hvarjämte *ännu* också kan stå sist (eller t. o. m. någon gång stå närmast efter negationen).

Ex. Som han *troligen* (möjligen, säkert, säkerligen, tydligen, sannolikt) ***icke*** anträffats med bref från hemmet, har han *antagligen* (påtagligen, förmodligen, uppenbarligen) ***icke*** fått någon underrättelse om faderns frånfälle. Systern har *sannerligen* (visserligen, bevisligen) ***icke*** varit hemma under de senaste åren. Adolf är *just* (åtminstone, egentligen) ***icke*** flitig. Jag har

alls icke mottagit någon räkning från slaktaren. Yngve kan *alldeles icke* komma i åtanke vid bestämmandet af prisen. Att hon är vacker, vill jag *visst inte* påstå. Du följer *sådedes icke* med. Det är *alltså icke* något räknefel. Felet kan *följaktligen icke* vara hans. På min senaste förfrågan har *hittills icke* ingått svar, hvarför jag *ännu icke* kan lämna klart besked om priset.

De före negationen gående *alls*, *alldeles* och *visst* samt det efter negationen stående *heller* äro oftast att betrakta som förstärkningsord till negationen.

Ex. [Har du fått betaldt ännu?] *Visst inte.* — Ja, *inte* jag *heller*, eller: *inte heller* jag.

Ett och annat hithörande ord, såsom *bevisligen*, *just*, *alldeles*, *nog* och *alls*, ha stundom jämte en modifierad betydelse, äfven en förändrad ställning till negationen.

Ex. Han har *icke bevisligen* deltagit i brottet. Någon ökad bekvämlighet kan man enligt min tro *icke just* anse sig vinna. Kannan var *icke alldeles* full. Rocken blef *icke alls* skadad. Vi kunna *icke nog* beklaga hans olycka.

13. Oregelbundenheter hos negationens ställning och användning.

Liksom — enligt hvad ofvan (7) anförts — negationens ställning förändras i bisatser till tecken på den talandes sinnesförfattning, och liksom — enligt hvad vidare (9) framhållits — en förändrad ordställning orsakas af den talandes sträfvan att

med eftertryck framhålla ett ord, på samma sätt inträffar, att den talande för att betona sin argumentering eller framhäfva orimligheten i ett påstående eller en fråga mer eller mindre medvetet afviker från det annars normala framställningssättets jämna farled. Särskildt blir den poetiska formen och den talandes hängifvenhet för ämnet i fråga lätt en orsak till afvikelser af emfatisk natur.

I somliga fall äro dessa afvikelser af mera tillfällig art, såsom då den talande vid andragande af olika skäl ger åt skilda satser af samma slag, olika men hvar för sig språkriktiga former, hvarvid negationens plats bestämmes af formen hos hvarje enskild sats enligt de uppgifna reglerna, eller då den talande vid bedyranden ger hufvudsatsens normala ordställning åt en bisats, hvarigenom negationen får en annan ställning, än den för bisatser normala.

Ex. *Vore icke kvinnan* af naturen mannens vederlike och följaktligen likställd med honom i skyldigheten att med uppbjudande af alla sina kropps- och själskrafter arbeta för såväl sitt eget som hemmets och samhällets bestånd och förkofran, hvilket arbete ofta blir så mycket tyngre för henne, som hon af naturen är utrustad med svagare kroppskrafter, och om *hon icke* i detta arbete redan *ådagalagt* tillräckliga själsgåfvor, god vilja, stor redbarhet och kanske större finkänslighet, fyndighet och uthållighet än mannen, så

skulle jag på grund af de ofta uttalade, tungt vägande motskälen än i denna stund tveka att likställa henne med mannen i rättigheter, särskildt de politiska. [På samma sätt, fast i jakande satser: Och *stupa vi* på ärans bana, om *Hildur* våra lif *begär*, vi svepa o. s. v.] — Det lofvar jag heligt, att i hans hus *kommer jag icke* att sätta min fot mera.

I andra fall, särskildt i yttranden af mera konstant och formelartad natur, ha dessa afvikelser fått en så omfattande verkan, att ett till utseendet jakande uttryck har nekande innehåll och tvärtom. Detta gäller vid några ironiska talesätt och vid vissa försäkringar m. m.

Ex. *Jo, pytt ock, jo, vackert ock* (= visst inte). Det gjorde han, sa murarn, när man bad honom skynda sig (= det gör jag visst inte, det kommer icke i fråga). *Minnsan* har *icke* Erik också fått hvita mössan. *Sannerligen* kommer han *icke* där (= han kommer sannerligen där). Jag frågar fan efter herrgårds-Ola. Det ger jag tusan (= det bryr jag mig *icke* om). Låt bli äpplena (= rör *icke* äpplena).

Vissa vid råare eder förekommande afvikelser af hithörande slag synas till uppkomsten vara att fatta som hufvudsats med konditionalsats.

Ex. [Kaffe kunna kvinnfolken ej vara utan]. Nej, ta mig sjutton, de det kunna [må sjutton taga mig, om de det kunna = de kunna det sannerligen *icke*]. Jag är ledsen öfver att ni kom hit; ta mig den onde, är jag *inte* det. Min själ hade ni *inte* så när skrämt ihjäl mig, herre.

III. Negationen i andra ställningar.

14. Negationen som medel för motsatta bestämningar.

Som förut är nämndt, kan på grund af negationens bestämmelse en nekande sats ersättas af en jakande med samma eller exaktare innehåll, därigenom att negationen borttages och en annan bestämning insättes i satsen, hvilken bestämning då måste vara så beskaffad, att den ur samma synpunkt angifver en motsats till den i den nekande satsen befintliga. Sådana motsatser äga vi t. ex. i sann och falsk, sanning och lögn, bedräglig och rättrådig, lat och flitig, frisk och sjuk, hälsa och sjukdom m. fl. samt en mängd ord, hvilkas motsats börjar med o-, t. ex. lydnad och olydnad, klokhet och oklokhet, vänlig och ovänlig, klandrad och oklandrad, misstänksam och omisstänksam, farlig och ofarlig, beroende och oberoende. Vid ett sådant utbytande får ofta den nekande satsen kvarstå, hvarvid den jakande vanligen börjar med *utan*.

Ex. Gossen är *icke sjuk*, utan han är frisk. Flickan är *icke lydig*, utan hon är olydig. Han är visst *icke långsam*, utan snarare fortfärdig. [Jfr Gossen är sjuk, men flickan är frisk].

Sådana motsatta och oförenliga egenskaper eller bestämningar ha, såsom nyss visats, egna

språkuttryck i ganska många fall men långt ifrån i alla. I alla de fall, då behöfliga uttryck för oförenliga motsatser saknas, har man med negationens tillhjälp sökt godtgöra denna brist, såsom menlös och icke menlös, tandlös och icke tandlös, brottslig och icke brottslig, angelägen och icke angelägen.

Ex. Gubben är skallig, men gumman är *icke* skallig (= har god hårväxt).

15. Negationen som medel att angifva en egenskaps frånvaro.

I sin egenskap af adverb fyller negationen sin uppgift icke blott som del af kopulan utan äfven som bestämning till ett egenskapsord. Vid denna användning kan negationen i likhet med åtskilliga andra adverber betraktas som hjälpmedel för uppkomsten af leder i en kedja af beteckningar för en egenskaps grader, såsom det sker, då man talar om beståndsdelarna hos ett ämne, t. ex. ett näringsmedel, och därvid utmärker somliga som mycket närande, andra som medelmåttigt, andra som mindre, föga, högst litet närande och andra slutligen som alls icke närande. Ur denna negationens användning framgår alltså dess förmåga att angifva *motsatsen* mellan en egenskaps närvaro och frånvaro, såsom

då beståndsdelarna i nyss anförda exempel befinnas å ena sidan mer eller mindre närande och å andra sidan icke närande, eller då man helt kort säger dem vara *närande* och *icke närande*, i hvilket senare uttryck negationen angifver den därmed sammanställda egenskapens *frånvaro* hos ett af egenskapen bestämdt ord. Som negationens förmåga att angifva en egenskaps motsats alltså innefattar dess förmåga att angifva samma egenskaps frånvaro, har negationens användning förallmänligats så, att negationen ofta får tjäna att angifva en egenskaps motsats äfven i sådana fall, då språket utbildat ett eget uttryck för detta ändamål, och då det med negation förbundna uttrycket egentligen skulle angifva egenskapens frånvaro. Den allmänna uppfattningen gör därför vanligen endast en möjligen godtycklig och tillfällig skillnad mellan *frisk* och *icke sjuk*, *olämplig* och *icke lämplig*, *osynlig* och *icke synlig*, *oerfaren* och *icke erfaren* o. s. v., åtminstone då dessa och liknande uttryck ha predikativ ställning.

16. Nekande och jakande uttryck.

Då negationen i förening med ett egenskapsord tjänar att angifva frånvaron af en egenskap eller egenskapens motsats, bildar negationen i för-

ening med egenskapsordet ett *nekande uttryck.* Som motsats härtill säges egenskapsordet utan negation vara ett *jakande uttryck.*

Liksom det jakande uttrycket för en egenskap, såsom närande, mörk, blå, flitig, kan tjäna som sammanfattning af en mångfald skiftningar eller grader hos egenskapen, såsom mer eller mindre närande, mörkt eller ljust blå, så kan också en egenskaps nekande uttryck, t. ex. »icke blå», tjäna som sammanfattande uttryck, nämligen för alla egenskaper af samma slag med undantag af den egenskap, som angifves genom det jakande uttryck, hvaraf det nekande är bildadt, d. v. s. den egenskap, hvars frånvaro angifves genom det nekande uttrycket. Af detta skäl betecknar uttrycket »icke blå» sammanfattningen af alla med »blå» likställda egenskaper eller detta ords s. k. konträra motsatser, d. v. s. de egenskaper, som tjäna att bestämma ett föremål ur samma synpunkt som *blå* eller ur färgens synpunkt, på samma gång som det angifver frånvaron af den till grund för det nekande uttrycket liggande jakande egenskapen.

Då man säger: Gossens rock är icke blå, innebär sålunda detta uttryck med nödvändighet, att egenskapen blå *frånsäges* subjektet (rocken) såsom obefintlig hos detta. Men innehållet i samma mening kan och måste äfven betraktas ur den syn-

punkten, att sammanställningen af negationen och egenskapen såsom ett nekande uttryck utsäges som en egenskap, som *tillägges* subjektet. Emedan denna sammanställning nödvändigt innebär en motsats till nämnda egenskap utan negation, framgår häraf, att negationen här tjänar att angifva å ena sidan frånvaron af egenskapen blå och å andra sidan tillvaron af en annan egenskap, som tillkommer subjektet. Denna andra egenskap, som skall utgöra en jakande motsats till *blå*, är emellertid icke hvilken egenskap som helst utan alltid en sådan, som enligt vår uppfattning bestämmer subjektet ur samma synpunkt. Man har sålunda vid insättandet af den ersättande egenskapen omöjligen rättighet att säga: Gossens rock är icke blå, utan den är trasig e. d.

Häraf framgår, hvad redan förut är antydt, nämligen att till negationens egentliga uppgift hör att ådagalägga, icke blott att en framställd bestämning icke (i egenskap af predikativ) tillkommer ett gifvet subjekt, utan ock att den framställda bestämningen bör så långt möjligt är ersättas af en annan bestämning, tillhörande samma egenskapsområde.

I detta sammanhang är ännu en annan sak att beakta. Ehuru *blå*, som ofvan antyddes, kan innebära sammanfattningen af alla skiftningar af

blå, menar man i satsen: Gossens rock är blå, ingalunda, att rocken har alla möjliga skiftningar af denna färg. Och på samma sätt, ehuru »icke blå» kan innebära sammanfattningen af alla färger utom den blå, menar man i exemplet: Gossens rock är icke blå, alldeles icke, att rocken har alla möjliga färger (utom den blå). I uttrycket »icke blå» ligger en motsats till blå ur färgens synpunkt, men denna motsats kan omfatta en färg, flera färger eller alla färger (utom den blå). Den första eller andra af dessa betydelser kan vanligen i detta och liknande fall ifrågasättas, den tredje har däremot sin användning vid indelning, såsom nedan skall visas.

17. **Jakande och nekande uttryck som attribut och som kännetecken på grupper.**

Då negationen i en sats visat sig äga förmåga att fordra en som predikativ ställd egenskaps ersättning af en annan till samma område hörande egenskap, har man däraf föranledts att i samma afsikt och med samma verkan nyttja negationen i förbindelse med egenskapsord i annan ställning än den predikativa, särskildt i attributiv ställning. Då man om ett bord kan säga: Detta bord är rödt, och om ett annat: Detta bord är icke rödt, har man däraf ledts att tala om *det röda bordet* och (ehuru uttrycket är konstladt): *det icke*

röda bordet, samt sedermera vid flertal: *röda bord* och *icke röda bord*, och slutligen: *de röda borden* och *de icke röda borden*. Användbarheten af de plurala uttrycken belyses bäst af den egendomliga skiftning i betydelse, som med dem är förbunden. Uttrycket *icke röda bord* innebär nämligen tillvaro af enstaka bord af annan färg än röd, under det uttrycket *de icke röda borden* innebär en *sammanfattning* af bord med annan färg eller andra färger än den röda. Denna hos den bestämda pluralformen framträdande betydelsen af sammanfattning till ett helt af alla de föremål af samma slag, som karakteriseras af en med negation förbunden egenskap, blir ännu skönjbarare vid sammanställning med motsvarande jakande egenskap. Vid en sådan sammanställning bli därför de bestämda pluralformerna med och utan negation själffallna uttryck för sammanfattning af alla genom den ena eller andra egenskapen kännetecknade föremål af samma slag. Dessa sammanfattande uttryck bli i sin ordning lämpliga medel för angifvande af sådana ur samma synpunkt konträra motsatser, som ingå som sidoordnade leder i hvarje indelning, där grupperna icke äro mer än två. Alldeles uppenbart är dock, att det nekande uttrycket som beteckning för en sådan grupp endast är af tillfällig art och bör ersättas af ett ja-

kande uttryck, så snart ett sådant finnes, som är fullt adekvat.

Ex. *De röda stolarna* äro hämtade, men *de icke röda stolarna* stå kvar. [Människorna på jorden kunna delas i *kristna folk* och *icke kristna folk.*] Bland *de icke kristna folken* ha judarna längst haft kännedom om en personlig Gud. [Trianglarna äro antingen *rätvinkliga* eller *icke rätvinkliga.*] De *icke rätvinkliga trianglarna* kännetecknas däraf, att o. s. v.

Det i sistnämnda exempel förekommande nekandeuttrycket *icke rätvinkliga* har länge fått tjänstgöra som sammanfattande beteckning för alla trianglar, som karakteriseras af egenskapen att icke äga någon rät vinkel, d. v. s. de trubbvinkliga och spetsvinkliga trianglarna. På senare tid har emellertid detta uttryck ersatts af ett fullgodt uttryck utan negation, nämligen *snedvinkliga*, som är ett fullt adekvat och på samma gång jakande uttryck för sammanfattningen af de rätvinkliga trianglarnas konträra motsatser.

18. Negationens härledda användning.

Negationens tjänst, som vid den anförda gruppindelningen hade sin grund i en sträfvan att finna ett sammanfattande och på samma gång fullt exakt uttryck för en egenskaps konträra motsatser, såsom då *icke blå* inbegriper alla färger utom den blå, har man sedermera utsträckt till

gruppindelning utan anförd egenskap, såsom *trianglar* och *icke trianglar*. Den språkvidriga sammanställningen af negationen och ett substantiv har man t. o. m. i vissa ställningar sett sig nödsakad att förändra till en hopskrifning af nämnda ord, ehuru hopskrifningen då försetts med bindestreck.

Ex. Trianglarnas vinkelsumma är lika med två räta vinklar, men icke-trianglarnas är större än två räta.

Sammanställningen *icke trianglar* är visserligen ur språklig synpunkt en oegentlighet men torde dock kunna försvaras såsom en förkortning. Antager man »triangel» vara ett förkortadt uttryck för »trevinklig (tresidig) figur», så blir »icke triangel» naturligtvis »icke trevinklig figur», och som dessa med egenskapsord försedda uttryck äro fullt analoga med andra exakt bildade gruppbeteckningar vid en indelning, så kunna ju uttrycken trianglar och icke trianglar äfven anses godkännbara för samma ändamål. Svårare är att ur annan synpunkt än analogiens utleta en godkännbar sida åt sådana gruppbeteckningar som »rofdjur» och »icke rofdjur», »hästar» och »icke hästar» o. s. v. Emellertid måste man låta sig nöja med förekomsten af dylika nekande uttryck, såvida de till betydelsen äro för den allmänna uppfattningen be-

gränsade och koncisa, enär adekvata ersättningar för dem svårligen komma att utbildas i språket. Gruppbeteckningar af detta slag äro nämligen af företrädesvis teoretisk art, de tjänstgöra som ett slags tekniska termer och ha föga gemensamt med det s. k. praktiska lifvets språk. I den allmänna litteraturen och umgängesspråket äro sådana uttryck som »icke trianglar» en sällsynthet, och t. o. m. för de exakta uttrycken »de icke röda stolarna» hyser man där en viss respekt. Man känner instinktmässigt deras konstlade natur, använder dem endast i nödfall och ersätter dem därför gärna med omskrifningar.

Ex. De röda stolarna blefvo sålda men *de andra* icke.

Enligt hvad här torde kunna anses vara visadt, framstår negationens användning vid gruppbeteckningar, i synnerhet vid sammanställning med ett substantiv, som en utväxt eller härledning ur negationens egentliga användning och torde därför lämpligen kunna kallas för negationens *härledda* användning.

19. Två negationer i samma sats.

Är i litteraturen och det naturliga umgängesspråket en genom negation förmedlad gruppindelning en sällsynthet i jakande satser, är detta

ännu mera förhållandet i nekande satser, och särskildt synes en genom negation utmärkt grupp icke lätt kunna förekomma som predikativ i nekande sats. I andra ställningar åter, såsom i ex.: *De icke röda stolarna äro icke nya*, eller: *Man kan naturligtvis icke reparera de icke söndriga stolarna*, har man exempel på både nekande grupp och nekande kopula i samma sats. På sådant sätt byggda satser äro emellertid mer eller mindre konstlade, tunga och kanske svårfattliga, hvarför man till hvarje pris undviker dem. I exempel af det första slaget bortskaffar man för sådant ändamål negationen ur kopulan, då satsen antager formen: De icke röda stolarna äro gamla, eller ock uttrycker man den nekande gruppen genom nekande bisats, såsom: De stolar, som icke äro röda, äro icke heller nya, eller använder man båda dessa medel: De stolar, som icke äro röda, äro gamla.

I exempel af det senare slaget undviker man vanligen den dubbla negationen genom en annan åtgärd, hvarigenom satsens innehåll får uttrycket: Man kan naturligtvis icke reparera annat (andra stolar) än de söndriga stolarna.

Samma förhållande måste af liknande skäl äga rum i exempel sådana som: Denna stol är icke röd. Emedan den nekande bestämningen här

frånsäges subjektet genom kopulans negation, måste den motsvarande jakande egenskapen där tilläggas subjektet, d. v. s. satsen blir jakande under formen: Denna stol är röd. Häraf framgår, att då en nekande egenskap står som predikativ i nekande sats, har satsen samma innehåll, som om motsvarande jakande egenskap stode som predikat i jakande sats med samma subjekt. Denna sanning har sedan länge varit uttalad i den kända satsen: Två negationer upphäfva hvarandra, ett påstående, som har obetingad giltighet endast i det nyss nämnda fallet, d. v. s. då både kopula och predikativ innehålla negation. I öfriga ställningar af nekande sats med af nekande egenskap utmärkt grupp har negationen icke annan verkan än den allmänna, hvilken redan är antydd, och som i första rummet fordrar den nekande kopulans ersättning af jakande kopula, såsom då satsen: De icke röda stolarna ha icke blifvit sålda, ersättes med: De icke röda stolarna äro osålda, som är en jakande sats, men som fortfarande innehåller en negation. Kan sedan negationen i denna sats bortskaffas genom den nekande gruppens ersättning af jakande uttryck, såsom: de blå och de gula i st. f. de icke röda, antager satsen formen: De blå och de gula stolarna äro osålda, hvilket i det dagliga lifvet uttryckes: Endast de röda stolarna såldes.

20. Negationens artificiella uppgift.

Negationens förmåga att tillsammans med en egenskap eller ett föremål angifva en grupp, som utgör ett alternativ till en annan grupp, framställd genom samma ord utan negation, hvilka grupper omfatta alla föremål inom ett bestämdt område, såsom röda stolar och icke röda stolar (stolars område) eller trianglar och icke trianglar (rätliniga figurers område), har man stundom på ett konstladt sätt begagnat till ett slags gruppindelning utan bestämda gränser. Genom denna gruppindelning åstadkommes endast en alternativ framställning af ett föremål (begrepp) och allt annat, eller — som man vanligen uttrycker det — den ena gruppen innebär endast den andras nekande. Exempel därpå äro jag och icke-jag, vara och icke-vara, triangel och icke-triangel, nämligen då dessa uttryck två och två sägas omfatta allt inom både ändlighetens och ändlöshetens värld och således utgöra s. k. kontradiktoriska motsatser.

I öfverensstämmelse härmed gifvas exempel på, att man på ett konstladt sätt begagnat negationens förmåga att ur en gifven egenskaps- eller föremålssfär utgallra en viss egenskap eller ett visst föremål, såsom det sker, då det säges: Gossens rock är icke blå, där utsägandet innebär, att den

ur det egenskapsområde, som kallas färg, hämtade egenskapen blå i detta fall utmönstras såsom icke tillkommande det ifrågavarande subjektet, men som dock kan tillkomma ett därmed likartadt subjekt. Man har nämligen utsträckt denna negationens förmåga utöfver dess naturliga gränser och helt enkelt låtit den bli obegränsad utåt. Härigenom öppnas en möjlighet att om allting utsäga för ett gifvet subjekt alldeles främmande och utom möjligheten liggande egenskaper, blott det sker i nekande sats, såsom: Människoanden är icke blå, månen är icke en ost, katten har icke simfenor, en lefvande hund är icke af trä o. s. v.

Satser af dylikt bildningssätt ha sin befogenhet, då de tjäna som rättelser af en missuppfattning af besläktade begrepp eller besläktade egenskaper, såsom: Prepositioner kunna icke böjas, substantiver ha icke genusböjning, elefanter äro icke rofdjur o. s. v., men som omotiverade påståenden äro de oberättigade, emedan de äro gagnlösa.

När man i det dagliga lifvet har den uppfattningen, att ett allvarligt menadt utsägandes innehåll bör ligga inom möjlighetens gränser, kallar man innehållet i dylika satser gyckel eller nonsens, och negationens användning såväl för framställande af kontradiktoriska motsatser som för en satsbild-

ning med för ett begreppsområde heterogena egenskaper eller arter torde lämpligen kunna betecknas som en helt och hållet *artificiell* uppgift.

21. Negationens modifierande uppgift.

Är negationens användning för dess härledda och ännu mer för dess artificiella uppgift jämförelsevis sällsynt, så är dess användning för dess egentliga uppgift så mycket vanligare. I konsten att uttrycka sig i satser med nekande form ligger, som man sagt, brottslingars och advokaters styrka. »Häraf framgår icke, att där icke var fråga om något, som icke ägt rum», är ett belysande exempel på denna konst, och detta exempel liksom tusentals därmed likställda har sannolikt i sitt sammanhang skapats endast i akt och mening att göra framställningen oklar och svårfattlig, kanske tvetydig och missledande.

Men äfven personer, som inse den nekande formens ringa värde vid sidan af den jakande och som bemöda sig att kläda sina tankar i lättfattlig och exakt form och som för den skull så mycket som möjligt sträfva att gifva tankeuttrycken en jakande dräkt, måste i vissa fall göra sina yttranden nekande. Orsaken härtill ligger i främsta rummet i människans egen begränsning och hennes

bristande relation till vissa företeelser, hvarigenom en stor mängd förhållanden ligga utanför hennes förmögenheters räckvidd och därigenom äro omöjliga eller främmande för henne. Denna begränsning är grunden till månget djupt kändt »kan ej» och »vet inte».

I regeln synes det ock förhålla sig så, att vi i de flesta fall, då vi nödgas med *nej* besvara en tänkt eller framställd fråga, stå inför förhållanden, som ligga utanför vår erfarenhet, eller som innebära ett antagande, som saknar motsvarighet i verkligheten, och detta *nej* är i sådana fall det kortaste möjliga uttrycket för en nekande påståendesats med den föreliggande frågans innehåll.

En annan orsak till satsers nekande form ligger så att säga hos språket självt, som för vissa slag af utsagor kräfver denna form eller gör dem för åhöraren liksom mera behagliga, än samma utsagor skulle vara i jakande form. Härtill kommer hos mången en vana att uttrycka sig i nekande form, hvilken vana tydligen framgått ur de nämnda förhållandena men sedan understödts och utvecklats af trögheten att söka jakande uttryck, och ur hvilken å andra sidan utvecklats ett behof att mottaga tankar och utsagor i nekande form. Negationens användning för tillgodoseende af rent språkliga ändamål kalla vi här dess *modifierande*

uppgift och vilja till belysande däraf andraga några fall, som visa, hur språket själft liksom föreskrifver användande af nekande uttryck.

22. Prof på negationens modifierande uppgift.

I exempel af formen: Vill inte prosten stiga in och vänta lite? Får jag inte servera lite mera soppa? Behagas det inte lite kaffe? Vill du inte ta en cigarr till kaffet? Mitt ärende är att fråga, om inte herrskapet skulle vilja komma hem till oss på en kopp te i afton, har negationen ingen af de uppgifter vi hittills lärt känna utan tjänar civilisationen eller dess språk, i det den afser att åt frågorna gifva karaktären af höflighet och undfallenhet.

I exempel åter af formen: Väntar ni inte hem edra barn till julen? har satsen, såsom af gammalt är kändt, sin nekande form därför, att den frågande liksom väntar ett jakande svar.

I andra fall åter får en fråga nekande form, då den frågande anser ett jakande svar så självfallet, att det ej behöfver uttalas.

Ex. Säger inte ditt samvete, att du gjort orätt? Inser du inte, hur illa du handlat? Hvem ibland oss har icke någon gång i lifvet önskat sig något bättre?

Exempel af senast anförda slag bilda öfvergång till utropssatser med nekande frågeform, i

hvilka den talande alls icke afser att få något svar, enär satsen lika litet afser att vara en fråga, som den har nekande innehåll.

Ex. Hur skön är icke våren!

Satser af sistnämnda slag få någon gång i poesi jakande form.

Ex. Hur skönt ler solen: huru vänligt hoppar dess minsta stråle ifrån gren till gren!

I hvarje frågesats, där predikatets förhållande till subjektet är satt i fråga, ligger ett antagande å den talandes sida, och det är detta antagandes öfverensstämmelse med eller brist på öfverensstämmelse med verkligheten, som är svarets uppgift att klargöra. Så ligger i frågan: Har du varit i skolan i dag? ett den frågandes antagande, hvars öfverensstämmelse med verkligheten den frågande önskar få bekräftad eller förnekad, och den enklaste form, under hvilken ett sådant bekräftande eller förnekande klädes i ord, är en jakande eller nekande interjektion: ja, nej.

Insättes negationen i en sådan fråga, såsom i exemplet: Har du icke varit i skolan i dag? innebär frågan visserligen en viss grad af intresse å den frågandes sida, hvilket då helt naturligt är en yttring af hopp om jakande svar, som i sin enklaste form är *jo*, men anser sig den talande besviken i sin förväntan, antager frågan å ena

sidan innebörden af förebråelse och å den andra af förvåning eller förundran. Sistnämnda betydelse hos den nekande frågan förmedlar i sin ordning öfvergången till en sådan frågas innebörd af förbittring eller hänförelse, som vid oväntade händelser och anslående företeelser gifver upphof till utropssatser med nekande frågeform.

Ur den nekande frågans innebörd af intresse och hopp har tydligen å andra sidan utvecklat sig dess tjänst och förmåga att uttrycka ett mer eller mindre verkligt eller låtsadt intresse, hvarifrån steget till uttryckande af höflighet, artighet och undfallenhet är jämförelsevis kort.

I satser af denna typ tjänar negationen icke sitt allmänna ändamål utan står fastmera som ett uttryck för den talandes ur hvardaglighetens lugn och jämnvikt bragta sinnesförfattning.

Bland satser, som innehålla ett antagande, äro de rena hypoteserna ur negationens synpunkt anmärkningsvärda. I den hypotetiska meningen: Vore jag rik, skulle jag kunna hjälpa många nödställda, ligger ett medgifvande eller påstående, dels att jag *icke* är rik, dels att jag nu *icke* kan hjälpa många nödställda. I öfverensstämmelse härmed innebär omdömet: Om *icke* min hustru vore sjuk, skulle jag *icke* stanna här en dag längre, ett medgifvande, att min hustru *är* sjuk, och att

jag fördenskull *nödgas stanna* här längre, än jag önskar. Samma är förhållandet i exemplet: Till linnéan skulle helt visst Nybom *ej* hafva skrifvit ett vackert poem, om han *ej* hört den omtalas under annat namn än torrvärksört.

Såsom af dessa och liknande exempel framgår, företer det hypotetiska omdömet den egenheten, att det har ett mot verkligheten stridande innehåll, hvilket gör, att en däri ingående till utseendet nekande sats ur verklighetens synpunkt har jakande innehåll och tvärtom.

Samma förhållande äger rum i önskesatser med hypotesens form.

Ex. Om *inte* Erik vore så lat!

Som här alldeles icke förnekas utan med en viss grad af sorg och förbittring framhålles, att Erik är lat, tjänar negationen här ett annat ändamål än att visa, att predikativet »lat» ej tillkommer subjektet »Erik», eller att göra satsen nekande.

Som förut är visadt, förekommer negationen stundom i samma sats både i sin egentliga och sin härledda användning och då i en viss ställning med den verkan, att den till utseendet nekande satsens innehåll blir jakande. Något likartadt inträffar stundom äfven hos de skilda satserna i en satsfogning, nämligen då en nekande hufvudsats bestämmes af en nekande relativsats, som enligt

sin natur företräder ett attribut i den öfverordnade satsen. Detta förhållande torde tillräckligt belysas af sådana exempel som: Det har *icke* gått någon vecka, då hon *icke* slagit sönder en eller annan sak i hushållet. Sedan tidernas morgon har *icke* en tanke tänkts eller ett hugskott uttalats, som *icke* under de senaste femtio åren tryckts, trotts och betviflats. — Sedda hvar för sig äro de i hvardera satsfogningen ingående satserna icke allenast nekande utan innebära därtill något overkligt eller rent af osant, men tillsammantagna utgöra de omskrifning eller ersättning för en enda sats, som icke blott är jakande, utan hvars innehåll också afser att innebära en sanning, som man genom den nekande formen vill särskildt betona. I dessa och med dem likställda exempel tjänar negationen alltså, strängt taget, icke sitt egentliga ändamål utan står mera i det språkliga uttryckets, för att icke säga emfasens eller vältalighetens tjänst.

Till synnerligen egendomliga företeelser i fråga om negationens användning i modifierande betydelse hör det resultat, som framgår vid jämförelse af innehållet i sådana exempel som: Det är icke tu tal om, att icke Erik uträttat ärendet ordentligt, och: Det är alldeles säkert, att Erik icke uträttat ärendet ordentligt. Här äro hufvudsatserna till innehållet så lika, som det skiljaktiga uttryckssättet med-

gifver, hvarför de också vanligen betraktas som ekvivalenta och kunna utbytas mot hvarandra, och bisatserna äro, om man bortser från den i liknande fall icke alltför strängt tillämpade lagen för ordföljden, ord för ord lika. Man skulle häraf, tyckes det, vara berättigad att sluta, att meningarnas innehåll skulle antingen vara alldeles lika eller på sin höjd förete den ringa olikhet, som möjligen kunde föreskrifvas af den skiljaktiga ordalydelsen hos hufvudsatserna. Och likväl är det icke så. De tankar, som genom dessa meningar skola uttryckas, äro så väsentligt olika, att de utgöra hvarandras motsats, i det genom den förra meningen angifves den talandes öfvertygelse, att en handling utförts (Erik har uträttat ärendet ordentligt), och genom den senare, att samma handling icke utförts (Erik har icke uträttat ärendet ordentligt). Med dessa kunna i första hand lämpligen jämföras sådana exempel som: Det är oss icke bekant, att icke Erik uppfört sig väl, och: Det är oss obekant, att icke Erik uppfört sig väl. Ehuru äfven i dessa exempel hufvudsatserna uppfattas som liktydiga och bisatserna äro fullkomligt lika, framstår dock meningarnas innehåll väsentligt olika. Det förra exemplets innehåll gifver nämligen vid handen, att Erik uppfört sig väl, nämligen såvidt vi veta. I det andra exemplet

åter anse vi oss böra medgifva som möjligt eller verkligt, att Erik *icke* uppfört sig väl, ehuru det verkliga förhållandet är oss obekant.

Jämför man vidare med de föregående sådana exempel som: Det är icke fråga om, att Erik uträttat ärendet ordentligt, och: Det är icke fråga om, att icke Erik uträttat ärendet ordentligt, kommer man till samma egendomlighet. Efter de helt och hållet lika hufvudsatserna ha bisatserna högst olika betydelse och framför allt olika med ordalydelsen: den förra med jakande form och nekande innehåll, den senare tvärtom.

I här anförda exempel framträder en påtaglig likhet med förhållandet hos satsfogningar, som ha både hufvudsats och relativsats nekande. Men på grund af den tvetydighet eller svårtydighet, som är förenad med vissa exempel af dylik art, synes man undvika och böra undvika sådana, helst som de, äfven om de i egenskap af omskrifningar äga ett språkligt berättigande, dock icke torde kunna sägas fylla ett verkligt behof. För att gifva uttryck åt samma tankar betjänar man sig nämligen i allmänhet af enklare och otvetydigare medel. De sällsynta fall, då det allmänna språkbruket medgifver och fordrar uttryckssätt af hithörande slag, torde kunna sammanfattas i de exempel, i hvilka hufvudsatsen utgöres af sådana

uttryck som: Det är icke fråga om, det kan icke sättas i fråga, det är icke tu tal om, det kan icke vara tal om, det lider intet tvifvel, och möjligen något annat af samma slag.

En påfallande likhet äger rum mellan en satsfogning med nekande hufvudsats och nekande relativsats å ena sidan och en satsfogning med jakande hufvudsats, innehållande *knappt* (knappast, näppeligen, svårligen o. d.), och nekande relativsats å den andra. Denna likhet består däri, att båda dessa slag af satsfogningar företräda en enda jakande sats eller en satsfogning med jakande satser.

Ex. Knappt har någon vecka gått, då hon *icke* varit sjuk (= hon har varit sjuk nästan hvarje vecka).

Emedan satser, som innehålla nämnda adverber, icke på samma gång kunna vara nekande, få själfva dessa adverber tjänstgöra med negationens kraft, hvarigenom förklaras, hur denna satsfogning kan lika väl som den af två nekande satser bestående ersätta en enda jakande sats eller en satsfogning med jakande leder, hvars allmängiltighet i förevarande fall dock alltid inskränkes genom adverbet *nästan*, såsom det nyss anförda exemplet visar. Andra exempel på samma sak äro: *Knappast* ett enda äpple finns, som icke är skadadt (= nästan hvarje äpple är skadadt). Numera finns *näppe-*

ligen (*svårligen*) i vårt land någon jordägare, som icke har hypotekslån på sin gård (= nästan hvarje jordägare i vårt land har o. s. v.).

Ehuru det måste medgifvas, att negationens tjänst här är af rätt stort värde, enär den förmedlar en stundom väl behöflig omväxling i uttryckssättet och lättnad i satsbildningen, torde dock det jakande uttryckssättet obetingadt vara att föredraga, där så utan olägenhet kan ske. Och som felaktigt måste betecknas bruket af negation efter *förbjuda, varna för* o. d.

Till af språket själft föreskrifna användningar af negationen hör den, som är förbunden med satser, som börja med *sannerligen* och *minsann* samt några andra uttryck, om hvilka redan i det föregående något antyddes (13). Äfven här inträffar, att jakande sats får nekande betydelse och tvärtom.

Ex. *Sannerligen* (jag tror, att) vi få någon snö i vinter (= vi få för visso *icke* någon snö i vinter). *Sannerligen* börjar det *icke* snöa nu (= det börjar sannerligen snöa nu). *Minsann* någon drar ut den spiken med blotta fingrarna (= ingen drar o. s. v.). Jag tog dropparna, och *minsann* slutade *icke* värken genast (= värken slutade genast).

Vid öfversättning sker härifrån vanligen undantag på grund af efterbildning från det främmande språket, t. ex. sannerligen säger jag eder,

och såväl för *sannerligen* som för *minsann* finner man i litteraturen bruket så vacklande, att man tydligen ser, att författare hyst farhåga att begå fel, om de användt det för vårt språk egendomliga uttryckssättet.

Ex. [Det är icke möjligt.] — Jo, minsann är det möjligt.

Om här andragna prof på negationens modifierande användning ej medföra annat gagn, torde de dock tillräckligt visa, att den logiskt nekande satsen icke alltid sammanfaller med den språkligt nekande, hvarför dessa antydningar böra mana till varsamhet vid negationens bruk.

IV. Nekande uttryck och ersättningsord för negationen m. m.

23. Nekande och jakande uttryck med lika verkan.

Att en mycket stor likhet i betydelse förefinnes mellan vissa uttryck med negation och andra uttryck utan sådan, har redan (14) antydts, liksom ock att denna likhet stundom är så stor, att sådana uttryck kunna betraktas som liktydiga, såsom *olydig* och *icke lydig*. Men det har å andra sidan äfven antydts här ofvan (22), att oaktadt likheten i betydelse sådana uttryck, såsom *okändt* och *icke kändt*, icke ha lika verkan på innehållet

hos en af dem beroende sats, och detta synes vara allmänt gällande för sådana uttryck.

Emellertid gifves åtminstone ett fall, då uttryck af sådant slag ha lika verkan på en följande sats, och detta inträffar, då en sats, som beror af ett jakande predikat, får samma konstruktion som en sats, som beror af ett därmed liktydigt nekande predikat, och detta åter inträffar med att-satser, som bero af vissa adjektiver, såsom otroligt, otänkbart, omöjligt, osannolikt, osannt, obevisadt, obegripligt, ofattligt, oförklarligt, oväntadt, opåräknadt, obekant, okändt, eller af det i dessa sammansättningar ingående enkla adjektivet i förbindelse med negation. Denna likhet i verkan hos ord af dessa olika slag gäller särskildt bruket af ordet *någonsin* och vanligen också *ens*. Dessa ord, som enligt bruket i analoga ställningar icke skulle förekomma i jakande att-satser, som i sin ordning bero af jakande påståendesatser, förekomma emellertid lika väl i jakande att-sats efter *otänkbart* som efter *icke tänkbart*, lika väl efter *obekant* som efter *icke bekant* o. s. v. Man säger alltså: Det är otänkbart (otroligt, omöjligt, osannolikt o. s. v.), att han någonsin kan godtgöra sina fordringsägare, lika väl som: Det är icke tänkbart (troligt, möjligt, sannolikt o. s. v.), att han någonsin kan etc. Man säger på samma sätt: Det

är obevisadt (obegripligt, oförklarligt o. s. v.), att han ens nått 85 breddgraden, lika väl som: Det är icke bevisadt o. s. v.

Att *knappt* och några därmed liktydiga partiklar stundom förete en verkan, liknande negationens, är i det föregående visadt (22). Något likartadt förekommer äfven här. Samma verkan, som här visar sig efter vissa med negation förbundna adjektiver och deras sammansättningar med o-, framställer sig äfven, då samma adjektivers och liktydiga substantivers betydelse modifieras med *knappt*, *föga*, *ringa*, *liten* och möjligen andra sådana. Man säger därför i likhet med föregående exempel: Det är knappt (föga) troligt, att han *någonsin* kan godtgöra o. s. v. Det är bra liten (ganska ringa) utsikt, att han *någonsin* skall återkomma.

24. Nekande uttryck af olika slag.

Förutom de med negation förbundna uttryck, som framgå som verkningar af negationens härledda och artificiella användning, t. ex. icke-triangel, förekomma sådana, som tydligen framgått ur negationens användning för dess egentliga uppgift på så sätt, att ett och samma ord ofta förekommit i lika ställning till negationen, hvarigenom

deras förening blifvit ett stående och mer eller mindre formelartadt uttryck för en därmed förbunden tankeskiftning eller för ett bestämdt grammatiskt ändamål. Andra med negation förbundna uttryck synas leda sin uppkomst från negationens användning för dess modifierande uppgift. Sådana uttryck karakteriseras af en förmildrande eller förminskande betydelse eller ock af en med lindrig form förbunden skärpt betydelse, som kommer uttryck af sistnämnda slag att framstå som evfemismer eller närma sig ironien.

Till nekande uttryck af dessa slag äro att räkna:

a) negationens förstärkta former, till hvilka kunna räknas sådana ordsammanställningar som: *icke alls* eller *alls icke, alldeles icke, visst inte, icke ens, icke en gång, icke heller, icke i någon mån, inte i minsta mån, inte på långt när* eller *på långt när icke.*

b) vissa konjunktionella uttryck, såsom: *hvarom icke* (= men om så icke förhåller sig); *icke så — — som, icke lika — — som* (mindre — än); *icke blott — — utan* (äfven, ock) (= både — och); *icke mindre — — än* (= lika — — som); *icke blott icke — — utan icke ens* (= hvarken — eller); *inte annat än* (= så vidt, så mycket, enligt hvad); *med mindre* el. *med mindre än* (= om icke).

Ex. [Har du tecknat något bidrag till ålderdomshemmet?] *Hvarom icke*, så gör det fortast möjligt. Ivar är *icke så* flitig *som* Arvid. Ivar är *icke heller lika* uppmärksam *som* Arvid. Vid branden skadades *icke blott* ladugården *utan* äfven en del andra byggnader. Af stöten blef han *icke blott icke* skadad, *utan* han fick *icke ens* en blånad. Han blef *icke blott icke* skadad *utan* han fick tvärtom den vrickade armen i led igen. Ivar löste uppgiften på ett *icke mindre* fyndigt sätt *än* brodern. Karlen är drucken, *inte annat än* jag kan se.

c) åtskilliga adverbiala och någon gång attributiva uttryck, på hvilka följande exempel lämna prof: Denna upplysning blef *af icke ringa* nytta för oss under vistelsen bland detta folk (= ganska stor, betydlig). Till Sibiriens afkylande bidrager *i ej ringa mån* den omständigheten, att landet sluttar mot norr (= rätt väsentligt). De hade utfört arbetet på ett *icke särdeles, icke synnerligen* förtjänstfullt sätt (= föga), på ett *icke alldeles, icke i allo oklanderligt* sätt (= rätt klandervärdt). *Icke desto mindre, icke förty* godkändes arbetet (= det oaktadt). På *icke fullt* ett år hade hon lärt sig att både tala och skrifva det främmande språket (= något mindre än). Bjudning hade utgått till *icke mindre än* femtio personer (= fullt eller jämt, så ofantligt mycket som). Det är *icke utan*, det är *icke fritt* att jag länge misstänkt det där sällskapet (= förhåller sig så). Arbetet *är*

icke utan en viss förtjänst (= äger verkligen). Det var *icke utan* en viss oro vi stego i båten (= med). Det var *icke i går* vi träffades (= länge sedan). Så rart främmande får man *icke alla dagar, icke hvar dag, icke ofta* (= sällan). Det blir *inte brådt, inte snart* du får betaldt af honom (= sent eller aldrig). *Inte alltid* utfaller valet så lyckligt som den gången (= ytterst sällan). Det är *inte öfverallt* man träffar så hjälpsamma människor (= på få ställen). I aflägsna bygder träffar man *icke sällan* människor, som aldrig sett en ångbåt eller ett bantåg (= rätt ofta, då och då). Australiens fastland har väl *ej minst* till följd af sitt afskilda läge blifvit så långt efter de öfriga världsdelarna i utveckling (= i rätt väsentlig grad).

d) ordspråk och fraser.

Ex. Han *var icke med, då krutet fanns opp* (= är föga begåfvad). Han *sätter icke sina påsar vid dörren* (= är självgod och anspråksfull). *Allt som glimmar, är ej guld. Rom byggdes inte på en dag. Det är inte kungsord allt hvad drottningen säger.* Sker det i dag, så sker det *inte bittida* (= det sker troligen aldrig). Han *ligger inte på latsidan* (= är mycket arbetsam). Han *är inte bortkommen i* (= är ganska bevandrad i). Han *är icke oäfven* (= ganska bra, fullt användbar). Han är *icke renhårig* (= bedräglig, opålitlig). Han *var icke sen att* . . . (= skyndade). *Det är icke allom gifvet att* . .

e) Bland öfriga sammanställningar af negation och ett annat ord förtjäna vissa adjektiver

att särskildt beaktas. Det inträffar nämligen, att åtskilliga adjektiver i både predikativ och attributiv ställning få i förening med negationen en rätt märkbar skiftning i betydelse, i synnerhet då samma ord på samma gång sättes eller tänkes jämfördt med sin motsats med och utan negation, såsom: *vanlig* (= ofta förekommande), *icke ovanlig* (= jämförelsevis ofta förekommande), *icke vanlig* (= rätt sällsynt), *ovanlig* (= sällsynt).

Denna genom sammanställning med negation alstrade skiftning i betydelse hos vissa adjektiver ger hela satsen eller framställningen en modifiering, vanligen med skärpt (pregnant) betydelse hos det ord, som tänkes vara det med negation förbundna adjektivets motsats. Exempel på mer eller mindre skarpt framträdande skiftning i betydelse lämna åtskilliga hit hörande uttryck af mer eller mindre konstant natur. Sådana äro: *Icke mycket* af hvad vi lära i skolan, blir till gagn i lifvet. *Icke mången* skulle ha gjort det bättre än han. Det var *icke litet* beröm hon fick för sin nya bok. Sonen är *icke olik* sin far. Drängen är minsann *inte blyg*. Han fick ärfva en *icke oansenlig* förmögenhet. Den tillställningen var *icke rätt lyckad*. Ett sådant mottagande är *icke vanligt*. På detta numera *icke ovanliga* sätt o. s. v. Han är, med förlof sagdt, *icke vacker*. Han är dig *icke bevågen*.

Han lär *icke* vara *obenägen* att åtaga sig uppdraget. Numera har kroppsarbetaren vanligen *icke den minsta* vinsten af ett företag (= rätt stor, ganska betydlig; märk: subst. i best. form).

25. **Tillfälliga ersättningar för negationen.**

Till partiklar, som i fråga om betydelse och tjänst i vissa fall nyttjas som ersättning för negationen, höra *utan*, *utom* och *undantagandes*.

Som förut flerstädes framhållits, ingår i negationens uppgift bland annat att göra en sats nekande, att angifva frånvaro af egenskap eller föremål och att antyda en egenskaps eller ett föremåls kraf på ersättning. Alla dessa egenskaper framträda ock hos partikeln *utan*, men de ha hos denna partikel delats i två grenar, så att prepositionen fått båda de förra uppgifterna men konjunktionen den senare, nämligen i den meningen, att konjunktionen föregår och liksom framtvingar det erforderliga uttrycket. Genom prepositionen *utan* kan alltså angifvas frånvaro eller obefintlighet af det föremål, som är sammanställdt därmed, och denna frånvaro refereras i allmänhet som adverbial till satsens subjekt (äfven i satsförkortningar med utelämnadt subjekt).

Ex. Äfven i smällkalla vintern går *han utan ytterrock*. Åtminstone har jag alltid sett *honom* (vara)

utan sådant plagg. Han kunde låta *kreaturen* stå *utan foder* ända till middagen. Så länge han ägnade sig åt jordbruk, var *han* aldrig *utan pengar.* Från den höjden kan *man utan kikare* se elfva kyrkor.

Helt vanligt är dock, att denna genom *utan* med följande substantiv uttryckta egenskap af frånvaro i attributiv ställning hänför sig till ett omedelbart föregående substantiv, och sällsynt är icke, att ett sådant uttryck sedan med den i sådan ställning alstrade adjektiva betydelsen kan nyttjas som predikativ.

Ex. Sånger *utan ord.* Ett hus *utan herde.* Det var min lust att se på hans örnnäsa med *brillor utan skalmar* på. Han påstår sig ha sett *fiskar utan ögon.* Där fanns en *lampa utan olja.* Lampan var *utan olja.* Ett *ämbar utan grepe.* Ämbaret är *utan grepe.*

Förmågan hos prepositionen *utan* att göra en sats nekande framträder i första rummet, då *utan* sättes före en bisats, börjande med *att*, t. ex. Vi gingo in, *utan att* vakten såg oss (vakten såg oss *icke*), och likaledes då *utan* sättes före en infinitiv med *att*, hvilken företräder en bisats, hvars supplerade subjekt äfven är den öfverordnade satsens.

Ex. Utan att äga vare sig pengar eller vänner lyckades han framtränga o. s. v. (= ehuru han *icke* ägde o. s. v.). Där kunde vi icke få en dryck vatten *utan att* köpa den (= om vi *icke* köpte den). Han kunde felfritt uppgifva produkten af 5- och 6-siffriga tal *utan att* uppskrifva talen (= fast han *icke* skref upp talen).

Negationens kraf på en bestämnings ersättning af en annan framhålles genom konjunktionen *utan*. Detta gäller äfven till utseendet jakande satser med nekande innehåll.

Ex. Det är visst *icke* på lek *utan* på allvar gossarna slåss. Låt bli att leka nu *utan* läs dina läxor. Han läser föga ledigt *utan* stapplar på hvartannat ord. Äfven på söndagarna träffas han sällan hemma *utan* vanligen på kontoret. Detta uttryck får omöjligen fattas efter orden *utan* har här en bildlig betydelse.

Som ersättningen till en bestämning, som skall upphäfvas, icke rimligtvis fyller sin uppgift, om ersättningen själf kräfver ersättning, kan den sats, som följer efter *utan*, omöjligen vara nekande. Då det likväl någon gång ser ut, som följde en nekande sats efter *utan*, beror sådant på utelämning af den jakande satsen.

Ex. Om du vill tala sant, så säg inte, att du inte kan, *utan* att du inte vill hjälpa din svåger (= utan säg, att o. s. v.).

Afser man med en sådan ersättning till ett ord icke full likställighet utan endast en viss likhet eller partiell inskränkning af innebörden hos den genom negationen upphäfda bestämningen, angifves sådant icke genom *utan* utan genom *men*. En sådan ersättning kan mycket väl vara nekande.

Ex. Här ligger Sune Sijk, väl *icke* en konung *men* en herre af kungasläkt. Hennes röst var visserligen *icke* utbildad, *men icke* heller alldeles oskolad.

Afser man åter en utvidgning af innebörden hos en med negation förbunden bestämning eller ett nytt moment tillagdt denna, angifves sådant vanligen genom *utan* med följande *äfven* eller *också*. Men emedan en sådan utvidgning icke innebär ett egentligt upphäfvande af den med negation förbundna bestämningen, är negationens omfattning inskränkt genom *blott, allenast, endast* eller *bara*, hvarigenom utvidgningen liksom förberedes. Denna förberedelse gör i sin ordning, att *utan* ej sällan kan utelämnas i sådan ställning, framför allt i oratorisk stil.

Ex. Han äger *icke blott* den här landtegendomen, *utan* han har *också* en gård i staden. Hon har *inte bara* en syster, hon har också en bror, så att de äro tre syskon, som skola ärfva gumman. Språket är en brygga *ej blott* mellan den enes läppar och den andres örhinna, det är en brygga mellan tanke och tanke.

Liksom *utan* verkar äfven *utom* både som samordnande konjunktion och som preposition. Som konjunktion står *utom* alltid mellan satser af olika kvalitet och har därför adversativ betydelse. Af de satser, som förenas genom *utom*, är den, som börjar med *utom*, alltid ofullständig och saknar negation, hvaremot den andra satsen, som alltid är fullständig, kan vara jakande eller nekande. Den ofullständiga har alltid motsatt kvalitet mot den fullständiga. Vanligen går den

fullständiga satsen före den ofullständiga. Stundom inträffar dock motsatsen, och i sådant fall får den fullständiga *omvänd* ordföljd, synbarligen till erinran om denna egendomliga konstruktions uppkomst af en satsdel, i hvilken *utom* var preposition. Då den fullständiga satsen är nekande, har *utom* endast adversativ betydelse, men i andra fall ersätter *utom* icke allenast den adversativa konjunktionen utan äfven negationen.

Ex. Alla voro bjudna *utom* hon (= *men icke* hon, d. v. s. *men* hon var *icke* bjuden). Alla voro närvarande *utom* han och jag (= *men icke* han och jag). De bjödo alla *utom* henne (= *men icke* henne, d. v. s. *men* de bjödo *icke* henne). På stämman såg man alla grufägarna *utom* honom och mig (= *men* man såg *icke* honom och mig). *Utom* han och jag voro alla närvarande (= alla voro närvarande *men icke* han och jag). Man har ingen att välja på *utom* honom (= *men* honom har man att välja på).

Endast då det med *utom* förenade ordet genom sin form kan visa olika syntaktiska ställningar (såsom utom *han* och *jag*, utom *hon*), är *utom* gensägelselöst att räkna som samordnande konjunktion. I öfriga fall betraktas det allmänt som preposition. I denna egenskap framter *utom* emellertid vid sidan af sin mer eller mindre skarpt framträdande lokala betydelse (t. ex. utom Europa, utom hörhåll) äfven betydelsen af tillägg och inskränkning, och det är tydligen den senare be-

märkelsen, som gifvit upphof till partikelns användning som konjunktion, hvarför *utom* i den betydelsen otvifvelaktigt kan räknas som sådan i hvarje ställning.

Ex. *Utom* sin gård på landet äger han ett hus i staden (= jämte eller förutom sin gård). Han har allt hvad han kan önska sig *utom* hälsan (= med undantag af eller *men icke* hälsan).

Den i *utom* liggande betydelsen af restriktion framträder ock hos det i skrift mindre vanliga *undantagandes*, som i liknande ställning gör samma tjänst som *utom* i restriktiv bemärkelse.

Ex. Han träffas aldrig hemma *undantagandes* om söndagarna (= men om söndagarna träffas han). Han träffas alltid på sitt kontor *undantagandes* om söndagarna (= *men icke* om söndagarna)

[I detta sammanhang kan erinras, att det alldagliga uttrycket *annat än* äfven har restriktiv bemärkelse men då endast förekommer efter nekande satser, hvarför det icke tjänar att ersätta negationen.

Ex. Han är aldrig hemma annat än om nätterna (= utom om nätterna). Han gör nog ingen en tjänst *annat än* mot betalning.]

26. Negationens viktigare förstärkningsord.

Anmärkningsvärdast bland negationens viktigaste förstärkningsord äro *någonsin* och *heller*. *Någonsin* eller *nånsin* med betydelsen *någon gång, vid något tillfälle*, gör tjänst som allmänt tidsad-

verb i nekande satser och frågesatser äfvensom i af dem beroende att-satser, vidare i komparativsatser samt i vissa af påståenden beroende attsatser (23). Betydelsen af tid är emellertid hos detta ord tillsammans med negation så försvagad, att ordet i sådan ställning väl kan betraktas som ett förstärkningsord till negationen, åtminstone efter *aldrig*. *Nånsin* står nästan alltid omedelbart efter *aldrig* och inuti en sats efter negationen, men det har negationens vanliga plats i satsen, om negation icke finnes eller om negationen eller en annan negationssammandragning (än *aldrig*) börjar satsen.

Ex. Ingen har *någonsin* sett Gud. Återfick hon *någonsin* den förlorade broschen? Jag har inte hört, om hon *någonsin* återfick den. Nu voro vi målet närmare än *någonsin* förut. Hon gör så mycken nytta hon *nånsin* kan. Att han *nånsin* återvände till Amerika, är oförklarligt. Aldrig *nånsin* må du dig inbilla, att du får mitt unga hjärta lilla.

Heller nyttjas i förbindelse med negationen eller dess sammandragningar som förstärkningsord i st. f. det i sådan ställning mindre vanliga *också*. Det sättes efter den enkla negationen eller ett därpå följande substantiv eller substantivt nyttjadt ord, går alltid före *aldrig* men intager negationens plats inuti satsen, då en negationssammandragning börjar satsen.

Ex. På den nya platsen hade han inga bekanta och sökte *icke heller* att få några. Det första problemet kunde inte A. lösa och *inte heller* B. (eller: och *icke* B. *heller*). *Inte heller* det andra problemet kunde de lösa. Det första problemet kunde han icke lösa och *icke* det andra *heller*. Han har aldrig fått annat än dålig skörd, men så har han *heller aldrig* förstått att sköta jorden. Ingen landtbrukare i vår ort har *heller* fått lida så mycken smälek för sitt oförstånd som han.

V. Iakttagelser vid nekande satser.

27. Missbildade nekande satser.

Negationens så godt som undantagslöst fasta ställning som del af kopulan å ena sidan och som del af nekande uttryck å den andra gör, att man lätt förbiser negationens omfattning, d. v. s. hvad som negeras eller skall negeras, då satsen har en till utseendet nekande kopula. Jämför man satsen: Muraren var icke skadad efter fallet från ställningen, med satsen: Arfvet var icke deladt efter arfvingarnas önskan, förefinnes här en rätt stor olikhet i negationens omfattning. Man förutsätter nämligen, att i nekande uttryck förverkligas negationens uppgift att negera enstaka ord eller satsdelar, då däremot hela satsen bör bli nekande genom kopulans negering. Denna grundlag är också tillämpad i det först nämnda exemplet. Där för-

nekas nämligen, att muraren var skadad, d. v. s. predikatet *frånsäges* subjektet, och detta gäller särskildt för den i satsen nämnda omständigheten, hvarigenom alltså hela satsen negeras. I det senare exemplet däremot, där det heter: Arfvet var icke deladt o. s. v., förutsättes dock med nödvändighet, att arfvet var deladt, d. v. s. predikatet måste där nödvändigt tänkas *tillagdt* subjektet, innan delningen kunde sägas vara verkställd i strid med arfvingarnas önskan. Här är det icke predikatet och alltså icke heller hela satsen, som negeras, utan det är den enstaka satsdelen: efter arfvingarnas önskan, hvarför satsen riktigast borde ha formen: Arfvet var deladt icke efter arfvingarnas önskan. Men som vårt språk icke tillåter en sådan ställning för negationen i en enkel sats, har man, där man kommit under fund med det mindre exakta uttryckssättet hos dylika satser, sökt finna ett lämpligare uttryck för tanken genom att framställa satsens innehåll i två satser: 1) arfvet var deladt, och 2) delningens resultat stod icke i öfverensstämmelse med arfvingarnas önskan, eller helt kort: Arfvet var deladt, men (resultatet var) icke efter arfvingarnas önskan.

I exemplet: I vårt land bygger man icke hus af järn, skulle man hos satsens väsentligare delar likaledes nödgas se ett alldeles falskt påstående,

om icke det lilla uttrycket »af järn» gåfve sanning åt innehållet. I exemplet: Den sjuka gumman har icke förtärt någon föda på flera dagar, innehålla de 8 första orden ett mot naturens vanliga ordning så starkt kontrasterande påstående, att det skulle innebära en orimlighet eller en osanning, under det meningens innehåll icke är orimligt, då den omständighet tillkommer, som innefattas i de 3 sista orden.

I dessa och många liknande exempel *tillägges* i vår uppfattning själfva predikatet subjektet, men satsen uppfattas dock allmänt som *nekande*, emedan den i satsen ingående negationen *står* som del af kopulan. Denna oegentlighet, som utan tvifvel föranledt mycken tvetydighet, synes icke lätt att aflägsna.

Ett otvetydigare uttryck vinnes emellertid ofta genom att negationen flyttas eller bortskaffas ur satsen eller ur predikatet. Vid motsättningar är en sådan flyttning tämligen lätt, såsom i exemplet: Flexionen har sin väsentliga källa ej i tanken utan i tungan (i st. f. det vanligare: Flexionen har icke sin väsentliga källa i tanken o. s. v.). För att bortskaffa negationen behöfver man andra medel, stundom en fullkomlig omskrifning af satsen. På sådant sätt kan exemplet: Arfvet var icke deladt efter arfvingarnas önskan, ersättas med:

Arfvets delning var stridande mot arfvingarnas önskan eller dylikt. På samma sätt kan satsen: Henrik har icke vistats där mer än en sommar, ersättas med: Endast en sommar har H. vistats där, o. s. v. Allmännast torde dock ett exaktare uttryck med bibehållande af negationen kunna beredas innehållet i satser af detta slag genom det först omnämnda medlet, d. v. s. därigenom att predikatet sättes jakande och därtill fogas en med negation förbunden bestämning, skild från predikatet genom *men*, såsom i exemplet: Under de senare åren ha vi bott i staden men (utom) icke under högsommaren (i st. f. det vanligare: Under de senare åren ha vi icke bott i staden under högsommaren). [För meddelanden i det dagliga umgänget, där meddelandets innehåll är hufvudsak men exaktheten bisak, och där icke gärna någon missuppfattning eller misstydning kan befaras, synes det vanliga uttryckssättet kunna och möjligen böra bibehållas, enär det exaktare uttrycket förefaller konstladt och periodbyggnaden tung.] — Ordet *men*, som i detta fall skulle föregå det med negation förbundna uttrycket, synes i detta fall icke tjänstgöra som samordnande konjunktion i vanlig mening utan endast som en partikel med restriktiv betydelse, hvarför den i denna ställning kan ersättas med vissa underord-

nade konjunktioner, såsom de koncessiva *fast*, *ehuru*, eller vissa andra partiklar, såsom *utom*, *undantagandes* m. fl. (25).

28. Onödigt bruk af nekande satser.

I det närmast föregående har påvisats ett fall af stor omfattning, då vi allmänt begagna nekande sats, ehuru detta framställningssätt ur strängt grammatisk synpunkt är mindre riktigt, och ehuru vi med något bemödande ganska väl kunna återge samma innehåll på fullt riktigt sätt: med jakande sats.

Ofta äro, som likaledes ofvan är påpekadt, nekande satser just genom sin form till innehållet svåfvande och oklara eller rent af missledande. Det oaktadt (eller kanske: därför) är ibland oss vanan att uttrycka tankarna genom nekande satser, då jakande väl kunde göra till fyllest, långt mera omfattande, än vi ana, och utan fara för missuppfattning skulle innehållet i en betydlig mängd i dagliga lifvet förekommande nekande satser väl kunna framställas i satser med jakande form. Så skulle man exempelvis i st. f.: glöm nu icke att o. s. v., oftast kunna säga: kom nu ihåg att..; i st. f. söka men icke finna: söka förgäfves; i st. f. icke stjäla eller bedraga: vara är-

lig och redbar; i st. f. icke besöka krogen: undfly krogen; i st. f. icke få (snubbor): slippa eller undgå; i st. f. icke tända (i vissa fall): utan att tända; i st. f. icke bevilja (i vissa fall): afslå; i st. f. icke göra (i vissa fall): underlåta; i st. f. icke försöka: afstå från (försök); i st. f. icke ha (i vissa fall): sakna, vara utan; i st. f. icke sköta rätt: vansköta; i st. f. icke bruka rätt: missbruka; i st. f. icke hushålla med: slösa med, misshushålla med; i st. f. icke gilla (i vissa fall): ogilla; i st. f. icke iakttaga (i vissa fall): underlåta, försumma o. s. v. Exempel af detta slag skulle säkert kunna uppräknas i tusental.

I många fall har vanan att uttrycka sig genom nekande sats utbildats till ett behof, som för att tillfredsställas kräfver en liknande vana äfven hos andra. Exempel saknas icke på, att mången anser sig missledd eller ohöfligt behandlad, om han erhåller svar i fullständig jakande sats, då han efter gammal slentrian möjligen tänkt sig ett svar i nekande form.

29. Sammandragning af jakande och nekande sats.

Ofta förekommer en förening af samordnade satsdelar, af hvilka den senare är förbunden med negation, den förra icke. En sådan sammanställ-

ning torde endast kunna förklaras som en sammandragning af en jakande och en nekande sats, båda oftast förenade genom *men*, hvaraf följer, att negationen i den ofullständiga satsdelen intager den plats, som den i den fullständiga satsen skulle ha i förhållande till det ord eller den satsdel, med hvilken den är sammanställd.

Ex. Hos våra förfäder ärfde son, men *ej* dotter. Den ena satsdelen är sammanställd med negation, den andra *icke*. (Man märke negationens olika plats i dessa exempel!)

30. Pleonastiskt stående nekande satser.

Till öfverflödigt bruk af nekande sats hör plägseden att vid med sats afgifvet nekande svar på en fråga först uttrycka detta svar med interjektionen *nej* och sedan upprepa svaret i mer eller mindre fullständig sats.

Ex. [Har du hyrt den där våningen ännu?] *Nej, det har jag inte gjort.*

Då *nej*, som ofvan sades (21), i sådana fall är ett uttryck för nekande påståendesats med frågans innehåll och således i sådan ställning alls icke kan missförstås, innebär ett svar i form af fullständig sats, tillagdt detta *nej*, ett slags tavtologi, i hvilken den fullständiga satsen tjänar att till

öfverflöd förtydliga den nekande interjektionens innebörd.

Att interjektionen *nej* emellertid har samma egenskap som satsens negation icke allenast i fråga om att framställa en nekande sats utan äfven i fråga om att hänvisa till ett förhållande, som innebär motsatsen till det genom nekande sats angifna, visar svaret på ett sådant exempel som: Voro somliga af de brunna husen icke brandförsäkrade? Svaret på en sådan fråga bör blifva antingen öfverensstämmande med frågans innehåll, t. ex. *ja*, tre af husen *voro icke* brandförsäkrade, eller ock sådant, att det angifver motsatsen mot frågans innehåll, t. ex. *nej*, alla husen *voro* försäkrade.

I exempel af detta slag afser den nekande interjektionen svårligen att företräda vare sig ett jakande eller nekande svar på den framställda frågan utan synes egentligen ha till ändamål att uttrycka, att det verkliga förhållandet står *i strid med* det i frågan framställda. I liknande fall är behofvet af en på interjektionen följande sats af förtydligande innehåll vida större, än då en sådan sats endast innehåller ett i nekande sats framställdt upprepande af det innehåll, som redan genom den nekande interjektionen angifvits.

31. Oegentligt bruk af nekande sats.

Vid vår vana att gifva satser nekande form händer ofta, att vi icke med nödig aktsamhet bemärka, hvad vi negera. Här endast ett par exempel därpå. Då en husbonde rest bort och en tjänare eller anhörig vill för en främmande uttrycka sin förmodan, att husbonden återkommer först mot veckans slut, är det vanligt, att hans yttrande antager formen: Han reste bort i går, och *jag tror inte*, att *han kommer hem* förrän i slutet af veckan. Ett annat exempel af samma slag framställer sig, då någon vill uttala sin åsikt rörande exempelvis graden af en gosses förkofran och därvid vill framhålla, att gossen icke förkofrat sig tillräckligt. Hans yttrande antager då ganska ofta formen: Jag *tycker inte*, att *gossen förkofrat* sig tillräckligt.

I exempel af detta slag, där den talande har för afsikt att framställa sitt förmenande eller sin åsikt, bör hans eget uttalande därom naturligtvis vara jakande, hvaremot det i bisats framställda innehållet i hans förmodan eller åsikt bör framställas i nekande sats, emedan det innehåller en förutsättning, som saknar motsvarighet i verkligheten. Dessa exempel skulle således tanke- och innehållsenligt lyda: Jag tror, att han inte kommer

hem förrän mot veckans slut, och: Jag tycker, att gossen icke förkofrat sig tillräckligt. Äfven om vi äro så vana vid dylikt oegentligt uttrycks-sätt, att det hvarken stöter vårt språköra eller sårar vår känsla för uttryckens korrekthet och följaktligen icke föranleder missförstånd, förtjänar det dock uppmärksammas såsom en oegentlighet, som tydligen sammanhänger med negationens modifierande uppgift och sålunda är afsedd att innebära höflighet och undfallenhet från den talandes sida.

VI. Sammandragningar med negationen.

32. Öfversikt af sammandragningarna.

Vissa ord pläga kallas sammandragningar af negationen och ett annat ord. Dessa äro: *ingen* (=icke någon, icke en), *ingendera* (=icke någondera, icke någon), *ingenting* (= icke någonting), *ingalunda* (= icke på något sätt), *ingenstädes* (= icke någonstädes, icke på något ställe), *aldrig* (= icke i tiden, icke någonsin), *hvarken* (= icke någotdera).

Af dessa ha *ingen* och *ingendera* adjektiv böjning och ställning, då de naturligtvis kunna bru-

kas både förenade och självständiga. I neutrum heta de *intet* eller *inget*, *intetdera* eller *ingetdera*, den förra formen vanligen i högtidligt språk. *Ingen* har pluralen *inga*, men *ingendera* saknar pluralis. *Ingen* och *intet* förekomma därjämte substantivt, hvarvid det högtidligare *intet* i hvardagsspråket vanligen ersättes med det alltid substantiva och oböjliga *ingenting*. Af de substantiva *ingen* och *intet* förekommer genitiv, fast sällsynt. De öfriga sammandragningarna äro oböjliga. *Hvarken* innebär ett förnekande af minst två leder, förenade genom den efter *hvarken* alltid följande samordnande konjunktionen *eller*.

I allmänhet intaga dessa sammandragningar samma ställning i en sats, som den i kopulan ingående negationen enligt ofvan anförda regler intager (5—12).

Ex. *Ingen* kan tjäna två herrar. *Intet* språk är formlöst. *Ingen* börda är så tung som tiggarens påse. Skrifsätten talang, salong, maräng, stöta numera *ingens* öga. Af hans söner nådde *ingendera* myndig ålder. Hon har *ingenstädes* lyckats finna lämplig anställning. *Ingalunda* vill jag vara den sämste, sa' Hobergs gubbe. Öfver en fullständig öken förmår den mänskliga odlingen *intet*. Jag fick *intet höra* om resan (jfr: jag fick *höra en lång berättelse* om resan). Han säger, att emedan det icke funnits något arbete på lång tid, har han *ingenting* kunnat förtjäna. Hon förlät *aldrig* sin bror (jfr: hon förlät honom aldrig). Han har *hvarken* återkommit eller besvarat brefven.

Ett slags förstärkande uttryck i st. f. ingen, intet äro: *inte den (det) ringaste, inte den (det) bittersta, inte den (det) minsta,* som företrädesvis tillhöra hvardagsspråket.

Ex. Det var inget besvär att tala om, boddrängen lade paketet i vagnen, så jag hade *inte det ringaste* besvär med det. Trots hennes försäkringar och beskrifningar litar jag *inte det bittersta* på hennes uppgifter. Af trädgården hade jag under alla tre åren *inte den minsta* afkastning (= alls ingen; märk: subst. i obest. form. jfr 24 e).

I st. f. *ingenting* förekommer likaledes i hvardagsspråket de skärpta uttrycken *inte en smula, inte ett grand, inte ett dugg, aldrig en smula* o. s. v. (jfr fr. ne point).

Ehuru man säger *ingen* vara en sammandragning af *icke* och *någon* eller *icke* och *en,* kunna dessa ord och den sammandragna formen icke nyttjas godtyckligt i hvarandras ställe, och ungefär samma förhållande äger rum rörande de öfriga sammandragningarna.

33. Någon med betydelsen *minst en.*

Då *någon* betyder *minst en, något minst ett* och *några åtminstone ett mindre antal,* kan sammandragning med negationen icke äga rum.

I denna bemärkelse har *någon, något* visserligen betydelsen af *en, ett* men medgifver möjlig-

het af flera, dock alltid ett helt litet antal. *Några* betecknar då ett flertal, jämförelsevis stort.

Ex. De flesta dagar händer det, att *någon* af gossarna (åtminstone en) *icke* kan sin läxa. Vi företogo sällan en utflykt, då det *icke* hände *något* äfventyr. Vid uppbrottet var det vanligt, att *någon icke* hittade sina öfverplagg. [Äro alla böckerna hämtade?] Nej, *några* böcker äro ännu *icke* hämtade. *Några* människor kunna *icke* räkna till tio. På promenaden råkade jag ingen, som *icke* hade *något* nytt att förkunna om olyckan.

I denna betydelse ersättes *några* ofta af *åtskilliga*, *somliga*, *andra* o. d. Genom *några* eller dessa ord kan man i samordnade satser framställa två (eller flera) hvarandra motsatta delar af ett helt. Då predikatet i sådana satser är detsamma, blir den ena satsen jakande, den andra nekande.

Ex. Somliga människor äro vildar, några äro nomader, och andra äro jordbrukare. Några trianglar äro rätvinkliga, andra äro icke rätvinkliga.

34. Någon med betydelsen *högst en*.

Då *någon* betyder *högst en*, *ytterst ringa*, *obetydlig*, då *något* betyder *högst ett*, *något litet*, och då *några* betyder *ett mycket litet antal*, »*några få*», kan sammandragning med negationen icke äga rum.

Ex. Med endast *någon* färdighet (högst ringa) reder du dig *icke* långt. [Har ni något bröd i huset?]

Åja, något, men *något* bröd (högst litet) räcker *icke* åt alla dessa. [Du får icke stanna borta mer än några minuter.] På *några* minuter kan jag *icke* hinna uträtta allt detta. *Några* minuter äro *icke* en timme. *Några* träd göra *icke* en skog. [Äro alla brefven besvarade?] Nej, *något* af dem — jag vet icke hvilket — är ännu *icke* besvaradt. [Äro alla de sjunkna båtarna upptagna?] Nej, *någon* lär ännu *icke* vara upptagen (eller: en lär ännu icke o. s. v.).

Då *någon, något, några* förekomma i nekande sats och ha denna bemärkelse men betydelsen icke klart framgår af sammanhanget, måste man för att undvika tvetydighet äfven undvika nekande sats, såsom några af de ofvan andragna exemplen gifva vid handen. »Någon af de sjunkna båtarna är ännu icke upptagen», kan nämligen lika väl betyda: ingen af båtarna är upptagen, som: en af båtarna ligger kvar. »Emedan några beväringar icke inställt sig till mönstring», kan lika väl betyda: emedan inga beväringar inställt sig, som: emedan några beväringar uteblifvit.

35. Någon med betydelsen *så mycket som en.*

Då *någon* betyder (*så mycket som*) *en*, *något* (*så mycket som*) *ett*, eller då *någon, något, några* förekomma så godt som pleonastiskt, ehuru med bibegrepp af möjlighet af val bland flera, kunna dessa ord jämte satsens negation ersättas af sam-

mandragningarna *ingen, intet* (*inget*), *inga*. Äfven om det i detta fall kan sägas, att dessa uttrycksätt kunna nyttjas växelvis, så gifvas dock ställningar, där endast det ena uttryckssättet är af språkbruket medgifvet.

I detta hänseende torde följande satser kunna tjäna till vägledning:

a) Då negationen har sin plats i början af en sats, som innehåller fråga eller lindrig tillrättavisning (och i hvilken *någon* är subjekt, objekt eller attribut), nyttjas icke sammandragning.

Ex. *Inte* har du väl bjudit *någon* (någon främmande) till middagen? *Inte* har ni väl fått *några* underrättelser från er son? *Inte* behöfver du köpa *något* hö i vinter, då du fått så vacker foderskörd. *Inte* hörde *någon* af er tjufven? [Däremot som påståendesats: ingen af oss hörde tjufven.] *Inte* vill väl *någon* af herrarna säga mig vägen till stationen? [Däremot som påståendesats: ingen af herrarna o. s. v.] *Inte* har *något* bref kommit på förmiddagen?

b) I frågesats med formellt subjekt undvikes vanligen sammandragning.

Ex. Var det *inte någon* gosse här med ett paket för en stund sedan? Det hände väl *inte någon* olycka, då stegen föll omkull? Var det *inte något* fel i affärens ledning, som förorsakade fallissemanget? Finns det *inte något*, som du törs äta? Har det ännu *icke* lyckats *någon* att finna smugglarnas gömställe?

c) I påståendesats med formellt subjekt och med substantiv eller adjektiv mellan negationen

och *någon* förekommer icke gärna sammandragning.

Ex. Det skedde *icke* gubben *någon* orätt. Det är *icke* värdigt *någon*, allra minst en präst, att handla så.

d) Den i utropssatser ingående negationen sammandrages aldrig med *någon*.

Ex. Hur ofta begås *icke något* misstag vid expedieringen! Hur lätt kan *inte någon* främmande stiga vilse här vid trappan och fördärfva sig!

c) Då *någon* skulle ha sin plats i början af påståendesats, är sammandragning vanlig, men därvid är att erinra, att sammandragningen icke får negationens plats utan sättes först.

Ex. *Någon* har *icke* stört mig, ersättes vanligen med: *ingen* har stört mig. *Något* buller har jag *icke* hört, kan ersättas med: *inget* buller har jag hört. *Något* oförutsedt har därvid *icke* inträffat, kan ersättas med: *intet* oförutsedt o. s. v. *Några* människoverk äro *icke* fullkomliga, ersättes med: *inga* människoverk äro fullkomliga. *Några* trianglar äro *icke* runda, ersättes med: *inga* trianglar äro runda.

Då *någon* i denna ställning är attribut, och man med eftertryck vill framhålla motsatsen mellan två förhållanden eller brist på öfverensstämmelse mellan grund och följd, är sammandragning ovanlig. Därför förekommer nästan aldrig sammandragning i sådana exempel som:

Några äpplen fingo vi *icke*, fast träden på våren stodo i full blom. *Någon* talare är han *inte*, fast han

är hela ortens festtalare. Löfte om betalning fick jag nog, men *några* pengar kommo *icke*. En landtgård är visserligen hans hem, men *något* Tusculum är det *inte*.

f) Då *någon* som subjekt eller dess attribut skulle ha sin plats i början af bisats, där ju äfven negationen måste föregå verbet, flyttas negationen så, att den får sin plats före *någon*, hvarigenom negationen och *någon* komma omedelbart intill hvarandra, hvarför sammandragning då är vanlig.

Ex. Efter längre lof händer det ofta, att *icke någon* (eller *ingen*) af lärjungarna kan sina läxor (jfr ... att de flesta af lärjungarna *icke* o. s. v.). Som *icke någon* (eller *ingen*) af de närvarande vidare begärde ordet, ansågs diskussionen slutad. Vid den därpå företagna omröstningen följdes röstlängden fullständigt, för att *icke någon* (eller *ingen*) anledning till klander af förrättningen skulle uppstå.

g) Då *någon* föregås af preposition, förekommer icke gärna sammandragning (utom i vissa talesätt, se nedan 36).

Ex. Sitt äfventyr berättade han *icke* för *någon*. De efterlefvande voro *icke* genom *någon* åtgärd skyddade för nöd. Fastän han *icke* i *något* ämne var sin bror öfverlägsen, vann han dock befordran långt före denne. Att äta omogen frukt är *icke* nyttigt för *någon*. I en kappsäck får man *icke* rum med *någon* packning. Hans förklaring godkändes *icke* af *någon*.

h) Om negationen genom första verbformen i en bisats eller genom andra verbformen i en hufvudsats är skild från ett efterföljande *någon*,

som icke är subjekt eller dess attribut, förekommer icke sammandragning.

Ex. Man kunde *icke* vinna *någon* upplysning om ägarens vistelseort (jfr: om ägarens vistelseort kunde *ingen* upplysning vinnas). Hos honom har jag *icke* köpt *något* kött (jfr: — — har *inget* kött beslagtagits). Vi ha *icke* fått *någon* frukt i trädgården på tre år (jfr: där har *ingen* frukt funnits på tre år). Har *inte* skräddaren sändt *något* bud? Han tycks *inte* komma *någon* vart (jfr: han kommer *ingen* vart). Ehuru vi *icke* väntade *någon* lön för vår möda, fortsatte vi dock arbetet (jfr: vi väntade *ingen* lön för vår möda).

Är *någon* däremot efter föregående negation subjekt eller dess attribut, så är sammandragning vanlig och i vissa fall kanske nödvändig för att förebygga missuppfattning af meningens innehåll.

Ex. Mitt förslag kan *icke* skada *någon* (obj.), men: mitt förslag kan *ingen* (subj.) skada. Hans omdöme kan *icke* vilseleda *någon* (obj.), men: hans omdöme kan *ingen* (subj.) vilseleda. Läkaren lär *icke* vilja förleda *någon*, men: läkaren lär *ingen* vilja förleda. Denna åtgärd torde *icke* kunna hindra *någon*, men: denna åtgärd torde *ingen* kunna hindra. Hans yttrande brukar *icke* förbättra *någon*, men: hans yttrande brukar *ingen* förbättra. Han, som *icke* besegrat *någon* medtäflare, var nu trött på striden, men: han, som *ingen* medtäflare besegrat o. s. v.

36. Talesätt med sammandragning af *någon* och negation.

I vissa uttryck och talesätt är sammandragning så godt som enrådande. Sådana äro:

a) utan preposition före sammandragningen: något är bättre än intet, liten hjälp är bättre än ingen, nöden har ingen lag, det har ingen nöd, det har ingen fara, det lämnar intet öfrigt att önska m. fl.

b) med preposition före sammandragningen: af ingen betydelse, af ingen vikt, af ingen betydenhet, af intet värde, af intet blir intet, göra något af intet, det man ser är vordet af intet; för ingen del, få något för intet, köpa för intet, göra något för intet, tjäna för intet, intet för intet; i intet afseende, i intet hänseende, i ingen mån; på intet vis, på intet sätt, på intet (eller inga) villkor; till intet gagn, till ingen nytta, göra till intet, blifva till intet, det tjänar till intet; under inga förhållanden, under inga omständigheter m. fl. — samt förkortade svar, såsom: [Hos hvem hyr du nu?] Hos *ingen* (i st. f. jag hyr icke hos någon); jag har köpt mig en liten stuga och bor där. — [Hvem har du hört den historien af?] Af *ingen*; jag såg det själf. — [Hvem talade du med i förstugan?] Med *ingen*; det var ett par främmande personer, som talade därute. — [Hvem har du fått åka med?] Med *ingen;* jag har gått hela vägen.

37. **Öfriga sammandragningar med negationen.**

Ingalunda har förlorat sin grundbetydelse och nyttjas numera antingen som nekande påståendeinterjektion med betydelsen *nej* eller ock som blotta negationen, möjligen med bibegrepp af förmildring eller tvekan.

Ex. [Är någon viss tid föreskrifven för nattvardens begående?] *Ingalunda.* Grufvan var *ingalunda* så gifvande, som man väntat.

Ingenstädes nyttjas företrädesvis i högtidligt tal och skrift och afser vanligen rum, icke gärna riktning. Stundom föredrager man de osammandragna formerna.

Ex. Jag har på många ställen sökt upplysning i denna sak men *ingenstädes* funnit sådan. — Vi togo *icke* in *någonstädes* i staden.

I allmänna umgängesspråket nyttjas *ingenstans* i st. f. *ingenstädes.* *Ingenstans* afser såväl riktning som rum.

Ex. Jag har sökt nyckeln öfverallt, men *ingenstans* kan jag finna den. [Hvart ska du gå?] *Ingenstans.*

Ingenting är ersättning för det substantiva *intet.* Sistnämnda ord, som i mindre vårdadt uttal lyder lika med adv. *inte,* får i vårdadt uttal en viss anstrykning af eftertryck och högtidlighet, hvilket förklarar den jämförelsevis omfattande användning ordet *ingenting* har, isynnerhet som objekt.

Ex. Vi fingo *ingenting* att göra på flera dagar. Att du kommer lite för tidigt, betyder *ingenting*. De ha *ingenting* att lefva af. De ha *ingenting* lärt och *ingenting* glömt. Det är sorgligt, att *ingenting* kan göras för dessa olyckliga. Du är lycklig du, som *ingenting* begriper. Framställningen lämnar i klarhet *ingenting* öfrigt att önska. Därunder hände mig, hvad som ofta brukar hända mig och andra människor, nämligen *ingenting*, och därvid tänkte jag, hvad som jag och andra människor ofta bruka tänka, nämligen *ingenting*.

Ingenting måste, som förut är sagdt, ha negationens plats i satsen. Då så icke kan ske, användes i dess ställe *icke någonting*.

Ex. Han är *icke* rädd för *någonting*.

Ingenting förekommer dock stundom i förening med prepositioner, någon gång postponerade.

Ex. Han började med *ingenting* och är nu förmögen karl. De lefva, snart sagdt, af *ingenting*. Det tjänar till *ingenting*, eller: det tjänar *ingenting* till. Det duger till *ingenting*, eller: det duger *ingenting* till. Han förstår sig *ingenting* på och bryr sig *ingenting* om (dock äfven: Jag bryr mig om *ingenting*, blott att hjärnan snurrar kring o. s. v.).

Ingendera nyttjas endast om två och förekommer endast adjektivt men både förenadt och självständigt. Stående uttryck äro: *ingendera* delen, i *intetdera* fallet, i *ingendera* händelsen. I fråga om ett flertal nyttjas vanligen: *ingen af dem* (af eder, af oss).

Ex. Jag sökte både rektorn och klassföreståndaren men träffade *ingendera* hemma (jfr: jag har sökt båda två men *icke* träffat *någondera*).

Hvarken gäller till sin omfattning minst två leder, förenade genom *eller*, och har sin plats före den första af dem och således icke alltid på negationens plats, t. ex. han *hvarken* åt eller drack. Då flera leder förekomma, förenas i vanliga fall endast de två sista genom *eller*, t. ex. vid mötet voro *hvarken* läkare, jurister *eller* präster. För eftertrycks skull förenas dock ofta alla uppräknade leder genom *eller*, t. ex. här står *hvarken* jag *eller* du *eller* han, utan det står de.

Rörande bruket af *hvarken* i sats med nekande kopula har man efter kända författare anfört sådana exempel som: »det var icke författadt hvarken i bunden eller obunden skrifart», och i sammanhang därmed ansett, att ett sammanställande af *hvarken* med negation icke är otillåtligt i det nutida språket. Också saknas visst icke exempel på detta uttryckssätt i den nyare litteraturen, och vårt umgängesspråk öfverflödar däraf. Så vidt det kunnat utrönas, inser dock nästan hvar och en, som använder detta uttryckssätt, att det ligger en oegentlighet däri, men de flesta veta icke något sätt att undvika den. Som *hvarken* till ett helt sammanfattar de genom *hvarken* —

eller förenade lederna, och som *hvarken* därjämte innehåller en negation, blir hvarje sats, som innehåller *hvarken — eller*, nekande, d. v. s. den i *hvarken* ingående negationen gör kopulan nekande, hvilka de genom *hvarken* sammanfattade lederna än må vara. Att, då så är, till en nekande kopula lägga en fristående negation är åtminstone öfverflödigt, om ingenting annat, men det är å andra sidan ganska förklarligt, enär vårt språk fordrar, att negationen finnes i den öfriga kopulans närhet, hvilket icke äger rum, då adverbialer eller andra bestämningar sammanfattas af *hvarken* och sättas efter hela predikatet. I detta fall fördrar språket negationen på dess plats i kopulan, men då *hvarken* icke kan få finnas i en sats, där negationen redan finnes och gör satsen nekande, måste, där sådant anses behöfligt, sammanfattningen af de skilda lederna ske genom ett annat uttryck. Och ett sådant äger språket i *vare sig*, som liksom *hvarken* motsvaras af ett följande *eller*. *Vare sig — eller* bör sålunda användas som sammanfattning för leder eller lika satsdelar i sådana fall, då språket oeftergifligen fordrar negationen i kopulans närhet, men detta icke kan ske genom *hvarken — eller*. (Att, såsom icke sällan sker, låta *hvarken* intaga negationens plats och låta de leder, som skola sammanfattas, stå utan sammanfattande

ord är lika oriktigt som bruk af både negation och *hvarken* i samma sats, t. ex. han har hvarken bestämt sig för att komma hem eller att stanna kvar. Det riktiga uttryckssättet får emellertid numera i skrift större användning än förut.)

Ex. Enär vi enligt detta kontrakt *icke* hade rätt att *vare sig* uthyra lägenheten *eller* använda den till det ändamål, för hvilket den blifvit förhyrd, o. s. v. Såsom den tredje klassen uppställer man de isolerande språken, hvilka *icke* alls hafva *vare sig* böjningsändelser *eller* förstafvelser. I telegrammet står ju *inte* med ett enda ord antydt, *vare sig* hur många deltagarna äro, *eller* om de skola stanna öfver natten.

I dessa och liknande exempel skulle nog *vare sig* kunna utelämnas men icke ersättas af *hvarken*.

Aldrig har betydelsen af allmänt nekande tidsadverb, hvilken betydelse ofta modifieras genom vissa tillägg, såsom i uttrycken: aldrig i lifvet, aldrig i tiden, aldrig i evighet, aldrig någonsin (nånsin).

Ex. Naturvetenskapens resultat kan *aldrig* lösa världsförklaringens problem. De utsträckte sina vandringar i skog och mark så långt, att de *aldrig* i rätt tid kommo hem till måltiderna. E. kan *aldrig i tiden* sköta en så ansvarsfull plats.

Stundom förekommer *aldrig* mindre med betydelse af tid än som blott förstärkt form af negationen.

Ex. *Aldrig* ett knyst om saken! *Aldrig* ett ord! Jag fick *aldrig ett öre* för allt mitt besvär. Det slutar *aldrig* väl, om han sköter sig på det sättet.

38. **Betydelsen af *ingen, intet* i vissa ställningar.**

För betydelsen af *ingen, intet* har i det föregående fattats som grund den historiskt gifna förutsättningen, att dessa ord äro att betrakta som sammandragningar af negationen jämte *en* (ett) eller *någon* (något), hvarigenom den allmänna betydelsen blir: *icke en, icke någon* eller *icke så mycket som en* (ett) af uppgifna föremål. Denna betydelse torde ock kunna anses tillfredsställande i vanliga fall och ligger utan tvifvel till grund för uppfattningen af *intet* såsom = 0 eller 1—1.

Men i många fall, såsom i exemplet: *af intet blir intet*, synes nämnda förklaring icke göra tillfyllest. Då subjektet *intet* i detta exempel upplöses i *icke något*, får man satsen: af intet blir icke något, eller med något förtydligande: något uppkommer icke som verkan af intet. Men detta senare *intet* är därmed icke förklaradt. Sätter man detta intet = 0 eller = skillnaden mellan två lika tal, får man visserligen ett exakt resultat, men det är nog inte på matematisk väg detta våra förfäders erfarenhetsrön uppstått, och det är nog inte värdet på 0, som ordspråket afser att belysa.

Att *intet* i egenskap af sammandragning med negationen kan innebära frånvaro af det med ne-

gationen förbundna uttrycket, liksom ock att detta uttryck, så vidt möjligt är, bör ersättas af ett annat, har i det föregående framhållits. Ur denna synpunkt är *intet* visserligen en motsats till *något* (intet = icke något), men såsom på samma gång innehållande negationen angifver det också frånvaron af det, som betecknas med *något*, d. v. s. allt, och det språkliga uttrycket för frånvaro af allt framställa vi vanligen som obefintlighet eller saknad af tillvaro. Med en sådan betydelse hos *intet* i detta exempel skulle ordspråkets innebörd, sådan den framgår af ordanalysen, vara: något (af hvad slag som helst) uppkommer icke som verkan af något obefintligt.

En förklaring, analog med denna, är nog den enda tillfredsställande för uppfattning af *intet*, i påståendet: Det vi se, är gjordt (eller vordet) af intet. Sakens framställning leder här med nödvändighet öfver till föreställningen om något ämne, och i enlighet därmed fatta vi denna menings innehåll sålunda: Det vi se, är gjordt eller vordet af ett obefintligt (ämne). En förklaring åter, som framgår af blotta upplösningen af *ingen* (i *icke* och *någon*) och med negationen på dess plats i satsen, visar sig i detta fall oduglig, enär meningens innehåll då skulle bli främmande för vår uppfattning. Vi skulle då nödgas fatta nämnda

sats under betydelsen: Det vi se, är icke gjordt eller vordet af något (ämne), en sats, som möjligen ur en viss synpunkt är sann, men som strider mot vår dagliga erfarenhet, och som följaktligen icke kan vara grundtanken i denna mening. Hvilken förklaring som än ur språklig synpunkt kan synas tillfredsställande, blir den i alla fall endast en förklaring af ord. Själfva den sak, som med den bibliska satsen afses, blir därmed i intet hänseende förklarad.

I sådana exempel som: ringa hjälp är bättre än ingen, sneda skor äro bättre än inga, kan *ingen* (*inga*) svårligen fattas under annan betydelse än den i de närmast föregående exemplen angifna. I det senast här andragna exemplet skulle *inga* alltså kunna närmast ersättas af obefintliga. Hela satsen skulle i enlighet därmed lämpligen kunna omskrifvas: att ha sneda skor är bättre än att sakna skor.

Hur väsentligt skilda de i *ingen* ingående betydelserna äro, framgår måhända bäst af det förhållandet, att man på fullt allvar framställer som en sanning det påståendet: *ingen tjänare är bättre än en pålitlig*, på samma gång som man, ehuru under skämtsam form, framställer en annan och till innehållet besläktad sanning genom påståendet: *ingen tjänare är bättre än en opålitlig.*

Ehuru dessa satser till ordalydelsen äro så väsentligt olika, att den enas godkännande synes innebära den andras underkännande, så äro dock båda fullt sanna och äga denna sin giltighet och sanning endast genom den skiljaktiga betydelsen hos *ingen*, som i det förra fallet betyder *icke någon* och i det senare *en obefintlig*. I omskrifning blir den förra satsens innehåll alltså: Det finns icke någon tjänare som är bättre än en pålitlig, och den senares: Att sakna tjänare är bättre än att ha en opålitlig.

Obefintlighet, frånvaro eller uteblifvande af något ingår ock i betydelsen af *ingen* i åtskilliga skämtvis använda uttryck. Så sker i satsen: Inget os är bättre än ljusos (= obefintligheten af os, frånvaron af os är bättre än ljusos). Så sker ock i ordspråket: Inga bref ä' goda bref (= uteblifvandet af bref är i vissa fall att likställa med goda underrättelser). Hit är ock att hänföra den skämtvis framställda parodien på s. k. vetenskapliga bevis med det attributivt nyttjade *ingen*.

Ingen katt har tre svansar.

En hund har en svans mer än ingen katt.

Alltså: En hund har fyra svansar.

Grunden till den orimliga slutsatsen ligger däri, att uttrycket »ingen katt» i båda premisserna fattas efter ordalydelsen och utan afseende på in-

nebörden. Detta uttryck förekommer dock här under två vidt skilda betydelser, och härigenom uppkommer här det fel, som från logiken är kändt under namnet vulpecula. Här har *ingen* på första stället betydelsen af *någon* i förbindelse med negationen, på andra stället obefintlig (tänkt men overklig).

Att åt detta parodiska bevis ägna flera ord, än som redan skett, kan tyckas lika gagnlöst som själfva beviset, och hela denna sak skulle ock ha kunnat affärdas lättvindigt nog, om icke just detta s. k. bevis gåfve anledning att med några ord beröra den allmänna uppfattningen af ordet *ingen*. Det förhåller sig nämligen så, att de allra flesta sakna all aning om de skiljaktiga betydelserna hos detta ord, och att personer, som reflekterat öfver sina tankar och deras uttryck, och som därvid funnit en skiljaktighet i sagda ords betydelse, ansett förklaringen till den af *ingen* vållade oklarheten i åtskilliga yttrandens innehåll och särskildt till orimligheten hos slutsatsen i detta bevis antingen ligga i den omständigheten, att *ingen* här skulle ha betydelsen af noll, eller bero därpå, att »båda premisserna äro nekande».

Att den först andragna förklaringen, nämligen att *ingen* här är att fatta lika med noll, endast är ett tillfälligt hugskott, med hvars hjälp man

tror sig ha funnit en förklaring, hvarmed man söker ställa sig själf till freds, är af flera skäl uppenbart. Hade uttrycket »ingen katt» i bägge premisserna denna eller en annan men ändå *lika* betydelse, så kunde ju slutsatsen såsom framgången ur premisserna icke innehålla någon orimlighet, då hvardera premissen i och för sig är sann. Men som nu slutsatsen är falsk, under det premisserna hvar för sig äro sanna, visar detta förhållande otvetydigt hän på något fel i premissernas ställning till hvarandra, och detta ligger, som förut är sagdt, däri att ett och samma uttryck förekommer under skilda betydelser.

Men icke ens i den första premissen kan *ingen* sättas liktydigt med noll, ty den då erhållna ordalydelsen: Noll katt har tre svansar, skulle då få ett innehåll, som är orimligt, och som är ett helt annat än: Ingen katt har tre svansar, hvilket icke innebär någon orimlighet. (Noll katt har näml. noll svans.)

Af det sagda framgår, att *ingen* i detta exempel icke har lika betydelse i båda premisserna, vare sig denna är noll eller något annat, och att det icke har betydelsen noll ens i den första premissen, hvaraf åter följer, att slutsatsens orimlighet icke låter förklara sig ur denna förmenta betydelse hos ordet *ingen*.

Rörande det andra antagandet eller att slutsatsens orimlighet skulle vara att söka i den omständigheten, att båda premisserna skulle vara nekande, måste det tillbakavisas såsom mindre riktigt. Kopulan i den senare premissen är icke nekande och kan genom upplösning af det däri ingående *ingen* icke heller göras nekande, hvarför satsen ej heller som premiss är nekande. Den felaktiga slutsatsen kan alltså ej ha sin grund i denna omständighet. För belysning af denna sak måste alltså det senare antagandet lämnas ur räkningen, och som icke heller det förra visat sig hållbart, torde slutsatsens orimlighet vara att söka uteslutande i den ofvan framställda dubbla betydelsen hos det i premisserna ingående ordet *ingen*.

39. Oegentligt bruk af pluralformen *inga*.

Förnekandet af en utsaga, gällande *någon* eller *något* med betydelsen: *så mycket som en* (*ett*) af ett uppgifvet slag, innebär med nödvändighet ett förnekande af samma utsaga rörande ett flertal eller allheten af samma slag, d. v. s. hvad som icke gäller om en, d. v. s. någon, kan icke gälla många eller alla af samma slag. Om det är sant, att icke en (= ingen) häst har tassar, så är det ock sant, att icke många eller alla

hästar ha tassar. Däremot innebär förnekandet af en utsaga, gällande ett kollektiv eller flertal af ett visst slag, alls icke med nödvändighet förnekandet af samma utsaga i fråga om en eller ett af samma slag, d. v. s. hvad som frånsäges många, frånsäges icke med nödvändighet hvarje enstaka föremål af samma slag eller inom samma område. Finnas t. ex. *icke några* (= inga) stenhus i en by, så följer däraf icke, att det icke finnes *något* (åtminstone ett) sådant i byn. Man må nämligen komma ihåg, att genom *ingen* (= icke en, icke någon) förnekas tillvaron af *en*, d. v. s. af hvarje föremål af ett omtaladt slag, under det att genom *inga* (= icke några) förnekas tillvaron af ett flertal, större eller mindre, af samma slag. Något enstaka föremål af ett visst slag kan därför mycket väl finnas inom det område, där det icke finnes ett flertal af det ifrågavarande slaget. I enlighet med denna åskådning afgifva vi innehållet i våra och uppfatta vi det i andras yttranden. Häraf följer, att lika litet som utsagan: Det fanns ingen fisk på torget i dag, där ordet fisk tages kollektivt, utesluter tillvaron af en eller annan enstaka fisk, lika litet utesluter yttrandet: Jag har inga pengar, tillvaron i min ägo af någon enstaka penning eller t. o. m. af ett oansenligt penningebelopp. Om svaret på frågan: Finns det kräftor här

i ån? blir detta: Här i ån finns det inga kräftor, så innebär detta svar lika litet enligt sträng ordanalys som enligt gängse språkbruk förnekandet af tillvaron af någon enstaka individ, tillhörande detta djurslag. I enlighet med det sagda vore man ock berättigad att i satsen: Det finns inga runda trianglar, eller: Inga trianglar äro runda, inrymma möjligheten af tillvaron af en eller annan rund triangel. Ja, utan tvifvel vore man fullt berättigad att göra så, och visst är, att så äfven skedde, om icke i triangelns begrepp inginge en egenskap (rätlinighet), som är oförenlig med egenskapen rundhet hos ett och samma föremål, och som gör, att den senare egenskapen *icke* kan tillkomma *någon* enda triangel, hvarför man, om man insett riktigheten af satsen (rörande *en*talet): Ingen triangel är rund, kan och måste medgifva riktigheten af satsen (rörande *fler*talet): Inga trianglar äro runda, under förutsättning att *inga* där nyttjas i oegentlig och pregnant betydelse, d. v. s. lika med *ingen*.

Häraf framgår, att pluralformen *inga* endast i undantagsfall kan innebära, att förnekandet gäller alla till en viss grupp hörande föremål, hvaremot singularformen är både till betydelse och användning exklusiv. Äfven om pluralen *inga* någon gång kan innebära ett förnekande af alla till ett

visst slag hörande föremål, är det ock visst, att singularen gör der i hvarje fall, där ordet icke är kollektivt. Det är tydligen det dunkla medvetandet därom, som gör, att man i det allmänna umgänget, där man ofta yttrar sig sväfvande, gärna undviker singularen såsom alltför distinkt och hellre använder den mera tänjbara pluralen, som annars skulle ha sin berättigade användning om ord, som sakna singularis eller ha pluralis med särskild betydelse, t. ex. han har *inga* kläder; i gränderna gro *inga* lagrar. Ännu ett par exempel på denna sak. Kommer man som främling till en stad, kan man ofta nog efter ett flyktigt begrundande med full sanning säga: Här i staden har jag inga bekanta, hvaremot det fordras en ganska noggrann kännedom om platsens invånare för att sanningsenligt kunna säga samma omdöme i singularis. — Rätt märkbart olika bör innehållet i värdens kassalåda vara, alltefter som den ena eller andra af de två satserna äger full sanning: Inga resande åto middag på hotellet i dag, och: Ingen resande åt middag på hotellet i dag.

Det har synts vara af vikt att på tal om negationen påpeka detta förhållande, emedan det utbildat sig till en trossats, att den attributivt stående pluralen *inga* skulle utgöra ett hufvudmoment i formeln för universellt negativa omdömen, hvilket

icke är alldeles rätt. I det föregående har sagts, att den bestämda pluralformen har sammanfattande betydelse, hvarför denna formel bör vara: Trianglarna äro icke runda. Här har vidare visats, att *ingen* med följande substantiv i singularis gör samma tjänst: Ingen triangel är rund [men icke: Inga trianglar äro runda]. Och den bestämda singularformen som exponent för ett släkte har samma verkan: Triangeln är icke rund. — Många sätt att ernå målet finnas alltså, och alla äro bättre än det man vanligen använder.

Slutord.

Att de i det föregående andragna iakttagelserna rörande negationen endast äro strödda iakttagelser och ingenting annat, och att de följaktligen icke egentligen göra anspråk på vare sig fullständighet eller en fullt systematisk framställning, är så mycket mera sjäffallet, som inga andra hjälpkällor stått författaren till buds än de ytterst knapphändiga meddelanden, som våra språkläror innehålla. Rörande fullständigheten och den systematiska behandlingen af ämnet har författaren redan vid nedskrifningen uppmärksammat en och annan brist, men sådant måste stå tillbaka för hufvudsaken, som är

att fästa uppmärksamheten vid en af vårt språks viktigare men, som det synes, mindre beaktade sidor. Hvad här blifvit framställdt, torde emellertid göra tillfyllest för att visa, att den allmänna kännedomen om negationen är ytterst ringa, och att negationen framför andra ord förtjänar en omsorgsfull undersökning, emedan efter allt att döma intet enstaka ord i språket har på en gång så lagbunden plats och så stort inflytande på meningens, satsens och den enskilda satsdelens betydelse som negationen. Af det föregående torde ock otvetydigt framgå, att negationens förekomst icke under alla förhållanden gör satsen till innehållet nekande, icke ens då negationen står i kopulans närhet, liksom ock att satser ofta äga nekande innehåll, ehuru de sakna negation eller därmed liktydigt ord. Negationen står nämligen ofta i emfasens, evfemismens, ironiens, tvetydighetens och andra språkliga uttryckssätts tjänst, och i sådana fall står icke alltid satsens eller meningens innebörd i öfverensstämmelse med ordens. Det händer då ofta, att man säger nej men menar ja och tvärtom.

Visserligen har i det föregående negationen i förbindelse med ett annat ord något omständligare skärskådats, och därvid ha sådana uttryck, som här för korthetens skull benämnts nekande,

framhållits dels i och för gruppindelning, dels utan detta ändamål, men de nekande uttryckens område är därmed icke uttömdt eller ens begränsadt. Det är med full insikt därom, som författaren helt och hållet underlåtit att beröra betydelsen af och t. o. m. att nämna uttrycket *negativ*.

Kan det anses fastställdt, att satsens betydelse icke alltid öfverensstämmer med dess kvalitativa form, och är denna brist på öfverensstämmelse i vissa fall beroende af negationen, så är det gifvet, att för språkliga behof vissa bestämmelser i dessa hänseenden äro behöfliga. Men dessa bestämmelser äro i hög grad beroende på innebörden af nekande uttryck och dessa uttrycks inverkan på satsens betydelse. En undersökning af sådana uttrycks innebörd och inverkan är nog redan i och för sig förenad med vissa svårigheter men blir det än mer, så länge man på ett område, där negationen spelar en betydlig roll, nämligen i logiken, ej synes vara fullt på det klara med »negativa» termer och »negativa» omdömen. Så länge man där betraktar t. ex. förnuftslös, ofullkomlig, omedveten och dylika uttryck som negativa bestämningar, synes det omöjligt att erhålla en fast terminologi på negationens område. För att ernå en sådan synes nödvändigt att antingen låta *nekande* ha en delvis annan betydelse än *negativ* (i språklig be-

märkelse) eller ock åt logiken medgifva en annan terminologi, än den det allmänna språkbruket i detta fall äger. Som det senare synes obehöfligt och för en klar framställning skadligt, är en begränsning af dessa termers områden nödvändig.

Åt en utförligare undersökning af denna sak och i sammanhang därmed af befogenheten af mer eller mindre skiljaktig betydelse hos *negativ* och *nekande*, särskildt i fråga om termer och omdömen, behöfde man nog ägna rätt stor uppmärksamhet. Sådant har här ej kunnat ske, enär det ännu kan synas ovisst, om de här anförda iakttagelserna på negationens område anses vara af beskaffenhet att häntyda på behofvet af en sådan undersökning.

Svenska Akademiens täflingsämnen

för år 1908.

Afhandlingar i vittra ämnen.

1) Den homeriska frågan.

2) Om den från antika mönster utgående diktningen i Sverige under sexton- och sjuttonhundratalet samt dess förhållande till sina förebilder.

3) Om romanen som estetisk konstform.

4) Om betydelsen för ett samhälles andliga odling af dramatisk diktning och scenisk framställning.

5) Om den nordiska folkvisan och hennes förhållande till konstpoesien.

6) Jämförelse mellan konst och litteratur såsom mätare af ett tidehvarfs odling.

7) Om politisk vältalighet i äldre och nyare tider.

8) Den antika och den moderna vitterhetens olika uppfattning af naturen.

Akademien lämnar dessutom de täflande frihet att välja något estetiskt eller litterärhistoriskt ämne.

I språkforskningen.

1) Undersökning af de påverkningar, som svenska språket under sin historiska utveckling rönt från något visst främmande språk (t. ex. från lågtyskan, högtyskan eller franskan).

2) Behandling af frågor hörande till svensk synonymik.

3) Behandling af något viktigare kapitel i den svenska syntaxen. (Framställningen bör stödjas med citat ur litteraturen och taga hänsyn till den historiska utvecklingen inom svenskan äfvensom till besläktade företeelser i närstående språk.)

För den historiska framställningen.

1) Riksföreståndarskapet, dess uppkomst och betydelse i Sveriges historia.

2) Teckning af konung Gustaf I:s senaste regeringsår och hans förhållande till sina söner.

3) Erik XIV och Johan III såsom renässansbildningens befrämjare i Sverige.

4) Framställning af de följder, Sveriges deltagande i 30-åriga kriget haft med afseende på nationalkaraktären, sederna och lefnadssättet, den allmänna bildningen och språket.

5) Johan Banér. (Lefnadsteckning.)

6) Det karolinska enväldet jämfördt med andra absolutistiska styrelseformer på samma tid.

7) Hvilket inflytande har den vid Carl XII:s död inträdda förändringen i Sveriges inre och yttre ställning haft på svenska folkets tänkesätt, bildning och seder?

8) Kronprinsen Carl Johan och Nordarmén i Tyskland 1813.

För öfrigt lämnas fritt val af historiskt ämne, med det förbehåll att ämnet icke får vara närmare vår tid än år 1844.

I skaldekonsten

lämnar Akademien fritt val af ämne.

För Zibetska priset:

Sång till upplifvande af något bland fäderneslandets stora minnen.

Akademiens stora pris är, liksom det Zibetska priset, hennes belöningsmedalj af 800 kronors värde. Om täflingsskrift, utan att anses böra med Akademiens stora pris belönas, likväl synes förtjäna en större utmärkelse än ett omnämnande å Akademiens högtidsdag, vill hon tilldela författaren sin mindre skådepenning i guld.

Akademien förbehåller sig rätt att intaga prisbelönad skrift i sina tryckta handlingar för det år, då skriften pris-

belönades, och må författaren, där så sker, icke själf densamma utgifva, förrän ett år förflutit från det, då skriften i Akademiens Handlingar utkom.

Skrifterna skola före den 8 september insändas till Akademiens sekreterare och böra vara försedda med valspråk och förseglad namnsedel, hvilken senare jämväl, i stället för namn, kan innehålla ett tänkespråk. Jämte det Akademien förbehåller sig att för framtiden förvara de skrifter, som till hennes täflingar insändas, får Akademien till de täflandes kännedom meddela att, för den händelse någon till Akademien inlämnad skrift skulle i sin helhet eller delvis före högtidsdagen och utan Akademiens vetskap offentliggöras eller understållas annan myndighets bedömande, samma skrift anses hafva utgått från de täflandes antal.